

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

СУЧАСНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС: СУТНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Випуск №11

МАТЕРІАЛИ
ЗВІТНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ІНСТИТУТУ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ
(ЗА 2022 РІК)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ

СУЧАСНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС: СУТНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Матеріали
звітної науково-практичної конференції
Інституту проблем виховання НАПН України
(за 2022 рік)

Випуск 11

**Івано-Франківськ
«НАІР»
2023**

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200
С 91

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 5 від 25 травня 2023 року)*

Рецензенти:

Назаренко Г.А., проректор з науково-методичної роботи КНЗ «Черкаський обл.асний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», доктор педагогічних наук, професор;

Гончар Л.В., головний науковий співробітник лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Федорченко Т.Є., головний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор.

С 91 Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік.– Івано-Франківськ: НАІР, 2023. Вип. 11. – 284 с.

ISBN 978-617-8011-55-0

У матеріалах науково-практичної (звітної) конференції представлені теоретико-практичні досягнення та наукові розвідки співробітників, керівників експериментальних майданчиків та аспірантів Інституту проблем виховання НАПН України, здійснені у галузі теорії і методики виховання, соціальної, дошкільної та позашкільної педагогіки впродовж 2022 року.

Статті подано в авторській редакції (збережено стилістику, орфографію, пунктуацію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела тощо.

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200

ISBN 978-617-8011-55-0

ЗМІСТ

<i>Амеліна В.М.</i> Життєві стратегії учнівської молоді: актуальні проблеми та перспективи формування	7
<i>Амерідзе О.С.</i> Міжкультурна компетентність у формуванні полікультурної особистості сучасного студента	12
<i>Аношкова Т.А.</i> Американський досвід формування глобальної компетентності студентів закладів вищої освіти	15
<i>Безрук К.О.</i> Інформаційно-комунікаційні технології формування соціальної успішності підлітків у діяльності учнівського самоврядування	19
<i>Бех І.Д.</i> Психомиттевості духовного вдосконалення особистості	23
<i>Бибик Д.Д.</i> Лідерство та соціальна згуртованість молоді: перспективи забезпечення розвитку в умовах сучасних викликів	29
<i>Бінецький Д.О.</i> Військово-патріотичне виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор	33
<i>Бойко А.Е.</i> Технології формування гнучких навичок учнів у гуртках закладів позашкільної та загальної середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»	37
<i>Бондаренко О.І.</i> Особистісний потенціал як психолого-педагогічна проблема	40
<i>Васильєва С.А.</i> Потреби батьків дітей раннього і дошкільного віку у використанні цифрового середовища	45
<i>Власова В.Г.</i> Відеоконтент як ефективний засіб естетичного виховання учнівської молоді	49
<i>Гетьман М.О.</i> Виховання в учнів 5-6-х класів самовладання в процесі занять бойовим мистецтвом	53
<i>Гончар Л.В.</i> Підготовка вчителів зсо до формування в старшокласників готовності до відповідального батьківства	56
<i>Гудим І.М.</i> Методи моніторингу соціальних очікувань учнів з особливими освітніми потребами	60
<i>Демидова Ю.О.</i> Емоційне осягнення світу в дітей дошкільного віку: психологічний аспект	63
<i>Діхтяренко З.М., Єрмоменко Е.А.</i> Формування активної життєвої позиції в учнів – успішних особистостей в системі бойового хортингу	68
<i>Елькін О.Б.</i> Формування м'яких навичок в учнів засобами соціально-емоційного й етичного навчання: виклики та досвід	72
<i>Єжова О.О.</i> Шкільне освітнє середовище в моделюванні процесу формування життєвої успішності учнів старшої школи	77
<i>Журба К.О.</i> Формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного і повоєнного часу: методологічний аспект	80
<i>Зіняк І.Я.</i> Базові цінності формування моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди	85

<i>Золотаренко В.О.</i> Шляхи впровадження gesi-підходу в молодіжних центрах і просторах	90
<i>Канішевська Л.В.</i> Теоретичні аспекти проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників	94
<i>Касіч Н.П.</i> Забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності	99
<i>Кирєєва А.П.</i> Важливі складники виховання стійкості особистості в дитячому об'єднанні в умовах воєнного стану	102
<i>Кириченко В.І.</i> Механізми формування життєвої успішності учнів старших класів	105
<i>Коломоєць Г.А., Малечко Т.А.</i> Основні чинники підвищення ефективності фізичної підготовленості учнів профільних класів ЗЗСО	110
<i>Комаровська О.А., Мельник А.І., Чабан Н.І.</i> Незламність херсонського таврійського лицю: Всеукраїнський експеримент в умовах воєнного стану й окупації	114
<i>Коновець С.В.</i> Ефективні засоби цінніно орієнтованого виховання зростаючої особистості	119
<i>Корнієнко А.В.</i> Особливості освітньої діяльності закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану	125
<i>Костенко Д.В.</i> Формування життєстійкості майбутніх фахівців з іт в соціальному середовищі	130
<i>Кукушкін К.М., Єрмоєнко Е.А.</i> Бойовий хортинг: форми і засоби формування успішної особистості учнів	133
<i>Куниця Т.Ю.</i> Соціальні орієнтації дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні	138
<i>Лаврентьєва І.В.</i> Розвиток умінь групової діяльності учнів старших класів у контексті формування життєвої успішності	143
<i>Литвин В.В.</i> Розумове виховання дітей старшого дошкільного віку: зміст та шляхи реалізації	147
<i>Литовченко О.В.</i> Соціальна робота з дітьми та молоддю у Великій Британії: актуальні аспекти	151
<i>Литовченко О.В.</i> Інклюзивність і безбар'єрність як важливі особливості позашкільної освіти в умовах воєнного часу	154
<i>Луценко В.О.</i> Особливості роботи з батьками щодо навчання іноземної мови дітей старшого дошкільного віку в цифровому просторі	157
<i>Луценко І.О.</i> Діагностика освітнього процесу в групах	161
<i>Малишева Д.Р.</i> Функціональний потенціал проектної діяльності у формуванні соціально-громадянської компетентності дошкільників	164
<i>Масол В.В.</i> Основи виховання рішучості старшокласників у процесі занять спортивно-оздоровчою діяльністю	168
<i>Мачуський В.В.</i> Наукове дослідження інноваційного розвитку позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»	171

<i>Миропольська Н.Є.</i> Розвиток емпатійного поля старшокласників засобами аудіальної театральної комунікації	176
<i>Морін О.Л.</i> Аспекти побудови профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти	181
<i>Нечерда В.Б.</i> Асертивність як комплексна характеристика успішної особистості сучасного учня	185
<i>Ничкало С.А.</i> Мистецтво української діаспори як ресурс національно-патріотичного виховання школярів	189
<i>Окушко Т.К.</i> Виховання культури безпечної життєдіяльності учнівської молоді в цифровому просторі в умовах воєнного стану	193
<i>Охріменко З.В.</i> Формування кар'єрної спрямованості в учнів у сучасних умовах	197
<i>Пащенко О.В.</i> Метод проєкту як ефективний засіб виховання ціннісного ставлення до комунікацій у цифровому відкритому середовищі	201
<i>Пугач А.В.</i> Профорієнтаційний потенціал соціальних мереж у формуванні життєвої успішності старшокласників	204
<i>Рагозіна В.В.</i> Національно-патріотичне виховання учнівської молоді: досвід мистецького онлайн-проєкту	209
<i>Рогальська-Яблонська І.П.</i> Виховання дітей у цифровому просторі як сучасна педагогічна реальність	213
<i>Руденко І.В.</i> Творчість художників-усусусів у військово-патріотичному вихованні учнів ЗЗСО	218
<i>Савельчук І.Б.</i> Соціальні очікування молоді та їхній вплив на побудову успішного майбутнього	222
<i>Салій П.С.</i> Командотворення як засіб інструменталізації діяльності класного керівника	224
<i>Скирда Т.С.</i> Правове забезпечення військово-патріотичного виховання дітей та молоді	228
<i>Тимчик М.В.</i> Військово-патріотичне виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки	232
<i>Ткачук І.І.</i> Кар'єрне самовизначення старшокласників в умовах війни ..	235
<i>Толочко С.В., Бордюг Н.С., Міронець Л.П.</i> Екологічна культура старшокласників в умовах цифровізації та відкритої освіти	239
<i>Трейтяк Д.В.</i> Формування національної солідарності в старшокласників у цифровому просторі	245
<i>Федоренко С.В., Кравченко Т.В.</i> Роль університетів великої британії у формуванні громадянської активності студентів	249
<i>Федорченко Т.Є.</i> Підготовка педагогів до формування успішної особистості старшокласника в закладах загальної середньої освіти	252
<i>Харченко Н.В.</i> Виховання дітей та молоді в цифровому просторі: ключові характеристики дорадництва в закладах освіти	256
<i>Шахрай В.М.</i> Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: концептуальні аспекти дослідження	260

<i>Шевенко А.М.</i> Виховний вплив технології професійного самовизначення учнівської молоді	265
<i>Шкільна І.М.</i> Формування національної самосвідомості учнівської і студентської молоді як умови національної солідарності українського суспільства	269
<i>Шматко Я.В.</i> Зміст виховання в старших підлітків упевненості в собі в процесі занять єдиноборствами	272
<i>Відомості про авторів</i>	276

ЖИТТЄВІ СТРАТЕГІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ

Тези присвячено дослідженню проблеми формування життєвих стратегій учнівської молоді в умовах реалій українського суспільства. Теоретичні положення підкріплено емпіричним дослідженням, що спрямоване на визначення актуальних проблем, потреб та прагнень школярів та їхніх батьків.

Ключові слова: *життєві стратегії, учнівська молодь, життєві плани, цінності.*

Дослідження життєвих стратегій сучасної учнівської молоді є актуальним у контексті аналізу соціальних характеристик української молоді та для вивчення перспектив розвитку всього суспільства.

Спроба визначення життєвих планів у реалізації життєвих стратегій набуває своєї актуальності ще й тому, що сучасне українське суспільство перебуває в умовах воєнного стану, ставлячи молодих людей в ситуацію не простого вибору на рівні індивідуалізації й прагматизації своїх життєвих сенсів та виконання свого громадянського обов'язку. Домінуючим чинником, що генерує особистісне відновлення для молодої людини, є здатність до складання реалістичних планів та знаходження ресурсів для їхньої реалізації. Саме це визначає сенс життя, оскільки орієнтація на майбутнє спрямовує побудову власної «моделі майбутнього» з дотриманням певної мети, складання плану, аналізу шляхів і ресурсів для її виконання [4].

Життєві стратегії є складним і динамічним явищем людського життя, вони відображають майбутній життєвий шлях особистості і способи його реалізації, здатність планувати та змінювати власне життя. З позиції соціальної психології життєві стратегії визначаються як свідомо заплановані та спроектовані найближчі й віддаленні життєві плани особистості на майбутнє, які базуються на термінальних та інструментальних цінностях і цілях та умовах, що сприяють її особистісному й соціальному зростанню та підвищенню рівня і якості її життя [2].

Теоретико-методологічною основою дослідження життєвих стратегій молоді є уявлення про специфіку соціально-психологічного підходу до

особистості (Г. Андрєєва та ін.); концепція людини як суб'єкта життя С. Рубінштейна, що розвивається його учнями і послідовниками; диспозиційна концепція регулювання соціальної поведінки В. Ддова; положення гуманістичної психології (Дж. Бьюдженталь, С. Джулард, А. Маслоу, К. Роджерс, С. Франкл, Е. Фромм та ін.) [5].

Дослідження життєвих стратегій включає три критерії аналізу: когнітивний, мотиваційний і діяльнісний. Когнітивний та мотиваційний аспекти полягають у дослідженні структури життєвих стратегій, факторів і бар'єрів, що впливають на процеси їхнього формування й реалізації. Діяльнісний критерій пов'язаний із самореалізацією особистості, стратегічністю та її життєвим самовизначенням.

У межах когнітивно-мотиваційного етапу дослідження було проведено анкетування на платформі Google. В анкетуванні взяли участь 487 респондентів з усіх регіонів України: учнівська молодь та їхні батьки. За гендерним розподілом вибірка розподілилася таким чином: 85 % становлять жінки, 15 % – чоловіки. Розуміючи, що життєва стратегія учнівської молоді представлена структурою життєвих цілей, розгорнутих у тимчасовій перспективі психологічного майбутнього, та характеризується також такими параметрами, як чіткість, довжина та зміст, респондентам було поставлено запитання, спрямоване на з'ясування наявності довгострокових планів. Результати свідчать, що лише 38,9 % респондентів мають довгострокові плани, 28,1 % – їх не мають і 33 % респондентів взагалі не замислювалися над цим питанням в умовах воєнного стану. Зауважимо, що життя під час війни – це життя в час невизначеності свого завтра. Адже обставини, можливості навколо нас та власні ресурси різні.

Формування життєвої стратегії також має пряму залежність від рівня самостійності особистості у вирішенні життєво важливих питань. Нині багато громадян України мають статус внутрішньо переміщених осіб або ж скористалися можливістю отримання тимчасового притулку в країнах Європи, що спричинило порушення звичного ритму життя та виникнення залежності від

соціальних, волонтерських чи благодійних організацій. А тому відповідь на запитання «Наскільки важливою для вас є можливість самостійно вирішувати свої проблеми» є своєрідним індикатором соціальної кризи. На це запитання 69 % опитаних обрали відповідь «дуже важливо», 28 % – «скоріше важливо» і лише 3 % – «скоріше не важливо».

Структура життєвої стратегії учнівської молоді формуються залежно від особливостей освітнього середовища. У більшості висока якість освіти сприяє підвищенню чіткості життєвої стратегії, а цілісність системи життєвих цінностей сприяє збільшенню протяжності тимчасової життєвої стратегії в старшокласників. Деякі дослідники навіть сходяться на думці, що рівень освіти батьків сприяє формуванню більш чіткої та протяжної життєвої стратегії учнівської молоді. Відповіді на запитання «Наскільки важливо для вас мати можливість займатися саморозвитком і самовдосконаленням?» підтверджує сказане вище. 94,7 % респондентів відповіли на це запитання стверджувально (рис. 1).

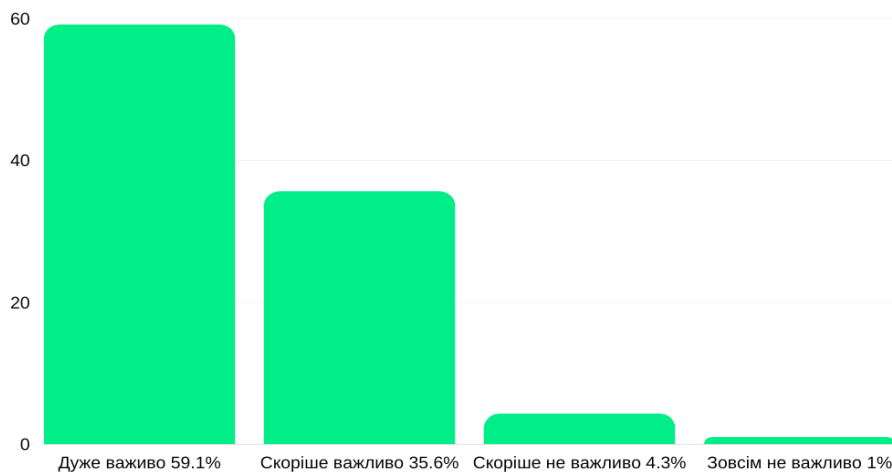

Рис. 1. Результати анкетування

Відповідно до результатів проведеного опитування можна визначити, що нині школярі та їхні батьки зіштовхнулися із цілою низкою стресових ситуацій і викликів через воєнну агресію російської федерації, які можуть ментально й емоційно виснажувати. Проте, отримані дані свідчать про високий рівень самосвідомості й відповідальності, тому задля формування та розвитку успішних життєвих стратегій перспективним є розвиток у собі життєстійкості.

Життєстійкість (англ. resilience) – це здатність людини, групи або системи відновлювати свою функціональність після виникнення стресових ситуацій, труднощів або негативних подій. Вона передбачає наявність внутрішніх ресурсів, здатних допомогти в переживанні стресу, а також спроможність до адаптації і змін.

Для молодшої людини життєстійкість включає психологічні аспекти, такі як оптимізм, віра в себе, здатність до пристосування, а також соціальні аспекти, такі як підтримка й комунікація. Життєстійкість є важливою якістю, особливо в умовах складності й невизначеності. Вона дозволяє людині або організації зберігати ефективність та успішність, незважаючи на виникнення труднощів і негативних обставин. Щоб іти шляхом творіння, а не руйнування, тобто здійснювати творчий пошук самоздійснення, перемагаючи власні обмеження та недосконалість, сміливо протиставляючи себе соціальним стереотипам та очікуванням; щоб підтримувати активність, спрямовану на пошук себе, на розвиток власних здібностей, людині потрібна певна мужність долання. Утіленням такої мужності подолання і є життєстійкість особистості [3].

Задля формування життєстійкості під час війни можуть використовуватися такі стратегії:

1. Зосередження на позитивному: важливо знайти позитивні аспекти в складній ситуації, навіть якщо вони здаються дуже маленькими. Наприклад, під час війни можна зосередитися на тому, що люди допомагають один одному та демонструють солідарність, або ж на тому, що після війни можна відновити зруйноване місто.

2. Сприйняття контролю: важливо розуміти, що є речі, на які можна впливати, та робити все можливе, щоб зберегти контроль над ситуацією. Наприклад, під час війни можна дотримуватися розкладу, робити плани на майбутнє та дотримуватися рекомендацій щодо безпеки.

3. Розвиток соціальної мережі: важливо мати підтримку родини, друзів, колег або інших людей, які можуть допомогти в складній ситуації. Під час війни можна долучатися до груп, які займаються благодійністю, або до

волонтерських організацій.

4. Підтримка фізичного здоров'я: важливо забезпечити собі достатній рівень фізичної активності, здорового харчування та відпочинку.

З огляду на вищесказане доходимо висновку, що життєстійкість є важливим фактором для досягнення успіху й задоволення в житті, оскільки допомагає протистояти викликам та зберегти ефективність у різних сферах життя в умовах війни. Життєстійкість допомагає особистості уникати депресії та відчуття безнадії, підвищує самооцінку, допомагає зберегти мотивацію й енергію для досягнення мети. У воєнних умовах, коли існує загроза для життя та здоров'я, життєстійкість може стати вирішальним фактором для виживання. Крім того, формування життєстійкості допомагає особистості розвивати такі важливі якості, як самодисципліну, самоконтроль, уміння приймати рішення та брати відповідальність за свої дії. Ці навички можуть бути корисними не лише в контексті війни, але й у житті загалом, допомагаючи розвивати успішну кар'єру, побудувати стабільні взаємини та досягти особистісного задоволення.

Результати дослідження проблеми формування життєвих стратегій учнівської молоді свідчать, що цілепокладання й соціальна програма сучасної молоді перебувають під впливом процесів соціальної трансформації сучасного українського суспільства. Тож подальші дослідження означеної проблеми мають бути об'єднані з розвідками щодо визначення динаміки та спрямованості трансформації суспільства. Отже, особистісні очікування відображають конкретні життєві плани (стратегії) конкретних людей [1].

Список використаних джерел

1. Куниця Т.Ю. Соціальні орієнтації сучасної студентської молоді: теорія питання. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2021 рік НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна. С. 92-96.
2. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 430 с.
3. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ: Марич, 2009. 76 с.
4. Савельчук І. Б. Очікування та орієнтація на майбутнє: виклики під час війни для сучасної учнівської та студентської молоді. *Повоєнна Україна і Світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси*. м. Київ. 2022. С. 68.
5. Erikson E. H., Identity, youth, and crisis. New York: Norton. 1968. 336 p.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ФОРМУВАННІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

Зазначено, що нині багатомовність є поширеним і зростаючим явищем, яке викликало підвищений інтерес в останнє десятиліття, тому Європейський Союз сприяє викладанню кількох іноземних мов в університетах. Наголошено, що вивчення кількох іноземних мов вважається новою соціальною вимогою в освіті загалом та в розвитку й удосконаленні полікультурної особистості зокрема.

Ключові слова: багатомовність, міжкультурна компетентність, полікультурна особистість, студент.

Особливістю сучасного полікультурного світу є зближення країн і народів, посилення їхньої взаємодії, глобалізація світу в цілому. Через глобалізацію та збільшення міжнародної мобільності взаємодія між людьми з різним культурним походженням стала більш поширеною. Позитивний характер розвитку процесу культурної глобалізації, який зачіпає всі сторони життя сучасного суспільства, багато в чому залежить від того, яким чином у системі вищої освіти вирішують питання підготовки студентської молоді до різного рівня взаємодії в межах різноаспектної міжкультурної комунікації. Полікультурна особистість є суб'єктом полілогу культур, що має активну життєву позицію та здатна до професійної діяльності в умовах полікультурної життєдіяльності. Сучасні дослідники стверджують, що люди по-різному реагують на культурну різноманітність у своєму соціальному середовищі, що призводить до різного ступеня міжкультурної ефективності. У сучасних умовах цілком очевидно, що ставлення підростаючого покоління до різних культур та їхніх носіїв складається залежно від прийнятої в певному соціокультурному середовищі системи цінностей.

Нині багатомовність є поширеним і зростаючим явищем, яке викликало підвищений інтерес в останнє десятиліття, тому Європейський Союз сприяє викладанню кількох іноземних мов в університетах (Božinović, Friganović-Sain & Perić, 2011).

Володіння іноземною мовою у цей час має вирішальне значення, оскільки воно збільшує можливості для працевлаштування, створює мережу

проактивних людей та забезпечує набагато легший доступ до успішної співпраці й економічного добробуту. Крім того, оволодіння відповідними стратегіями вивчення мови допоможе покращити мовну компетентність певною мовою. Говорячи про розвиток та вдосконалення особистості, окрім згадки про те, що це поняття в цілому узагальнює типову поведінку людини, також важливо зазначити, що існує п'ять основних характеристик, які називаються великою п'ятіркою полікультурної особистості (Lounsbury, Foster, Patel, Carmody, Gibson & Stairs, 2012). До цього переліку відносять екстраверсію, доброзичливість, сумлінність, нейротизм і відкритість до досвіду (Extraversion, Agreeableness, Conscientiousness, Neuroticism, Openness). На думку Пейса (Pace, 2015), вивчення кількох іноземних мов вважається новою соціальною вимогою в освіті загалом та в розвитку й удосконаленні особистості зокрема. Багатомовність є необхідністю, яка забезпечує виживання в сучасному глобалізованому світі.

Ідея використання мови для перетворення базових рис людської особистості в полікультурність сягає 1880-х рр., а вперше зустрічається в дослідженнях Гальтона (Galton, 1884). Цей учений вважав, що всі людські мови складаються з індивідуальних відмінностей особистості, і припустив, що з 1000 прикметників із дещо різними значеннями можна виявити невелику кількість таких, які збігаються або мають спільні значення для вираження людського характеру (Galton, 1884). Модель п'яти факторів полікультурності набула популярності після того, як Гольдберг (Goldberg, 1990) зазначив, що вона є дуже надійною і що кожна модель, яка досліджує індивідуальні відмінності, повинна включати щось на зразок великої п'ятірки.

Основною метою полікультурного компонента освіти є формування навичок міжкультурної взаємодії, тобто міжкультурної компетентності. Остання охоплює:

- 1) певні поведінкові особливості та особистісні якості, необхідні для ефективної й адекватної взаємодії в межах іншої культури (гнучкість поведінки, толерантність, емпатія, відкритість тощо);

2) компетентності у сфері стосунків між людьми різних культур, комунікації та співпраці, а саме: а) здатність до організації спілкування з людьми іншої культури; б) здатність до ефективного спілкування з метою отримання фактичної інформації й естетичного задоволення від процесу комунікації; в) здатність до продуктивної співпраці з представниками іншої культури;

3) інструментальний апарат, який передбачає позитивне ставлення до світу, до взаємодії з представниками інших культур та до себе як учасника цієї взаємодії; уміння й навички, необхідні для організації ефективної комунікації в іншому культурному середовищі; знання поведінкових моделей, стратегій комунікації з людьми іншої культури;

4) достатній рівень володіння мовою тієї чи іншої культури. Міжкультурна компетентність як комплекс певних знань і вмінь у сфері міжкультурного спілкування містить розуміння того, що поведінкові моделі людей зумовлені їхньою культурою та залежать від таких біологічних і соціальних змінних, як вік, стать, приналежність до соціального класу, місце проживання тощо (Федоренко, 2017).

Таким чином, міжкультурну компетентність трактують не лише як певну систему знань і вмінь ефективної комунікації, а і як комплекс особистісних характеристик, з-поміж яких чільне місце займають емпатія і толерантність, зокрема до людей інших культур.

Загалом полікультурна особистість сприймає себе як суб'єкт діалогу культур, має підвищену мотивацію, активну життєву позицію, розвинене почуття емпатії, толерантності, емоційної стійкості, здатна до порозуміння з представниками різних культурних груп та до продуктивної життєдіяльності в умовах культурного різноманіття суспільства.

Список використаних джерел

1. Федоренко, С. В. *Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук*. Київ. 2017
2. Božinović, N., Friganović-Sain, Z., & Perić, B. (2011). Students' perceptions on the importance of foreign languages for careers in tourism. *Tourism and Hospitality, Drivers of*

Transition (29th Annual EuroCHRIE Conference, Dubrovnik, Hrvatska, 19.10.2011. - 22.10.2011), 117–130.

3. Galton, F. (1884). Measurement of character. *Fortnightly Review*, 42, 179–185.

4. Goldberg, L. R. (1990). An alternative “description of personality: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216–1229. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.6.1216>

5. Lounsbury, J.W., Foster, N., Patel, H., Carmody, P., Gibson, L.W., & Stairs, D. R. (2012), An investigation of the personality traits of scientists versus nonscientists and their relationship with career satisfaction. *R&D Management*, 42, 47–59. DOI:10.1111/j.1467-9310.2011.00665.x

6. Pace, M. (2015). *Language Proficiency and the Tourism Industry – a Key Combination*. Available at <http://the-insider.biz/index.php/issues/vol-iii-issue-12/item/363-language-proficiency-and-the-tourism-industry-a-key-combination>

Т.А. Аношкова, м. Київ

АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У роботі розкривається питання необхідності впровадження глобального компоненту в освітню систему вищої школи. Проаналізувавши досвід американських освітян та дослідників, автор виділяє низку кроків, які сприятимуть успішному формуванню глобальної компетентності у студентів закладів вищої освіти України.

Ключові слова: *глобальна освіта, глобальна компетентність, заклади вищої освіти, навчальна програма.*

За останні десятиліття людство повною мірою зрозуміло, що таке глобалізація і як вона впливає на всі сфери нашого життя. Від економічної кризи до пандемії, від природніх катаклізмів до збройних конфліктів будь-яка подія несе за собою наслідки глобального масштабу, які проникають у життя кожного, у якій би точці земної кулі це не сталося.

Оскільки інші країни стають усе більш конкурентоспроможними через підвищення рівня взаємодії в глобалізованій економіці, США стикаються з проблемою збереження конкурентної переваги, яку вони створили протягом десятиліть економічного зростання. Якщо не вживати заходів для протидії зростаючій конкуренції, може виявитися, що країни, які мають здатність адаптуватися до швидких темпів змін, зможуть переграти, перевершити та випередити американську державу. Щоб зберегти світове лідерство, США має сформувати суспільство, яке демонструє достатній рівень глобальної компетентності, тобто має відповідні навички, здібності та схильності, необхідні для навігації й досягнення успіху в надзвичайно мінливому,

глобалізованому та дедалі більш конкурентному середовищі (Balistreri, 2012). Отже, враховуючи такі тенденції, провідні університети задля задоволення сучасних потреб держави й бізнесу поставили за мету реорганізувати систему вищої освіти, змістивши фокус на глобальні дослідження, мультикультурну освіту й інтернаціоналізацію (Hunter, White, & Godbey, 2006). Саме успішний американський досвід формування глобальної компетентності студентів у процесі навчання у закладах вищої освіти визначив *мету* нашого дослідження.

Такі поняття, як «глобальна освіта» і «глобальна компетентність», майже завжди обговорюються в контексті нового тисячоліття, XXI століття або епохи глобалізації. Зокрема, вища освіта була і залишається гостинною ареною для міжнародних обмінів, програм і співпраці. Деякі вчені навіть стверджують, що університети за своєю суттю є міжнародними установами (Balistreri, 2012). Таким чином, якщо університети завдяки своїй навчальній програмі, інтернаціоналізації, мовним вимогам і можливостям навчання за кордоном зможуть сприяти вихованню глобальної компетентності серед своїх студентів, вони вплинуть на їхні цінності, уявлення й ідеали про людей у світі та частково змінять те, як люди взаємодіють один з одним на особистому рівні (Orozco-Domoe, 2015).

Як уже було описано, глобальна компетентність – це певний набір знань, умінь, ставлень і цінностей. Глобальна компетентність є багатогранною та включає когнітивний розвиток, соціально-емоційні навички й громадянське навчання. Вона має чотири пересічні виміри, які студентам потрібно розвинути, щоб успішно взаємодіяти з людьми в реальному житті та онлайн у межах власної громади, в інших регіонах і країнах. Навички, представлені в цих вимірах, також необхідні для дослідження та роботи над вирішенням проблем місцевого та глобального значення. Перший вимір – це здатність критично розглядати такі питання, як бідність, торгівля, міграція, нерівність, екологічна справедливість, конфлікти, культурні відмінності та стереотипи. Другий – це здатність розуміти та цінувати різні точки зору й погляди на світ. Третій вимір – здатність позитивно взаємодіяти з людьми різного національного,

соціального, етнічного й релігійного походження, а також із людьми різної статі. Четвертий вимір базується на перших трьох та наголошує на готовності діяти конструктивно для вирішення проблем сталого розвитку й добробуту. У сукупності це чотири аспекти єдиної концепції, яка є глобальною компетентністю (Asia Society/OECD, 2018).

Глобальна компетентність – це не просто план навчальної програми, це гармонійне поєднання міждисциплінарних знань, схильностей і навичок. Передусім глобальна компетентність є імперативом (United States Department of Education, 2012). Коли студенти не є глобально компетентними, вони неефективно спілкуються, особливо з людьми, відмінними від них самих.

Навчати глобальній компетентності – означає взяти зміст навчальної програми, зазвичай викладений у державних стандартах вищої освіти, та використовувати його для вивчення ширших глобальних питань. Для того, щоб ефективно впровадити глобальний компонент у зміст освітнього процесу, викладачам варто враховувати досвід американських колег (Mansilla, & Jackson, 2011), які пропонують таке:

- Поєднання місцевого досвіду студентів зі світовим.

Ґрунтовні тематичні блоки або проєкти з формування глобальної компетентності, як правило, починаються там, де є студенти. Початкова діяльність розкриває попередні знання студентів, заохочуючи їх ставити власні запитання, висловлювати свої інтереси, вивчати цінності та формулювати свої припущення й ідеї щодо питань глобального значення, які вивчаються. Починаючи з їхніх особистих інтересів, досвіду й контексту, студенти можуть побачити актуальність глобальних проблем у їхньому власному житті. Роблячи це, вони починають розуміти, як місцевий досвід може впливати на події, що відбуваються деінде, та керувати цим. Успішне навчання дозволяє здобувачам освіти виявляти чутливість і цікавість до місцевих та глобальних зв'язків навколо них.

- Залучення здобувачів освіти пізнавально, соціально й емоційно.

Цікаві справи на формування глобальної компетентності сприяють

залученню студентів до когнітивно складних завдань із застосуванням дисциплінарних знань до нових ситуацій та практикуванням формулювання запитань і прийняття різних точок зору. Подібним чином успішні прояви глобального розуміння часто вимагають соціальної взаємодії, можливо, роботи в командах для створення продукту, пошуку інформації шляхом особистих інтерв'ю, обміну думками з однолітками, які живуть у контексті, який дуже відрізняється від їхнього власного, участі в дебатах та громадських проєктах. Крім того, соціальна й когнітивна залученість щодо питань, які мають глобальне значення та є частиною повсякденного життя студентів, також створює емоційну залученість. Учні, стикаючись із глобальними проблемами, проявляють хвилювання, радість, співчуття, страх, смуток, гнів – емоції, які в кінцевому підсумку формують їхній шлях у навчанні.

- Перенесення фокусу на глобальну компетентність у процесі оцінювання результату навчальної діяльності.

Оцінюючи роботу студентів, викладачі переслідують кілька цілей. Вони варіюються від вимірювання правильності виконання заданих інструкцій і старанності, до моніторингу глибини й розуміння. Оцінка глобальної компетентності вимагає, щоб серед цих різноманітних цілей акцент був зроблений саме на ній. Оцінка роботи студента щодо наявності глобальної компетентності включає перевірку на те, як здобувачі освіти здатні досліджувати світ за допомогою дисциплінарного й міждисциплінарного вивчення, цікавитися темами глобального значення, приймати різні точки зору, обговорювати ідеї та діяти. Набір компетентностей, які оцінюються, звичайно, буде залежати від запланованих навчальних цілей для кожної окремої теми.

Таким чином, включення глобальної компетентності в навчальні плани закладів вищої освіти передбачає розробку курсів і програм, які сприяють міжкультурному розумінню, формуванню знань і навичок, необхідних для розвитку глобальної свідомості. Робота викладачів американських університетів та коледжів у цьому напрямі триває безперервно, формуючи безцінний досвід для іноземних колег. Тож тему формування глобальної

компетентності студентів вищої школи США варто вивчати й надалі, активно застосовуючи отримані знання в українській системі вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Asia Society/OECD. (2018). *Teaching for Global Competence in a Rapidly Changing World*. OECD Publishing, Paris/Asia Society, New York, 37. <https://doi.org/10.1787/9789264289024>
2. Balistreri, S. F., Di Giacomo, T. F., Noisette, I., Ptak, T. (2012). *Global Education: Connections, Concepts, and Careers*. College Board, 37.
3. Hunter, W. D., White, G., & Godbey, G. (2006). What does it mean to be globally competent? *Journal of Studies in International Education*, 10, 267–285. <https://doi.org/10.1177/1028315306286930>
4. Mansilla, V. B., & Jackson, A. (2011). *Educating for global competence: Preparing our youth to engage the world*. Asia Society
5. Orozco-Domoe, J. S. (2015). Journey to Global Competence: Learning Languages, Exploring Cultures, Transforming Lives. *Journey to Global Competence*, 59-87.
6. United States Department of Education. (2012). *United States Department of Education international strategy 2012–16: Succeeding globally through international education and engagement*. Retrieved from <http://www2.ed.gov/about/inits/ed/international/international-strategy-2012-16.pdf>

К.О. Безрук, м. Київ

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті розглянуто підходи до використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для формування соціальної успішності підлітків у діяльності учнівського самоврядування. Схарактеризовано можливості застосування ІКТ у навчанні та діяльності учнівського самоврядування.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, формування соціальної успішності підлітків, учнівське самоврядування.

У сучасному світі, незалежно від рівня розвитку країни, інформаційно-комунікаційні технології стають усе більш доступними й необхідними для соціуму. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є невід'ємною складовою сучасної освіти та може підвищити ефективність навчання, виховання й розвитку підлітків. Це дозволяє забезпечити якісну підготовку учнів до життя в інформаційному суспільстві.

Формування соціальної успішності підлітків є важливим, оскільки саме вона є складовою їхньої майбутньої ефективної соціальної та професійної

адаптації. До проблематики формування соціальної успішності особистості зверталися такі науковці, як В. Кириченко, Т. Конюхова, О. Митник, В. Москаленко, В. Нечерда, Т. Федорченко та багато інших. Віддаючи належне внеску попередників, відзначимо, що попри наявність ґрунтовних теоретичних розробок використання ІКТ в освітньому процесі [4] простежується необхідність подальших досліджень, пов'язаних з розвитком учнівського самоврядування та підвищенням соціальної успішності учнів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Саме використання ІКТ у діяльності учнівського самоврядування може підвищити ефективність його роботи, сприяти залученню до участі більшої кількості підлітків, а також розвинути навички цифрової грамотності та комунікації.

Учнівське самоврядування є важливою складовою освітнього процесу, оскільки, крім розвитку соціальних і комунікативних навичок, воно також сприяє розвитку соціальної компетентності учнів, формує навички лідерства, співпраці та взаємодії, вміння приймати відповідні рішення. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності учнівського самоврядування може сприяти підвищенню ефективності його роботи, збільшенню зацікавленості підлітків у цьому та розвитку їхньої соціальної успішності.

Згідно з тлумачним словником з інформаційно-педагогічних технологій, ІКТ – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, зберігання, поширення, відображення й використання інформації в інтересах її користувачів [3].

Використовуючи інформаційно-комунікаційні технології, педагоги можуть організувати навчання учнівського самоврядування для ефективного розвитку в учасників навичок соціальної успішності (творчості та інтелектуальної активності, комунікації, критичного та системного мислення, самоконтролю, відповідальності та адаптивності, планування діяльності, емпатії та асертивності [1, с. 23], попередження та подолання конфліктів,

рішучості, упевненості в собі, співпраці, аналізу й вирішення проблем, самосвідомості і самооцінки, міжособистісної взаємодії, самоспрямування в навчанні та діяльності тощо), які будуть необхідні підліткам [2].

Існує безліч інформаційно-комунікаційних технологій, які можна використовувати як у навчанні, так і в діяльності учнівського самоврядування.

- Використання електронних посібників та онлайн-курсів: дозволяє підліткам навчатися за допомогою комп'ютера, планшета чи смартфона з будь-якого місця та в будь-який час.

- Вебсайти та соціальні мережі: використовують для популяризації діяльності учнівського самоврядування, розміщення інформації про заходи та проекти, взаємодії зі шкільною громадськістю. Можуть використовуватися для збору думок та ідей від ширшої аудиторії, а також для забезпечення спілкування між членами учнівського самоврядування та іншими учасниками.

- Блоги: використовують, щоб розміщувати матеріали навчання, для спілкування координатора учнівського самоврядування з учнями та надання їм можливості спілкуватися між собою. Блоги можуть містити різноманітні відео- й аудіоматеріали, завдання та інші ресурси для діяльності учнівського самоврядування.

- Електронна пошта і месенджери: дозволяють швидко й ефективно спілкуватися між членами учнівського самоврядування, ділитися ідеями та пропозиціями, а також домовлятися про зустрічі й заходи. Це може допомогти забезпечити ефективний обмін інформацією та швидко вирішувати проблеми.

- Електронні форуми і чати: використовують для спілкування як між підлітками, так і для комунікації з координатором та адміністрацією закладу освіти для обговорення певних питань, розгляду проблем і пошуку рішень.

- Онлайн-опитування й голосування: допомагають збирати та аналізувати думки, ідеї, пропозиції підлітків і педагогів з певної проблеми чи питання щодо різних проєктів та ініціатив. Також це можливість висловити свою думку щодо важливих питань, прийняти рішення на основі кількості голосів.

- Електронні таблиці й документи: використовують для організації та

координації роботи груп, для створення планів роботи, контролю за роботою та інше.

- Відеоконференції й вебінари: використовують для проведення конференцій, дебатів, тренінгів та інших заходів у дистанційному форматі, що дозволяє залучати до роботи учасників з інших міст і регіонів, також відеоконференції та вебінари можна використати, щоб забезпечити дистанційне навчання: для занять, лекцій, показу демонстраційних відео та ілюстрацій, а також для проведення відкритих заходів з використанням відеозв'язку.

- Мультимедійні й відеоматеріали: дозволяють презентувати ідеї та проекти, а також забезпечують фізичне доповнення до матеріалів учнівського самоврядування.

- Інтерактивні дошки та презентаційні програми: дають змогу координатору створювати інтерактивні заходи з використанням візуальних елементів, можуть бути використані для створення презентацій та інших матеріалів для виступів. Інтерактивні дошки дозволяють педагогам писати, малювати, демонструвати відео та інші матеріали на екрані в режимі реального часу.

- Онлайн-тести та ігри: застосовують для оцінки рівня знань та сприяють більш активному засвоєнню матеріалу.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології є корисним інструментом у діяльності учнівського самоврядування, вони сприяють формуванню соціальної успішності підлітків та охоплюють важливі аспекти в діяльності учнівського самоврядування: забезпечення широкого доступу до інформації, можливостей комунікації та співпраці; забезпечення прозорості діяльності; збільшення мотивації до діяльності; розвиток цифрової грамотності та навичок роботи з інформацією.

Список використаних джерел

1. Безрук К. Дослідження формування соціальної успішності підлітків у діяльності учнівського самоврядування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 1. 2022. С. 15-26. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-15-26>
2. Дементієвська Н. П. На шляху до успіхів разом з ІКТ науковий співробітник ІТЗН

НАПН України, координатор програми Intel «Шлях до успіху»).

3. Крупський Я. В., Михалевич В. М. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій. Вінниця: ВНТУ, 2010. 72 с.

4. Хомич О. Л. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування просоціальної поведінки учнів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 20. Кн. 2. 2016. С. 286–296.

І.Д. Бех, м. Київ

ПСИХОМИТТЄВОСТІ ДУХОВНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Розглядаються теоретичні аспекти духовного вдосконалення особистості, мета, принципи, форми і методи; деякі пропозиції щодо підвищення рівня військово-патріотичної вихованості старшокласників закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: *зростаюча особистість, міжособистісна взаємодія, духовний відгук, духовне вдосконалення, етапи-ступені зростаючої особистості.*

Наш сучасний світ характеризується динамікою людських пристрастей, що спрямовано культивуються соціальними структурами. Вони тотально зваблюють людей, схильних до переживань, які, однак, не узгоджуються з важливими суспільними продуктами. Подібні пристрасті породжують множинність тимчасових образів, що калейдоскопічно змінюються, так що в особистості нічого не залишається постійним. У набутті вихованцями певних етико-моральних цінностей теж відбувається виразна плинність такої якості, що багато з них утрачають свою значущість у їхній індивідуальній структурі. Складається враження, що за максимальної ділової напруги вихователя він отримує досить змістовно збіднений виховний результат. Наступає, таким чином, розчарування у своїх підопічних, а звідси й професійне вигорання. Як позбутися такого фахового явища? Про це ми будемо вести мову.

Міжособистісна взаємодія вважається джерелом і головною причиною розвитку суб'єкта. Якщо брати її в генетичному аспекті, то стосунки батьків і дитини, особливо їхня інтенсивність, безпосередньо задають вектор прямування її до високої духовної культури. Звичайно, цей методологічний постулат є невідворотним за емоційно зігріваючих умов, у яких означені стосунки зароджуються та функціонують. Відтак виникає явище прихильності дитини до батьків, за якого й можливий відповідний виховний зв'язок, а отже, і

спрямований вплив.

Важливим, окрім набуття зростаючою особистістю різноманітних способів нормативної поведінки, виявляється й формування в неї загальної орієнтації на людину. Це особлива світоглядна позиція, оскільки кожна людина є настільки людиною як особистістю, наскільки вона перебуває в контакті з іншою людиною. Цей контакт може бути навіть у межах – «бути серед інших, поряд з іншими». Ідеться, таким чином, про запобігання ізоляції окремої людини від світу людей.

У розгорнутому виховному процесі означена світоглядна позиція виступає буттєвим феноменом, коли духовно-моральна норма, правило чи цінність у сприйнятті вихованця жорстко пов'язуються з конкретними особистостями (батьками, рідними, педагогами, ровесниками, іншими людьми). Це стосується й того етапу розвитку зростаючої особистості, коли вона починає узагальнювати конкретні духовно-моральні утворення як «добродійність» та людей як «носіїв добродійності», на яких були спрямовані і її духовно-моральні діяння. Тепер у межовому значенні така зростаюча особистість проявляє діяльну любов до добродійних особистостей. Однак, є ще вищий етап духовного розвитку, про який мусить знати така особистість та який досяжний далеко не кожній, але до нього все ж слід прагнути. Його сутність полягає в тому, що духовна особистість любить саму добродійність як таку і дещо меншою мірою людей як носіїв добродійності. Хоча при цьому емоційне напруження вчинкового життя особистості залишається достатньо високим, щоб перебувати у високо почуттєвій аурі з людським довкіллям.

Щоб відбулася така внутрішня диференціація у свідомості особистості між добродійністю і особою як її носієм, слід практикувати механізм монозосередженості, коли в центрі уваги виступає сама духовна іпостась і відповідна смисло-ціннісна робота щодо неї. Управління в такій праці значно укріпить наявний духовний досвід особистості, підніме його до вершини переконання.

Світоглядна позиція «орієнтація на людину», про яку вже йшлося, має

свої різновиди, за яких відбуваються ті чи інші за цілями і змістом взаємини особистості зі світом людей і світом речей. У цьому випадку для нас представляють інтерес міжлюдські стосунки, що спричиняють духовно-моральний розвиток зростаючої особистості.

З огляду на це доцільно ввести категорію «духовний відгук». Його необхідність обґрунтовується тим, що психічна організація людей характеризується певною вибірковістю, за якої на один і той же стимул (чинник) вони реагують виразно своєрідно. Їхня відповідь може сягати від низької до високої. Хоча таке явище природне, усе ж його можливо вдосконалювати, тобто підвищувати реагувальну чутливість як душевний стан.

Особливо така корегувальна процедура важлива, коли йдеться про духовно-моральну взаємодію вихователя і вихованців, яка безпосередньо пов'язана з їхнім духовним відгуком. Щоправда, така взаємодія має свою специфіку. Вона полягає в тому, що вихователь не персонально звертається до того чи іншого вихованця, що є звичним для процесу виховання. Таке вербальне звернення має суттєвий особистісно перетворювальний сенс, коли він висловлює незадоволення поганою поведінкою деяких вихованців, не вказуючи конкретно на когось із них. Звичайно, такий виховний прийом є доцільним за умови, що проступок вихованців є не досить серйозним, таким що не спричиняє великої соціальної загрози. Однак, певний вихованець, який відрізняється високим духовним відгуком, вирішує, що судження висловлені стосовно нього. У результаті цього у вихованця розпочинається внутрішня духовно критична рефлексія, яка призводить до продуктивної особистісної самозміни. Водночас у нього не виникає почуття образи на вихователя, яке можливе за прямого виховного контакту.

Почуття любові вважається кореневим засобом (або механізмом) сходження зростаючої особистості до духовних цінностей і, власне, до становлення різнобічно розвиненої особистості. Усе ж слід розуміти, що любов як вище людське утворення не існує в розвиненій формі, а має проходити тривалий шлях становлення.

Причому розвивальна ефективність цього шляху буде настільки високою, наскільки вона буде позбавлена спонтанійності. Адже за такої ситуації зростаюча особистість може опиратися на власні егоутворення, які стануть на заваді її духовного просування, більше того, вона може спрямовано культивувати їх. Тоді набутки цього етико-негативного досвіду передуватимуть у її внутрішній душевній організації.

Окрім того, у процесі соціалізації як науково ненормованому впливі зростаюча особистість доторкнеться до ціннісно неприйнятих зразків поведінки, які можуть трансформуватись у ті чи інші духовно-моральні вади. Тож керованість процесом духовного становлення зростаючої особистості має стати центральною умовою його продуктивності. Ця керованість передбачає певні етапи, оскільки немає прямого шляху виховати у вихованців любов до інших як кінцеву духовно розвивальну мету.

Таким чином, перший виховний етап – це етап себелюбства, коли дитина спрямовує своє почуття на себе, переважно орієнтуючись на власну тілесну структуру та на вроджене відчуття самоті, що є основою її вичлененості з оточення. Звідси починають і витoki його «Я»; і в цьому значення цього етапу.

Наступний етап центрується навколо батьків, любов дитини до яких є відповіддю на їхню любов. Це вже яскраво виражений соціальний процес, за якого батьківська любов запалює дитячу любов, але за умови високої позитивної емоційної напруги, більше того – почуттєвої аури, яка обопільно огортає її учасників. На цьому етапі надзвичайну роль відіграють якраз кровнородові взаємини як найбільш глибинні й утаємничені утворення.

З виходом дитини з такого обмеженого середовища вона зустрічається з вихователем. Він має бути носієм високих духовних цінностей і саме своєю любов'ю до дитячої групи викликає взаємне почуття любові в душах дітей. Тут і виникає «ефект індукції», за якого окрема дитина, що любить вихователя, тепер поширює її й на членів групи, яких любить вихователь. Однак, оскільки любов виховательська має більш широке соціальне поле, то й дитина за його посередництва набуває прагнення любити інших, насамперед близьке, а далі й

неконтактне людське оточення.

Запропоновані нами три етапи-ступені зростаючої особистості до великої любові мають стати міцною орієнтовною основою для виховання духовно досконалої особистості як творця власного повноцінного життя.

Одним із продуктивних способів взаємодії педагога з вихованцями може бути такий, за якого педагог перетворюється на вихователя – вихованця, що вступає в діалог з вихованцями – вихователями. Це своєрідне рольове самообмеження педагога й самопідняття вихованця, що взаємно активізують один одного, коли педагог максимально прислуховується до думок вихованців, а останні продукують різні способи виховної діяльності. Тут діалог є основним способом, що максимально розгортається в розвивальній взаємодії і стає її сутнісним показником. Тож здатність до діалогу – це основний критерій майстерності педагога, дискурс же монологу водночас має зійти з педагогічної сцени. Прикметно, що за культури діалогу і педагог, і вихованці обопільно починають вчитися. Це значить, що вони постійно вправляються в практиці свободи. Діалог і подолання проблем абсолютизують активність особистості. У цілому діалог пробуджує усвідомлення. У діалозі та *проблематизуванні* педагог – вихованець та вихованець – педагог разом ідуть уперед у розвитку критичного ставлення до реальності.

Лише критичне мислення розглядає будь-які події, ситуації, суспільство в цілому в русі, переходах. Люди мають зрозуміти суперечності життя, наявні в суспільстві, громаді, групі, у міжособистісних взаєминах. Усе ж через брак критичного духу вони не можуть осягнути того факту, що нові цінності самоствердження та досягнення успіху конфронтують з попередніми цінностями самозбереження. Такий шок між учора, яке втрачає свою доречність, проте ще бореться за виживання, і завтра, яке набуває все більшої істинності, характеризує фазу переходу як час проголошення та час рішень. Однак, лише такою мірою, якою вибір, що є результатом критичного сприйняття суперечностей, стає реальним і здатним трансформуватися в дію. Час переходу обумовлює швидким рух пошуку нових тем і нових завдань. На

цій стадії в людини більш ніж будь-коли виникає потреба бути інтегрованою в реальність. Якщо комусь бракує хисту збагнути «таємницю» змін, він стає простим пішаком, відданим на їхню ласку.

Контрольованість перебігу духовно-морального розвитку вихованця має бути засадничою вимогою організації педагогом виховного процесу. Подамо в цьому зв'язку відповідну схему. Вона має включати етап добродійності й етап духовної вади, на якому перебуває той чи інший вихованець. Зі свого боку на етапі добродійності доцільно вичленити відповідні підрівні.

1. Вихованець має добродійність:

- а) у разі нагадування дорослого;
- б) за нагадування ровесника;
- в) самотійно проявляє.

Вихованець працює разом з вихователем над добродійністю.

Вихованець не дозволяє собі втратити добродійність.

2. Вихованець має духовну ваду. Тут підрівні такі:

Позбавляється духовної вади за допомоги педагога.

Не дозволяє знову проявитися духовній ваді:

- а) у разі нагадування дорослого;
- б) за нагадування ровесника;
- в) не дозволяє самотійно.

Процес діагностики педагогом рівня духовного становлення вихованців має супроводжуватися колективним душевно безпечним обговоренням та наданням кожному вихованцю оптимістичної духовно розвивальної перспективи.

Наш час створює для особистості різноманітні перепони, щоб вона не досягла ідеалу духовної досконалості. Тож вона має набути потужні душевні сили, щоб прямувати «до самої себе» (до набуття добродійності), а далі за цим лежатиме простір «у самій собі», коли вона як особистість відбулася, тобто вона вже володар своїх добродійностей. Відтепер вона може в повний голос заявити: Я – справедливість, Я – істинність, Я – краса.

Список використаних джерел

1. Виховуємо громадян-патріотів України: Науково-методичний посібник /авт. кол. за заг. кер. К.І.Чорної. Черкаси: видавництво ЧОПОПП, 2012. 268 с.
2. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
3. Сойчук Р.Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді: теорія і методика : навчально-методичний посібник. Рівне: О. Зень, 2015. 288 с.

Д.Д. Бибик, м. Київ

ЛІДЕРСТВО ТА СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ МОЛОДІ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Матеріал являє собою аналіз феномена соціальної згуртованості молоді в процесі формування громадянського суспільства України в умовах воєнного стану. У дослідженні визначено актуальні проблеми лідерства та процесу формування соціальної згуртованості молоді як провідного чинника соціальної самоорганізації й розвитку суспільства в умовах війни.

Ключові слова: *лідерство, соціальна згуртованість, молодь, умови воєнного стану.*

Лідерство та соціальна згуртованість як індикатори соціальної єдності й активності є класичними проблемами в межах досліджень соціальної науки. Концептуальна характеристика понять «лідерство» і «соціальна згуртованість» розкривається в дослідженнях абсолютно різних галузей наук, як-от: соціологія, соціальна психологія, соціальна робота, корпоративне управління чи міжнародні відносини. Однак, у призмі сьогодення, що характеризується соціокультурною трансформацією, геополітичними та воєнними протистояннями, переходом суспільства до інших форм співіснування, варто поглянути на проблеми лідерства й соціальної згуртованості по-новому, переоцінивши роль суспільства та особистості в процесах глобалізації та демократизації світу.

Сучасні дослідження лідерства та соціальної згуртованості орієнтовані на широке використання міждисциплінарного підходу. Значимими є дослідження представників соціологічної й філософської наук, які визначають категоріальне поле досліджуваної проблематики (М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Знанецький, О. Копт, Т. Лукман, Т. Парсонс, Е. Де Роберті та інші). Важливою в розкритті проблеми є також група досліджень, що характеризують соціальний конфлікт

як процес, що передбачає рух до лідерства, згуртованості й соціальної рівноваги (Р. Дарендорф, К. Боулдінг, К. Макдональд, М. Хенслін та ін.).

Аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що проблема розвитку соціальної згуртованості в рамках процесу формування громадянського суспільства досліджується розрізнено, без урахування сучасної складної геополітичної ситуації в Україні та світі. Маловивченими також залишаються питання дослідження механізмів процесів інтегрування соціальних суб'єктів та інститутів всередині суспільства, що зазнає трансформації, окремих аспектів їхнього формування та розвитку, як-то: ціннісні орієнтації та соціальні очікування молоді з урахуванням воєнного стану (Бибик, 2022, с.44; Савельчук, 2022, с.114); тенденції розвитку теорії й практики соціальної роботи (Savelchuk et al., 2021). Ці причини здебільшого й зумовлюють актуальність проблеми, висвітленої в означеному дослідженні.

У широкому розумінні поняття «соціальна згуртованість» означає міцність стосунків і почуття солідарності між членами спільноти (Kawachi, I., & Berkman, L., 2000, pp. 290–319). Генеральним директором Ради Європи визначено, що соціальна згуртованість є концепцією, яка включає цінності й принципи, спрямовані на надання всім без винятку громадянам рівних умов доступу до основних соціальних та економічних прав (New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe, 2010). Відповідно до цієї концепції соціальна згуртованість є визначальною ознакою будь-якого сучасного мультикультурного суспільства.

2021 року організаціями USAID, ПРООН і їхніми партнерами було проведено дослідження та визначено Індекс соціальної згуртованості й примирення (SCORE) в Україні (Social Cohesion in Ukraine Part I: Defining and measuring social cohesion using the SCORE, 2022). Цей Індекс є аналітичним інструментом, який забезпечує надійну доказову базу для розробки політики та програм, які зміцнюють національну єдність, соціальну згуртованість і стійкість, а також для моніторингу прогресу в їхній реалізації. Результати

базуються на даних SCORE Ukraine, зібраних у період із січня по квітень 2021 року, який складається з національно репрезентативної вибірки з 12 482 особистих інтерв'ю по всій країні, за винятком Криму та непідконтрольних уряду територій на сході України. У межах дослідження вимірюється рівень соціальної згуртованості у вертикальних і горизонтальних розрізах, середній показник по країні становив відповідно 4,3 та 6,4 бали з 10 (Social Cohesion in Ukraine Part I: Defining and measuring social cohesion using the SCORE, 2022).

Припускаємо, що в умовах воєнного стану цей показник міг змінитися. Для перевірки означеного припущення та визначення рівня соціальної згуртованості молоді України як соціально-активної категорії було проведено анонімне анкетування. Вибірка респондентів становила 125 осіб, тобто 1 % від репрезентативної вибірки дослідження SCORE 2021 року. Таке співвідношення респондентів дозволяє зіставити результати досліджень у співвідношенні 1 до 100. У процесі анкетування респондентам було запропоновано оцінити рівень соціальної згуртованості в цілому й окремі показники за шкалою від 1 до 10, (де 1 є найнижчим, а 10 найвищим рівнем). Результати анкетування представлено у форматі діаграми (*рис. 1*).

Відзначимо, що рівень соціальної згуртованості молоді у вертикальному й горизонтальному розрізі за результатами проведеного анкетування станом на перше півріччя 2023 року є вищим за результати SCORE (2021 рік), їхній середній рівень відповідно 5,6 та 7,4 бали. Найвищими є показники, що характеризують особистісну активність і залученість у соціальні процеси. Саме ці критерії є фундаментальними в процесі формування лідерських якостей. Важливо також звернути увагу на те, що в умовах війни для молоді значно зросла цінність держави, національної волі і свободи, прагнення до збереження національної ідентичності, історії та культури, що й виявляється в зростанні рівня соціальної згуртованості у вертикальному й горизонтальному розрізах.

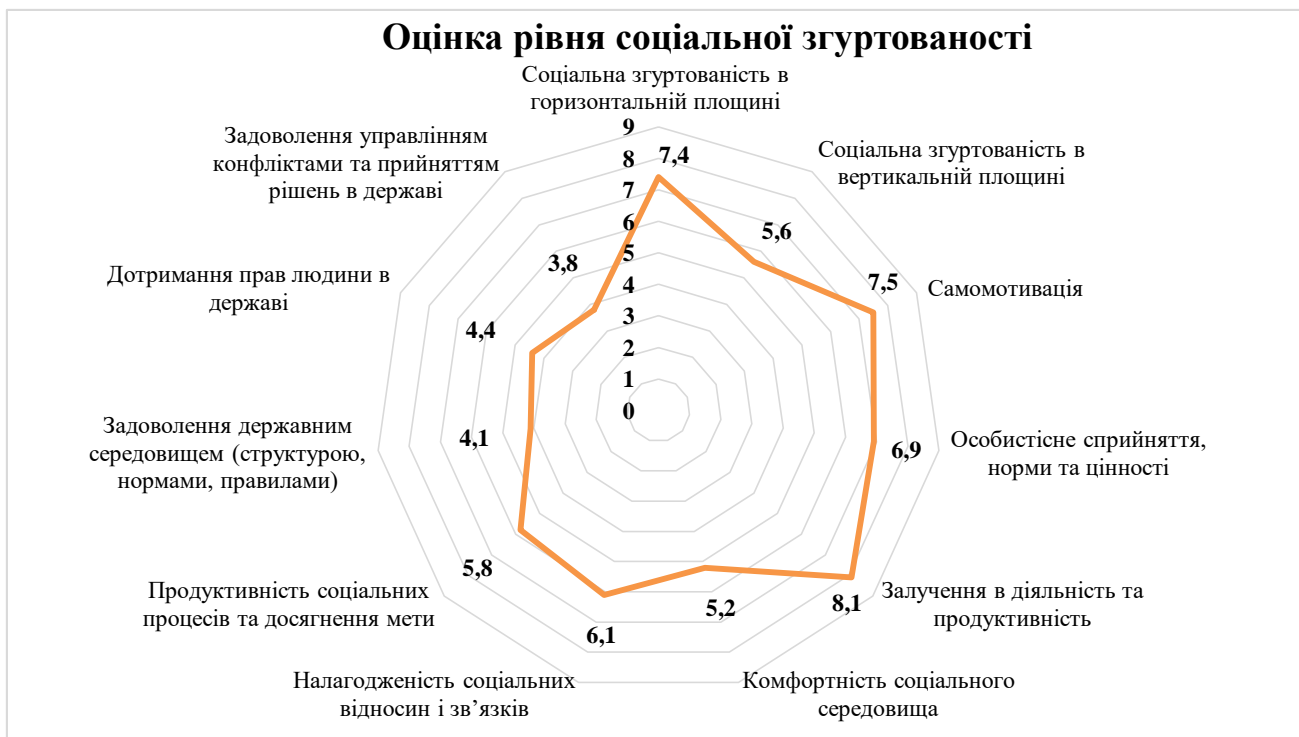

Рис. 1. Результати емпіричного дослідження

Таким чином, на основі аналізу провідного наукового досвіду з проблеми дослідження можна зробити висновок, що лідерство і соціальна згуртованість є важливими умовами якісної зміни структури суспільства, що визначається активністю соціальних суб'єктів. Результати емпіричного дослідження розширюють уявлення про особливості та внутрішній зміст феномена лідерства й соціальної згуртованості молоді в умовах воєнного стану та визначають середній рівень соціальної згуртованості. Отримані дані дозволяють констатувати незначне зростання рівня соціальної згуртованості у вертикальному й горизонтальному розрізі порівняно з результатами соціологічного дослідження SCORE (2021 рік).

Означене дослідження може сприяти пошуку оптимальних моделей і типів реалізації соціальної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Биби́к Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Вип. 26 (1), 2022. С. 43–54. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-43-54>.

2. Савельчук І. Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. *Social Work and Education*. Вип. 9(1), 2022. С. 113–121. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.9>.

3. Kawachi, I., & Berkman, L. (2000). Social cohesion, social capital, and health. *Social Epidemiology*, 174 (7), 290–319.)

4. Savelchuk, I., Bybyk, D., Zhytynska, M., Ivzhenko, I., Mikheiva, O., & Kunytsia, T. (2021). Trends in the Development of Social Work: Postmodern Ideas and Prospects. *Postmodern Openings*, 12(3Sup1), 143–154. <https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/356>.

5. Social Cohesion in Ukraine Part I: Defining and measuring social cohesion using the SCORE, (2022). URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/social-cohesion-ukraine-part-i-defining-and-measuring-social-cohesion-using-score> (дата звернення: 07.03.2023).

Д.О. Бінецький, м. Київ

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВІЙСЬКОВО-СПОРТИВНИХ ІГОР

У тезах розкриваються зміст, мета, завдання, принципи, напрями військово-патріотичного виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор; місце і роль військово-патріотичного виховання підлітків закладів освіти в загальнодержавній системі підготовки громадян України до військової служби та захисту України.

Ключові слова: підлітки, військово-патріотичне виховання, військово-спортивні ігри.

Військово-патріотичного виховання підлітків є проблемою державної ваги і національної безпеки країни в умовах війни з Російською Федерацією, яка здійснила повномасштабне вторгнення на територію України. Виклики, перед якими стоїть наша країна, як то: відстоювання власної територіальної цілісності, вимагають уваги до нових поглядів на зміст, форми і методи військово-патріотичного виховання учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти.

Важливими напрямками дослідження є: військово-патріотичне виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор; місце і роль військово-патріотичного виховання підлітків закладів освіти в загальнодержавній системі підготовки громадян України до військової служби та захисту України; основні напрями взаємодії закладів загальної середньої освіти, дитячих та юнацьких об'єднань з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями з військово-патріотичного виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор.

Результати аналізу низки наукових робіт [2; 3; 4; 5] дозволяють зробити

висновки щодо умов військово-патріотичного виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор на уроках фізичної культури та в позашкільній діяльності, а саме:

- формування уявлень у підлітків про значення розвитку фізичних якостей (силі, витривалості, гнучкості, активності, стійкості, спритності) у процесі військово-спортивних ігор для майбутньої військової служби та захисту України;

- формування уявлень у підлітків про значення розвитку морально-вольових якостей (рішучості, організованості, дисциплінованості, наполегливості, цілеспрямованості, сміливості) у процесі військово-спортивних ігор для майбутньої військової служби та захисту України;

- поглиблення знань підлітків щодо історії виникнення військово-спортивних ігор; основ і витоків козацько-лицарського виховання, основних форм і напрямів козацької педагогіки;

- формування в підлітків мотивації до занять військово-спортивними іграми та розвитку прагнення щодо формування професійно-важливих якостей майбутніх захисників України: рухової координації, концентрації та стійкості уваги, логічного мислення, точності рухів;

- розширення знань підлітків щодо особливостей організації та проведення військово-спортивних ігор, елементів військово-спортивних, рухливих і народних ігор.

Завдяки участі у військово-спортивних іграх підлітки отримують практикоорієнтовані знання та навички, мають можливість перевірити отримані знання в процесі занять військово-спортивними іграми та спробувати себе в різних ролях, в індивідуальній і командній військово-спортивній діяльності. Також участь підлітків у змаганнях з військово-спортивних видів спорту дає можливість випробувати власні сили, проаналізувати свої слабкі і сильні сторони, розвинути морально-вольові якості тощо.

Основна мета дослідження здійснення військово-патріотичного виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор полягає в системній і

цілеспрямованій діяльності закладів загальної середньої освіти з виховання в підлітків високої патріотичної свідомості, почуття вірності й любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, забезпечення зростаючої особистості від впливу агресивного інформаційного середовища, формування готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку щодо військової служби та захисту України.

Відповідно до мети визначено завдання військово-патріотичного виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор:

- виховання любові до України, народу, рідної землі, Збройних сил України, формування національної гідності, української національно-культурної ідентичності, прив'язаності до своєї малої і великої Батьківщини;

- забезпечення підростаючої особистості від впливу агресивного інформаційного середовища в умовах повномасштабної війни з боку Російської Федерації проти України;

- ефективне використання національних традицій з урахуванням сучасного світового й вітчизняного педагогічного досвіду та досліджень психолого-педагогічної науки з військово-патріотичного виховання підлітків;

- забезпечення взаємодії системи освіти з усіма соціальними інститутами щодо інтенсифікації процесу військово-патріотичного виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор;

- забезпечення формування в підлітків закладів загальної середньої освіти освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної готовності до військової служби та захисту України;

- відродження на нових теоретико-технологічних засадах системи позакласного й позашкільного військово-патріотичного виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор.

Військово-патріотичне виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор має ґрунтуватися на таких принципах:

- *принцип національної спрямованості*, який передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського

народу, шанобливого ставлення до його культури, поваги, толерантності до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати українську національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

- *принцип гуманізації виховного процесу*, який означає, що вихователь зосереджує увагу на особистості учня як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, не форсує її розвиток, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби вихованця; виробляє індивідуальну програму його розвитку, стимулює його свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, патріотичних цінностей;

- *принцип самоактивності і саморегуляції*, який сприяє розвитку у вихованця суб'єктивних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, прийняття самостійних рішень, поступово виробляє громадську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях і вчинках;

- *принцип полікультурності*, який передбачає інтегрованість української культури в європейський і світовий простір, створення для цього відповідних передумов; формування в учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірування інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;

- *принцип соціальної відповідності*, який обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів військово-патріотичного виховання та їхню відповідність реальній соціальній ситуації, у якій організовується виховний процес;

- *принцип історичної і соціальної пам'яті* спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців та відтворює її у реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності.

У процесі дослідження проблеми військово-патріотичного виховання

підлітків були визначені основні його напрями під час проведення занять з військово-спортивними іграми:

- виховання в підлітків відданості принципам державної незалежності і соборності України; створенні умов для дієвого плекання українських суспільно-державницьких цінностей, національних військово-патріотичних історичних традицій;

- популяризація серед підлітків заняття військово-спортивними іграми і значення цих занять для майбутньої військової служби та захисту України;

- розвиток у підлітків морально-вольових якостей (рішучості, організованості, дисциплінованості, наполегливості, цілеспрямованості, сміливості) у процесі занять військово-спортивними іграми.

Список використаних джерел

1. Бака М. М., Корж В. П. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді: навч.-метод. посіб. Київ: Пошук.-вид. агентство «Книга пам'яті України», 2004. 463 с.
2. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі: посіб. / уклад. М. Зубалій, В. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов, З. Діхтяренко, І. Білоцерківець. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 232 с.
3. Остапенко О. І. Військово-патріотичного виховання в системі пріоритетів державної політики. Фізичне виховання в рідній школі, 2016. № 5(106). С. 40-43.
4. Коломoeць Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор. Дис. ... канд. пед наук: 13.00.07. Київ, 2021. 211 с.
5. Тимчик М. В. Форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі спортивно-ігрової діяльності. Обрії. Науково-педагогічний журнал. 2013. № 2(37). С. 48-51.

А.Е. Бойко, м. Київ

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ГНУЧКИХ НАВИЧОК УЧНІВ У ГУРТКАХ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

У статті розкриваються технології формування гнучких навичок учнів у гуртках закладів позашкільної та загальної середньої освіти під час реалізації концепції «Нова українська школа» та в умовах воєнного стану; описується ефективність проведеної експериментальної роботи на формуальному етапі експерименту

Ключові слова: гнучкі навички, заклади позашкільної освіти, гуртки, заклади загальної середньої освіти, технології, концепція «Нова українська школа», soft skills, воєнний стан.

Позашкільна освіта активно реагує на сучасні виклики та створює

ефективні освітні технології для набуття гнучких навичок у закладах позашкільної освіти та на заняттях гуртків у закладах загальної середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа».

У контексті дослідження «Формування гнучких навичок (soft skills) у вихованців закладів позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» важливо було зрозуміти стан досліджуваної проблеми у воєнний час. Із цією метою було використано анкету «Опитування щодо організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти в умовах воєнного стану». Серед головних завдань позашкільної освіти в умовах воєнного стану на другій позиції 77,7 % респондентів визначили «формування гнучких навичок (критичне мислення, уміння конструктивно керувати емоціями, уміння оцінювати ризики та приймати рішення тощо). Отже, формування гнучких навичок (soft skills) у вихованців закладів позашкільної освіти залишається актуальним і пріоритетним у сучасних умовах.

Формувальний етап дослідження процесу формування гнучких навичок (soft skills) у вихованців закладів позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» було спрямовано на впровадження в освітній процес діяльності закладів позашкільної освіти та в гуртковій роботі закладів загальної середньої освіти педагогічних технології на основі поєднання компетентнісного, особистісно орієнтованого та аксіологічного наукових підходів (В. Вербицький, В. Мачуський, А. Корнієнко, О. Литовченко) [1].

Методика формувального експерименту враховувала принципи «педагогіки партнерства», закладеної в концепції Нової української школи, а саме: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей)

Для формування гнучких навичок використовувалися спеціальні справи

та тренінги, які допомагали в засвоєнні базових знань про гнучкі навички та формувалися в подальшій виховній роботі; пошук зворотного зв'язку – отримання зворотного зв'язку від однолітків і педагогів про успішність своєї поведінки в аспекті формування гнучких навичок; навчання на досвіді інших – виділення моделей успішної поведінки вихованця, що володіє високим рівнем сформованості гнучких навичок і робота з педагогом. Засвоєнню потрібної навички сприяла партнерська взаємодія і спільна робота між вихованцями, що володіють гнучкими навичками на високому рівні. Проектна робота – пошук і освоєння більш ефективних моделей поведінки під час вирішення нетипових ситуацій, які вимагають креативного і критичного мислення, здатності ефективно працювати в команді.

Форми роботи були як групові, так і індивідуальні, де перевага надавалася роботі в команді. Це дозволило розвивати соціальні навички та сформувати адекватну самооцінку вихованців закладів позашкільної освіти. Завдяки взаємній підтримці та груповій роботі, учні змогли спостерігати результати своїх дій та їхній вплив на оточення; дозволила засвоювати нові ролі, розвивавати навички прийняття рішень, комунікативні навички, здатність до адаптації тощо.

У результаті проведеного формувального етапу експерименту було:

1) удосконалено зміст освітнього процесу в закладах позашкільної освіти з метою формування у вихованців таких гнучких навичок (soft skills): критичне та системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; творчість; ініціативність; уміння конструктивно керувати емоціями; уміння оцінювати ризики та приймати рішення; уміння розв'язувати проблеми; здатність співпрацювати з іншими людьми тощо в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»;

2) набули подальшого розвитку педагогічні технології та методи з формування гнучких навичок (soft skills) у вихованців закладів позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа», а саме: тренінгові технології, технології критичного мислення, технології креативного

мислення, арт-педагогічні технології.

Упровадження в освітній процес закладів позашкільної освіти зазначених технологій було націлене на формування у вихованців гнучких навичок, що необхідні для особистісного розвитку, активної ролі в суспільстві та соціальної участі протягом усього життя.

Використання інтерактивних, творчих і проєктних завдань дало реальну можливість співпрацювати з педагогом, разом створюючи й використовуючи навчальні матеріали та теми для обговорення, брати на себе відповідальність за форму засвоєння, а головне, за кінцевий результат.

Проведена робота з педагогами закладів позашкільної освіти сприяла підвищенню фахового рівня, збагаченню педагогічного досвіду та майстерності, що забезпечило ефективність у вищезазначеній роботі.

Таким чином, саме такий підхід до організації освітнього процесу в гуртках закладів позашкільної та загальної середньої освіти дав змогу створити інноваційне освітнє середовище, основним критерієм оцінки роботи якого стало формування в підростаючій особистості гнучких навичок в умовах реалізації принципів Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: методичний посібник / [А.Е. Бойко, В.В. Вербицький, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко; за ред. В.В. Мачуського]. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 223 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>

2. Позашкільна освіта в умовах воєнного стану: безпечне освітнє середовище як складова внутрішньої системи забезпечення якості освіти / Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/pozashkilna-osvita-v-umovakh-voiennoho/https://sqe.gov.ua/pozashkilna-osvita-v-umovakh-voiennoho/>

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» 14 грудня 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

О.І. Бондаренко, м. Київ

ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У тезах висвітлено наявні в сучасному науково-педагогічному дискурсі трактування багатоаспектного поняття «особистісний потенціал». Зазначено, що поняття

«особистісний потенціал» насамперед характеризує внутрішню фізичну й духовну енергію людини, її діяльну природу, спрямованість на творче самовираження та самореалізацію. Широке трактування ключового слова «потенціал» у понятті «особистісний потенціал» базується на його розгляді як джерела та міри можливостей і ресурсів особистості, що використовуються задля досягнення певної мети.

Ключові слова: особистісний потенціал, ресурси особистості, внутрішня мотивація.

Особистісний потенціал є динамічною, інтегративною якістю людини, яка характеризує міру її можливостей і ресурси для ефективної життєдіяльності, визначає її готовність та здатність до самореалізації й самовдосконалення. Окреслено такі види людського потенціалу, як-от: гносеологічний, аксіологічний, творчий, комунікативний, професійний, духовний.

У процесі наукового пошуку застосовано такі теоретичні методи: аналіз і синтез – для формулювання вихідних положень статті; вивчення, узагальнення та систематизація психолого-педагогічної літератури закордонних та українських першоджерел з теми дослідження.

Поняття «особистісний потенціал» насамперед характеризує внутрішню фізичну й духовну енергію людини, її діяльну природу, спрямованість на творче самовираження та самореалізацію. В основі ключових підходів до визначення особистісного потенціалу лежить розуміння проблеми особистості, розробка якої, починаючи з минулого століття, ведеться дотепер і в українських, і в закордонних наукових колах. Нині вже значною мірою оформилися провідні позиції в трактуванні особистості, визначенні її змісту, а також детермінант розвитку, з-поміж яких такі ключові характеристики: цілісність, унікальність, активність, вираження, відкритість, саморозвиток і саморегуляція. За такої умови «особистісний розвиток пов'язується зі смисловою сферою особистості, її цінностями, переконаннями, смисложиттєвими орієнтаціями, цілями, з формуванням і змінами її ідентичності».

Сучасні науково-педагогічні джерела тлумачать різноаспектно поняття «особистісний потенціал», нерідко пов'язуючи його з особистісними ресурсами людини. Так, науковець Мадді розглядає досліджуваний феномен крізь призму життєстійкості, яка впливає на визначення необхідного внутрішнього ресурсу

особистості. Цей ресурс, на переконання вченого, сприяє активному подоланню труднощів людиною в різних сферах її життя. На думку Мадді, у цьому процесі важливу роль відіграє рівень активації, що наповнює активністю й ініціативністю індивіда.

Однак, деякі науковці стверджують, що потенціал особистості не обмежується лише ресурсами, та розглядають його значно ґрунтовніше. Зокрема, Мурашко зазначає, що особистісний потенціал утворюють: задатки, схильності, інтереси, прагнення до створення нового, прояв загального інтелекту, наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працьовитість, здатність до вироблення особистісних стратегій. Водночас потенціал розглядають у взаємозв'язку з діяльністю та розуміють не як стан тимчасово невикористаних ресурсів, а як усе зростаюча готовність до вирішення все складніших завдань, що можуть постати перед особистістю. У такий спосіб особистісний потенціал завжди є площиною особистісного зростання з можливостями самоактуалізації та самовдосконалення особистості. Особистісний потенціал має діяльнісне підґрунтя. Вочевидь він безпосередньо пов'язаний з різними видами діяльності, охоплюючи водночас необхідні для цього знання та компетентності. На переконання Максименка, потенціал є можливістю, яка, реалізуючись у діяльності, удосконалюється; водночас діяльність, відокремлена від потенціалу, є засобом досягнення поставленої мети. Український учений стверджує, що вихідним матеріалом для виконання діяльності, переходу від її уявлення до реального втілення, матеріалізації образів і думок є енергія. Енергопотенціал людини є величиною для виявлення її здатності до дії (пізнавальної, мисленнєвої, моральної, естетичної, творчої).

Крім того, у сучасних дослідженнях обов'язковою умовою розвитку особистісного потенціалу виступає внутрішня мотивація. «Внутрішня мотивація як вільна участь людини у тій чи іншій діяльності за відсутності зовнішніх вимог чи підкріплень є її вродженою природною здатністю залучати свої інтереси та використовувати свої здібності, і водночас шукати й долати оптимальні виклики. Така мотивація виникає спонтанно з внутрішніх ресурсів

особистості й може спрямовувати її поведінку навіть без допомоги зовнішніх винагород або контролю оточення. Індивід випробовує нову діяльність, вирішує дослідницькі завдання або прагне освоєння свого середовища задля набуття досвіду». Внутрішня мотивація також є важливим фактором у навчанні, адаптації й удосконаленні компетентностей людини. Внутрішня мотивація слугує важливим проявом «позитивного потенціалу людської природи» у її прагненні новизни й у виконанні складних завдань, а також сприяє розвитку й удосконаленню її здібностей, умінь і навичок досліджувати й учитися.

Здійснений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виокремити основні види особистісного потенціалу в контексті діяльності людини, з-поміж яких такі:

1. Гносеологічний потенціал, або інтелектуальний (пізнавальні здібності, знання, навички, уміння, переконання, інтереси).
2. Аксиологічний потенціал (система цілей, духовних цінностей та ідеалів, орієнтацій, соціально-психологічних установок).
3. Комунікативний потенціал (здібності спілкування, розуміння і взаєморозуміння, уміння й навички ефективної комунікації).
4. Художній потенціал (система художньо-естетичних потреб, форм і способів їхнього задоволення).
5. Професійний потенціал (відповідність орієнтацій, схильностей, професійних уподобань обраній професії; професійна самореалізація та вдосконалення).
6. Духовний потенціал (прагнення людини до самореалізації, потреба в самоствердженні). Сучасні теорії розвитку людських ресурсів, як правило, підкреслюють фізичні й матеріальні аспекти людської природи та нехтують духовними і трансцендентними складниками. Люди процвітають, коли їх духовна природа впливає на те, як вони мислять, відчують та обирають. Розвиток духовності особистості охоплює: внутрішній процес самопізнання, самоцінності й цілісності – необхідних аспектів буття людини; глибокий зв'язок зі своїм внутрішнім Я, іншими людьми шляхом залучення до

громадської діяльності; узгодження цілей власного життя з добробутом інших.

7. Творчий потенціал (міра можливостей особистості творчо й оригінально виконувати різні види діяльності).

Щодо останнього виду особистісного потенціалу, то в структурі творчого потенціалу особистості виокремлюють такі складники, як мотиваційний, емоційний, вольовий та інтелектуальний. У цілому до загальної структури особистісного потенціалу українські дослідники Міляєва, Лебідь і Бреус відносять:

1) мотиваційний компонент (інтереси, цінності, потреби, цілі);

2) стильовий компонент (вольові якості, стиль саморегуляції, локус контролю тощо);

3) інструментальний компонент (знання, уміння, навички).

Зазначимо, що лише в комплексному поєднанні цих компонентів можливе становлення і гармонійний розвиток особистості, удосконалення її потенційних можливостей.

Отже, особистісний потенціал людини відіграє важливу роль у її життєдіяльності. Широке трактування ключового слова «потенціал» у понятті «особистісний потенціал» базується на його розгляді як джерела та міри можливостей і ресурсів особистості, що використовуються задля досягнення певної мети. Існують такі види людського потенціалу, як-от: гносеологічний, аксіологічний, творчий, комунікативний, професійний, духовний. Теоретичний аналіз науково-педагогічних джерел дозволив зробити висновок, що сучасні науковці розглядають особистісний потенціал як інтегративну, комплексну характеристику особистості та пов'язують це поняття з можливостями особистості в самореалізації у різних сферах життєдіяльності. Особистісний потенціал має діяльнісне підґрунтя. Він безпосередньо пов'язаний з різними видами діяльності, охоплюючи за такої умови необхідні для цього знання й компетентності та спрямовуючи людину на творче самовираження й самовдосконалення. Таким чином, особистісний потенціал є динамічною, інтегративною якістю людини, яка характеризує міру її можливостей і ресурси

для ефективної життєдіяльності, визначає її готовність і здатність до самореалізації й самовдосконалення.

Перспективу подальших пошуків у цій сфері вбачаємо у вивченні організаційно-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу учнівської молоді.

Список використаних джерел

1. Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.
2. Федоренко С. В. Ціннісно-смістова сфера особистості у реалізації її потенціалу. Смістожиттєві цінності сучасних підлітків в умовах євроінтеграційного поступу України: монографія / [Журба К. О. (ред.), Бех І. Д., Доукуїна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М.]. Кропівницький: Імекс-ЛТД, 2022. 155. С. 38–60.
3. Clarken R. Developing Human Resources through Actualizing Human Potential. Paper presented at and published in the proceedings of the 10th Annual Hawaii International Conference on Education, Honolulu, HI January 5-8, 2012. P. 2–13.
4. Erikson E. H. Identity and the Life Cycle. New York, 1994. 220 p.
5. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. Journal of Humanistic Psychology. 2004. № 44(3). P. 279–298.

С.А. Васильєва, м. Київ

ПОТРЕБИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ РАНЬОГО І ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ВИКОРИСТАННІ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Статтю присвячено проблемі орієнтації батьків дітей раннього та дошкільного віку у цифровому освітньому середовищі, цифровому освітньому контенті. Висвітлено потреби і можливості батьків у використанні цифрового середовища серед яких, загальна потреба батьків у науково-методичному супроводі процесу використання цифрового освітнього середовища, що сприятиме пізнавальному розвитку дітей раннього та дошкільного віку є актуальною у період воєнного стану в Україні.

Ключові слова: батьки дітей раннього та дошкільного віку, можливості, потреби, цифрове середовище, цифрове освітнє середовище, цифровий освітній контент.

На цей час більшість дітей раннього та дошкільного віку перебуває вдома, разом з родинами, рідними та близькими, незважаючи на відкриття закладів дошкільної освіти, їхнє функціонування в режимі адаптивного карантину, інших режимах, які задовольняють потреби дітей і батьків, враховують можливості останніх у використанні цифрового середовища задля розвитку власних дітей.

Свідоме прийняття батьками рішення про розвиток дітей удома

зумовлено низкою можливостей – наявністю сприятливих умов для продовження освітнього процесу за використання цифрових засобів, які допомагають побудувати спілкування з дитиною, залучити її до різних видів діяльності, сформувавши інтерес, потребу продовжити процес пізнання вдома, де педагогами є родина (мама, бабуся, дідусь).

Це свідоме прийняття батьками рішення про розвиток дитини вдома (підкріплене цифровим освітнім контентом, який надано педагогами закладу дошкільної освіти) звертає увагу на здатність батьків здійснювати спілкування, метою якого є пізнавальний розвиток дитини, виконувати разом з дитиною завдання, поводити себе певним чином, проявляти здібності, звертаючись до власного досвіду, пояснювати, співдіяти.

Свідоме рішення проявити здатність, співдіяти побудовано на потребі – необхідності, що вимагає задоволення. Загалом продовжити розвиток дитини вдома є вимогою часу, у якому ми живемо, на який чинять вплив соціально-політичні, соціально-економічні чинники. До того ж існують умови, сприятливі для використання цифрового освітнього контенту, яким наповнено цифрове середовище. Звернення батьків до онлайн-ресурсів відкриває, на їхню думку, легкий шлях для спілкування, співдії, залучення дитини до дитячих видів діяльності, які розгортаються у відповідному цифровому середовищі.

Поряд з потребою в розвитку дитини вдома варто наголосити на потребах, які виявлено під час уже здійсненого анкетування батьків дітей раннього та дошкільного віку в доступних форматах (друкований для письмового заповнення, Google форма з таблицями Excel) у базових закладах дошкільної освіти, визначених для проведення нашого наукового дослідження. У рамках констатувального етапу здійснено анкетування батьків (465 родин із 9 ЗДО: Житомирські ДНЗ № 43, № 39, № 70, № 73; Житомирські ЗДО № 65, № 25; Житомирський ЗДО ЦРД № 68 Департаменту освіти Житомирської міської адміністрації; ЗДО № 1 «Лісова пісня» м. Ірпінь, ЗДО № 159 Шевченківського району м. Києва) з метою виявлення наявності уявлень у батьків про цифрове середовище (ЦС), цифрове освітнє середовище (ЦОС),

цифровий освітній контент (ЦОК), їхнє використання задля розвитку дітей раннього та дошкільного віку, ставлення батьків до змісту, яким наповнено цифрове середовище, виявлення особистих, часових характеристик проявів дій батьків та дітей у процесі використання цифрового середовища, яке є доступним для користування батьками в умовах воєнного стану в Україні. Зважаючи на реальні чинники, які супроводжують процеси використання батьками цифрового середовища, розвитку дітей раннього і дошкільного віку, вибору дидактичних матеріалів для використання під час спілкування з власною дитиною, здійснено методичний супровід процесу заповнення анкет, ознайомлено батьків із словничком термінів та пояснень до них за підтримки педагогів базових ЗДО, адміністрацій ЗДО, що дозволило отримати такі результати: батьки орієнтуються в цифровому освітньому середовищі, інших інструментах, сервісах, якими користуються разом з дитиною, віддають перевагу онлайн-садочку «Нумо», YouTube, інформації, яку надає ЮНІСЕФ, Bimi Bao, YouTube Kids, Google, Brainy Kids, Instagram, learning.ua, childdeveloer.com.ua, matifik.com, Янко Гортало, Левко, гурток «Барвисті долоньки», artpanda.online, цільовим розвиваючим іграм, інтерактивним завданням, розвиваючим мультикам та іншим інструментам, проте не виокремлюють із цифрового середовища цифровий освітній контент, не визначають критерії, за якими оцінюють цифровий освітній контент і цифрові інструменти для розвитку власної дитини в домашніх умовах. 30 % батьків погоджуються, що ЦОК – зміст гри, який залучає дитину до неї, мотивує та ставить перед дитиною завдання, 50 % – не завжди, 20 % відповідають, що ні. Поряд із цим батьки орієнтуються в показниках для виокремлення ЦОК та виділяють такі: ясність, корисність за відгуками, популярність за рекомендаціями, без урахування віку дитини, індивідуальних потреб, наступності в змісті і завданнях, які мають існувати під час його вибору та використання. Позитивних відповідей не отримано на питання щодо існування миттєвого зворотного зв'язку після наданого прикладу, що дозволив би батькам повернутися до завдання разом з дитиною та виконати його з думкою про

позитивний результат, крім батьків, які користуються learning.ua – 1 %. До того ж 40 % батьків пишуть, що покладають на себе відповідальність за успішне виконання завдання власною дитиною під час роботи з обраним ними ЦОК, 10 % не обирають, 50 % не завжди обирають, що свідчить про відповідальне ставлення до процесу співдії з дитиною, з одного боку, та існуючий поряд безконтрольний процес залучення дитини до вільного вибору в гаджеті гри або мультфільму, з іншого боку. 100 % батьків надали позитивну відповідь на питання, чи наповнено змістом обрану Вами гру, що підтверджує гіпотезу про вибірковість батьків або її відсутність. До того ж 80 % упевнені, що їх влаштовує час, наданий ЦС, цифровим освітнім контентом для виконання завдання, програвання гри, спілкування з дитиною. Є думка про необов'язковість існування ЦОК, який би налаштовував дитину до творчого, активного спілкування з батьками в різних видах діяльності, оскільки 40 % батьків погоджуються з тим, що ЦОК має нести таку функцію, 50 % не відповідають на це питання. На 50 % батьків розділились у визначенні доцільності й ефективності ЦОК для забезпечення дошкільної освіти власної дитини. 50 % батьків не розрізняють ЦОС та ЦОК як два різних поняття, відповідно не надають уваги ЦОК та не визначають його значення й місця в діях дитини з гаджетом.

У процесі розгляду відповідей батьків виявлено:

- існування інтегрованого уявлення батьків про цифрове освітнє середовище, у якому важливість цифрового освітнього контенту – змісту, що існує в іграх, казках, завданнях, мультфільмах, визначається саме собою, без загострення уваги на ЦОК, що засвідчило ставлення батьків до суті гри, казки, їхнього пізнавального наповнення, яке сприятиме розвитку дитини у хвилини, коли батьки і дитина співдіють у цифровому середовищі. Обізнаність батьків про можливості ЦОК, які існують у реальному цифровому середовищі, залишається на початковому рівні з огляду на використання потенціалу ЦОК, ЦОС та свідоме ставлення до перебування власної дитини в цифровому полі;
- потреби батьків, які не задоволені, бо здійснений нами аналіз

цифрового освітнього середовища, ЦОК, які наявні в цифровому середовищі, за дотримання межі віку дітей та методичного супроводу уможливорює акцент на різних проявах відповідальності перед дітьми за дозвіл використовувати ЦОС і ЦОК без попереднього їхнього перегляду (оцінки) та прийняття рішення про використання дитиною або разом з дитиною навіть з огляду на позитивну налаштованість дітей до зустрічі з вибраним батьками ЦОК та існуючим контролем уходження дитини в цифровий простір;

- активне використання батьками ЦОС та сприймання ЦОК як факту, що вже існує, за відсутності бажання, потреби, інтересу його змінити, обрати під потребу дитини, її психофізичні особливості фігурує поряд із затребуваністю в забезпеченні ЦОС, у якому ЦОК буде сприяти розвитку дитини.

Отже, можемо вести мову про загальну потребу батьків у науково-методичному супроводі процесу використання ЦОС, що сприятиме пізнавальному розвитку дітей раннього та дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Національна академія педагогічних наук України. Київ, 2022. 51 с.
2. Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року (проект). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshtuye-do-gromadskogo-obgovorennya> (дата звернення 30.03.2023).
3. Костюк Г. С. Психологія: підручник для педагогічних вузів. Київ, 1968. 571 с.

В.Г. Власова, м. Біла Церква

ВІДЕОКОНТЕНТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Матеріал присвячений проблемі вдосконалення процесу естетичного виховання учнівської молоді з використанням ефективних технологій створення освітніх відео. Проаналізовано та узагальнено види відеоконтенту. Визначено умови, що дозволяють максимально сконцентрувати увагу молоді на матеріалі, що розглядається у відео. Досліджено його виховний потенціал як високоефективного засобу впливу на свідомість людини.

Ключові слова: відеоконтент, естетичне виховання учнівської молоді.

Інтернет уже давно став невід'ємною реальністю нашого буття. Проте, виховний потенціал інтернету як глобальної мережі й інтернет-технологій як

практичного засобу впливу на естетичне виховання учнівської молоді, відеоконтенту як ефективного засобу залучення та утримання уваги учнів і впливу на свідомість вивчені недостатньо.

Дидактична ефективність навчальних відеофільмів доведена та описується в численних працях [1; 2; 4; 5]. Науковці зазначають, що використання освітніх відеоматеріалів підвищує мотивацію до вивчення дисципліни та є невичерпним джерелом виховного матеріалу.

На підставі наукових досліджень Д. Бучинської [1], що стосуються доцільності впровадження освітніх відео, можна сказати, що використання відеоматеріалів значно підвищує ефективність освітнього процесу та дозволяє засвоїти 65 % матеріалу, оскільки слуховий і зоровий аналізатори є домінуючими каналами сприйняття інформації. Перегляд відео більш зручний та приємний – це також сприяє кращому засвоєнню та запам'ятовуванню матеріалу. Його використання не тільки сприяє підвищенню інтересу до вивчення матеріалу, але й розширює кругозір учнівства.

У багатьох країнах світу відео розглядається як ефективний засіб організації освітньої діяльності. У Великій Британії та США цифрове відео для навчання вчителів почали впроваджувати ще 2006 року. 2007 року була опублікована стаття «Майбутні вчителі можуть створювати відео», у якій надавалися рекомендації про те, як допомогти вчителю подолати страх перед новітніми технологіями та почати використовувати їх в освітньому процесі [5]. З кожним роком у світі зростає кількість освітніх відеоматеріалів. Це пов'язано з розвитком технологій, безкоштовних додатків і сервісів, куди можна викладати будь-яке відео.

Багато вчителів мають величезний досвід створення відеоконтенту.

У Кембриджському словнику контент визначається як зміст, інформація [3]. Відеоконтент – це інформація, подана у відеоформаті.

Відеоконтент насамперед спрямований на те, щоб привернути й утримати увагу сучасної учнівської молоді, яка має кліпове мислення. Guo PJ та інші вчені показали, що молодь часто ігнорує відеоматеріали довгі за тривалістю.

Дослідження вчених є наймасштабнішим на цей час та містить відомості про перегляд 6,9 мільйонів сеансів відео в чотирьох курсах на платформі edX MOOC [4].

Спектр освітнього відеоконтенту є неоднорідним. Його можна об'єднати у дві групи:

- хронікальний, такий що висвітлює інформацію про будь-який захід, що відбувся;
- постановочний – ефектний сценічно оформлений студійний запис.

А також у три групи навчальних відеоматеріалів:

- 1) рекламні ролики (анонси);
- 2) оглядові відеоролики (різні біографічні, довідкові матеріали);
- 3) навчальні відеоролики для демонстрації практичних навичок, демонстрації прикладів із реального життя та надання контексту теоретичним поняттям.

Види візуалізації виховного матеріалу:

- Презентація, створена за допомогою Microsoft PowerPoint – набір слайдів, що зберігаються у файлі спеціального формату. Для отримання максимального ефекту необхідно дотримуватися кількох правил, серед яких: не перевантажувати текст слайду, використовувати однаковий дизайн на всіх слайдах презентації (шрифти, розмір тексту, оформлення), включати прості таблиці. Не читати текст зі слайда. Говорити відносно енергійно та з ентузіазмом.

- Скринкаст. Запис відео з екрану. До підготовки скринкастів є особливі вимоги: текст за кадром має бути простим і ретельно продуманим, скринкаст має бути коротким.

- Скetchноутинг – спосіб наочного оформлення, подання заздалегідь підготовленої інформації та підтримки мотивації.

- Скрайбінг – дублювання мови через живі малюнки, спосіб розповіді чи пояснення, який супроводжується графічною ілюстрацією головного змісту. Вони мають бути визначені в сценарії.

Отже, освітній відео контент – це 6-хвилинне відео, у якому матеріал подається в стислій і зрозумілій формі. Основна мета такого відео – мотивувати учнівську молодь продовжувати вивчення матеріалу. Відносно невелика тривалість відео дозволяє максимально сконцентрувати увагу не набридаючи.

Це допоможе зробити матеріал більш цікавим і захоплюючим для учнів, допомагаючи їм краще розуміти та запам'ятовувати інформацію. Створення цього освітнього засобу потребує творчого підходу вчителя, щоб відео були якісними, а головне цікавими. Завдяки поширеним програмами відеомонтажу (Windows Movie Maker, Pinnacle Studio тощо) зараз практично будь-яка людина може монтувати відеоматеріали та публікувати їх в інтернеті. На жаль, якість відеоконтенту не завжди високого рівня, тому розробка науково обґрунтованого підходу до створення освітнього відео залишається актуальною й необхідною.

Таким чином, відеоконтент – це не просто відеозапис, а спеціально підготовлений освітній продукт, що містить необхідні елементи для підвищення поінформованості й інтересу до вихідного матеріалу. Резюмуючи, можна сказати, що інтернет-технології є високоефективним засобом впливу на свідомість людини та мають значний, поки що маловивчений, виховний потенціал, глибшому вивченню якого ми і присвятимо наші подальші наукові дослідження.

Список використаних джерел

1. Бучинська Д. Л. Використання відео в навчальному процесі – потреба сьогодення / International scientific conference “Open educational e-environment of modern University”. [Електронний ресурс] / 2015. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18703/2/D_Buchynska_OPENEDU_1_NDLIO.pdf.
2. Функціональність спеціалізованих інформаційно-аналітичних систем для підтримки інформаційно-навчальної діяльності / В. П. Тарасенко, А. Ю Михайлюк, М. В. Сніжко, Л. М. Бігун. Проблеми інформатизації та управління. [Електронний ресурс] 2009. URL: https://www.researchgate.net/publication/265918503_funkcionalnist_spezializovanih_informacijno-analiticnih_sistem_dla_pidtrimki_informacijno-navcalnoi_dialnosti.
3. Content. Cambridge Dictionary. [Електронний ресурс]. URL: <https://dictionary.cambridge.org>
4. Guo PJ. How video production affects student engagement: an empirical study of MOOC videos In: L@S'14 Proceedings of the First ACM Conference on Learning at Scale, New York: ACM, 41-50. Google Scholar [Електронний ресурс] / PJ. Guo, J. Kim, R. Robin // Proceedings of the First ACM Conference on Learning at Scale. 2014.

URL: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/2556325.2566239>

5. Hernandez-Ramos P. Aim, shoot, ready! Future teachers learn to 'do' video. British Journal of Educational Technology. 2007.

URL: https://www.academia.edu/10471134/Aim_shoot_ready_Future_teachers_learn_to_do_video.

М.О. Гетьман, м. Київ

ВИХОВАННЯ В УЧНІВ 5-6-Х КЛАСІВ САМОВЛАДАННЯ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ БОЙОВИМ МИСТЕЦТВОМ

У тезах розкрито зміст виховання самовладання в молодших підлітків у процесі занять бойовим мистецтвом. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури визначено критерії виховання самовладання в учнів 5-6-х класів у процесі занять бойовим мистецтвом та їхні показники. Деталізовано інформацію про виховний потенціал бойових мистецтв.

Ключові слова: *виховання, самовладання, молодші підлітки, бойове мистецтво.*

Актуальність дослідження зумовлена потребою суспільства у вихованні цілеспрямованої, рішучої, витримої, відповідальної особистості, яка здатна проявляти свідому соціальну активність, розуміти свою роль у житті народу, держави, Батьківщини, бути відданою її інтересам та готовою до її захисту. Саме тому виховання самовладання в молодших підлітків у процесі занять бойовим мистецтвом є актуальним науковим дослідженням.

Думку про виховання морально-вольових якостей особистості (організованість, самовладання та інші) знаходимо і в роботах В. Желанової. Вчена відзначає, що самовладання як влада особистості над собою передбачає здатність школяра не бути розгубленим у складних і несподіваних освітніх обставинах, уміння керувати своїми діями та вчинками, водночас стримуючи негативні емоції й бажання. Дослідниця відзначає, що самовладання є вольовою рисою особистості, яка включає в себе такі якості, як витримку, сміливість та рішучість, і є залежною від емоційного інтелекту. Тож самовладання є суттєвою детермінантою в контексті розвитку конкретних умінь і навичок комунікації, а саме: дієвої співпраці в колективі, готовності і бажання допомагати іншим, бути здатним до компромісів з метою досягнення успіху, уміння брати на себе ініціативність і відповідальність, проявляти самоціннісний компонент (цінувати особистий внесок), поважати досягнення командної роботи. Отже, В. Желанова

вважає, що вольові якості особистості є її суттєвими складниками, що містять морально-вольові якості, які виконують необхідні функції (регулятивну, стимулюючу та спонукальну) тощо [2].

Аналізуючи поняття «воля» та «вольові якості» як фундаментальні феномени, розуміємо їхнє багатогранне значення, яке усвідомлюється як функція людської психіки, зміст якої полягає у владі особистості над собою, своїми вчинками, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні поведінки [1].

Матеріали дослідження О. Крайнюк свідчать про важливість морально-вольових якостей здобувачів освіти в процесі фізичного виховання. Дослідниця дійшла висновків, що морально-вольові якості учасників освітнього процесу слід розглядати як сукупність генетичних і набутих антропометричних, морфологічних, психологічних, фізіологічних і біологічних особливостей, які впливають на успішність їхньої освітньої діяльності. Вчена виокремлює важливі морально-вольові якості в становленні особистості, а саме: цілеспрямованість, рішучість, самостійність, стійкість, самовладання, витримку та інші [4].

Визначаючи основи у вихованні дисциплінованості підлітків засобами бойових мистецтв, С. Захарків з'ясував, що морально-вольові якості є фундаментальними в становленні особистості. Дослідник вважає, що морально-вольові якості (дисциплінованість, самовладання, витримка) слід розглядати в сукупності, а їхніми особливостями прояву є відповідальність, почуття обов'язку, вміння керувати своїми діями і вчинками, внутрішня організованість, активна співпраця в спортивному колективі, готовність допомагати партнерам по команді, вміння учасників освітнього процесу в різних умовах фізкультурної діяльності свідомо підпорядковувати свої дії загальноприйнятим правилам. Ученим доведено, що бойові мистецтва мають безмежний виховний потенціал, що спонукає підлітків бути стриманими, врівноваженими, учить їх прояву самовладання, формує вміння підпорядковувати свої інтереси інтересам команди, досягати визначених цілей,

створює умови для подолання труднощів тощо [3].

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури нами було уточнено критерії виховання самовладання в молодших підлітків у процесі занять бойовим мистецтвом та їхні показники.

Когнітивний критерій «знання про самовладання» відображається в таких показниках, як:

- усвідомлення самовладання як морально-вольової якості особистості та її значення в житті молодшого підлітка;
- розуміння самовладання як важливої умови комунікації молодших підлітків, дієвої співпраці в спортивному колективі, самоорганізації в процесі занять бойовим мистецтвом;
- знання значення витримки, сміливості, рішучості, спортивної дисципліни та їх прояву під час занять бойовим мистецтвом.

Емоційно-ціннісний критерій «бажання виявляти самовладання» відображається в таких показниках, як:

- позитивне ставлення до виховання самовладання, бойових мистецтв та спортивно-оздоровчої діяльності;
- бажання бути ініціативним, витриманим, сміливим, рішучим, дотримуватися спортивної дисципліни, діяти, проявляти самовладання під час занять бойовим мистецтвом;
- бажання бути комунікативним, співпрацювати в спортивному колективі, бути самоорганізованим у процесі занять бойовим мистецтвом.

Критерій довільного імпульсу «готовність проявляти самовладання» відображається у таких показниках, як:

- готовність проявляти витримку, сміливість, рішучість, спортивну дисципліну на основі глибокого усвідомлення самовладання;
- прагнення молодших підлітків до прояву самовладання (вольового вчинку) під час занять бойовим мистецтвом;
- готовність допомагати партнерам по спортивній команді, бути здатним до компромісів з метою досягнення успіху.

Діяльнісний критерій «уміння проявляти самовладання у поведінці» відображається в таких показниках, як:

- прояв самовладання, витримки, сміливості, рішучості, спортивної дисципліни в процесі занять бойовим мистецтвом;
- уміння керувати своїми діями і вчинками, дотримуватися спортивних правил, свідома участь у заняттях з бойового мистецтва;
- уміння брати на себе відповідальність, стримувати негативні емоції та бажання, цінувати особистий внесок, проявляти самодисципліну, поважати досягнення командної роботи.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / уклад. О. М. Сліпущко, В. В. Яременко. Київ, 2007. Т. 1. 928 с.
2. Желанова В. В. Морально-вольові якості особистості як суттєва детермінанта формування «навичок ХХІ століття». *Науковий вісник ужгородського університету. серія: «педагогіка. соціальна робота»*. 2017. Вип. 2(41). С. 99-101.
3. Захарків С. Й. *Виховання дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами*: дис. ... канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2021. 255 с.
4. Крайнюк О. М. Моделювання системи морально-вольових якостей студентів у процесі фізичного виховання. *Моделювання та інформаційні технології у фізичному вихованні і спорті: матеріали ХІ Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 12-15 травня 2015 р.)*. Харків, 2015. С. 27-30.

Л.В. Гончар, м. Київ

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ЗЗСО ДО ФОРМУВАННЯ В СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА.

У статті висвітлено основні етапи підготовки педагогів ЗЗСО з теми «Формування в старшокласників готовності до відповідального батьківства». Окреслено різні форми роботи з педагогами з використанням інноваційних методів навчання дорослих. Ефективними формами і методами є рефлексивні та емоційно насичені форми й методи, зокрема проведення бесід, організація практикумів, рольових ігор, диспутів, «круглих столів», усних журналів, конференцій та ін.

Ключові слова: *готовність до відповідального батьківства, розроблення стратегії, семінар.*

Одним з ключових елементів досягнення високого рівня вихованості школярів, зокрема формування в старшокласників готовності до відповідального батьківства, є підготовка вчителів до цього процесу.

Посилаючись на досвід Л. Канішевської в дослідженні проблеми

підготовки вихователів шкіл-інтернатів щодо формування цінностей сімейного життя в старшокласників, виокремлюємо такі етапи проведення роботи з педагогами закладів загальної середньої освіти: організаційно-аналітичний (інформаційний), практичний, оцінно-результативний [2, с. 25].

На організаційно-аналітичному (мотиваційному) етапі проводилася підготовча робота з адміністраціями закладів загальної середньої освіти, яка спрямовувалася на усвідомлення педагогами значущості й актуальності проблеми формування готовності до відповідального батьківства в старшокласників у позаурочній діяльності закладів освіти; розроблення стратегії оптимізації формування означеного феномену у старшокласників; ознайомлення педагогів з кращим досвідом вирішення означеної проблеми (табл. 1) тощо.

Метою наступного, інформаційного (когнітивного) етапу було: ознайомлення з програмою семінару «Оптимізація формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників», у процесі якого відбувалося збагачення педагогів закладів загальної середньої освіти теоретичними знаннями щодо формування цього феномену в старшокласників; ознайомлення зі специфікою молодшого юнацького віку й гендерних особливостей у формуванні готовності до відповідального батьківства в старшокласників у позаурочній діяльності закладів освіти; оволодіння діагностикою рівнів сформованості готовності до відповідального батьківства в старшокласників; розроблення педагогічного супроводу виховної роботи тощо.

Під час третього (практичного) етапу продовжувалися заняття семінару, на яких значна увага приділялась ознайомленню педагогів з розробленою нами програмою «Секрети щасливого сімейного життя»; поглибленню знань педагогів щодо оптимальних форм і методів формування готовності до відповідального батьківства в старшокласників; залученню батьків до цього процесу; використання комплексу педагогічних умов формування готовності до відповідального батьківства в старшокласників закладів загальної середньої освіти.

Четвертий етап (оцінно-результативний) спрямовувався на оцінку й результативність роботи педагогів у процесі їхньої підготовки до формування готовності до відповідального батьківства в старшокласників у позаурочній діяльності шкіл, визначення й подолання особистих ускладнень і проблем (як тих, що стосуються індивідуальної теоретичної і методичної підготовки, так і технічного обладнання).

Таблиця 1

Програма семінару для педагогів ЗЗСО «Оптимізація формування готовності старшокласників до відповідального батьківства» (10 годин)

<i>Етапи</i>	<i>Загальні теми</i>	<i>Зміст занять, к-ть год.</i>	<i>Форма проведення</i>	<i>К-ть год.</i>
Інформаційний	Формування відповідального батьківства в старшокласників як педагогічна проблема	1. Сутність, структурні елементи готовності старшокласників до відповідального батьківства	Лекція з елементами бесіди	1 год.
		2. Специфіка молодшого юнацького віку у формуванні готовності старшокласників до відповідального батьківства	Лекція з елементами бесіди	1 год.
		3. Діагностика рівнів сформованості готовності старшокласників до відповідального батьківства	Лекція з елементами педагогічного практикуму	1 год.
Практичний	Теоретичні і практичні аспекти роботи педагогів з формування відповідального батьківства в старшокласників	1. Педагогічні умови формування готовності старшокласників до відповідального батьківства	Лекція з елементами бесіди	1 год.
		2. Форми і методи формування готовності старшокласників до відповідального батьківства	Практичне заняття	1,5 год.
		3. Робота з батьками з проблеми формування готовності старшокласників до відповідального батьківства	Міні-конференція	1 год.
Оцінно-результативний	Самоосвіта педагогів з проблеми формування відповідального батьківства в старшокласників	1. Програма онлайн-самоосвіти з проблеми формування готовності старшокласників до відповідального батьківства	Лекція з елементами бесіди	1 год.
		2. Пізнавальні сайти у вихованні старшого школяра	Практичне заняття	1 год.
		3. Підготовка вчителів до формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників нового покоління»	Круглий стіл	1,5 год.

На думку В. Шахрай, головним результатом формування готовності

старшокласників до відповідального батьківства має бути сформоване позитивне ставлення до виконання в майбутньому ролей батька і матері, що створить для індивіда широке поле самореалізації [3, с. 159].

Із цією метою застосовувалися різні форми роботи з педагогами з використанням інноваційних методів навчання дорослих.

Практика засвідчує, що найбільш доцільними засобами роботи з педагогами у виховному плані є рефлексивні й емоційно насичені форми та методи. Насамперед, це спілкування, яке має ігрові засади та включає різноманітний зміст інформації відповідно до поставлених завдань. Із цією метою застосовували різноманітні технології спілкування з педагогами для практичного вирішення проблем формування готовності старшокласників до відповідального батьківства, рекомендували застосування таких технологій у роботі з учнями та батьками.

Ефективними формами і методами є проведення бесід, організація практикумів, рольових ігор, диспутів, «круглих столів», усних журналів, конференцій.

Для активізації класних керівників, шкільних психологів, соціальних працівників у зміст роботи з ними впроваджувалися такі форми навчання, як бесіди-диспути «Відповідальне батьківство: данина традиціям чи новим віянням?», «Чи може бути щастя в цивільному шлюбі?», «Дорослі і діти: конфлікт поколінь» та ін., лекції-консультації «Сімейні традиції: європейський погляд», «Як формувати в старшокласників відповідальне батьківство», «Навчаємо учнів і батьків конструктивних способів розв'язання конфліктів один з одним», ділові ігри «Стара проблема «Батьки та діти» в сучасній інтерпретації», «Стати на позицію іншого», індивідуальні очні та інтернет-консультації. Для самостійного опрацювання вчителям рекомендувалася відповідна література.

Значна увага приділялася самоосвіті педагогів з окресленої проблеми. Із цією метою застосовувалися методи і прийоми, як-от: спостереження, бесіда, анкетування, індивідуальні консультації. У процесі самоосвіти завдяки

запропонованим нами рекомендаціям, посиланням на літературу, сайти і т. ін. педагоги експериментальних закладів освіти мали змогу ознайомитись із проблемою формування готовності старшокласників до відповідального батьківства не лише в нашій країні, але й у закордонному науковому дискурсі (зокрема, на прикладі Великої Британії та Сполучених Штатів Америки, інших країн). Результатом такої роботи стали організація та проведення круглого столу «Підготовка вчителів до формування в старшокласників нового покоління готовності до відповідального батьківства».

Отже, проблема формування готовності до відповідального батьківства потребує зусиль закладів як загальної середньої, так і вищої педагогічної та післядипломної освіти, адже провідну роль у цьому процесі відіграє вчитель.

Список використаних джерел

1. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія. Київ: ТОВ «Задруга», 2017. 360 с.
2. Канишевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: монографія. Київ: ХмЦНП, 2011. 368 с.
3. Шахрай В. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: основні поняття дослідження. *Інноватика у вихованні*. 2020. № 11(2). С. 48–55.

І.М. Гудим, м. Київ

МЕТОДИ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Окреслено основні підходи та методи застосовані у констатувальному дослідженні з виявлення соціальних очікувань учнів з особливими освітніми потребами їх структури та змісту, обґрунтуванні моделі моніторингу соціальних очікувань молоді з інвалідністю.

***Ключові слова:** учні з особливими освітніми потребами, соціальні очікування, методи моніторингу, соціально-виховне середовище.*

Актуальність сучасних моніторингових дослідження соціальних очікувань молоді зумовлена викликами й запитамі наукового прогнозування розвитку соціальної ситуації як ресурсу соціального конструювання майбутнього життя особистості в умовах соціокультурних трансформацій і нових соціальних викликів [1, с. 95].

За даними І. Савельчук, аналіз останніх вітчизняних досліджень, присвячених питанням соціальних очікувань молоді, указує, що предметом

вивчення стають соціальні очікування як чинник інноваційної активності особистості (Фролов & Крамаревич, 2011), соціальні очікування абітурієнтів та їхні мотиваційні установки (Спіціна, 2007), особливості формування соціальних очікувань в умовах професійної підготовки майбутніх соціальних психологів (Попович & Блинова, 2019), майбутніх викладачів вищої школи (Андрейкова, 2013; Прошкін, 2019), соціальні очікування підлітків розглядаються у світлі соціально-статусних преференцій та кар'єрних очікувань (Максимович, 2018), прогностичних умінь та ціннісних орієнтацій у контексті очікувань від майбутнього (Максим & Рябовол, 2020) [4, с.115].

Дослідження структури й динаміки соціальних очікувань дозволяє окреслити перспективи соціального розвитку особистості та соціуму. У цьому аспекті вивчення соціальних очікувань молоді з особливими освітніми потребами, зокрема з інвалідністю, як вразливої соціальної групи дозволяє визначати соціальні проблеми та труднощі їхньої соціальної інтеграції, окреслити можливі стратегії подолання соціальної дезадаптованості й стигматизації цієї групи, визначити соціально-педагогічні технології соціальної інтеграції молоді з особливими потребами.

Польська дослідниця А. Зітек визначає моніторинг індивідуальних потреб людей з особливими потребами важливим завданням у системі освіти та на ринку праці. Відповідна ідентифікація індивідуальних потреб і можливостей людей з інвалідністю ставить нові завдання щодо інтегрувань осіб з інвалідністю у соціумі, їхнього працевлаштування й професійної самореалізації. За результатами дослідження очікування людей з інвалідністю найчастіше стосуються вибору професії, професійної підготовки, отримання місця праці та професійної незалежності, а також зайнятості, вдосконалення й активності на ринку праці [2, с. 101].

Визначення структури соціальних очікувань молоді з особливими освітніми потребами є раціональною підставою для адаптування соціального та формування соціально-виховного середовища, доцільного застосування методів психологічного й соціального супроводу і в результаті – створення сприятливих

умов для соціалізації особистості учня з особливими освітніми потребами.

Вивчення власних соціальних очікувань молоді з особливими потребами, визначення їхньої структури, змісту як визначальних факторів для формування соціально-виховного середовища та пошуку стратегій і технологій соціально-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами в умовах дистанційного навчання в інтернатних та інклюзивних закладах освіти сприятимуть соціалізації особистості й успішності інтеграційних процесів ухвалення учнівської молоді з особливими потребами в самостійне життя як громадян своєї країни.

Виходячи з визначення поняття моніторингу в соціально педагогічних дослідженнях [5, с. 10] та враховуючи мету нашого дослідження соціальних очікувань учнів з особливими освітніми потребами, основні його завдання окреслюємо як:

- систематичний збір інформації дослідницькими методами з метою спостереження за розвитком соціальних очікувань учнів з особливими потребами та його прогнозування;
- спостереження за плануванням та перебігом виконанням запланованих заходів з формування соціально-виховного середовища, виконання стратегій та реалізації технологій соціально-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами з метою їхньої оцінки, коригування, досягнення запланованої мети, мінімізації негативних наслідків, визначення можливостей соціальної інтеграції учнів.

З метою збору інформації про стан і структуру соціальних очікувань учнів з особливими потребами було використано такі *діагностичні методи*: опитування, анкетування, тестування, метод незалежних експертних оцінок, адаптовані методики психологічного діагностування емоційно-мотиваційної сфери, міжособистісних стосунків і професійної спрямованості підлітків.

Також у констатувальному дослідженні використано методи: цілеспрямованого спостереження, бесіди, дослідження адекватності самооцінки, рівня домагань, організації експериментальних ситуацій, методику

психодіагностики колективу, соціометрію та методи статистичної обробки даних [3, с. 82]. Методи *порівняння* використано для визначення особливостей соціальних очікувань учнів з особливими освітніми потребами в умовах інтернатних та інклюзивних закладів освіти та їхніх однолітків без порушень розвитку; *моделювання* – для визначення й обґрунтування основних стратегій соціально-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами для успішної соціальної інтеграції.

Використані в дослідженні методи й діагностичний інструментарій для вивчення соціальних очікувань учнів з особливими освітніми потребами адаптований відповідно до їхніх пізнавальних можливостей та з урахуванням умов соціального середовища й досвіду учнів.

Забезпечення визначених за результатами моніторингу соціальних очікувань умов соціально-виховного середовища в закладах загальної середньої, професійної та вищої освіти сприятиме подоланню негативних наслідків соціальної дезадаптації та стигматизації молоді з особливими освітніми потребами, допоможе фахівцям створити максимально сприятливе середовище для їхньої соціальної інтеграції.

Список використаних джерел

1. Алексєнко Т. Ф. Моніторингове дослідження соціальних очікувань учнівської молоді як наукова проблема. *Vzdelávanie a spoločnosť*. 2021. № VI(6). С. 95-99. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729891/>
2. Зітек А. Люди з особливими потребами: їхні очікування та можливості задоволення професійно-соціальних потреб. *Освітні обрії*. 2019. № 2 (49).
3. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості : методологія, теорія і практика : навч.-метод. посіб. Херсон: Видавництво ХДУ, 2019. URL: <https://bit.ly/3Mo1dOB>
4. Савельчук І. Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9. No. 1. P. 113-121. DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.9
5. Шинкарук В. Д., Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Моніторинг і оцінка у соціальній роботі: навчальний посібник. Київ: «Компринт», 2022. 360 с. URL: <https://bit.ly/3V8Y2OW>

Ю.О. Демидова, м Київ

ЕМОЦІЙНЕ ОСЯГНЕННЯ СВІТУ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається проблема емоційного осягнення світу в дітей дошкільного віку. Проаналізовано теорії емоцій, серед яких еволюційна (Ч. Дарвін), рудиментарна

(Г. Спенсер, Т. Рибо), психоаналітична (З. Фрейд), нейропсихоаналітична (Й. Йовел), органічна (Д. Дьюї, В. Джеймс, М. Ланге), концептуального акту (Л. Беррет).

Ключові слова: *емоційне осягнення світу, емоції, почуття, теорії емоцій.*

Розв'язання проблеми емоційного осягнення світу в дітей дошкільного віку неможливе без ґрунтового психологічного підґрунтя, розуміння природи й потреб дитини раннього віку, закономірностей розвитку її емоційної сфери.

У психології існує ціла низка теорій емоцій, які намагаються пояснити природу, структуру та функції емоцій у житті особистості.

В еволюційній теорії емоцій Ч. Дарвіна, яка була оприлюднена в його книзі «Прояви емоцій у людини і тварин» (1872 р.), наводяться приклади на користь відсутності суттєвої різниці в поведінці людини і тварин. Згідно з теорією ученого емоції виникли в процесі еволюційного розвитку живих організмів як адаптивні механізми їхнього пристосування до життєвих умов і різних обставин, а прояви емоцій та відповідні тілесні зміни, що їх супроводжують, він пояснював рудиментальними реакціями організму.

Теорія Ч. Дарвіна стосовно розуміння ним емоційної сфери людини та її здатності до емоційного осягнення світу стала поштовхом до розвитку рудиментарної теорії емоцій, яку розвивали Г. Спенсер, Т. Рибо на ґрунті позитивістської філософії. Їхні ідеї так само розкривали біологічне походження людських емоцій як таких, котрі беруть початок з афективних та інстинктивних реакцій тварин, що дозволило їм осягати світ та вчасно реагувати на різного роду загрози й виклики. Таким чином емоції характеризуються як похідні від біологічних реакцій, що підтверджується виразними рухами на страх, як рудиментарними реакціями при втечі чи обороні, рухи, що супроводжують гнів, є рудиментарними реакціями нападу. Зважаючи на це, страх розглядається дослідниками як «загальмована втеча», а гнів як «загальмована бійка», що представляють елементарні програми людської поведінки. Дослідження Т. Рибо ґрунтуються на емпіричних даних і прикладах, що дозволило йому виділити чотири основних типи афективних станів: 1) приємний стан (задоволення, радість); 2) тяжкий стан (сум, горе); 3) стан страху (фобії); 4) збудження [1, с. 14–16] та змішані стани. Психолог започаткував дослідження відхилень і

патологій в емоційних станах, а також уперше увів до обігу поняття «афективна пам'ять» як пам'ять на пережиті почуття та «афективна амнезія» – утрата пам'яті якихось переживань. Емоційна теорія Т. Рибо лягла в основу системи К. Станіславського, згідно з якою актор у своїй театральній грі опирався на власний досвід емоційних переживань з тим, щоб розкрити образ героя.

Отже, Г. Спенсер пов'язує відчуття, почуття, емоції з осягненням світу, виникненням ідей як певного результату осягнення світу. У роботі «Синтетична філософія» автор детально описує різні форми сприйняття світу (часу і руху) з позиції об'єкта і суб'єкта, де світ розуміється не лише як довкілля, а й як соціум. Проте згадана теорія так і не змогла пояснити розмаїття емоційного світу людини та дійшла висновку про відмирання емоцій у подальшій еволюції живих організмів.

Емоційна сфера особистості є ключовою в психоаналітичних дослідженнях З. Фрейда і його наукової школи, що стосується різного роду емоційних патологій, таких як неврози, фобії, психози, істерії, страхи, хоча й не окреслюється. Розроблена ним концепція травми ґрунтується на дисфункції емоційного осягнення світу особистістю, невдачах та болючому досвіді, що також трапляються в цьому процесі, хоча сам термін «емоційне осягнення світу» не вживався психологом.

Нейропсихологічний підхід у дослідженні емоційної сфери особистості набув поширення завдяки концепції Дж. Пейпеца (1937 р.), де було представлено так зване коло Пейпеца, що включало гіпоталамус, переднеventральне ядро таламуса, поясну звивину, гіпокамп та мамілярні ядра гіпоталамуса, яке пізніше отримало назву лімбічної системи в працях П. Мак-Ліну. Ним також були проведені дослідження вісцеральних і моторних проявів емоцій та експериментально доведено, що в результаті стимуляції гіпокампа людини електричним струмом пацієнти суб'єктивно відчували лише сплутаність свідомості, а не описані раніше емоції страху, гніву. Сам термін «лімбічна система» чимало вчених критикують та вважають застарілим, оскільки під час пошкодження гіпокампу страждає довготривала пам'ять, що

виконує когнітивну функцію. Однак, не можна заперечувати, що емоції мають значний вплив на пам'ять. Яскраво забарвлені як позитивні, так і негативні події запам'ятовуються краще, ніж нейтральні чи менш емоційні. Так само люди, які придушують свої емоції, мають гіршу пам'ять, ніж ті, хто цього не робить.

Ідеї З. Фрейда отримали підтримку та набули розвою в нейропсихоаналізі, де концепція емоцій поєднує ідеї нейронауки і психоаналізу. Так, Й. Йовелл (1958) у своїй практиці поєднав теорію психоаналізу З. Фрейда з теорією емоційних командних систем (ECS) Я. Панксеппа, котрий 1998 р. увів в обіг поняття «емоційна нейронаука», що дозволило йому розробити нейропсихоаналітичну модель любові. Згідно з основними положеннями вчених, що представляють цей науковий напрям, ECS – eWRONI є універсальними нейрохімічними процесами, які допомагають особистості краще осягати світ, підвищують адаптацію та виживання, допомагають уникати психотравм і різного роду захворювання. Важливими напрацюваннями в цій сфері є ґрунтовний підхід до вивчення нейробиологічних процесів, що відбуваються в людському організмі. Це дозволяє краще розуміти та регулювати специфіку емоційного осягнення світу на різних етапах розвитку і становлення особистості, зокрема й дітей дошкільного віку.

Органічна теорія емоцій (1880-1890 рр.) Джеймса-Ланге базується на положеннях Дж. Дьюї щодо походження емоцій. Зокрема, В. Джеймс запропонував послідовність переживання емоцій, що включала емоційний стимул, фізіологічний шаблон реакції та афективний досвід. На думку дослідників, кожна емоція має свої прояви на вербальному і невербальному рівнях.

Засаднича ідея полягала в тому, що фізіологічне збудження стимулює переживання емоцій. З огляду на це фізіологічна складова є первинною у виникненні і прояві емоції як результат реакції мозку на інформацію, отриману через нервову систему тіла. Це означає, що емоції характеризуються унікальним зразком фізіологічного збудження та емоційної поведінки індивіда. У дослідженні проявів емоцій бралися до уваги серцеві скорочення,

електромодальні показники, однак, у деяких випадках фізіологічні показники було важко розрізняти, що показало деякі проблеми теорії й дозволило зробити висновок про те, що особистісне сприйняття фізіологічних реакцій тіла не дає підстав чітко визначити суб'єктну природу емоційного досвіду. Це обумовило потребу в перегляді теорії, яка була модифікована Т. Далгішем, переконаним у тому, що переживання емоцій детермінується не лише фізіологічним зворотним зв'язком, а й іншою інформацією. Таких поглядів дотримуються сучасні афективні нейробіологи. На підтвердження ефективності органічної теорії емоцій в одному із сучасних досліджень про вегетативну нервову систему було зауважено, що цю теорію важко спростувати.

З точки зору сучасних дослідників емоції відіграють значну роль у налаштуванні особистості на якісь події, позначаються на прийнятті рішень. Емоції сигналізують про мотиви й пріоритети особистості. Водночас, коли мова йде про реакцію на емоції інших людей, люди зазвичай демонструють адаптаційну поведінку. Однак, «емоції контролюються та формуються соціальними ситуаціями; і вони, у свою чергу, служать для формування соціальних ситуацій» [2; 3].

Емоції виражають досить широкий спектр почуттів, які є органічною частиною людського життя, однак, домінування негативних емоцій може викликати такі розлади, як тривожність, депресію тощо.

Мова є важливим чинником у формуванні емоційного досвіду. Дослідження суб'єктивного сприйняття різних емоційних станів та переживань показало, що респонденти найкраще описують емоції за їхньою інтенсивністю (від низької до високої) та валентністю (від неприємного до приємного).

У запропонованій «Теорії концептуального акту» (САТ) емоцій Л. Баррет на основі діагностики сприйняття і досвіду різних емоцій (страх, смуток, щастя) доводить соціальну, а не біологічну природу емоцій, які виступають концептуальними конструкціями, або «основним афектом».

САТ дозволяє вивчити основні емоційні стани за рівнем валентності, збудження на основі когнітивної оцінки поточного контексту, це дозволило

авторці розробити та впровадити психологічний конструктор емоцій, представлений як «теорія конструювання емоцій», згідно з якою людина осягає світ завдяки здатності осмислювати та інтерпретувати інформацію й сигнали з навколишнього середовища та узгоджувати з внутрішніми сигналами.

Таким чином, вивчення відомих науці психологічних теорій емоцій та досліджень є важливим підґрунтям в осмисленні проблеми емоційного осягнення світу в дітей дошкільного віку, що дає змогу вивчити та проаналізувати проблему з різних наукових точок зору, а також застосувати психологічні напрацювання в процесі виховання дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Рибо Т. *Психологія чувствъ*. Санкт-Петербургъ: Типографія А. А. Пороховщикова. 1898.
2. Niedenthal P., Krauth-Gruber S. & Ric F. *Psychology of Emotion: Interpersonal, Experiential, and Cognitive Approaches*. New New York: Psychology Press. 2006.

З. М. Діхтяренко, Е. А. Єрмоменко, м. Київ

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ В УЧНІВ – УСПІШНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ В СИСТЕМІ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Практична поведінка успішної особистості визначається емоційно-чуттєвою, морально-етичною сферою людини. Формування активної життєвої позиції в учнів як успішних особистостей у системі бойового хортингу є складним і відповідальним педагогічним процесом. Адже, на думку авторів публікації, воно здійснюється через перераховані завдання засобів бойового хортингу як національного виду спорту України; морально-етичне виховання в системі бойового хортингу за такими напрямками: «озброєння» спортсменів моральними знаннями; вироблення моральних навичок і звичок поведінки.

Ключові слова: *успішна особистість, спортсмен, бойовий хортинг, учні, активна життєва позиція, морально-етичне виховання.*

Формування активної життєвої позиції в учнів як успішних особистостей у системі бойового хортингу є складним і відповідальним педагогічним процесом. Сутність потужного впливу занять бойовим хортингом на особистість полягає в такому: суб'єктивна діяльність спортсмена, спрямована на оволодіння мистецтвом рухів і на зміцнення тіла, на основі зворотного зв'язку вдосконалює його самого морально. Багатогранність виховних впливів бойового хортингу підтверджується дослідженнями колективу наукових

співробітників лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, які показали, що дві третини спортсменів бачать користь спорту не тільки в благодетворному розвитку фізичних сил, а й у становленні моральних, вольових якостей особистості в цілому [3-5]. Крім того, усі досліджувані спортсмени наголосили на моральній ефективності занять бойовим хортингом, що сприяє формуванню активної життєвої позиції успішних особистостей і в учнів закладів загальної середньої освіти.

Заняття спортом ставлять людину в умови, що вимагають прояву наполегливості за багаторазового виконання нової, незнайомої та незвичної фізичної вправи, під час подолання різних режимів фізичного навантаження.

Серед учених, які досліджували деякі проблемні аспекти забезпечення необхідного рівня вихованості спортсменів, варто виокремити І. Д. Беха, Н. Ю. Довгань, М. Д. Зубалія, К. М. Кукушкіна, О. І. Остапенка, М. В. Тимчика, Т. Є. Федорченко та ін. Водночас, незважаючи на таку численність наукових напрацювань, присвячених тематиці виховання особистості, нез'ясованими залишаються чимало питань. Безумовно, ця проблема є надзвичайно актуальною і багатоаспектною, однак, вона ще не стала предметом розгорнутих наукових досліджень. У зв'язку із цим постає необхідність на основі нагромадженого дослідницького матеріалу у форматі різних наукових підходів з'ясування сутності, значення й змісту методики виховання особистості в системі бойового хортингу, регулювання особливостей щодо програмного забезпечення, вироблення пропозицій та рекомендацій щодо подальшого вдосконалення програм виховання та формування.

Метою дослідження є проведення аналітичного зіставлення загальних підходів до формування якостей успішної особистості спортсмена в системі бойового хортингу з принципами всебічного виховання людини, що, на думку авторів публікації, сприяє формуванню активної життєвої позиції.

У процесі підготовки та участі в змаганнях поведінка спортсмена бойового хортингу визначається його моральними переконаннями, рівнем

розвитку його особистісних якостей [1-5]. Цей факт пред'являє низку вимог до організації та проведення занять, виконання яких дозволить уникнути вузькофункціонального підходу до використання фізичних вправ із метою досягнення високих спортивних результатів у бойовому хортингу, а саме:

- спрямованість уваги щодо оволодіння своїм тілом, адже спортивне вдосконалення людини має як особисте, так і громадське значення;
- формування суспільно значущих цілей і мотивів спортивної діяльності в системі бойового хортингу;
- чітке визначення та неухильне дотримання норм і правил поведінки спортсмена в умовах різноманітної спортивної діяльності та в побуті.

Процес морального виховання розглядається як формування свідомості й поведінки в їхній єдності під впливом цілеспрямованого виховання, умов життя та навколишнього середовища. Найбільш інтенсивно він протікає в шкільні роки, коли закладаються основи успішної особистості.

За ступенем поширеності життєвої ситуації, у якій якості особистості можуть виявлятися, виділяємо такі групи моральних якостей:

- якості, невід'ємні від світоглядних особливостей та установок особистості: патріотизм, інтернаціоналізм, колективізм, солідарність;
- якості, що регулюють міжособистісні взаємини: чіткість, єдність слова та справи, чуйність, дисциплінованість, працелюбність;
- якості, пов'язані з простими нормами моральності, що виявляються в конкретних ситуаціях: повага до жінки, до старших, ввічливість, ощадливість, скромність, удячність та інші [1; 2].

Засобами бойового хортингу як національного виду спорту України необхідно вирішувати такі основні завдання, що сприятимуть формуванню активної життєвої позиції успішних особистостей – учнів ЗЗСО:

- виховання відданості та любові до Батьківщини;
- виховання в дусі дружби та братерства всіх народів світу, непримиренності до національної й расової дискримінації;
- виховання суспільної активності;

- виховання колективізму і товариської взаємодопомоги;
- виховання непримиренності до несправедливості, нечесності як у спорті, так і в громадському житті;
- виховання поваги до жінки, до старших;
- формування потреби в систематичних заняттях фізичними вправами з метою підвищення загальнофізичної працездатності, дисциплінованості, підготовки до спортивних змагань і майбутньої трудової та суспільної діяльності;
- виховання навичок пропаганди бойового хортингу як засобу здорового способу життя і духовного вдосконалення людини;
- підвищення рівня фізичного розвитку, фізичного вдосконалення, фізичної підготовленості.

Участь школярів у громадському житті, сукупність таких факторів, як середовище, у якому проводяться заняття бойовим хортингом, тренери, їхня професійна підготовка [3-5], рівень суспільної культури й ерудиції, рівень вимог до тих, хто займається, осмислення значущості занять, розуміння їхньої необхідності можуть активно сприяти вихованню гармонійно розвиненої людини зі стійкою моральною свідомістю, формуванню активної життєвої позиції успішних особистостей.

Висновок. Формування активної життєвої позиції в учнів як успішних особистостей у системі бойового хортингу є складним і відповідальним педагогічним процесом, адже здійснюється через морально-етичне виховання в системі бойового хортингу за такими напрямками: «озброєння» спортсменів моральними знаннями; вироблення моральних навичок і звичок поведінки. Завдання моральної освіти спортсменів бойового хортингу полягає в тому, щоб: розширити та поглибити моральні знання й уявлення людини; спонукати кожного спортсмена до осмислення особистого морального досвіду; навчити застосовувати знання моралі для аналізу, оцінки й самооцінки діяльності, поведінки та якостей особистості; підвищити поінформованість спортсменів бойового хортингу про їхні можливості та власну роль в усуненні наявних

недоліків та у вихованні бажаних якостей і властивостей успішної особистості.

Отже, за всієї важливості тактико-технічної підготовки, інтелектуальної сфери спортсмена бойового хортингу практична поведінка успішної особистості визначається емоційно-чуттєвою, морально-етичною сферою людини.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. 2018. *Початкова школа*. № 1. С. 5–11.
2. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Товариство «Знання України». 2011. 520 с.
3. Dikhtiarenko, Zoia, Korzhenko, Iryna, Steshyts, Andrii. Training of future physical education teachers and martial arts coaches – Combat Horting to the application of healthcare technologies (2022). *Physical culture, sports and physical rehabilitation in modern society*. Nataliia Khlus, Oleksandr Nestorenko (editors). *Monograph*. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2022, (pp. 22-77).
4. Dovgan, N., Fedorchenko, T., Yeromenko, E., Dikhtiarenko, Z., Kukushkin, K., Lavrentiev, O., Sergienko, Y., Khatko, A., Khimich, V., Shcherbina, Y., Pustoliakova, L., Hulai, V., Demchenko, N., Hrek, T., Vaskivska, T., Yeromenko, V., Ovsiukova, O., Zub, R., Melnik, B. (2021). *Physical culture and sport in harmoniously developed personality formation*. Volodymyr Prystynskyi, Tadeusz Pokusa (editors). *Monograph*. Publishing House WSZiA, Opole. 2021. 384. ISBN 978-83-66567-34-4. Part 6. Horting as the tool of comprehensive education of pupils, students, and cadets (pp. 272–357).
5. Fedorchenko, T., Boltivets, S., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Kukushkin, K., Otravenko, O., Zavistovskyi, O., Khatko, A., Kolomoiets, H., Berezna, T., Veselova, V., Steshyts, A., Khimich, V., Demchenko, N., Yeromenko, V., Grechana, L., Petrova, O., Kozlova, K., Ilnytskyi, I., Rebryna, A., Tsviha, A., Dehtyaryov, A. (2022). *Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World*. *Monograph*. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022; pp. 623. ISBN 978-83-66567-48-1. Part 5. «Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets: results of research work» (pp. 498-597).

О.Б. Елькін, м. Харків

ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК В УЧНІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО Й ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ДОСВІД

У статті розглядаються виклики та досвід формування м'яких навичок в учнів засобами соціально-емоційного й етичного навчання. Проаналізовано виклики (технологічний прогрес, війна Росії проти України). Розкрито досвід формування м'яких навичок у дітей у дослідженнях Гарвардського університету, Стенфордського дослідного інституту, Університету Еморі та ін.

Ключові слова: м'які навички, соціально-емоційне й етичне виховання, життєві компетентності, емоційний інтелект.

Стрімкий технологічний прогрес суспільства, воєнна агресія Росії проти

України, геноцид українського народу, значні руйнування спонукають до пошуку шляхів збереження фізичного та психічного здоров'я, підготовки зростаючої особистості до життя в несприятливих умовах. Це актуалізує потребу у формуванні м'яких навичок у школярів різних вікових груп як необхідної умови успішної самореалізації особистості.

Формування м'яких навичок у зростаючої особистості є одним з пріоритетних напрямів сучасного виховання, про що свідчить зміст Законів України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепція нової української школи (2016), Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей (2019).

Життєві компетентності Європейської рамки ключових компетентностей «Особистісні, соціальні компетентності та навчання вчитися» (LifeComp) були визначені ключовими компетенціями для навчання впродовж життя Рекомендацією Ради Європейського Союзу у 2018 році. LifeComp розглядає набір компетентностей, що застосовують до всіх сфер життя, які можна здобути за допомогою формальної, неформальної й інформальної освіти, і може допомогти громадянам/-кам процвітати у ХХІ столітті.

Фахівці Світового банку дійшли висновку, що українські роботодавці мають потребу в додатковому розвитку когнітивних і соціально-емоційних навичок своїх працівників. Показовими в цьому плані є результати дослідження, проведеного в Гарвардському університеті й Стенфордському дослідному інституті, які виявили, що внесок твердих навичок у професійну успішність співробітника складає усього 15 %, тоді як м'які навички визначають решту 85 %.

Отже, перед сучасною освітою постає виклик щодо формування м'яких навичок учнів як умови збереження психічного і морального здоров'я дітей, які формуються в умовах війни, здатного в майбутньому відновлювати Україну та працювати на її благо.

Українська освіта покликана реагувати на виклики, які склалися в суспільстві через активні воєнні дії, руйнування закладів освіти, загрози життю

і здоров'ю дітей, з урахуванням нових тенденцій, перспектив розвитку, збереження національної ідентичності українського народу. Питання необхідності підготовки молодого покоління до викликів, які постали перед українцями і світовою спільнотою, потребують уваги щодо їхнього вирішення на всіх рівнях. Формування м'яких навичок у дітей можливе за умови впровадження гуманістичної парадигми виховання.

Розроблені на основі гуманістичних цінностей «Цілі сталого розвитку», прийняті на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (2015 р.), а також «Цілі сталого розвитку, адаптовані для України (2015-2030 рр.)», ставлять за мету самореалізацію сучасної людини, що володіє базовими моральними якостями. Усього зазначено 24 моральні якості, які визнали пріоритетними понад 50 країн світу. Це креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний і емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння пробачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, гумор і віра.

Виклики, що постають перед сучасним людством та залишатимуться й перед майбутніми поколіннями, вимагають готовності до співпраці між країнами й людськими спільнотами. Для цього необхідне нове мислення, яке визнає взаємозалежність між людьми й потребу вирішувати проблеми та стимулювати зміни через діалог і співпрацю. У цьому контексті важливими є універсальні етичні засади, зокрема, співпереживання, прийняття, прихильне ставлення одне до одного тощо. Нещодавні дослідження підтвердили, що такі цінності можна виховати, якщо освітній процес базуватиметься на здоровому глузді, досвіді й наукових даних. Зазначені якості відносять до *м'яких навичок* (soft skills), або навичок XXI століття.

М'які навички визнаються міжнародною спільнотою складниками універсальних або функціональних компетентностей (competencies) людини, а факт володіння ними позначається як функціональна грамотність (functional literacy). ЮНЕСКО та Європейська комісія встановили мінімальний рівень

такої грамотності, необхідний кожному європейцю для того, аби інтегруватися в суспільство, наголошуючи на важливості функціональної грамотності й для професійної самореалізації.

Для вирішення цього питання у світовому педагогічному дискурсі вже кілька десятиліть успішно впроваджується технологія «емоційної грамотності» Д. Гоулмена, засновника теорії емоційного інтелекту, члена ради директорів інституту «Розум і життя» (США), відповідно до якої діти вчать розрізняти власні емоції, давати собі з ними раду та співпереживати іншим. Такий підхід носить назву «соціально-емоційне навчання».

Міжнародне дослідження в рамках проекту «Співпраця з академічного, соціального й емоційного навчання» (CASEL) щодо використання соціально-емоційного навчання, яке охопило 270 000 учениць і учнів в усьому світі, засвідчило, що впровадження такого підходу в закладі освіти забезпечило підвищення успішності навчання на 11 %, зменшення випадків цькування серед дітей на 10 %, зростання мотивації учнівства відвідувати школу на 10 %.

Університет Еморі (США) та його Центр споглядальної науки й етики на основі співчуття (Center for Contemplative Science and Compassion-Based Ethics) утілили цей підхід у розробці програми соціально-емоційного й етичного навчання (СЕЕН) та відповідної методики, спрямованої на навчання дитини порозумінню, співпереживанню й усвідомленню того, що для всіх людських істот спільним домом є планета Земля.

СЕЕН від початку розроблялася для міжнародного використання, тому є придатною для впровадження з урахуванням історичного, культурного чи релігійного контексту різних країн. До того ж вона відкрита для змін відповідно до національних особливостей системи освіти різних країн та подальшого її використання. Програма базується на найсучасніших освітніх практиках і результатах досліджень та володіє значним виховним потенціалом. СЕЕН притаманні такі інноваційні особливості, які, за оцінкою Д. Гоулмена і експертної спільноти [3, с. 21-24], недостатньо представлені в інших освітніх програмах:

- зосередження уваги на вихованні основних людських цінностей: співчуття, доброти й емоційного інтелекту не через сліпе прийняття чи доручення, а через критичне мислення, особисте дослідження та відкриття;

використання методів тренінгу уваги – соціально-емоційне й етичне навчання включає уроки концентрації уваги та розвитку її як постійної і важливої якості;

- включення системного мислення на всіх рівнях освіти – учнівство навчається розуміти та орієнтуватися на власний емоційний стан, конструктивно взаємодіяти з іншими й орієнтуватися на більш широкі соціальні системи, у яких ми всі існуємо, навчаючись системному мисленню та досліджуючи взаємозалежність;

- підхід стійкого сприйняття травми – на нервову систему учнівства постійно впливають стрес, а також прямі і непрямі загрози їхньому самопочуттю, тож СЕЕН безпосередньо вчить учнівство, як регулювати своє тіло та рівень стресу для оптимального самопочуття; такі знання й уміння можуть бути корисними для всього учнівства незалежно від того, зазнали вони травми чи ні, а надто – для дітей з родин внутрішньо переміщених осіб або які проживають у зоні воєнних дій чи близьких до них;

- конструктивістська педагогіка, орієнтована на учнівство – останнім надаються інструменти для вивчення власного життя, вчителі та вчительки виконують роль фасилітаторів/-ок, а не єдиними авторитетами того, що є правдою, тож навчання веде до особистого розуміння, яке потім може поглибитися у втілене розуміння, а етичні цінності не прописані вчителем чи вчителькою, програмою чи школою, але виходять із рефлексії та критичного мислення.

Результати досліджень Університету Еморі стали основою для впровадження СЕЕН в освітні системи більш як 20 країн світу (зокрема у США, Канаді, Бразилії, Колумбії, Великій Британії та Північній Ірландії, Німеччині, Швеції, Швейцарії, Італії, Словенії, Чехії, Румунії, Індії і Україні), і це доводить, що СЕЕН має потенціал щодо позитивного впливу на вирішення

глобальних проблем.

Таким чином, вивчення викликів і досвіду формування м'яких навичок в учнів засобами соціально-емоційного й етичного навчання підтверджують актуальність і значущість досліджуваної проблеми та її перспективність в умовах України.

Список використаних джерел

1. Нова українська школа: основи Стандарту освіти / Ред. колегія Л. Гриневич, В. Бриндза, Н. Дементієвська, О. Елькін та ін. Львів, 2016. 64 с.
2. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського: офіційний вебсайт. URL: <http://mdu.edu.ua/?p=30775> (дата звернення 24.08.2022)
3. СЕЕН-путівник. Соціально-емоційне та етичне навчання: освітня програма для навчання серця й розуму / Голов. ред. О. Елькін. Харків: Дім реклами, 2021. 144 с.

О.О. Єжова, м. Київ

ШКІЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В МОДЕЛЮВАННІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовується необхідність включення шкільного освітнього середовища в модель процесу формування життєвої успішності учнів старшої школи. За науковими джерелами аналізуються компоненти шкільного освітнього середовища та їхній взаємозв'язок із життєвою успішністю учнів. Зроблено висновок, що врахування особливостей шкільного освітнього середовища в процесі формування життєвої успішності дозволить виокремити декілька моделей та залучити кілька механізмів формування життєвої успішності учнів старших класів.

Ключові слова: модель, моделювання виховного процесу, освітнє середовище, структура шкільного освітнього середовища, учні старших класів.

Дослідження складного й багатовимірного психолого-педагогічного процесу формування життєвої успішності учнів старшої школи вимагає проектування як самого процесу, так і освітнього середовища. Проектування процесів у педагогічних дослідженнях найчастіше здійснюється методом моделювання, а результатом моделювання є модель. Актуальність побудови моделі процесу формування життєвої успішності учнів старшої школи зумовлюється важкими соціально-економічними умовами сьогодення і необхідністю стратегічного планування освітнього процесу в умовах поствоєнної реальності.

Для нашого дослідження засадничими є такі положення: 1) моделювання

дозволяє представити в логічній єдності компоненти виховного процесу, виявити механізми процесу формування життєвої успішності учнів та розробити на їхній основі комплекс різноманітних моделей для цього процесу; 2) моделювання застосовується для емпіричної перевірки гіпотези за допомогою розроблених моделей процесу формування життєвої успішності учнів; 3) моделі педагогічних процесів являють собою форму наукової абстракції, що дозволяє виокремити суттєві взаємозв'язки між її складовими; 4) модель гарантує багатовимірність аналізу, узагальнення, конкретизації, оптимізації умов та педагогічних засобів, можливостей самореалізації і самоефективності особистості для життєвої успішності в полі ціннісних смислів.

Відповідно до поглядів В. Штоффа, модель – це система, яка уявлена або впроваджується; відображає об'єкт дослідження і здатна його замінити; її вивчення дає нову інформацію про об'єкт дослідження. Моделі виховних процесів можна класифікувати за змістом, структурою та функціональністю. Загальноприйнятим є виокремлення декількох блоків моделі: концептуальний або методологічний, цільовий, змістовий, методичний або технологічний, що містить умови і чинники, результативний тощо.

Для моделювання процесу формування життєвої успішності учнів старших класів важливими є зовнішні фактори, а саме – шкільне освітнє середовище. Шкільне освітнє середовище Tapia-Fonllem С. розуміє як сукупність стосунків, що виникають між членами шкільної спільноти, які визначаються структурними, особистісними та функціональними факторами навчального закладу, що надають школі самобутності [1].

У дослідженні Zullig, K. J. та ін. [2] зазначено, що історія наукового вивчення шкільного середовища розпочинається з 50-х років 20 ст. (роботи March and Simon (1958) and Argyris (1958); потім Coleman та ін. (1966); Hauser (1970); McDill, Meyers, Riugsby (1967) та інші. З кінця 1990-х років і донині дослідники намагаються пов'язати шкільне освітнє середовище з різними результатами, включно зі шкільними досягненнями (Hoу, Hannum, 1997);

агресію, віктимізацію та шкільну злочинність (Gottfredson, Gottfredson, Payne, Gottfredson, 2005; Wilson, 2004); прихильність, зв'язок і залученість учнів (Libbey, 2004). Cohen та його колеги (2009) вважають, що шкільне середовище стосується рівня безпеки, який забезпечує школа, типу стосунків, які існують у ній, і фізичного середовища. Тобто, це визначення включає як соціальні, так і фізичні аспекти шкільного середовища.

Компонентність освітнього шкільного середовища до цього часу залишається дискусійним питанням. Можна виділити дві точки зору: перша обґрунтовує п'ятикомпонентну модель, друга – трьохкомпонентну. Так, в оглядах Cohen (2006) і Freiberg (1999), Thapa et al. (2013) розкриваються принаймні п'ять важливих сфер шкільного освітнього середовища: порядок, безпека та дисципліна (Blum, McNeely, Rinehart, 2002; Furlong et al., 2005; Гріффіт, 2000; Вілсон, 2004); академічні результати (Griffith, 2000; Loukas, Suzuki, Horton, 2006; Worrell, 2000); соціальні відносини (Furlong et al., 2005; Griffith, 2000; Wilson, 2004); шкільні приміщення (Rutter, Maughan, Mortimore, Ouston, Smith, 1979; Wilson, 2004); шкільні взаємозв'язки (Blum, 2005; Catalano, Haggerty, Oesterie, Fleming, Hawkins, 2004; Karcher, 2002; Whitlock, 2006). Bradshaw et al. (2014), Kutsyuruba (2015) [3], Tapia-Fonllem C. et al. (2020) [1], пропонують виділяти три компоненти шкільного освітнього середовища: 1) фізичний (стан шкільних приміщень, якість навколишнього середовища шкіл та їхній взаємозв'язок з навчальними результатами та поведінкою учнів); 2) академічний (особисті навички та характеристики вчителів служать чинниками розвитку їхніх учнів) 3) соціальний (якість стосунків між членами шкільної спільноти).

Крім того, дослідження фізичних аспектів шкільного освітнього середовища привернули увагу в результаті теоретичної актуальності зв'язку «людина-довкілля», нових концепцій про важливість соціальних взаємодій в освітньому середовищі та питань про цілі освіти в сучасному світі (Aldridge and McChesney, 2018; Lundberg and Abdelzadeh, 2019).

В огляді van Rooij, Els та ін. зроблено висновок, що особистісні якості,

характеристики освітнього середовища та показники поведінкової залученості були найбільш успішними для пояснення успіху [4]. Слід зазначити, що саме в другому десятилітті 21 ст. особлива увага приділяється вивченню шкільного середовища (Bernardes and Vergara, 2017), шкільного клімату (Wang and Degol, 2016; Maxwell et al., 2017) та його зв'язку з благополуччям та успішністю учнів (Bird and Markle, 2012; Borkar, 2016).

Отже, шкільне освітнє середовище має зайняти чільне місце в моделях процесу формування життєвої успішності учнів старших класів. На нашу думку, саме врахування особливостей шкільного освітнього середовища конкретного закладу загальної середньої освіти в процесі формування життєвої успішності дозволить виокремити декілька моделей та залучити кілька механізмів формування життєвої успішності учнів старших класів.

Список використаних джерел

1. Tapia-Fonllem, C., Fraijo-Sing, B., Corral-Verdugo, V., Garza-Terán, G., & Moreno-Barahona, M. (2020). School Environments and Elementary School Children's Well-Being in Northwestern Mexico. *Frontiers in psychology*, 11, 510.
2. Zullig, K. J., Koopman, T. M., Patton, J. M., & Ubbes, V. A. (2010). School Climate: Historical Review, Instrument Development, and School Assessment. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 28(2), 139–152. <https://doi.org/10.1177/0734282909344205>
3. Kutsyuruba, B., Klinger, D. A., and Hussain, A. (2015). Relationships among school climate, school safety, and student achievement and well-being: a review of the literature. *Review of Education*, 3, 103–135.
4. Van Rooij, Els & Brouwer, Jasperina & Fokkens-Bruinsma, Marjon & Jansen, Ellen P.W.A. & Donche, Vincent & Noyens, Dorien. (2018). A systematic review of factors related to first-year students' success in Dutch and Flemish higher education. *Pedagogische Studien*, 94(5), 360–405.
5. Cohen, J., McCabe, E. M., Michelli, N. M., & Pickeral, T. (2009). School Climate: Research, Policy, Practice, and Teacher Education. *Teachers College Record*, 111(1), 180–213.

К.О. Журба, м. Київ

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається проблема формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного і повоєнного часу. Доведено, що методологічною основою дослідження є аксіологічний, особистісно орієнтований, компетентнісний підходи та принципи.

Ключові слова: національна солідарність, учнівська та студентська молодь, методологічні засади дослідження, наукові принципи, воєнний і повоєнний час.

Формування в учнівської й студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного і повоєнного часу є нині проблемою надзвичайної державної ваги. Виклики, перед якими стоїть наша країна, як-то: відсіч зовнішній агресії, становлення політичної нації, зростання ролі причетності і відповідальності кожного громадянина за долю України – вимагають значної уваги до виховання учнівської й студентської молоді та актуалізують формування національних і патріотичних цінностей.

Актуальність Концепції формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді зумовлена необхідністю урахування сучасних реалій і викликів з визначенням механізмів, функцій, вікових особливостей та основних типів молоді за їхнім ставленням до національної солідарності.

Про необхідність активізації уваги до формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності йдеться в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про національну безпеку України», «Про основи національного спротиву», Указі Президента України «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері» (2016); Концепції соціального згуртування Європи, Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2020-2025 рр. (2019), Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (2021); Програми «Нова українська школа» в поступі до цінностей (2019).

Національна солідарність є найважливішою моральною характеристикою української національної спільноти, що визначає національну спорідненість членів українського суспільства через систему цінностей, національну свідомість, національну культуру, мову, моральні правила і закони та виявляється в самоорганізації, активній громадянській позиції, здатності діяти задля спільної мети і спільного блага.

Ми виділяємо *внутрішню національну солідарність* (як спільність дій та їхня узгодженість перед різними викликами людей різних соціальних груп,

етносів, поколінь (батьки-діти) задля досягнення спільної мети, спільного блага) та *транснаціональну солідарність* (як здатність не лише українців, а й цілих країн, народів, представників різних рас об'єднуватися довкола боротьби за територіальну цілісність України проти російської агресії та геноциду українців).

Концепція національної солідарності є надзвичайно актуальною для України та української школи в умовах війни та повоєнний час.

В еволюції формування національної солідарності можна виділити декілька етапів:

- *родинна* (сімейна) солідарність, об'єднувала членів однієї сім'ї. Для українців сім'я завжди залишається на першому місці;

- *родова* солідарність, що будується на основі кровної спорідненості членів роду, їхнього усвідомлення спільного походження;

- *племінна* солідарність об'єднує членів групи задля спільного виживання, їхнього захисту і безпеки;

- *національна солідарність* об'єднує громадян однієї країни, які мають спільну територію, мову, традиції, релігію, дотримуються встановлених ними законів. Держава, яка об'єднує громадян, забезпечує їхній захист, свободи і права, а також наділяє обов'язками.

Враховуючи недопрацювання попередньої практики формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді, основна увага має бути спрямована на підвищення наукового рівня теорії, методології та особистісно зорієнтованої технології виховання молоді, створення відповідного виховного середовища, побудову нових стратегій означеного напрямку виховної діяльності в умовах війни і повоєнного часу.

Концепція формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді визначає сутність і специфіку виховного процесу й репрезентує шляхи та способи розв'язання проблеми на методологічному рівні.

Методологічна основа дослідження обумовлена покладеними в її основу: методологічними підходами (аксіологічним, особистісно орієнтованим,

компетентнісним); положеннями про гуманістичну етику і мораль, погляд на людину як найвищу цінність (І. Бех, Е. Фромм), діалектичний зв'язок, взаємообумовленість і цілісність явищ та процесів у процесі історії, взаємодію етносів і народів на теренах України (П. Вербицька, П. Кендзьор); положення про розвиток національної ідеї (В. Кремень, І. Курас, Л. Лук'яненко, К. Чорна), націєтворчі чинники та історичну пам'ять (Г. Філіпчук), трансформацію етнічної свідомості в національну (Т. Потапчук), взаємозв'язку Я-образу і Я-концепції із життям народу (В. Роменець), положення про національну самосвідомість, національну гідність (Г. Ващенко, Ю. Руденко), про вплив мови на формування національно-культурної ідентичності (І. Огієнко, С. Русова), формування національної солідарності в сучасних умовах (І. Даценко, О. Оржель, М. Степико), особливості виховання в юнацькому віці (І. Бех, І. Кон, В. Сухомлинський).

Методологічна основа дослідження забезпечує фундаментальну загальнонаукову основу дослідження та визначає наукові підходи у вивченні проблеми виховання смисложиттєвих цінностей підлітків в умовах євроінтеграційного поступу України.

Формування національної солідарності в учнівської та студентської молоді опирається також на такі наукові принципи:

- *принцип систематичності* передбачає формування глибоких уявлень про національну солідарність, національний світогляд і національну ідентичність на основі послідовного засвоєння етичних та встановлених зв'язків з навчальними дисциплінами;

- *принцип зв'язку із життям* обумовлює неможливість формування уявлень про національну солідарність поза життям, оскільки саме життєві реалії визначають громадянську активність учнівської і студентської молоді;

- *принцип холізму* дає змогу розглядати в цілісності всі складові формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни і повоєнного часу через їхній взаємозв'язок, координацію та інтеграцію виховних зусиль;

● *принцип свободи вибору* цінностей реалізується через активність школярів щодо їхньої роботи над собою, вирішенні життєвих дилем, участі в самоврядуванні;

● *принцип суб'єкт – суб'єктної взаємодії* забезпечує ставлення до дитини як суб'єкта виховання на основі обміну досвідом та об'єднання довкола спільних цінностей;

● *принцип національної спрямованості*, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливе ставлення до його культури; повагу, толерантність до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

● *принцип гуманізації* виховного процесу означає, що вихователь зосереджує увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, не форсує її розвитку, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби дитини; виробляє індивідуальну програму її розвитку, стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, національних цінностей;

● *принцип самоактивності і саморегуляції*, який сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, прийняття самостійних рішень. Поступово виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;

● *принцип культуровідповідності*, що передбачає органічну єдність формування національної солідарності з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями і звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь;

● *принцип полікультурності* передбачає інтегрованість української культури в європейський і світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування в дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного

ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, до культури, мистецтва, вірування інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;

- *принцип соціальної відповідності* обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів формування національної солідарності в реальній соціальній ситуації, у якій організовується виховний процес. Завдання формування національної солідарності зорієнтовані на реальні соціально-економічні умови та передбачають виховання в дітей національної згуртованості, громадянської активності, готовності до захисту Вітчизни та ефективного розв'язання життєвих проблем.

Таким чином, розглянуті методологічні засади розроблення проблеми формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді в умовах воєнного і повоєнного часу на засадах осмислення знань різних наукових дисциплін, доводять взаємозв'язок і взаємозалежність наукових підходів, що дає змогу охарактеризувати основні концептуальні положення та визначити педагогічні умови такого виховання.

І.Я. Зін'як, м. Київ

БАЗОВІ ЦІННОСТІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ КУРСАНТІВ ДО МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ

Статтю присвячено актуальній проблемі базових цінностей формування моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди. Розкрито базові цінності моральної стійкості курсантів: патріотизм, відповідальність, гідність. Визначено шляхи формування моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди.

***Ключові слова:** моральні цінності, моральна стійкість, курсанти, маніпулятивний вплив ворожої пропаганди.*

Боротьба України за територіальну цілісність у війні проти Російської Федерації ставить на перший план проблему формування моральної стійкості курсантів Збройних Сил України до маніпулятивного впливу ворожої

пропаганди. У цьому процесі значна роль відводиться курсантам як майбутнім офіцерам, здатним розуміти можливі наслідки маніпуляцій зі свідомістю пересічних громадян, солдат та ефективно протидіяти ворожій пропаганді. Важливим аспектом протидії маніпулятивному впливу ворожої пропаганди є моральна стійкість курсантів як умова перемоги над ворогом.

Формування моральної стійкості курсантів є одним з пріоритетних напрямів виховання, що знайшло відображення в Програмі НАТО з удосконалення військової освіти (DEEP), Воєнній доктрині України, Законах України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про територіальну оборону», «Про Збройні Сили України», «Про освіту», «Про вищу освіту», Указі Президента України «Про Положення про проходження військової служби (навчання) курсантами вищих військових навчальних закладів (військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти) Служби безпеки України», Концепції підготовки Збройних Сил України.

Аналіз психологічної та педагогічної літератури свідчить, що питання моральної стійкості особистості розглядалися вітчизняними й закордонними вченими, такими як І. Басецький, І. Бех, М. Боришевський, Г. Дубов, Г. Залеський, Л. Колодкін, О. Крупнов, О. Купленський, В. Лісовський, М. Савчин, В. Сухомлинський тощо.

Також не залишилася без уваги проблема моральної стійкості в курсантів у працях військових педагогів і психологів (В. Барабанщиков, В. Варварова, Д. Іщенко, О. Сафін, Ю. Серов, Я. Юрченко), які акцентували увагу на особистісних моральних якостях майбутнього офіцера.

З огляду на виклики, які стоять перед майбутніми офіцерами, моральна стійкість курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди є умовою перемоги України в цій війні.

Особливо важливими для розвитку моральної стійкості курсантів є знання про себе, свій внутрішній світ, моральні принципи і цінності, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, чинниками узгодження дій і вчинків особистості.

Вивчення проблеми виховання моральної стійкості в курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди передбачає визначення ключового поняття.

Узагальнення наукових джерел дає підстави розглядати моральну стійкість курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди як інтегровану якість особистості курсанта, яка являє собою єдність моральних якостей, моральної свідомості, самосвідомості й діяльності, що проявляється в критичному мисленні, здатності до оцінки ситуації, умінні протистояти ворожим впливам.

Моральна стійкість курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди є інтегрованою якістю особистості, що полягає в збереженні та дотриманні моральних цінностей в умовах агресивного середовища, дезінформації, маніпуляції ворожої пропаганди, впливу на психіку та визначає здатність особистості активно протидіяти й захищати свободу, демократію й суверенітет України від зовнішніх і внутрішніх загроз. Моральна стійкість курсанта до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди включає критичне мислення, медіаграмотність, самоосвіту та громадянську відповідальність.

Моральна стійкість курсанта базується на моральних цінностях патріотизму, відповідальності й гідності. Ці категорії взаємозв'язані між собою та доповнюють одна одну. Розглянемо ці моральні цінності.

Питання патріотизму особливо актуалізувалися нині, після повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Відтак постала потреба осмислити проблему патріотизму в сучасних умовах.

З огляду на потребу виховання патріотизму та з метою його реалізації у вихованні моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди І. Бех зазначає, що «нині, коли виникла реальна загроза існуванню держави, надзвичайно важливо виховувати в нашої молоді готовність до захисту Батьківщини. Відтак виховання патріотизму передбачає розуміння підростаючою особистістю того факту, що це почуття вже наявне у її житті тут і тепер; звичайно, одні його аспекти досконалі, а над іншими треба ще

працювати» (Бех І., 2016).

Ще однією базовою цінністю є відповідальність. Ми розглядаємо відповідальність не лише в завданні, яке людина має виконати, не у вчинку, якого вимагають від неї певні обставини чи суспільні норми, а насамперед у тих діях, які вона могла б здійснити свідомо, керуючись власними переконаннями. Відповідальність є усвідомленою свободою конкретної особистості в прийнятті моральних рішень, вибору цілей та адекватних засобів їхнього досягнення.

Відомий український педагог В. Сухомлинський розглядав відповідальність як здатність особистості самостійно формулювати обов'язки, виконувати їх, здійснювати самооцінку та самоконтроль. У своїх працях вчений звертав увагу на те, що почуття обов'язку є вираженням відповідальності (Сухомлинський В., 1977).

Агресія Росії проти України підтвердила, що однією з передумов перемоги над ворогом є висока відповідальність військовослужбовця під час бойових дій. Тому, перед педагогами стоїть завдання виховати морального, відповідального майбутнього українського офіцера, здатного протистояти впливам ворожої пропаганди. Відповідальність військовослужбовця пов'язана з його професіоналізмом, рівнем моральної культури, що виявляється у ставленні до професійної діяльності та зацікавленості в досягненні результатів. Вважаємо, що в майбутніх офіцерів Збройних Сил України повинен бути сформований високий рівень відповідальності, адже саме вони відповідають за збереження цілісності й незалежності нашої Батьківщини.

Наступною моральною цінністю є гідність. Для курсантів гідність має особливе значення. Це пояснюється тим, що вони є захисником Вітчизни. Здійснення військової служби – це «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості» (ст. 17 Конституції України, ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Тому, гідність для майбутнього офіцера означає його чисту совість, повагу до себе, до інших та до держави, благородні поступки, відвагу. Гідність – це інтегральна цінність, що включає самоповагу, самопізнання, самооцінку, самоконтроль,

самовдосконалення.

Обґрунтовуючи значення поняття «гідність», І. Бех підкреслював, що власна гідність відображає значущість кожної конкретної людини як моральної особистості, а також визначає свідоме ставлення людини до самої себе та ставлення до неї з боку інших і суспільства загалом. Гідність також виражає уявлення про цінність кожного індивіда, який або реалізував себе, або може реалізувати в майбутньому (Бех І., 2008).

Особливу вагомість вдумливих міркувань про гідність має праця В. Рибалки «Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога», де гідність розглядається сутнісною етико-психологічною та аксіопсихологічною ознакою людини як суб'єкта моральної поведінки та творчої діяльності з продукування духовних і матеріальних цінностей, зокрема і себе як найвищої цінності.

Підготовка курсантів до протидії маніпулятивній ворожій пропаганді спрямована передусім на формування осмисленого ставлення до поставлених задач, критичного мислення й відповідальності за прийняті рішення. Курсанти повинні вміти розпізнавати фейки, протидіяти дезінформації та маніпулятивним впливам, спрямованим на підриг територіальної цілісності, національної безпеки України. Курсанти повинні володіти етикетом, інформаційною гігієною, медіаграмотністю в протидії ворожій пропаганді.

З метою формування в курсантів навичок протидії маніпулятивним впливам ворожої пропаганди використовуються такі методи й форми:

- аналіз та порівняння різних джерел інформації щодо конкретної події;
- перевірка достовірності інформації за допомогою використання фактчекінгових сайтів та інструментів;
- проведення обговорень, брейнстормів з використанням аргументів і фактів;
- створення власної бази розслідувань на основі перевірених джерел і фактів;
- участь у відповідних тренінгах, вебінарах, курсах з медіаграмотності з

протидії маніпулятивним впливам ворожої пропаганди.

Таким чином, формування моральної стійкості курсантів до маніпулятивних впливів ворожої пропаганди ґрунтується на таких базових цінностях, як патріотизм, відповідальність і гідність.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Вип. 12, Кн. 1, 2008. С. 5–18.
2. Бех І. Д., Кириченко В. І., Петрочко Ж. З *Україною в серці* (тренінг з національно-патріотичного виховання дітей та молоді). *Посібник*. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016.
3. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога. Київ: «Шкільний світ», 2010.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ: «Радна школа», 1977.

В.О. Золотаренко, м. Київ

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ GESI-ПІДХОДУ В МОЛОДІЖНИХ ЦЕНТРАХ І ПРОСТОРАХ

У тезах розкриваються точки дотику GESI-підходу й молодіжної роботи та практичні інструменти його впровадження в молодіжних центрах і просторах. Тези підготовлені на основі інтерв'ю з Яною Пекун, консультанткою зі впровадження підходу з гендерної рівності та соціальної інклюзії проекту «МолодьTuT створи простір молодіжних перспектив у своїй громаді».

Ключові слова: *GESI-підхід, категорії молоді, молодіжні центри та простори.*

Безпека, рівність, соціальна згуртованість, інклюзія, участь – поняття, без яких неможливо уявити якісну молодіжну роботу, що базується на потребах молоді. Проте, повномасштабне вторгнення росії на територію України змушує подивитися на них по-новому. Адже тепер, говорячи про фізичну безпеку, ми згадуємо про укриття, а рівність і згуртованість отримали нове значення після перших хвиль внутрішньопереміщених осіб, серед яких було і є багато молоді.

Проте, незмінною залишилася необхідність урахувати потреби різноманітності, запити різних молодих людей, їхнє включення в соціальне життя громади, забезпечення простору безпеки й рівності в молодіжному центрі чи просторі. І, незалежно від обставин, у цьому працівникам і працівницям МЦ та МП може допомогти впровадження в роботі GESI-підходу.

За визначенням ООН, GESI (Gender equality & social inclusion – гендерна

рівність і соціальна інклюзія) – це дві взаємопов’язані концепції, які допомагають покращити доступ до товарів і послуг для всіх, включаючи соціально незахищені верстви населення, жінок та економічно менш стабільні верстви населення. GESI просуває інклюзивну політику та зосереджується на посиленні впливу виключених, жінок і бідних [4, с. 1].

Визначення GESI не обмежується варіантом ООН, хоч воно і є узагальнюючим. Якщо ж говорити про GESI в контексті молодіжної роботи, то це базовий людиноорієнтований підхід, який дозволяє нам урахувати потреби й риси різноманітності, – коментує Яна Пекун, консультантка щодо впровадження підходу з гендерної рівності та соціальної інклюзії проекту «МолодьТут: створи простір молодіжних перспектив у своїй громаді» [3].

Тобто, GESI орієнтується на врахування потреб представників і представниць різних категорій молоді, що можуть приходити в молодіжний центр чи молодіжний простір, та створення для них максимально комфортних і безпечних умов.

З практичної сторони впровадження GESI-підходу в роботі МЦ та МП дозволяє розширити залучення тієї молоді, якій складніше прийти до центру чи простору, соціально виключеній молоді. Це можливо завдяки тому, що за GESI-підходу враховуються потреби молодих людей, що знаходяться в різних умовах і передумовах, які варто враховувати, формуючи та надаючи послуги для молоді.

Зі свого боку використання GESI-підходу дозволяє створити безпечний простір на різних рівнях, у той час як відчуття/атмосфера спокою, безпеки, поваги та доброзичливості займає головне місце в найважливіших складових молодіжного центру, через які в них хоче повертатися молодь [2, с. 22].

Упровадження GESI далеко не обмежується проведенням інформаційних подій, заходів пов’язаних з темою інклюзії та прав людини. GESI може та має інтегруватись у всі рівні роботи молодіжних центрів і просторів, починаючи від цінностей та планування, завершуючи проведенням активностей і збору зворотного зв’язку.

На основі проведеного дослідження та інтерв'ю з Яною Пекун можна виділити такі шляхи впровадження GESI-підходу в роботі молодіжних центрів та просторів:

- визначити безпекову рамку центру чи простору. У цю рамку входять політики, направлені на забезпечення фізичної й соціальної безпеки, попередження та реагування на такі явища: сексуальні домагання, експлуатацію, наругу, протидію торгівлі людьми, захист даних;

- запровадити безпекову рамку юридично та на добровільних засадах зобов'язати працівників і працівниць її виконувати. Важливо, щоб, приходячи до МЦ чи МП, члени та членкині команди знали та розуміли, що тут діють такі правила, а їхнє порушення призводить до відповідальності;

- сформувані цінності й безпекові правила центру чи простору, що поширюються і на молодь. Серед цінностей має бути повага до різноманітності й особистих кордонів інших людей, адже, коли ми вступаємо у взаємодію, наші права закінчуються там, де починаються права інших;

- підготувати алгоритми реагування на різні деструктивні ситуації, продумати: «Що якщо?», «Що ми будемо робити, якщо буде конфлікт офлайн?», «Що ми будемо робити, якщо була мова ворожнечі онлайн?» тощо;

- створити куточок безпеки. Це фізичний каркас, у який ми можемо оформити правила безпеки, цінності, номери екстрених служб, який варто розмістити на видному місці в центрі чи просторі;

- розширити фізичну доступність простору, враховуючи ті ресурси, що у вас є. Фізична доступність – це не лише про пандус, а й про планування простору, інформаційні таблички, візуально доступні макети й дизайн;

- інтегрувати GESI-підхід у проєктні активності, це стосується планування роботи центру та врахування потреб різних груп молоді, їхнє врахування під час проведення цих активностей;

- інформувати про GESI. МЦ та МП можуть виступати носієм знань про GESI, а відтак й інформувати про це, наприклад через участь в акції «16 днів проти насильства», проведення просвітницьких кампанії та інтерактивних

активностей.

Також не варто забувати й про необхідність використання інклюзивної термінології, доступної комунікації [1], проведення гендерного аудиту та гендерно орієнтованого бюджетування. Зі свого боку почати впроваджувати GESI-підхід можна з розвінчання стереотипів про нього, дізнавшись про GESI більше, далі перейти до створення політик безпеки й алгоритмів реагувань на різні види небезпеки.

Варто зазначити, що GESI-підхід не є чимось новим для українських МЦ та МП, його, наприклад, реалізують через інформування про чутливі теми, залучення соціально виключеної молоді, створення правил безпеки та всієї діяльності, що стосується людини, безпеки, доступності і поваги. Проте, робота з GESI може відбуватися без чіткого виділення цього компоненту, документальної бази, політик і нормативних актів, що регулювали б таку роботу центру чи простору.

Говорячи ж про практику роботи, де GESI-підхід виділяється як комплексний компонент роботи, таким прикладом є проєкт «МолодьТуТ», у рамках якого надається підтримка, навчання та супроводження МЦ та МП України. У проєкті через регулярні консультації, навчання щодо GESI та закріплення особи з організації, що відповідає за цей компонент роботи, починають комплексну інтеграцію GESI-підходу в роботу. У цьому випадку збільшуються шанси формувати цілісну картину стосовно компоненту GESI, коли працівники та працівниці знають, що таке безпечне середовище і як попереджати різні ризиковані ситуації в центрі, просторі чи їхній комунікації, працівники та працівниці навчені та є документальна база.

Відтак GESI-підхід – це не лише про гендер, а й про безпеку, рівність та інклюзію. Це підхід, який може бути важливою частиною роботи молодіжних центрів і просторів. Підхід, що дає можливість робити молодіжну роботу ефективною, ураховуючи потреби різних груп молоді в громаді. Дає можливість розвивати участь молоді та робити послуги для молоді доступними.

Тож про нього варто говорити, враховувати та впроваджувати в роботі

молодіжних центрів і просторів України, тим самим дозволяючи їм ставати ближчими до молоді, бути місцем безпеки та рівності, місцем, де кожна молода людина може бути собою.

Список використаних джерел

1. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/> (дата звернення 20.04.2023).
2. Концепція сучасного молодіжного центру: бачення молоді. Березень-квітень, 2021. URL: <https://static1.squarespace.com/static/627a2e40fe005402b6dbb84a/t/63071ab315293f4751b88a45/1661409973120/Concept+of+a+modern+Youth+Center+Ukr.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
3. МолодьТут: створи простір молодіжних перспектив у своїй громаді. URL: <https://mriemotadiemorazom.org/molodtut> (дата звернення 20.04.2023).
4. Gender Equality and Social Inclusion. UN Peace Fund for Nepal Strategies and Lessons Learned. URL: https://un.org.np/sites/default/files/doc_publication/2020-09/Gender%20Equality%20and%20Social%20Inclusion_1.pdf (дата звернення 20.04.2023).

Л.В. Канішевська, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Розглядаються теоретичні аспекти військово-патріотичного виховання учнівської молоді: мета, принципи, форми і методи; деякі пропозиції щодо підвищення рівня військово-патріотичної вихованості старшокласників закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: *військово-патріотичне виховання, принципи, методи, форми, старшокласники закладів загальної середньої освіти.*

Актуальність дослідження проблеми обумовлена ситуацією в країні, яка склалася внаслідок збройної й інформаційної агресії з боку російської федерації проти України. Військово-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти – проблема державної ваги і національної безпеки.

Необхідність пошуку дієвих механізмів військово-патріотичного виховання учнівської молоді обумовлено нормативними документами загальнодержавного рівня: Законами України «Про основи національного спротиву» (2022), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Стратегією воєнної безпеки України (затвердженою Указом Президента України від 25 березня 2021 року №121/2021) та низкою концепцій, програм і проєктів.

До вивчення проблеми військово-патріотичного виховання учнів закладів

загальної середньої освіти зверталися сучасні українські вчені (І. Бех, Д. Бінецький, М. Зубалій, З. Діхтяренко, Н. Касіч, Г. Коломоєць, О. Мазурчук, Г. П'янковський, М. Тимчик, М. Томчук тощо).

Військово-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування в громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості й поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони. Військово-патріотичне виховання є складовою державної політики у сфері утвердження української національної і громадянської ідентичності [3].

У Статті 10 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» зазначається, що метою військово-патріотичного виховання є формування оборонної свідомості, готовності стати до лав Збройних Сил України та інших формувань сектору безпеки й оборони України, готовності до національного супротиву.

Військово-патріотичне виховання здійснюється за такими напрямками:

- 1) формування оборонної свідомості;
- 2) популяризація військової служби;
- 3) залучення громадян до сприяння безпеці й обороні України;
- 4) розвиток військово-прикладного і службово-прикладного спорту, технічної творчості й інновацій;
- 5) широке залучення школярів до загальнодержавних, регіональних і місцевих заходів військово-патріотичного виховання;
- 6) обов'язкове викладання предмета «Захист України» під час здобуття профільної середньої освіти;
- 7) підготовка кваліфікованого кадрового потенціалу із числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності з подальшим їхнім залученням до організації та здійснення освітньої діяльності з початкової військової підготовки; реалізації програм,

проектів та заходів військово-патріотичного виховання;

8) залучення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності до організації та здійснення програм, проектів та заходів військово-патріотичного виховання [3].

Основними принципами сучасного військово-патріотичного виховання є: *принцип національної спрямованості* (повага до державних символів України, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливе ставлення до його культури; збереження національної ідентичності, готовність до захисту України); *консолідації* (зміцнення спільного супротиву ворожим впливам, об'єднання та згуртування заради перемоги над супротивником); *конструктивного лідерства* (активна громадянська позиція, ініціативність, цілеспрямованість, наполегливість у вирішенні завдань, зацікавленість у досягненні результатів, здатність брати на себе відповідальність та згуртовувати інших до командної роботи); *неперервності і наступності*, що забезпечує передачу з покоління в покоління досвіду засвоєння національних цінностей, які є базисом військово-патріотичного виховання та розвитку зростаючої особистості; *інтегрованості*, який визначає комплексний характер військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, реалізується через міжпредметні зв'язки курсів «Захист України», «Фізична культура», «Історія України», «Природничі науки»; *культуровідповідності*, за яким військово-патріотичне виховання здійснюється з опорою на культуру, історію й мову українського народу; *педагогічної компетентності*, що полягає в доцільному використанні педагогічних форм, методів, доборі змісту, педагогічній тактовності в процесі військово-патріотичного виховання; *особистісного саморуху* (виховання самостійності, самодостатності, критичності й самокритичності, здатності допомогти собі та іншим у різних ситуаціях, почуття відповідальності за прийняті рішення); *виховного оптимізму* визначається вірою в сили і здібності дитини, її здатність досягти високих результатів; *гуманізації виховного процесу* (військово-патріотичне виховання на основі моральних цінностей, концентрація на дитині (людині) як вищій цінності,

урахування вікових та індивідуальних особливостей, здібностей) [3, с. 199–201].

Методами військово-патріотичного виховання старшокласників є:

1. *Формування в допризовної молоді патріотичної свідомості, поглядів та переконань*: розповіді, бесіди, лекції, диспути, приклади, переконання, громадська думка.

2. *Організація військово-патріотичної діяльності та формування особистісного досвіду поведінки допризовної молоді*: педагогічна вимога, доручення, метод вправ, привчання, виховні ситуації.

3. *Стимулювання і мотивації військово-патріотичної діяльності та поводження допризовної молоді*: змагання, заохочення, перспективи.

4. *Самовиховання і самопідготовки допризовної молоді до військової служби*: самозобов'язання, самопереконання, самоспостереження, самоконтролю, самозвіту [1, с. 27].

Основними формами військово-патріотичного виховання старшокласників, які організуються класним керівником і педагогом-організатором, є: тематичні класні години, «Уроки мужності», «круглі столи», дебати, дискусії на військово-патріотичну тематику, конференції, екскурсії в музеї бойової слави, конкурси малюнків і фотографій до Дня захисника Вітчизни, Дня Збройних Сил України; проведення благодійних акцій, участь у вахті Пам'яті Небесної Сотні, демонстрація та обговорення фільмів, які відображають воєнно-історичні події, зустрічі з учасниками Революції Гідності, ветеранами АТО, героями воєнних подій тощо.

Формами військово-патріотичного виховання старшокласників, які організуються вчителем предмета «Захист України», вчителем фізичної культури та заступником директора з виховної роботи, є: спортивні змагання з військово-прикладних видів спорту: стрільба, метання гранати, крос, важка атлетика, силові єдиноборства тощо; проведення військово-спортивних та військово-патріотичних ігор; заняття в секціях з військово-прикладних видів спорту; заняття із стрийової, вогневої, тактичної підготовки під час уроків

«Захист України»; організація військово-спортивних змагань із старшокласниками; ознайомлення з текстом військової присяги, історією військових відзнак і нагород, почесних військових звань в різні історичні епохи; вивчення військових та патріотичних ритуалів та їх значення для військової служби; ознайомлення з інформацією про цілі, строки та порядок початкової постановки юнаків на військовий облік; профорієнтаційна робота військової спрямованості з юнаками і дівчатами; вивчення видів бойової техніки та зброї, історії їх створення; вивчення правил поводження зі зброєю, порядку розбирання, складання, зберігання та догляду за нею; місячник військово-патріотичного виховання тощо [4, с. 226–228].

З метою підвищення рівня військово-патріотичної вихованості старшокласників закладів загальної середньої освіти необхідно: осучаснити зміст предмета «Захист України», створити типову освітню програму нового покоління; прискорити розробку Державного стандарту професійної середньої освіти, у якому будуть визначені чіткі вимоги до обов'язкових результатів та компетентностей у результаті вивчення предмета «Захист України», забезпечити фахове викладання предмета «Захист України» в системі загальної середньої освіти; використовувати потенційні можливості навчальних предметів і позаурочної діяльності в контексті проблеми військово-патріотичного виховання учнівської молоді; розробити організаційно-педагогічні умови й технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Бородай Е. Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*, 2020. Вип. 26. С. 25–28.
2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності URL. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (Дата звернення: 20.04.1023.).
3. Остапенко О. І. Військово-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти в умовах ідейно-світоглядної конфронтації. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2019 р. / [За ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського]. Вип. 8. Івано-Франківськ:НАІР, 2020. С. 198–203.
4. Ціпан Т. Військово-патріотичне виховання молоді в умовах воєнного стану. *Інноватика у вихованні*, 2022. Вип. 16. С. 223–232.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У тезах розкрито зміст забезпечення фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Аналізуються індивідуальні та групові форми роботи із здобувачами освіти. Виокремлено найбільш ефективні методи єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників. Акцентовано на необхідності військово-прикладної та фізичної підготовки учнів 10-11-х класів.

Ключові слова: *єдність фізичного і військово-патріотичного виховання, старшокласники, фізкультурно-оздоровча діяльність.*

У сучасних умовах розвитку українського суспільства вагомого значення набуває військово-патріотичне виховання учнівської молоді в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, що є одним із головних напрямів формування різнобічно розвиненої особистості, яка здатна брати участь у суспільному житті, проявляти соціальну активність, усвідомлювати свою роль у житті держави, бути відданою її інтересам та готова до її захисту [1; 3; 4].

Визначено зміст єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, зокрема через військово-спортивні ігри й командні змагання (п'ятиборство, різновиди спортивно-ігрової роботи, фізична та військово-тактична підготовка). *Військово-прикладні види* фізкультурно-оздоровчої діяльності – це плавання в обмундируванні, подолання перешкод, різновиди єдиноборств, стрільба по мішенях, спортивне орієнтування та інші.

Відтак підбір змісту єдності фізичного і військово-патріотичного виховання пояснюється інтересами старшокласників, потребою залучення їх до фізкультурно-оздоровчої діяльності, яка сприяє прояву необхідних морально-вольових якостей, тактико-технічних і військово-прикладних умінь, стимулює учасників освітнього процесу до прояву патріотизму, самостійності, рішучості, цілеспрямованості, самовладання, впевненості в собі та інше. За такого підходу освітній процес для старшокласників набуває особистісного змісту, який поєднує ціннісне ставлення до себе, товаришів по команді тощо. Водночас слід зазначити, що вищезазвані військово-спортивні ігри та військово-прикладні

види фізкультурно-оздоровчої діяльності компенсують недостатню кількість урочних занять, що сприяє підвищенню рівнів військово-патріотичної вихованості учнів 10-11-х класів [2].

Варто акцентувати, що використання індивідуального підходу у фізкультурно-оздоровчій діяльності із старшокласниками, який спрямований на усвідомлення значення та змісту військово-патріотичного виховання, сприяє прояву неповторних морально-вольових, фізичних та особистісних якостей; реалізації власних інтересів і бажань, вірі у свої сили (через самостійне, свідоме долаття труднощів для досягнення мети).

Також необхідно здійснювати групові консультації та фізкультурно-оздоровчі заходи із старшокласниками. Це дає змогу педагогам розподілити учасників освітнього процесу на команди за інтересами під час занять: із стрільби по мішенях, подолання перешкод, різновидами єдиноборств, орієнтування на місцевості, плавання в обмундируванні та інших видів фізкультурної діяльності. Групові форми роботи сприяють формуванню в учнів 10-11-х класів уміння колективної взаємодії, здатності висловлювати та відстоювати свою думку, прояву лідерських якостей, бажання виконувати спільну військово-патріотичну роботу, критичного мислення, ініціативності тощо.

Найбільш ефективними *методами* єдності фізичного й військово-патріотичного виховання старшокласників визначено: рефлексивно-експліцитний (поєднання теоретичної та фізкультурно-оздоровчої діяльності в контексті військово-патріотичного виховання через упровадження обраного здобувачами освіти видів військово-прикладної підготовки тощо); змагання з військово-спортивної підготовки; створення ситуації успіху (військово-тактичні дії спрямовані на досягнення гарантованого успіху в процесі фізкультурної діяльності та виконання завдань та інші); доручення, створення проблемних ситуацій (спонукали учнів 10-11-х класів до вирішення визначених завдань, задоволення потреб через самореалізацію, самоутвердження); метод прикладу (приклад героїчних подвигів українських військових у боротьбі проти ворога)

та інші.

Експериментальна робота щодо військово-патріотичного виховання старшокласників підтвердила дієвість проведення круглих столів і загальнокомандних зборів на тематику: «Що таке військово-патріотичне виховання», «Необхідність єдності фізичного та військово-патріотичного виховання в контексті захисту Батьківщини», «Що таке патріотизм, любов до народу, держави, Вітчизни», «Значення виховання рішучості, витримки, самостійності, цілеспрямованості, впевненості в собі, самоствердження і самопожертви в досягненні мети», «Цінність військово-спортивних ігор, військово-тактичної та військово-прикладної підготовки».

Свою ефективність щодо військово-патріотичного виховання старшокласників також підтвердило використання плавання в обмундируванні (в одязі, з обтяжливими предметами, порятунок людини у воді та інше), оскільки цей вид військово-прикладної діяльності сприяє фізичній, морально-вольовій підготовці, подоланню страху; формуванню уміння долати труднощі прояву рішучості, стійкості, впевненості в собі, відповідальності за товариша, команду; розвитку пізнавальних процесів і рухової активності.

У процесі занять з плавання в обмундируванні педагогами-тренерами створювалися сприятливі умови, за яких старшокласники мали змогу відчували підтримку та довіру з боку партнерів по команді. Також вчителі намагалися заохочувати здобувачів освіти до військово-прикладної діяльності; акцентували увагу на важливості цієї підготовки в контексті формування майбутніх захисників Батьківщини; відзначали кожного школяра за його індивідуальні здібності; підтверджували необхідність командної взаємодії, створювали дружній мікроклімат.

Слід зазначити, що значна увага на початкових заняттях з плавання приділялася подоланню водобоязні в здобувачів освіти. Тому, ефективними були такі підготовчі вправи:

- старшокласники стають парами і за сигналом ідуть по дні басейну (щоб школярі, які невпевнені у власних силах, відчували дно), водночас тренери

підказують, як слід допомагати собі гребками рук;

- виконання різних за складністю вправ, які спрямовані на покращення рухів руками й ногами в заданому напрямку;

- естафети на швидкість проходження по дну басейну з допомогою партнера по команді;

- рухливі ігри у воді, зміст яких полягав у тому, щоб школярі якнайшвидше наздогнали суперника і в разі успіху допомогли партнеру;

- вправа на максимальне затримання дихання під водою;

- вправи пірнання в обмундируванні (діставати різні за вагою та розміром предмети);

- пропливти якнадалі під водою в обмундируванні;

- стрибки у воду з обмундируванням з низької висоти та інші.

Такий підбір вправ у водоймах допоміг педагогам-тренерам з плавання підготувати старшокласників до виконання й навчання основних військово-прикладних елементів у плаванні та різних його стилів в обмундируванні та без, що сприяло ефективній військово-прикладній підготовці.

Список використаних джерел

1. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад. М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківецью. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.

2. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник. / уклад. О.І. Остапенко (ред.), М. В. Тимчик, М. Д. Зубалій, К.О. Журба, Д.О. Бінецький, Н.П. Касіч, І.В. Кузора. Київ, 2022. 165 с.

3. Касіч Н. П. Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності: дис. ...канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2020. 252 с.

4. Коломoeць Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: дис. ...канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2021. 236 с.

А.П. Кирєєва, м. Київ

ВАЖЛИВІ СКЛАДНИКИ ВИХОВАННЯ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ДИТЯЧОМУ ОБ'ЄДНАННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті висвітлено питання виховання стійкості особистості в дитячому об'єднанні в умовах воєнного стану. Охарактеризовано складники виховання стійкості особистості, які є надзвичайно важливими в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *дитячі об'єднання, виховання стійкості, воєнний стан, особливості*

діяльності.

Виховна робота в умовах воєнного стану змінила звичні формати діяльності всіх закладів освіти, і звичайно, організація виховного процесу в умовах воєнного стану потребувала іншого змісту й підходів роботи в дитячому об'єднанні. Більш активно стали використовуватися офлайн-формати діяльності, проведення тренінгів і навчальних семінарів з безпеки життєдіяльності, робота тематичних малих груп у соціальних мережах, залучення дітей до волонтерської діяльності. Діти разом з дорослими плели маскувальні сітки, збирали кошти для військової допомоги ЗСУ, допомагали дітям з тимчасово окупованих територій України, підтримували наших воїнів листівками, солодощами, власноруч зробленими оберегами.

Важливим цільовим напрямом, на наш погляд, стало виховання стійкості особистості як комплексної системної характеристики особистості, яка включає в себе забезпечення безпекової складової здоров'я особистості, її фізичного, психічного, соціального і духовного благополуччя.

Для нас є важливими результатами Всеукраїнського соціологічного дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє», де на запитання «Що означає стійкість для підлітків?» 14 % респондентів відповіли, що для них – це бути сильними, витривалими; 14 % відповідно бути психологічно, морально витривалими; 14 % вірити в себе, бути впевненими в собі; 14 % – не падати духом, не здаватися; 12 % – не панікувати, зберігати спокій.

В умовах воєнного стану на перший план вийшли питання, пов'язані насамперед із психологічною й емоційною підтримкою учнів. Необхідно було не просто заспокоїти дітей, а й підтримати їх та налаштувати на оволодіння правилами поведінки в умовах воєнного стану (під час повітряних тривог, поводження з вибухонебезпечними предметами, надання першої медичної допомоги тощо).

З урахуванням високого рівня травматизації постало завдання надати вихованцям дитячих об'єднань базових знань з основ безпеки та формування

поведінки правильних безпекових дій в умовах воєнного стану, навчити правилам збереження здоров'я, власного життя та життя оточення в разі бойових дій. Нова реальність окреслила необхідну вимогу – навчити вихованців правилам безпеки, які допоможуть зберегти їхні життя. Важливо було не налякати та не підвищувати й так високий рівень тривожності вихованців, а через проведення пізнавальних ігрових програм донести необхідну інформацію, надати знання й практичні навички:

- які заборони й обмеження діють під час воєнного стану;
- що таке «тривожна валіза», як її зібрати, що туди покласти;
- як діяти під час повітряних тривог (що робити, якщо сигнал застав удома / на вулиці / у магазині тощо);
- як поводитися під час обстрілів;
- що робити у випадку виявлення вибухонебезпечних предметів;
- як надавати першу домедичну допомогу.

Важливим у діяльності дитячого об'єднання стало надання психологічної підтримки, забезпечення психолого-педагогічного супроводу емоційно вразливих категорій осіб, сприяння адаптації й емоційно-психологічній підтримці тимчасово внутрішньо переміщених осіб, що відбувалося шляхом організації спільних проєктів соціальних служб і громадських об'єднань. Зокрема, активно використовувалася така форма роботи, як години спілкування у форматі тренінгів, спрямованих на стабілізацію психологічного та емоційного стану дітей, де навчають вихованців прийомам, які допоможуть їм швидко опанувати себе в критичних ситуаціях (наприклад, «5 вправ для підвищення емоційної стійкості учнів»; «Розвиваємо навички керування емоціями: 6 дієвих вправ»; «Саморегуляція психоемоційного стану: дієві прийоми»).

В умовах воєнного часу не можна не звернути увагу на наслідки активної ворожої пропаганди, яка спрямована саме на молоде покоління, на яке легше вплинути. Тому, нам важливо навчати дітей навичкам критичного мислення, умінням розрізняти фейки, оволодівати технологіями медіаграмотності. Наприклад, цікавою формою є створення тематичних проєктів, під час яких

члени дитячого об'єднання розглядатимуть популярні фейки, учитимуться шукати першоджерела та проводити верифікацію інформації. Позитивний виховний ефект має проведення дебатів, дискусій, під час яких діти обговорюватимуть спірні новини й наративи, навчаються технікам аргументації, презентації власних думок тощо.

Надзвичайно важливим у вихованні стійкості особистості є формування рис і якостей «українця-переможця» у війні російської федерації проти України: моральна стійкість, витримка, сила волі і твердість духу; протидія ворожій пропаганді, віра в перемогу, підтримання власного емоційного ресурсу; здатність і вміння протистояти негативним емоціям, стресу, тривозі, почуттю небезпеки; співчуття, милосердя, взаємодопомога, волонтерство, відчуття себе громадянином. Саме тому надзвичайно важливо проводити заходи національно-патріотичної спрямованості, залучати дітей до волонтерської діяльності, розповідати дітям про українську культуру, влаштовувати акції пам'яті, проводити години спілкування, присвячені війни рф проти України, створювати навчальні проєкти, присвячені борцям за незалежність і свободу нашої країни, організовувати зустрічі з ветеранами Збройних Сил України, АТО, ООС та війни рф проти України.

Список використаних джерел

1. Електронний ресурс. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3689148-v-ukraini-90-pidlitkiv-hocut-buti-korisnimi-pid-cas-vidbudovi.html>

В.І. Кириченко, м. Київ

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Здійснено спробу осмислення механізмів виховання особистості в контексті формування життєвої успішності учнів старших класів.

Наведено приклад класифікації механізмів виховання в педагогічній психології та їхні короткі характеристики. Зроблено висновок про важливість осучаснення інструментального забезпечення, прийомів і механізмів педагогічної діяльності в сучасних закладах освіти. Окреслено орієнтовний перелік продуктивних механізмів формування життєвої успішності учнів старших класів.

Ключові слова: механізми виховання, учні старших класів, життєва успішність.

Виховання, становлення й розвиток особистості, здатної до самовідтворення і продуктивної життєдіяльності, справедливо визнається однією з найважливіших проблем психолого-педагогічної науки. Такі завдання завжди потребували ґрунтовних теоретико-методичних розвідок, однак в реаліях тривалої воєнної агресії росії проти українського народу їхнє вирішення значно ускладнюється.

У цих умовах пошуки науковців, на думку І. Беґа, мають бути спрямовані «на розкриття більш тонких, глибинних механізмів впливу на зростаючу особистість» [1, с. 166], тобто шляхом вивчення та впровадження механізмів формування особистості, які є необхідною умовою продуктивного перетворення виховних вимог суспільства у внутрішні регулятори поведінки й діяльності зростаючої особистості.

На думку британського науковця Г. Клекстона, щоб утілити на практиці необхідні новації, «доведеться розпочати поступовий, подекуди складний, але загалом надзвичайно корисний і виправданий процес змін – зміни шкільної організаційної культури, осучаснення інструментального забезпечення, прийомів і механізмів педагогічної діяльності» [3, с. 117].

Уточнимо, що під *механізмами виховання* традиційно розуміємо процеси, що розгортаються у внутрішньому світі особистості, коли вона вступає у взаємодію із виховником і середовищем, і які зумовлюють характер і динаміку її змін [5]. Педагогам слід урахувати, що механізми, як і закономірності, існують об'єктивно, тобто справляють свою дію незалежно від того усвідомлюються вони педагогом чи ні.

Емпіричні спостереження освітнього процесу в попередні роки доводили, що діти засвоюють норми, відносини і форми поведінки, погляди і життєвий досвід, властиві їхнім батькам, одноліткам, іншим людям з їхнього оточення, які є носіями тих якостей і форм поведінки, які людина хоче в собі виробити. Однак наразі ми є свідками формування принципово нових по відношенню до традиційної культури поведінкових патернів і ціннісних орієнтирів, оскільки на тлі численних кризових явищ повсюдно спостерігається зростання та

ускладнення ознак і тенденцій «префігуративної» й «кофігуративної» культури (М. Мід), у рамках яких новонабуті соціокультурні й поведінкові навички, а також усі найважливіші соціально-психологічні новоутворення значною мірою передаються зовні парадоксально – від молодшого покоління до старшого [4].

Загальновідомо, що для потреб наукового аналізу в педагогічній психології традиційно розрізняють такі механізми формування особистості: соціальні, педагогічні, психологічні, фізіологічні. При цьому слід зауважити, що в масовій виховній практиці такий поділ у чистому вигляді здійснити неможливо, бо зазвичай виховний вплив на особистості забезпечується сполученою дією кількох з них, що покликані взаємопосилювати одне одного.

Ядро *соціальних механізмів* складають *суспільна мораль* (система уявлень про цінності, етичні норми і правила поведінки), *соціальне мислення* (мислення конкретної особистості, пов'язане з її життєвою позицією, цінностями й оцінками проблем реального світу), *соціальна пам'ять* (система засобів накопичення, перетворення та зберігання всієї інформації, наявної в суспільстві), *соціальні очікування* (суб'єктивні орієнтації, що є сукупністю соціальних установок, стереотипів поведінки, оцінок трансформацій, соціальних процесів і значущих явищ, що підтримують та формують члени групи соціальної й суспільства загалом), ЗМІ, *стиль життя* (індивідуально своєрідна цілісна система стійких способів і форм опосередкування особистістю об'єктивних умов життєдіяльності), мода, *громадська думка* (сукупність загальноновизнаних і узвичаєних у певному суспільстві уявлень, оцінок, суджень щодо суспільно значущих явищ, подій чи особистостей) тощо [3].

Саме на підмурку суспільної моралі базуються соціальні установки схвалення чи заборони певних дій або патернів поведінки, заохочення до певної діяльності. Соціальна пам'ять забезпечує запам'ятовування, збереження і відтворення змісту й характеру людських відносин, власного життєвого шляху, способів поведінки і стратегій життєдіяльності. Засоби масової інформації допомагають пізнати й усвідомити інформацію, що зберігається в соціальній

пам'яті та проявляється в соціальному мисленні, тобто пізнанні соціальної дійсності чи життя окремих представників найближчого соціального оточення й ситуацій міжособистісних взаємин людей [6].

Найбільш описаною в наукових дослідженнях є група *психологічних механізмів*, до яких зараховуються *інтеріоризація* (привласнення індивідом своєї людської сутності, засвоєння соціальних форм спілкування), *ідентифікація* (емоційне та інше самоототожнення людини з іншими, переживання суб'єктом своєї схожості з бажаним об'єктом), *переконування* (свідомий вплив на чийсь погляди, рішення, наміри), *заохочення* (підбадьорювання, спонукання до дії шляхом похвали), *наслідування* (свідоме чи несвідоме копіювання смаків, уподобань, захоплень, поглядів), *емпатія* (здатність розуміти й відчувати почуття іншої людини), *навіювання* (формування особистісних установок), *емоційне «зараження»* (сприйняття і відтворення емоційних станів інших), *рефлексія* (самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних станів і актів, прогнозування їхнього розвитку) тощо.

Педагогічні механізми базуються на міжособистісній або груповій взаємодії суб'єктів освітнього процесу (*педагогічний моніторинг і аналіз ефективності* впровадження методів чи засобів виховання; *експертиза* установчо-нормативних документів чи програм розвитку, що регулюють життєдіяльність закладу освіти; *методичне консультування* педагогів щодо коректності добору виховних технологій відповідно до індивідуально-психологічних та гендерних особливостей учнів; *психолого-педагогічний супровід і підтримка* впровадження виховних інновацій; *проблемно-пошуковий діалог* педагога і учня, *дисемінація* продуктивного досвіду) тощо.

На думку експертів із числа науковців і методистів системи загальної середньої освіти, одним із завдань педагога як виховника має бути вивчення потенціалу всіх груп виховних механізмів щодо формування життєвої успішності учнів старших класів та упорядкування власних методичних кейсів з урахуванням особливостей освітнього процесу в закладі.

Вивчення потенціалів механізмів виховання засвідчує, що найбільш

перспективними щодо формування життєвої успішності учнів старших класів є: *соціальна пам'ять* (актуалізація смислу життєдіяльності), *соціальне мислення* (аналіз соціальних умов і можливостей їхнього виконання), *соціальні очікування* (емоційна готовність до майбутніх подій і можливість пристосувати свою поведінку до нових умов), *стиль життя* (інтеграція параметрів психобіологічних програм і характеристик процесу соціалізації); *зараження* (споглядання й неусвідомлене прийняття зовнішньо очевидних зразків поведінки), *заохочення* (спонукання до спроб досягнення успіху) *наслідування* (відтворення певних зовнішніх форм поведінки, запозичених в інших), *ретроспективна та проєктивна рефлексія* (самопізнання, самоусвідомлення, самопрогнозування), *емпатія* (уміння поставити себе на місце іншого, здатність до емоційної чутливості), *ідентифікація* (уподібнення, копіювання зовнішніх форм поведінки).

Теоретично кожен із цих механізмів може позитивно впливати на формування життєвої успішності, забезпечуючи різні аспекти процесу: чи то усвідомлення учнями своїх життєтворчих здібностей і шляхів досягнення життєвої успішності, чи власних можливостей набуття необхідних для цього якостей та умінь, які сприяють їхньому переходу у внутрішню спонукальну силу, що стимулює прагнення успіху. Це має заохочувати педагогів варіювати з різними сполученнями, ураховуючи особливості освітнього процесу, а також психонейрологічні й гендерні особливості індивідуального розвитку учнів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість у сьвіті духовності: монографія. Київ – Чернівці: Букрек, 2021. 166 с.
2. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-77373> (дата звернення: 26.04.2023).
3. Кен Робінсон, Лу Ароніка. Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту / переклад з англ. Ганна Лелів. Львів: Літопис, 2016. 117 с.
4. Мід М. Культура і світ дитинства. Вибрані твори. Головна редакція східної літератури видавництва «Наука», 1988.
5. Психологічні механізми виховання. URL: https://pidru4niki.com/17050603/psihologiya/psihologichni_mehanizmi_vihovannya. (дата звернення: 26.04.2023).
6. Стадник Н. В. Основні механізми виховання відповідальності як моральної якості особистості. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/913/1/Stadnik_Nauk.zapusku_Ostrig_2008.pdf (дата звернення: 26.04.2023).

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ УЧНІВ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ ЗСО

У статті актуалізовано питання ефективності системи фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти, виокремлено основні чинники, які є визначальними для підвищення ефективності занять: формування відповідної мотивації учнів; урахування рівня здоров'я та фізичної підготовленості учнів; використання інноваційних форм організації освітнього процесу на уроках фізичної культури.

Ключові слова: *фізичне виховання, фізична підготовленість, учні, заклади загальної середньої освіти, здоровий спосіб життя, освітній процес.*

Цінність людського капіталу є ключовим фактором розвитку та стабільності держави. Одним з важливих чинників його збереження є турбота про здоров'я населення, яка має на меті забезпечення можливостей для розвитку й самореалізації кожної людини. Реалізація цієї мети здійснюється, зокрема, і завдяки ефективній системі фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти.

Відповідно до програми для організації навчання фізичній культурі на профільному рівні у 10-11 класах, основна мета цього предмета полягає в:

- розширенні уявлень і знань учнів щодо основних форм професійної діяльності фахівців фізичного виховання (вчителя фізичної культури, тренера або інструктора з виду спорту);
- оволодінні ними первинними методами і формами педагогічної діяльності;
- формуванні фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я старшокласників, фізичної культури особистості;
- засвоєнні знань з основ теорії і методики фізичного виховання;
- формуванні вмінь та навичок, необхідних для самостійних і групових занять фізкультурно-спортивної й оздоровчо-корегувальної спрямованості;
- створенні та забезпеченні можливостей для рівного доступу школярів до здобуття загальноосвітньої профільної й початкової допрофесійної підготовки з фізичного виховання [3].

Мета предмета реалізується шляхом застосування комплексного підходу

до вирішення навчальних, оздоровчих і виховних завдань:

- інтеграція базової та додаткової освіти галузі фізичної культури і спорту, цілеспрямоване опанування обраним видом рухової діяльності;
- оволодіння психолого-педагогічними, анатомо-фізіологічними основами знань, гігієнічними вимогами до фізичного виховання;
- формування вмінь щодо організації та проведення самостійних форм занять оздоровчо-коректувальної та спортивної спрямованості;
- формування пізнавальних і творчих здібностей щодо фізичної культури особистості;
- розвиток фізичних якостей та зміцнення здоров'я;
- забезпечення професійної орієнтації щодо вибору профілю подальшої освіти;
- формування громадянської й патріотичної свідомості;
- формування фізичної готовності молоді до виконання громадського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави [3].

Водночас питання ефективності й результативності фізичного виховання в профільній школі залишається актуальним та таким, що вимагає пошуку інноваційних форм і методів організації освітнього процесу.

Аналіз досліджень, присвячених проблематиці фізичного виховання та забезпеченню фізичної підготовленості учнів у ЗЗСО (С. Бобровик, М. Тимчик, О. Остапенко, М. Стефанишин, А. Ільченко, В. Столітенко, О. Шинкарюк, Т. Круцевич та інші), дозволяє зробити висновок щодо основних чинників, які є визначальними для підвищення ефективності занять: формування відповідної мотивації учнів; урахування рівня здоров'я (фізичного, психічного, соціального і духовного) та фізичної підготовленості (належної, порівняльної та індивідуальної) учнів; використання інноваційних форм організації освітнього процесу на уроках фізичної культури.

Підвищення ефективності фізичної підготовленості учнів профільних класів ЗЗСО реалізується через забезпечення наведених чинників. Зокрема,

формування відповідної мотивації учнів передбачас:

- урахування вікових відмінностей учнів через розуміння психологічних механізмів формування мотивів до занять фізичною культурою відповідно до вікових особливостей;

- усвідомлення важливості занять фізичною культурою для забезпечення фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я, усвідомлення наслідків нездорового способу життя;

- заохочення до занять фізичною культурою для особистісного розвитку й самореалізації;

- створення ситуації вільного вибору видів фізкультурної діяльності;

- формування в учнів розуміння цінності вмінь і фізичних якостей, які необхідні для безпеки життєдіяльності, зокрема збереження власного життя та здоров'я;

- формування навичок самоконтролю, відповідальності, самоорганізованості (планування власної діяльності; уміння визначати пріоритети; оптимальне поєднання навчання, дозвілля та відпочинку тощо).

Чинник щодо *врахування рівня здоров'я та фізичної підготовленості учнів* може бути реалізовано через:

- оптимальний розподіл годин, передбачених на вивчення теоретико-методичних знань і варіативних модулів;

- індивідуальний аналіз стану фізичної підготовленості учнів (визначення фізичних якостей і рівнів їхнього розвитку);

- розроблення занять та уроків з урахуванням диференціації нормативів фізичної підготовленості;

- підбір ефективних та оптимальних фізичних вправ і рухової активності для вирішення поставлених завдань (індивідуальний підхід педагога до програми тренувань і навантажень учнів);

- напрацювання навичок саморегуляції та самозбереження (самопідтримка; уміння аналізувати й управляти власним психоемоційним станом; здатність протистояти негативним впливам у ситуаціях

невизначеності);

- використання відповідного обладнання (інвентарю, тренажерів), необхідного для досягнення бажаних результатів з оздоровчою метою (оптимальні фізичні навантаження при ідентичних витратах сил та енергії);

- контроль за якістю виконання поставлених завдань (якісний аналіз виконання вправ і рухової активності, об'єму навантаження відповідно до етапів навчання й рівнів підготовленості учнів).

Використання *інноваційних форм організації освітнього процесу* на уроках фізичної культури передбачає:

- використання форм і методів роботи для збагачення уявлень учнів про сутність і зміст основних понять і категорій фізичної культури (застосування міжпредметних зв'язків на уроках фізичної культури, які розвиватимуть аналітичну діяльність учнів, сприятимуть осмисленню та засвоєнню учнями важливих знань і навичок, необхідних для здорового способу життя);

- підбір педагогічного інструментарію для формування позитивного ставлення учнів до фізичної культури (використання уроків-конкурсів, змагань, турнірів, уроків-досліджень, уроків-діалогів, уроків-мандрівок тощо);

- оновлення та збагачення вмісту фізичного виховання, його методів і форм засобами військово-спортивних ігор (як дієвих виховних інструментів, які надають учням можливість виявити свої вміння й навички, самостійно приймати та реалізовувати рішення, сприяють вихованню фізичних і морально-вольових якостей тощо);

- створення ситуації успіху (в учнів, які в результаті самостійної успішної діяльності отримали можливість проявити себе та здобули досвід «переможця», виникає спроможність до усвідомлення власної значимості, важливості самовдосконалення, виникає розуміння здатності до самостійної діяльності та можливості отримання змін у результаті прийняття власних рішень) [1].

Реалізація зазначених аспектів в організації освітнього процесу сприятиме підвищенню ефективності фізичної підготовленості учнів

профільних класів ЗЗСО.

Список використаних джерел

1. Коломоець Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: дис... канд.пед.наук: 13.00.07. Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2021. 236 с.

2. Стефанишин М. В. Диференціація оцінювання фізичної підготовленості школярів 10-11 класів : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту : [спец.] 24.00.02. Львів. Держ. ун-т фіз. культури. Львів, 2017. 20 с.

3. Фізична культура. 10–11 класи. Профільний рівень. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/navchalna.programa-2022.fizichna-kultura-10-11-profil.pdf>. (Дата звернення: 05.04. 2023 р.)

О.А. Комаровська, м. Київ, А.І. Мельник, Н. І. Чабан, м. Херсон

НЕЗЛАМНІСТЬ ХЕРСОНСЬКОГО ТАВРІЙСЬКОГО ЛІЦЕЮ: ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ Й ОКУПАЦІЇ

У статті підсумовується діяльність Херсонського Таврійського ліцею, розташованого в місті Херсоні, що пережило окупацією військами рф. Описано мобільність колективу, який попри труднощі воєнного стану й окупації зберіг свої надбання, традиції, примножив творчі здобутки, продовжуючи запланований всеукраїнський експеримент у дистанційному форматі. Розкрито способи адаптації онлайн-навчання художньо-естетичних дисциплін, діяльності художньо-творчих колективів закладу.

Ключові слова: Херсонський Таврійський ліцей, навчання в умовах окупації міста, всеукраїнський експеримент, дистанційна освіта.

Відповідно до наказу МОН України від 30 серпня 2021 року № 942 на базі Херсонського Таврійського ліцею розпочався всеукраїнський експеримент «Розвиток креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв». Агресія рф і окупація Херсону змусили мобільно адаптувати освітній процес до реалій і перевести експеримент виключно в дистанційний формат, з урахуванням питань безпеки для всіх учасників освітнього процесу. Так, відповідно до *організаційно-педагогічних умов*, що забезпечують ефективність розвитку креативної особистості ліцеїстів, паралельно реалізуються загальноосвітній і художньо-естетичний напрями підготовки ліцеїстів: театральний, образотворчий, музичний і хореографічний. У 1-4 класах здійснюється початкове, у 5-8 класах – базове, у 9-11 класах – поглиблене оволодіння предметами художньо-естетичного циклу.

У режимі навчання онлайн, урахуваючи небезпечну ситуацію в місті Херсоні, тимчасове вимушене перебування учнів і вчителів у різних містах України та Європи (різні часові пояси), обмежені технічні можливості тощо, педагогічна рада ухвалила рішення про адаптацію структури й тривалості навчального тижня, дня, розкладу дзвінків, перший урок розпочинається об 11.10, останній завершується о 18.15 з дотриманням вимог Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти.

Окрім уроків як групових форм педагогічної роботи з розвитку креативної особистості, використовуються інші групові форми, відповідно до обсягу навчального навантаження та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного стану ліцеїстів, технічних можливостей платформи для дистанційного навчання «Єдина школа», зокрема робота художніх колективів, студій, організація та проведення фестивалів і конкурсів театрального, хореографічного, музичного й образотворчого мистецтва, учнівські науково-практичні конференції, творчі звіти. Серед індивідуальних форм експериментальної роботи в режимі онлайн виділяються: заняття за профілем, самостійна творча й проєктна діяльність, робота первинного наукового товариства.

Художні колективи організовано в межах навчальних предметів художньо-естетичного циклу. Такі форми дозволяють інтегрувати навчання предметів художньо-естетичного циклу з художньо-творчою діяльністю. Інтеграція досягається завдяки об'єднанню ліцеїстів у класи, сформовані за мистецькою спеціалізацією (музичні, образотворчі, театральні, хореографічні класи). Попри дистанційне навчання в умовах воєнного стану учасники цих колективів продовжили участь у виставках, конкурсах, фестивалях міжнародного, всеукраїнського, регіонального, обласного і міського рівнів, удосконалюють виконавську майстерність, демонструючи високий рівень творчих досягнень, про що свідчать дипломи переможців.

В організаційній структурі художніх колективів реалізуються авторські ідеї педагогів Херсонського Таврійського ліцею щодо об'єднання у творчому

колективі учнів кількох класів; разом з тим творча діяльність відбувається в межах урочної системи загальноосвітнього й художньо-естетичного циклів. Творчі колективи поєднують різновікові групи учнів, а ретельно дібраний репертуар ураховує спільні інтереси та насамперед спрямований на національно-патріотичне виховання ліцеїстів, що є особливо важливим під час повномасштабної агресії РФ.

Так, на початок 2022-2023 н. р. з урахуванням окупації міста Херсона та виведенням з освітнього процесу учителів, які перебували в тимчасовій окупації, у Херсонському Таврійському ліцеї вдалося організувати роботу 21 художнього колективу: 8 музичних, 5 театральних, 3 хореографічних колективи, 2 образотворчих студії, а також студії: звукозапису «Стимул», телевізійної «Об'єктив» і літературної «Ліра».

Складовою частиною музичної підготовки є 5 напрямів: музично-теоретичний, фортепіанний, оркестровий, народних інструментів, вокально-хорових дисциплін. На музичному відділенні серед восьми творчих колективів 4 мають почесне звання «Зразковий художній колектив» та активно пропагують класичну, українську народну й сучасну музику. Учасники оркестрів та ансамблів мають змогу набутися професійних навичок гри на таких інструментах, як скрипка, віолончель, труба, кларнет, саксофон, туба, сопілка, флейта, ударні інструменти, а також баян, акордеон, домра, балалайка, гітара, бандура. Керівники музичних колективів надають пріоритет у репертуарі зразкам української народної музики, обробкам народних пісень, творам сучасних українських авторів, що вкрай важливо для патріотичного виховання. Ліцеїсти знають, що відомий естрадний артист Макс Барських, випускник Херсонського Таврійського ліцею, нині захищає Україну в лавах тероборони.

Навчання на образотворчому відділенні логічно доповнюється творчою й проектною діяльністю учнів, які отримують ґрунтовну підготовку з малюнку, живопису, композиції, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, комп'ютерної графіки. Усі учні образотворчого відділення є учасниками творчих студій, зокрема зразкових художніх колективів образотворчих студій

«Палітра» й «Перспектива». До повномасштабної війни в Херсонському Таврійському ліцеї постійно працювала художня галерея учнівських творів. Нині її переформатовано на ліцейські сторінки у Facebook, Instagram тощо.

На театральному відділенні роботу з розвитку креативної особистості акцентовано на засвоєнні учнями основ акторської техніки й безпосередньому їх упровадженні в театральні постановки. Для театального відділення характерно інтегрування різних видів сценічної діяльності (мовно-рухова координація, вокально-рухова координація, розвиток чуття ритму, фантазії, уваги, уяви, артистичної характерності, емоційної пам'яті, навичок органічного спілкування, робочої зібраності, використання хореографічного й музичного мистецтва під час тренінгів) з пізнавальною діяльністю ліцеїстів під час опанування змісту освітніх галузей мови й літератури, суспільствознавства, технологій, здоров'я і фізичної культури. Зі складу учнів 1–11-х навчальних класів створено п'ять творчих колективів театального відділення ліцею: Народний художній колектив «Арт-ліцей», зразкові художні колективи: «Дивосвіт», «Віват», «Соняшник», театр ляльок «Промінець».

Під час дистанційного навчання в театральних колективах керівники використовують інноваційні форми й методи театальної педагогіки: заняття-гру, віртуальні заняття-подорожі, перегляд відеофільмів з акторськими виступами та з подальшим обговоренням і переосмисленням подій війни й окупації. Зазначимо, що відвідування театрів, музеїв, виставок, тематичних екскурсій залучаються ті ліцеїсти, які перебувають за межами тимчасово окупованих територій. Під час дистанційних занять ці ліцеїсти оприлюднюють результати своєї самостійної роботи.

Основними напрямками педагогічної роботи з розвитку креативної особистості на хореографічному відділенні є: навчально-тренінгова робота, робота над хореографічними постановками, показ хореографічних номерів глядачам, відновлення та збереження репертуару, перегляд концертів, виступів хореографічних колективів, запис творчих номерів для дистанційної участі у фестивалях, конкурсах, концертах, що набуває особливої актуальності в умовах

воєнного стану. На хореографічному відділенні зі складу учнів 1–11-х класів створено 3 творчі колективи, яким присвоєно почесне звання «Зразковий художній колектив»: «Джерельце», «Ізюминка» й «Neo-Dance», де ліцеїсти мають можливість не лише оволодівати хореографічним мистецтвом, а й презентувати його результати. Дистанційне навчання створило складні технічні умови для занять хореографією. Учителі-хореографи в процесі навчально-репетиційної роботи велику увагу приділяють техніці безпеки під час виконання окремих технічних елементів, особисто демонструють техніку безпечного виконання як хореографічних рухів, так і фрагментів танцювальних композицій. Учителями-хореографами розроблено комплекси вправ для виконання окремими учнями і групами учнів відповідно до змісту навчальних програм з хореографічного циклу в умовах дистанційної комунікації. Для репертуару колективів пріоритетними є сюжетні й безсюжетні танці сучасного й народного стилів, хореографічні композиції, українські стилізовані постановки. Нині учні в домашніх умовах самостійно записують партії та в межах проєктної діяльності на основі відзнятого матеріалу виконують монтаж хореографічних композицій.

Навчально-творчий процес у Зразковому художньому колективі – телевізійній студії «Об’єктив» – спрямовано на опанування теоретичними й практичними компетентностями в телевізійній справі: підготовка сценаріїв і відеосюжетів, вивченням основ відеозйомки, оволодінням прийомами роботи телеведучих. Зразковий художній колектив – літературна студія «Ліра» – систематично випускала альманахи авторських творів ліцеїстів: «Рядки, які дарують радість» (2013-2018), «Дзвінка ліцейська ліра» (2019-2020). Наразі дистанційно готується до випуску збірка за 2021-2022 та 2022- 2023 навчальні роки; а ілюстрації створюють учні образотворчого відділення. Юні поети висловлюють біль від утрат, які спіткали українців, присвячують вірші рідному місту Херсону. Так, перебуваючи у Швеції, учениця 5-го класу Ольга Литвин написала вірш «Місто щасливих людей... було».

Зазначимо, що на виконання листа МОН України № 1/9807-22 від

30.08.2022 року, яким передбачено особливі заходи щодо безпеки педагогічних працівників, які перебувають на окупованих територіях, з 01.09.2022 року з освітнього процесу було виведено 26 учителів ліцею. Але забезпечення його педагогічними кадрами на 2022/2023 н.р. було вирішено завдяки підтримці колег з інших закладів освіти, що перебували на території, підконтрольній Україні, та в Європі. Наприклад, аналіз кількісного складу педколективу показав, що на 01.09.2021 року в ліцеї працювало 72 педпрацівники, з них – 8 сумісників, з 10.09.2022 року – 81 педпрацівник, з них – 20 сумісників, тобто новий навчальний рік ліцей розпочав з оновленим на 25 % колективом. Це було вперше та стало серйозним викликом. Тому було складено план адаптації новоприйнятих учителів до умов роботи в Таврійському ліцеї, план роботи з молодими спеціалістами, причому в дистанційному форматі на платформі «Єдина школа». Це був неоціненний досвід освітянської співпраці, духовного єднання та збагачення, щирої підтримки й безмежної вдячності, який допоміг колективу організувати освітній процес і роботу над виконанням програми III етапу експериментальної роботи в умовах воєнного стану.

Приклад нескореного колективу Херсонського Таврійського ліцею – згуртованість і мужність учителів, учнів і батьків – доводить силу духу всього українського народу, надихає на Перемогу.

Список використаних джерел

1. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі./ Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. *Вісник Національної Академії педагогічних наук України*. Том 4. № 2. 2022. (розділ 3.6. Комаровська О. А. Віртуальна мистецька освіта і виховання. С. 19-20). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/292>

С.В. Коновець, м. Київ

ЕФЕКТИВНІ ЗАСОБИ ЦІННІНО ОРІЄНТОВАНОГО ВИХОВАННЯ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У тезах розглядаються концептуальні основи і сутність феномену ціннісно орієнтованого виховання зростаючої особистості, тлумачення та параметри використання методологічних підходів (системного, особистісно орієнтованого, аксіологічного), типологічні характеристики особистісних цінностей, а також можливості різних освітніх технологій у процесі набуття зростаючою особистістю

цінностей, важливих для повноцінного життя й діяльності кожної без винятку людини.

Ключові слова: *зростаюча особистість, ціннісно орієнтоване виховання, методологічні підходи, особистісні цінності, освітні технології.*

У нинішніх умовах відповідно до положень «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті» висвітлення проблем, пов'язаних зі становленням особистості, об'єктивно складає чималу науково-дослідницьку спадщину з філософських, психолого-педагогічних і теоретико-методологічних джерел, які можуть успішно актуалізуватися в сучасному освітньому просторі. Визначну роль у зазначеному процесі відіграє методологія, котра, на думку відомого українського філософа В. Петрушенка, виступає не лише вченням про методи наукового пізнання, але і «метатеорією науки, завданням якої є реконструкція науки з метою виявлення особливостей її будови та оптимізації її функціонування» [6, с. 71]. Тобто, методологія науки нині є самостійною цариною знання, яка вміщує в собі різноманітні принципи, підходи, прийоми, операції й засоби побудови наукового пізнання та дослідження.

Стосовно методології педагогічних наукових досліджень слушною є думка видатного вітчизняного вченого-педагога С. Гончаренка, який наголошував на тому, що ключовою вимогою до сучасних педагогічних досліджень має бути «методологічна повнота і достатність, тобто застосування різних типів і рівнів методологічного аналізу» [3, с. 84].

Відтак залежно від актуальності й особливостей проблеми ціннісно орієнтованого виховання зростаючої особистості та з урахуванням оптимальності й різною мірою пропорційності доцільно використовувати певні методологічні підходи, серед яких:

- *системний підхід*, котрий сприяє виявленню загальних системних властивостей окремих елементів, що складають систему. Цей підхід включає способи вивчення характеристик системних об'єктів на основі використання категорій: система, елемент, ціле, частина, зміст, форма, функція, зв'язок, відношення, взаємодія. Це підтверджується і висловлюваннями академіка С. Гончаренка, який підкреслював, що «системний підхід застосовується до явищ, які мають множину взаємопов'язаних елементів, об'єднаних спільністю

функцій і мети, єдністю управління і функціонування» [3, с.22], а також те, що зазначений підхід «передбачає сприймання об'єкта дослідження як системи» та існує «як єдине ціле навіть тоді, коли вона складається з розрізнених елементів» [3, с. 22].

Таким чином, основні положення теорії систем уможливають розуміння будь-якої системи як кінцевої множини функціональних елементів, котрі взаємопов'язані та взаємодіють не лише одне з одним та оточенням, але й утворюють ціле в межах часового простору. Тобто, системний підхід допомагає розглядати будь-який фрагмент реальності, зокрема й виховання особистості як власне систему.

Загальновідомо, що зв'язок між суспільною системою і системою особистості досягається шляхом інтерналізації цінностей. Водночас у такому контексті доцільно також згадати визначення дослідниці з психології В. Семиченко щодо якостей усталеної системи цінностей зростаючої особистості, котра проживає життя повною мірою, сподівається лише на себе, не потребує поводитирів і сповідників, не заважає також повноцінно реалізувати себе іншим та може «дивитися правді в очі» [7];

● *особистісно орієнтований підхід*, який допомагає в педагогічному дослідженні враховувати та відображати волевиявлення, потреби, індивідуальні, вікові та інші особливості людини. Визначну роль цього підходу підкреслює сучасний учений-психолог академік І. Бех, вважаючи, що його використання в педагогічних впливах на особистість знімає конфлікти між різними актуалізованими потягами особистості й обмеженнями, які накладаються на них умовами соціального порядку, а також вимогами міжособистісних стосунків і здорової соціальної інтеграції, та зазначаючи, що для успішного перебігу цих процесів необхідно їх гармонізувати шляхом узгодження та перетворення в особистісно важливі цінності людини [1].

Основою особистісно орієнтованого підходу є положення гуманістичної теорії про визнання людини найвищою цінністю в суспільстві, а також про захист її прав на свободу, усебічний розвиток і прояв власних здібностей. Тому

використання особистісно орієнтованого підходу для дослідження проблем виховання й розвитку зростаючої особистості вбачається цілком доцільним ще й тому, що уможливорює детальний розгляд «особистісно важливих цінностей людини, серед яких є постійна ціннісна причетність до суспільства» [1, 23].

Варто також згадати думку сучасної дослідниці проблем людинознавства Г.Васильківської, яка підкреслювала, що «внутрішня сутність людської особистості – це система її цінностей, здатність усвідомлювати те, що ...цінності – своєрідна система координат, якою кожний з нас керується у своїй поведінці і судженнях, і ми виходимо з тих або інших ціннісних уявлень та орієнтуємося на них у житті» [3, 110];

● *аксіологічний підхід*, за допомогою якого можна визначати умови можливості оцінок, їхні критерії, місце цінностей у структурі буття, об'єктивність і суб'єктивність цінностей, співвідношення різних систем цінностей поміж собою. Ще слід зазначити те, що відповідно до цього підходу система педагогічних впливів спрямовується на утвердження і сприйняття таких цінностей, котрі пов'язані саме з людиною, адже вони є похідними від співвідношення категорій «світ» і «людина». За допомогою такого підходу можна визначати умови можливості оцінок, їхні критерії, місце цінностей у структурі буття, об'єктивність і суб'єктивність цінностей, співвідношення різних систем цінностей поміж собою.

Значна кількість дослідників детально розглядає положення означеного методологічного підходу стосовно ролі цінностей в осмисленні культури, їхньої специфіки як компонента культури й основних властивостей цінностей та ціннісних відносин. Адже аксіологічна інтерпретація культури полягає в дослідженні саме сфери буття людини, яку не випадково називають «світом цінностей». Тому об'єкти культури утворюються людиною, яка діє відповідно до об'єктивних чи суб'єктивних цілей і цінностей. Окрім цього, важливими є переконання академіка І.Беха відносно того, що «метою етичних бажань (напр., «я бажаю милосердя») має бути оволодіння підростаючою особистістю певною суспільно значущою цінністю» [2, с. 26].

За висновками багатьох вітчизняних вчених (І. Бех, Г. Васильківська, В. Войтко, С. Гончаренко, І. Зязюн, Я. Коломинський, В. Мовчан, О. Пехота, В. Рибалка, О. Рудницька, В. Сухомлинський, І. Фролова, Р. Шмагалю), які відносять до категорії цінностей не лише об'єкти навколишнього світу, що мають позитивне або негативне значення для людини чи суспільства, але і цінності, котрі являють собою об'єктивні цінності особистості та об'єкти її інтересів й орієнтирів стосовно подій, відносин, ставлення до навколишніх предметів або явищ. На увагу також заслуговують цінності педагогічної діяльності, до яких відносять «волю, ініціативність, організаційні здібності й навички, прагнення до самовдосконалення, постійного поповнення знань, знання споріднених наук про людину, володіння сучасними технологіями навчання і виховання...» [8, с. 144].

Отже, у нинішній педагогічній теорії і практиці саме сучасні технології навчання й виховання вбачаються ефективними засобами ціннісно орієнтованого виховання зростаючої особистості. І серед них особистісно орієнтовані технології; технологія саморозвитку (за М. Монтесорі); технологія розвивального навчання; технологія творчої особистості; технологія КТС (колективних творчих справ); проєктна технологія; технологія «Вальдорфська педагогіка» та інші.

Відомо, що одним з найефективніших та «найстарших» з переліку засобів ціннісно орієнтованого виховання зростаючої особистості є так звана «вальдорфська педагогіка», яка була заснована Р. Штейнером ще на початку ХХ століття. Її також називають сучасною духовно-науковою екологією становлення особистості, оскільки вона являє собою систему самопізнання й саморозвитку кожного індивіду засобами мистецтва в умовах свободи навчання, виховання та творчості, у двоєдності чуттєвого й надчуттєвого досвіду духу, душі та тіла.

Сутність «вальдорфської педагогіки» полягає в тому, що розвиток здібностей щодо ціннісного пізнання і, зокрема, розвиток образного сприйняття цінностей світу, приводить дитину або молоду людину до особистісної

досконалості. Заслуговує на увагу й особливий методичний підхід учителів «вальдорфської школи» до ціннісно-орієнтованого виховання як до мистецтва [5].

«Вальдорфську педагогіку» Р. Штейнера доцільно характеризувати як цілісну систему ціннісного самопізнання кожної зростаючої особистості. Відтак своєрідним постулатом «вальдорфської педагогіки» є те, що стає очевидним: наше існування було б недостатнім без таких видів діяльності, котрі потребують участі не лише інтелекту, тіла, але й духовних цінностей.

Дуже цікавим є те, що з тих пір і донині «вальдорфська педагогіка» впевнено крокує нашою планетою, завойовуючи серця і душі учителів, посправжньому захоплених справою свого життя – педагогікою. І якщо в першій половині ХХ ст. кола «вальдорфських шкіл» розійшлися по країнах Західної Європи (Швейцарія, Великобританія, Голландія, Данія, Ірландія, Швеція, Фінляндія, Бельгія, Австрія, Франція, Італія, Іспанія, Люксембург), то згодом, наприкінці того ж століття, подібні школи були відкриті на обох материках Америки, в Австралії, Японії, Південній Африці, а також у Польщі, Угорщині, Естонії, та Чехії.

Заразом на особливу увагу заслуговує той факт, що останнім часом, уже у ХХІ столітті, «вальдорфські школи» з'явилися також в Україні. І це додатково підтверджує ефективність «вальдорфської педагогіки» як безсумнівно результативного заходу – ціннісно орієнтованої освітньої технології та необхідності її впровадження в сучасний освітньо-виховний процес закладів освіти України.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : наук.-метод. посібник. Київ: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ- Чернівці : «Букрек», 2018. 296 с.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ - Вінниця: ПЛАНЕР, 2010. 308 с.
4. Васильківська Г. О. Людинознавство. Для учнів 10-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів: навч. посіб. Київ: Вид.-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 256 с.
5. Освітні технології. Навч. метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. За заг. ред. О.М. Пехоти. Київ: А.С.К., 2001. 256 с.

6. Петрушенко В. Л. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: НТ «ЛПУ», 2009. 261 с.
7. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ: Вища шк., 2004. 335 с.
8. Шмагало Р. Т., Гнатишин І. Л. Словник художньої культури та менеджменту мистецтва; терміни, поняття, дефініції. Львів: ЛНАМ, 2012. 160 с.

А.В. Корнієнко, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Викладено результати опитування педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, проведеного з метою розробки матеріалу, необхідного для впровадження в практичну діяльність закладів позашкільної освіти. Наголошено, що в умовах війни позашкільна освіта має значні переваги, зважаючи на її специфіку, як-то мобільність. В умовах воєнного часу педагоги закладів позашкільної освіти проводять просвітницьку, громадську діяльність, надають психологічну підтримку та організовують дозвілля для дітей внутрішньо переселених осіб.

Ключові слова: *заклад позашкільної освіти, навчальна програма, безпечна поведінка, надзвичайні ситуації, умови бойових дій, методичні рекомендації, освітній процес.*

За даними МОН України, 2022-2023 н.р. частина закладів позашкільної освіти в Донецькій, Луганській, Запорізькій областях припинила свою діяльність у зв'язку з бойовими діями або окупацією. У результаті авіаударів та обстрілів пошкоджено деякі заклади позашкільної освіти в Миколаївській, Чернігівській, Луганській, Харківській та Київській областях. Зазнала руйнувань частина закладів позашкільної освіти на підконтрольній Україні території в Донецькій області [5].

Водночас в умовах збройної агресії російської федерації переважна більшість закладів позашкільної освіти продовжує активно працювати, організовуючи освітній процес, виховання, розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді, забезпечуючи їхнє змістовне дозвілля й психологічну підтримку. Залежно від безпекової ситуації освітній процес у закладах позашкільної освіти здійснюється за дистанційною та змішаною формами навчання.

Для забезпечення організації діяльності закладів позашкільної освіти на інформаційних ресурсах Міністерства освіти і науки України, Національної

академії педагогічних наук України, державних центрів позашкільної освіти щотижнево висвітлюється розклад дистанційних занять з позашкільної освіти та відповідні навчальні матеріали, для проведення дистанційного навчання керівники гуртків і педагогічні працівники закладів позашкільної освіти можуть скористатися рекомендаціями й електронним банком науково-методичної літератури, розміщеними на сайті МОН України. З метою популяризації й обміну кращого досвіду педагогів закладів позашкільної освіти, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» створено електронну сторінку «Позашкілля: скарбничка досвіду» та ін.

Також було розроблено низку нормативно-правових документів: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»; листи МОН від 06.03.2022 № 1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій»; від 18.03.2022 № 1\3544-22 «Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану»; від 19.03.2022 № 1/3556-22 «Закладам освіти, установам, які вимушені змінити місце розташування у зв'язку з проведенням в місцях їх розташування бойових дій або тимчасовою окупацією території України, необхідно перейти на обслуговування до органів казначейства за новою адресою розташування»; від 29.03.2022 № 1/3737-22 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» та ін.

До дослідження було залучено педагогічних працівників закладів загальної середньої та позашкільної освіти м. Києва, Кіровоградської, Житомирської, Сумської, Чернігівської, Дніпропетровської областей (загалом 17 областей).

Серед проблем у здійсненні освітнього процесу, які виникають у педагогів закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану, – «недостатньо інформації щодо організації роботи закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану» (60,8 %), а також педагоги зазначили про проблеми режиму

роботи й оплати праці (оплата 2/3) – (5,1 %); неможливість налагодження комунікації з усіма учнями; психологічні проблеми, коли заняття переривалися повітряними тривогами та інші (21 %).

За умов сьогодення 74,6 % педагогічних працівників уносили корективи в зміст навчальної програми. 15,3 % педагогічних працівників у своїх навчальних програмах зробили скорочення годин, 39 % змінили зміст занять, 44,0 % розширили тематику занять, 1,7 % респондентів зазначили, що чітко виконують навчальну програму відповідно до навчально-тематичного плану.

Серед головних завдань позашкільної освіти в умовах воєнного стану більшість учасників опитування обрала варіант «надання учням психологічної підтримки та адаптації до змін» (84,68 %); на другій позиції – «формування гнучких навичок (критичне мислення, уміння конструктивно керувати емоціями, уміння оцінювати ризики та приймати рішення тощо) (77,7 %); 66,1 % вважають, що важливим є «надання актуальної інформації щодо безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях тощо»; на четвертій позиції – «створення можливостей для творчої самореалізації» (63,4 %); 50,9 % – «надання знань, формування компетентностей», а також учасники запропонували власні варіанти: «неформальне спілкування, соціалізація дітей»; «намагатися відволікти дітей, переключити їхню увагу від жахливих реалій» тощо.

На запитання «Яку допомогу щодо організації освітнього процесу в закладі позашкільної освіти Ви бажали б отримати?» відповіді розподілилися таким чином: 75,7 % – методичні рекомендації забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану; 40,5 % – готову до впровадження навчальну програму першої медичної допомоги, поводження з небезпечними предметами, безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях тощо; 15 % – адаптація освітніх платформ для позашкілля; 5,1 % надати можливість закладу здійснювати освітню діяльність; 5,1 % – методичну допомогу з організації освітнього процесу закладів позашкільної освіти в дистанційному режимі через руйнування місцевої інфраструктури; 5,1 % –

допомога в організації дистанційних занять з дошкільниками.

Відповіді об'єднуються змістом того, що вихованцям необхідно надати «навички безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях». Але при цьому виділяється бажання мати щось готове для впровадження в практичну діяльність.

Тому співробітниками лабораторії позашкільної освіти розроблено наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» [1], а також методичні рекомендації [2] до неї.

Зміст методичних рекомендацій повністю розкриває теми навчально-тематичного плану програми: умови війни: правила та поради; хімічна небезпека; радіаційна аварія; рани та їхня обробка; пов'язки та їхнє накладання; перша допомога при опіках, перегріванні, обмороженні; тести на виявлення ознак життя.

Мета наскрізної навчальної програми – навчити правилам збереження здоров'я та життя свого й оточення в умовах бойових дій.

Завдання наскрізної навчальної програми: ознайомити з правилами поведінки в зоні бойових дій; навчити обробляти рани та робити перев'язки; навчити надавати першу медичну допомогу при опіках, перегріванні, обмороженні; навчити найпростішим тестам на виявлення ознак життя.

Наскрізна навчальна програма розрахована на 18 годин та може бути реалізована на заняттях гуртків усіх напрямів позашкільної освіти. Відповідно до цього вона може бути використана в повному обсязі або за окремими темами для посилення основної навчальної програми згідно з напрямом.

Форми і методи навчання: навчання проводиться за фронтально-індивідуальною формою; використовуються такі методи: бесіда, лекція, індивідуальні й колективні вправи.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення в зміст програми та розподіл годин за темами, ураховуючи інтереси гуртківців, стан матеріально-технічної бази закладу.

У результаті вивчення навчальної програми вихованці мають знати: правила поведіння під час повітряної тривоги, обстрілів, комендантської години; правила поведіння при хімічній небезпеці; тести на виявлення ознак життя. Вихованці мають уміти: упоратися зі стресом під час війни; накладати пов'язки на різні частини тіла. Вихованці мають набути досвіду накладання пов'язок на різні частини тіла.

Упровадження розробленого матеріалу в практичну діяльність закладів освіти збільшить шанси на виживання кожного, хто в умовах і на території воєнних дій наражається на високий ризик, особливо в ситуаціях, пов'язаних зі збройними протистояннями, для яких характерна велика кількість жертв, пов'язаних з нерозбірливістю у веденні бойових дій і з інших причин, у результаті яких цивільні особи стають об'єктами безпосереднього нападу. І хоча цивільні не можуть контролювати воєнні дії, вони здатні адаптувати свою поведінку, щоб не постраждати від цих дій, або вжити адекватних заходів за потреби.

Список використаних джерел

1. Вербицький В. В., Корнієнко А. В., Мачуський В. В. Наскрізна навчальна програма з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій»
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/01/Prohrama.pozashk.Osnovy.bezp.zhyttyedyal.v.umovakh.boyoovykh.diy.01.04.22.pdf>.
2. Вербицький В. В., Корнієнко А. В., Мачуський В. В. Методичні рекомендації для позашкільної освіти «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій».
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/01/Metod.rekom.do.prohramy.pozashk.Osnovy.bezp.zhyttyedyal.v.umovakh.boyoovykh.diy.01.04.22.pdf>.
3. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: методичний посібник / [А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського]. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 223 с.
URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>.
4. Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1Jb4h3mXOQWoQU8fCdqvRTn0rSZjOGxYP/view>.
5. Про організацію роботи закладів позашкільної освіти, МОН 1/4142-22 від 14.04.2022.
URL: <https://imzo.gov.ua/2022/04/27/lyst-mon-vid-14-04-2022-1-4142-22-pro-orhanizatsiiu-roboty-zakladiv-pozashkil-noi-osvity/>
6. Про організацію освітнього процесу, МОН 1/3371-22 від 06.03.2022.
URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/.

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІТ В СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Схарактеризовано життєстійкість як важливу особистісну рису сучасного фахівця. Проаналізовано процес формування й розвитку життєстійкості в різні вікові періоди життя. Виокремлено інструменти розвитку життєстійкості особистості. Актуалізовано роль соціального середовища в процесі розвитку життєстійкості особистості.

Ключові слова: *життєстійкість, майбутні фахівці з ІТ, соціальне середовище, український соціум, умови воєнного стану.*

Життєстійкість як важливий сегмент успішної соціалізації особистості в сучасних соціокультурних умовах є пріоритетним вектором наукового пошуку й сучасних практик. Незаперечно актуалізованим є розвиток життєстійкості для майбутніх фахівців з ІТ.

Життєстійкість майбутніх фахівців з ІТ є здатністю до модуляції й подолання стресових ситуацій, якістю, яка є надзвичайно важливою для підтримки фізичного та психічного здоров'я. Як українські, так і іноземні дослідники неодноразово підтверджували, що життєстійкість не є вродженою, а потребує постійного формування й підтримки. Цей процес починається ще з перших днів життєдіяльності особистості та триває практично все життя. Значну роль у формуванні життєстійкості особистості відіграє родина, оточення й соціум. Подальший розвиток навичок життєстійкості значною мірою залежить від створених соціальних умов і соціального середовища особистості.

Варто зазначити, що гармонійні умови для розвитку життєстійкості закладаються ще в дошкільному та шкільному віці, залежать від різних стресових ситуацій і здатності до їхнього подолання. Здатність до адекватного реагування на стресові життєві обставини й труднощі в соціалізації особистості пов'язані з низькою самооцінкою та уповільнюють процес розвитку навичок життєстійкості.

Ефективність формування життєстійких переконань, на думку багатьох учених, пов'язана з:

- підтримкою та впевненістю, які формуються завдяки батьківському вихованню;

- умінням приймати самостійні й виважені рішення;
- залученням до різних соціальних проєктів і заходів [1].

Всупереч існуючим переконанням, саме позитивний, а не негативний вплив на формування та розвиток життєстійкості особистості відчутний у разі зміни місця проживання та фінансових труднощів у родині.

Соціальне середовище є тим важелем, завдяки якому повинні сформуватися навички пошуку правильних рішень до розв'язання «складних» життєвих ситуацій, починаючи з конфліктів з однолітками та вміння адекватно реагувати на критику.

Життєстійкі особистості вирізняються автономністю, що дозволяє чітко окреслювати свою думку, цілі, пріоритети та взаємодію з навколишнім світом. Особистості з розвинутою життєстійкістю беруть відповідальність за свої вчинки.

Суперечливість, неоднозначність, виклики життя особистості достатньо часто припадають на підлітковий період. Саме в цьому віці відбувається самоідентифікація особистості в суспільстві, визначення основних смислових і ціннісних ідеалів. Упевненість у власних силах, почуття захищеності й важливості для оточення є основою для підтримки життєво необхідного балансу.

Зауважимо, що в процесі розвитку життєстійкості особистості варто брати до уваги таке:

- розвивати соціальні можливості;
- формувати навички роботи в команді;
- приділяти особливу увагу освіті та розширенню кругозору.

Найбільш важливими вимогами для формування життєстійкості майбутніх фахівців з ІТ є можливість відстоювати власну думку й погляди.

Наявність сімейних цінностей і правильних життєвих установок (життєрадісність, оптимізм, воля, стійкість, освіченість, соціальна активність) допомагають набути навичок саморегуляції й самоконтролю.

Зазначимо, що життєстійкість є чинником формування ситуацій успіху в

різних сферах нашого життя, можливостей швидкого відновлювального ефекту фізичних і духовних сил. Основою для формування життєстійкості найчастіше є спосіб мислення людини. Так, у США існує спеціальна армійська програма, покликана навчати формуванню та покращенню життєстійкості її учасників. За цією методикою люди з високою життєстійкістю здатні не здаватися та не опускати руки в критичні моменти, сприймати проблеми як тимчасове явище. Відтак доречно взяти до уваги, що будь-яку складну ситуацію не варто сприймати як константу, що не піддається контролю. Означене зменшує відчуття невпевненості, додає необхідні сили, зміцнює волю особистості.

Одним із правил розвитку життєстійкості особистості є уникнення «катастрофічного мислення», тобто схильності припускати найгірше. Необхідно вчитися долати негативні думки, налаштовуватися на оптимістичну хвилю. Учасники програми вчаться шукати та цінувати ті речі, за які можуть назвати себе щасливими, бути вдячними за допомогу та прагнути бути корисними оточенню.

Українські й іноземні дослідники [2; 3] пропонують низку інструментів для формування й підтримки життєстійкості особистості:

- не уникати ситуацій, у яких слід застосовувати хоробрість і наполегливість;
- раціонально сприймати будь-яку життєву ситуацію як позитивний досвід;
- проводити оцінку своїх дій;
- постійно рухатися вперед;
- учитися оберегати себе та оточення від негативних ситуацій, учинків.

У процесі формування й розвитку життєстійкості особистості необхідно уважно ставитися до психологічного стану та формувати життєстійкість і гнучкість мислення.

Вивчення феномену життєстійкості майбутніх фахівців з ІТ є на часі, а практичне завдання формування життєстійкості здобувачів вищої освіти є необхідністю за врахування реалій сьогодення. Повноцінний професійний

розвиток майбутніх фахівців з ІТ неможливий без навичок життєстійкості, що забезпечить їх від професійної особистісної деформації й емоційного виснаження.

Незаперечним є той факт, що здобувачі вищої освіти переживають різні кризи, зокрема внутрішні, особистісні, глобальні, їх турбує невизначеність щодо подальшої професійної реалізації.

Таким чином, формування життєстійкості майбутніх фахівців, зокрема фахівців з ІТ у соціальному середовищі, наразі є важливим питанням постійних наукових розвідок українських і закордонних дослідників. Проте, низка аспектів формування та розвитку життєстійкості особистості потребує подальших наукових досліджень. Особливо затребуваною означена проблема стала в умовах воєнного стану в сучасному українському соціумі.

Список використаних джерел

1. Титаренко Т. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі. Київ: Міленіум, 2016. 320 с.
2. Чиханцова О. А. Життєстійкість самодетермінованої особистості та її складові. / Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості Монографія. За ред. Л. З. Сердюк. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. с. 71-79
3. Maddi, S., & Harvey, R. (2005). Hardiness Considered Across Cultures. Handbook of Multicultural Perspectives on Stress and Coping. P.T.P. Wong, L.C.J. Wong (Eds). New York: Springer.

К.М. Кукушкін, Е.А. Єрмоменко, м. Київ

БОЙОВИЙ ХОРТИНГ: ФОРМИ І ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ

Авторами публікації зроблено висновки, що специфічними формами морально-етичного виховання школярів – учнів спортивної секції бойового хортингу – є всі форми організації занять фізичними вправами: гуртки, секції, ранкова гімнастика. Формуванню високих моральних якостей успішної особистості учнів сприяють такі форми спортивно-масової діяльності, у яких самі школярі виступають не тільки в ролі учасників, а й як їхні організатори. Тут використовуються багато загальнопедагогічних методів (переконання, спонукання, приучення, заохочення, осуд тощо), а також ті специфічні фактори та шляхи взаємовпливу на формування успішної особистості, які представляє бойовий хортинг.

Ключові слова: бойовий хортинг, форми, засоби, успішна особистість, учні.

Бойовий хортинг є національним видом спорту України і виховною системою особистості. Для всебічного формування успішної особистості учнів

бойового хортингу застосовуються різноманітні форми і засоби.

Серед українських науковців, які досліджували проблему виховання юних спортсменів, можна виділити: І. Д. Бега, З. М. Діхтяренко, М. Д. Зубалія, І. В. Кузору, В. Б. Нечерду, О. І. Остапенка, М. В. Тимчика, Т. Є. Федорченко, Б. Б. Шаповалова та ін. [1; 3-5]. Водночас, праць, присвячених тематиці формування успішної особистості в системі бойового хортингу, є недостатньо для ефективного розвитку бойового хортингу в Україні і за кордоном.

Основними формами морально-етичного виховання юних спортсменів є: навчально-виховні і тренувальні заняття, лекція, бесіда, диспут, спортивні кінофільми, читацькі конференції, оповідання, змагання [1-5]. Усі заходи породжують в учнів почуття гордості за український спорт та українських спортсменів. Приблизна тематика лекцій: «Бойовий хортинг – школа виховання патріотів», «Юний спортсмен – приклад для наслідування», «Гордість українського спорту». Лекції проходять успішніше, якщо слухачі одного віку.

Розмова – поширена форма морального виховання, що дозволяє включити до неї учнів, ставити запитання, вислуховувати думки, наводити факти, доводити своє переконання – ця форма залишає глибоке враження і слід у душі й свідомості молодих спортсменів. Приблизна тематика: «Етика юного спортсмена», «Про мужність українських спортсменів», «Про спортивну честь».

Диспути, будучи активною формою морально-етичного виховання, дозволяють формувати моральні поняття й переконання та створювати хорошу основу виховання переконаності, самостійності в судженнях, оцінках, принципності. Участь у диспутах відомих спортсменів, тренерів бойового хортингу підвищує ефективність виховного впливу. Важливо при цьому чітко продумати зміст і хід диспуту, визначити характер обговорюваних питань, озброїтися фактами, прикладами гідними наслідування. Зразкові теми: «Бойовий хортинг допомагає в навчанні», «Місце бойового хортингу у формуванні активної життєвої позиції» тощо.

Спортивні фільми, книги про спорт з подальшим обговоренням, у процесі

якого учні спортивної секції бойового хортингу гаряче та зацікавлено висловлюють свою думку, захищають та відстоюють власну точку зору, є корисною формою морального виховання. Вони допомагають уточнювати необхідні в житті моральні поняття, збагачують моральний досвід юних спортсменів.

Конференція читачів – цікава форма моральної освіти старших школярів, які займаються в спортивній секції. Зазвичай вона присвячується загальним питанням морального виховання та питанням етики, наприклад: «Спортсмени в літературі та житті» тощо.

Зустрічі з майстрами бойового хортингу, видатними спортивними діячами, які можуть цікаво й захоплююче розповісти про підготовку та участь у великих всеукраїнських і міжнародних змаганнях, спілкування з висококваліфікованими закордонними спортсменами та тренерами, наведення цікавих прикладів і фактів, у яких зіставляються погляди українських та закордонних спортсменів на різні сторони життя, становлять великий інтерес для школярів.

Змагання – специфічна форма морально-етичного виховання підростаючого покоління спортсменів бойового хортингу. Ця специфіка визначається тим, що змагання є формою спортивної діяльності. Змагатися – значить конкурувати з іншими в досягненні певного результату. Основним принципом суперництва українських спортсменів є принцип справедливості та чесної спортивної боротьби. У командних змаганнях чітко простежується залежність успіху колективу від досягнення кожного. Ця залежність легко усвідомлюється, що приводить до формування позитивного морального досвіду. Саме мета, значимість поставлених перед юним спортсменом завдань, установка щодо прояву провідних морально-вольових аспектів – важливі умови, які визначають ефективність цієї форми морального виховання.

Правила змагань з бойового хортингу ставлять спортсмена в певні умови спортивної боротьби із суперником. Вони вимагають не лише дисципліни, чесності, самовладання, а й поваги до суперника, суддів, глядачів, уміння

виявити твердість характеру в боротьбі за престиж команди. Тому на змаганнях особлива увага звертається на поведінку спортсменів, їхні взаємини між собою, із тренером тощо.

Метою дослідження є проведення аналізу форм і засобів формування успішної особистості юного спортсмена бойового хортингу шкільного віку.

У системі бойового хортингу застосовуються ефективні напрями морально-етичного виховання юних спортсменів.

Моральне виховання здійснюється за двома напрямками: озброєння вихованців моральними знаннями; вироблення моральних навичок і звичок поведінки. Завдання морально-етичного виховання полягає в тому, щоб: розширити та поглибити моральні знання та уявлення юного спортсмена; спонукати його до осмислення особистого морального досвіду; навчити застосовувати знання моралі для аналізу, оцінки й самооцінки діяльності, поведінки та якостей особистості; підвищити поінформованість людей про їхні можливості і власну роль в усуненні наявних недоліків та у вихованні бажаних якостей і властивостей особистості [1-5].

Розрив між моральним просвітництвом і моральними вчинками в системі бойового хортингу призводить до несформованості звичок високоморальної поведінки за наявності відповідних знань. Завдання морального виховання юних спортсменів є комплексними. Тренеру з бойового хортингу необхідно зосередити увагу на вирішення таких завдань морального виховання учнів у процесі занять бойовим хортингом:

- виховання активної життєвої позиції, що потребує прояву високої громадянськості, свідомості, самодисципліни, творчості, відповідальності;
- формування потреби в систематичних заняттях бойовим хортингом з метою підвищення працездатності, досягнення високих показників у навчанні як головному виді праці школярів у цей період їхнього життя;
- формування морального досвіду: взаємоповаги, взаємодопомоги, взаємовиручки, підтримки;
- виховання навичок пропаганди фізичної культури й бойового хортингу

як національного виду спорту;

- виховання та вдосконалення особистісних якостей людини.

Провідні завдання морально-етичного виховання юних спортсменів бойового хортингу реалізуються шляхом використання системи поступового ускладнення вправи та умов їхнього виконання, що сприяють досягненню високих показників здоров'я, розвитку провідних морально-вольових і рухових якостей, організаторських здібностей. Важливо під час виконання кожного завдання ставити перед учнями спортивної секції конкретні установки.

Висновок. Таким чином, специфічними формами морально-етичного виховання школярів – учнів спортивної секції бойового хортингу – є всі форми організації занять фізичними вправами: гуртки, секції, ранкова гімнастика.

Формуванню високих моральних якостей успішної особистості учнів сприяють такі форми спортивно-масової діяльності, у яких самі школярі виступають не тільки в ролі учасників, а й як їхні організатори. Тут використовуються багато загальнопедагогічних методів (переконання, спонукання, приучення, заохочення, осуд тощо), а також ті специфічні фактори та шляхи взаємовпливу на формування успішної особистості, які представляє бойовий хортинг.

Під час формування раціональних основ поведінки в процесі фізичного виховання юних спортсменів важливу роль відіграють бесіди на етичні теми, роз'яснення та інші шляхи моральної освіти. Безпосередньо під час занять бойовим хортингом специфіка цього процесу зобов'язує шукати особливо ємні та лаконічні форми виховного впливу словом у процесі навчально-тренувальних занять [1-5].

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Початкова школа*. 2018. № 1. С. 5–11.
2. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Товариство «Знання України». 2011. 520 с.
3. Dikhtiarenko, Zoia, Korzhenko, Iryna, Steshyts, Andrii. Training of future physical education teachers and martial arts coaches – Combat Horting to the application of healthcare technologies (2022). Physical culture, sports and physical rehabilitation in modern society. Nataliia Khlus, Oleksandr Nestorenko (editors). *Monograph*. Publishing House of University of

Technology, Katowice, 2022, (pp. 22-77).

4. Dovgan, N., Fedorchenko, T., Yeromenko, E., Dikhtiarenko, Z., Kukushkin, K., Lavrentiev, O., Sergienko, Y., Khatko, A., Khimich, V., Shcherbina, Y., Pustoliakova, L., Hulai, V., Demchenko, N., Hrek, T., Vaskivska, T., Yeromenko, V., Ovsiukova, O., Zub, R., Melnik, B. (2021). Physical culture and sport in harmoniously developed personality formation. Volodymyr Prystynskyi, Tadeusz Pokusa (editors). Monograph. Publishing House WSZiA, Opole. 2021. 384. ISBN 978-83-66567-34-4. Part 6. Horting as the tool of comprehensive education of pupils, students, and cadets (pp. 272-357).

5. Fedorchenko, T., Boltivets, S., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Kukushkin, K., Otravenko, O., Zavistovskyi, O., Khatko, A., Kolomoiets, H., Berezhna, T., Veselova, V., Steshyts, A., Khimich, V., Demchenko, N., Yeromenko, V., Grechana, L., Petrova, O., Kozlova, K., Ilnytskyi, I., Rebryna, A., Tsviha, A., Dehtyaryov, A. (2022). Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. Monograph. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022; pp. 623. ISBN 978-83-66567-48-1. Part 5. «Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets: results of research work» (pp. 498-597).

Т.Ю. Куниця, м. Київ

СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті представлено результати дослідження соціальних орієнтацій дітей та молоді. Подано порівняльний аналіз змін, які відбулися від початку повномасштабного воєнного вторгнення в Україну і дотепер. Визначено, що найбільш поширеними серед підлітків та молоді є ліберально-соціальна, ліберально-споживацька, консервативно-радикальна, радикально-соціальна та соціально-екологічна орієнтації.

Ключові слова: *соціальні орієнтації, діти, молодь, воєнний стан.*

Українські реалії суттєво відрізняються від будь-яких воєнних конфліктів, що відбулися протягом останніх ста років. По-перше, воєнні дії фактично відбуваються в онлайн-форматі, тому щільно заповнене інформаційне поле потребує високого рівня розвитку аналітичних навичок і критичного мислення. По-друге, хоча українська нація має тисячолітню історію, формування в Україні політичної нації найактивніше почалося тільки 2014 року у зв'язку із загрозою зовнішнього воєнного вторгнення. Тому сформованість громадянської позиції, національно-патріотичне виховання набувають надзвичайного значення як чинники, що впливають на формування ціннісних і соціальних орієнтацій дітей та молоді як майбутніх будівничих української держави.

Саме ціннісні й соціальні орієнтації визначають духовний стрижень

особистості, відображують її ставлення до світу, до самої себе, визначають соціальну спрямованість і суть соціальної активності, наповнюють життя змістом, формують світогляд. Аналізуючи цінності й соціальні орієнтації, можна визначити рівень культурного розвитку суспільства, ступінь його цивілізованості, спектр інтересів, що превалюють у суспільстві.

Починаючи дослідження соціальних орієнтацій учнівської молоді, виходили з позицій про те, що соціальні орієнтації особистості як частина суспільних очікувань формуються в процесі життєдіяльності людини під впливом різних соціальних середовищ (зовнішній чинник), у яких функціонує особистість, та відповідно до її власних переконань і прагнень (внутрішній чинник) [3]. Відповідно до вікових характеристик молоді ця категорія найбільш гостро й активно реагує на зміни, що відбуваються в суспільстві, державі, світі. Діти у віці від 14 до 18 років уже не є просто ретрансляторами тверджень і позицій значущих дорослих чи авторитетних ровесників, а, навпаки, прагнуть самостійно осмислити та сформулювати власне ставлення до тих чи інших подій і суспільних явищ.

Перший етап дослідження розпочався 2021 року. І питання, які ставилися респондентам, не були пов'язані безпосередньо з війною, окрім ставлення до служби в армії. Але після 24 лютого ситуація в країні докорінно змінилася і у свідомості кожної людини відбулися зміни. Змінилися пріоритети та цілі, відбулася переоцінка цінностей взагалі і сімейних зокрема. Тому у квітні 2022 року було проведено нове опитування, яке дало можливість отримати актуальну інформацію та оцінити зміни, що відбулися, порівнявши отримані дані з попередніми результатами.

На початку січня 2023 року було проведено вибіркоче опитування серед дітей та молоді, які протягом війни перебували за кордоном. Частина респондентів на початок навчального року повернулася до України, частина все ще залишається за межами нашої держави.

Зупинимося докладніше на отриманих результатах на кожному етапі дослідної роботи.

Варто наголосити, що суттєво збільшилася кількість тих, хто зіткнувся з вимушеним переселенням. Якщо 2021 року серед наших респондентів таких було 10 %, зараз їх 65 %.

Пріоритетними освітніми завданнями у 2022 році 30,6 % визначили отримання нових знань, 12,9 % вступ до ЗВО, продовження навчання у своєму закладі освіти – 66,9 %, продовження навчання в закладах за місцем перебування 14,8 %, не мають таких пріоритетів 5,7 %. Серед опитаних, хто опинився в ситуації вимушеного переселення, відсоток тих, для кого дуже важливим є продовження навчання саме у своєму закладі освіти, складає 86,2 %.

За даними опитування 2023 року, дещо зменшилася кількість тих, хто хоче продовжувати навчання в освітніх закладах в Україні (51,9 %). Аргументами такого вибору стала адаптація до нового закладу освіти, наявність нового кола спілкування, більш лояльне ставлення педагогів, страх перед воєнними діями.

Загалом важливість продовження навчання і здобуття освіти в різних типах закладів освіти 2022 р. як «дуже важливо» зазначили 67,7 %, «скоріше важливо» 26,7 %, «не важливо» 3,9 %.

Щодо важливості в майбутньому роботи та кар'єри 60,6 % зазначили як «дуже важливо» і 31,4 % як «скоріш важливо».

До 95 % піднявся рівень орієнтованості на саморозвиток 2022 року, а на початку 2023 він знизився до 74,6 %.

Особистісне спілкування 87 % визначили як те, чого не вистачає. Нині цей показник знизився до 42,3 %. Проблеми технічного характеру (відсутність необхідних гаджетів, вільного доступу до інтернету) мають 25,7 %.

Такі демократичні цінності, як свобода слова, вибору, є необхідними та важливими для 98,2 % опитаних, і цей показник залишається незмінним.

Для 38 % стало надзвичайно важливим брати участь у суспільному житті свого населеного пункту, ще 48 % визначили це як «скоріше важливо». Водночас, як і під час пілотного експерименту, лише 19 % респондентів

вказали значущість суспільного життя громади як важливої частини власного. Зріс рівень зацікавленості в набутті знань і навичок щодо можливостей участі молоді в суспільному житті. На цей час серед тих, хто перебуває в Україні, цей показник складає 41 %.

В умовах воєнних дій суттєво підвищився рівень залученості до волонтерської й добродчинної діяльності (87,7 % проти 32,4 % до війни). Якщо до війни ініціаторами добродчинної та благодійної діяльності частіше виступали дорослі (вчителі, батьки), то тепер це часто ініціюється представниками учнівської молоді. 2023 р. рівень дещо знизився, але залишається досить високим – 81,3 %.

Для 22,4 % важливим є профорієнтаційний супровід. Близько 30 % випускників шкіл вказали, що цього року не планують вступати до ЗВО та закладів фахової передвищої освіти через те, що ті спеціальності, які вони обрали до війни, тепер не вважають перспективними та хочуть мати час на роздуми щодо професійного самовизначення. 2023 р. близько 60 % з тих, хто перебуває за кордоном, мають намір спробувати продовжити навчання в закладах вищої освіти за кордоном.

36,7 % респондентів вказали, що потребують соціально-психологічної та соціально-педагогічної допомоги. І їхня кількість тільки збільшується. 2023 р. 44,3 % опитаних визнали, що потребують допомоги.

І хоча з 2014 р. фахівці соціально-психологічної та соціально-педагогічної сфери вже набули певного досвіду роботи з особами, що постраждали в результаті воєнних дій, слід наголосити на таких аспектах проблеми:

- значно зросла кількість постраждалих, що потребують допомоги, відповідно має бути збільшена кількість фахівців, що будуть здатні її надати (Україна – перша європейська країна, що зіткнулася з питаннями допомоги й підтримки постраждалих від воєнних дій у XXI столітті в таких масштабах);

- нинішні переселенці набагато більше орієнтовані на повернення до місця свого постійного проживання та перебувають у стані «відтермінованого життя» (31,9 % не мають довгострокових планів, ще 32,2 % навіть не

замислювалися над цим), результати суттєво не змінилися і 2023 р. (30,7 % та 31,9 % відповідно);

- сім'ї, зокрема батьки, мають потребу в дієвих механізмах підтримки дітей в умовах війни (показник потреби дітей у підтримці з боку сім'ї та її згуртованості зріс до 90,7 % порівняно з 62,4 % до війни);

- прагнення молоді мати можливість самостійно вирішувати свої проблеми актуалізує потребу у створенні дієвого інструментарію для цього, надання практичних знань та набуття навичок самопомоги;

- питання правового і соціального захисту цивільного населення у воєнний час (2022 р. 39,2 % респондентів не мали достатнього рівня знань із цього питання; 2023 р. суттєвих змін не відбулося).

Нині соціальні інститути, суспільні установи, громадські організації мають брати участь у процесі виховання підростаючого покоління з метою стабілізації психологічного стану в умовах воєнного стану; розстановки соціальних орієнтирів на основі патріотичних, громадянських засад; привчання молоді до загальнолюдських норм, культури взаємин, спілкування і діяльності в умовах воєнного й післявоєнного стану.

Узагальнюючи отримані емпіричні дані, можемо констатувати, що найбільш поширеною серед підлітків та молоді є ліберально-соціальна орієнтація (28,4 %), ліберально-споживацька орієнтація властива 32,6 % респондентів, консервативно-радикальної орієнтації дотримуються 4,7 % опитаних, радикально-соціальна орієнтація виявлена в 14,2 %, а соціально-екологічна у 20,1 % респондентів.

Результати дослідження дають підставу для висновку, що соціальні орієнтації учнівської молоді формуються безпосередньо під впливом зовнішніх і внутрішніх державних процесів. Запровадження воєнного стану в країні, унаслідок якого значна кількість представників учнівської молоді набула статусу внутрішньо переміщених осіб чи біженців у країнах Європи, загострило увагу молоді на питаннях соціально-політичного характеру та змінило ієрархію цінностей і соціальних орієнтацій. Можна констатувати зменшення впевненості

молоді в завтрашньому дні, зростання ролі інформації та комунікації, збільшення рівня зацікавленості у волонтерській діяльності й роботі соціальних установ.

Результати дослідження можуть лягти в основу подальших соціологічних досліджень з метою створення освітніх, виховних, реабілітаційних, просвітницьких програм виховання сучасної учнівської молоді.

Список використаних джерел

1. Амеліна В. М. *Формування життєвих стратегій учнівської молоді: шляхи реалізації. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2021 рік НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, стор. 6-10
2. Гарасимів Т. З. Сучасне розуміння соціального типу особистості. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. Право*. 2015. Вип. 9-10. С. 8-16.
3. Паніна Н. В. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття і моральнопсихологічний стан в умовах тотальної аномії. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 1. С. 5–26.

І.В. Лаврентьєва, м. Київ

РОЗВИТОК УМІНЬ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ

У роботі зазначається, що формування життєвої успішності старшокласників є основною проблемою виховної практики, яка може вирішитися шляхом культивування певних умінь. Обґрунтовується ефективність використання особистісно орієнтованого, компетентнісного та синергетичного підходів як найбільш продуктивних для розвитку умінь старшокласників.

Ключові слова: *групова діяльність, вміння групової діяльності, життєва успішність, учні старших класів.*

Громадяни України переживають важкі часи через жорстоку та кровопролитну агресію Росії проти нашої країни. Як і в будь-які часи складних випробувань, найбільше страждають вразливі верстви населення: люди з інвалідністю, літні громадяни та діти.

Представники різних сфер трудової діяльності, які пов'язані із налагодженням взаємодії із дітьми, організовуються й роблять усе можливе, щоб допомогти учням у цей час. Педагоги проводять уроки з бомбосховищ, набувають знань і вмінь щодо роботи з дітьми із посттравматичним синдромом, віднаходять індивідуальні підходи до кожного учня відповідно до його потреб.

Однією з основних проблем виховання учнів старших класів постає закладення підвалин формування їхньої життєвої успішності. Діти цього віку вже відчувають потребу в самореалізації, але часто не мають уявлення, у якому ключі потрібно діяти та які навички потрібно застосувати. Сучасна людина може реалізувати себе в будь-який прийнятний для суспільства спосіб за умови належного розвитку необхідних умінь. Власне, розвиток умінь учнів є культивуацією, яка сприятиме в подальшому набуттю корисних навичок та відсіченню деструктивних. Програми з розвитку життєвих навичок, незважаючи на тривале застосування, досі мають значний потенціал та демонструють високу ефективність.

Орієнтація на розвиток умінь і життєвих навичок у закладах освіти України відображена в таких законодавчих документах, як-от: Указі Президента України від 30.09.2019 № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року; Програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей» (2018 р.). У зазначених документах наголошується на важливій ролі закладів загальної середньої освіти в забезпеченні умов для розкриття особистісного потенціалу учнів, їхнього саморозвитку відповідно до уподобань і здібностей, сприяння їхньому ціннісно-смісловому життєвому самовизначенню, вольовому загартуванню, соціальній активності, просоціальній самореалізації та досягненню життєвого успіху.

Освітні стандарти Нової української школи також виокремлюють 10 ключових компетентностей задля всебічного розвитку особистості учнів. У контексті нашого дослідження виділили соціальну й громадянську компетентність, які охоплюють усі форми позитивної поведінки, що сприяють ефективній і конструктивній участі в громадському житті, особистих стосунках, трудовій діяльності; розвитку умінь групової діяльності, умінь попередження та вирішення конфліктів, досягнення компромісів; повагу до законів і прав людини, підтримки соціокультурного різноманіття [3].

Дослідженню методик формування ключових компетентностей та вмінь присвячені наукові розвідки таких вітчизняних науковців, як-от: В. Бабаліч, І. Бех, Г. Богданова, Н. Василенко, А. Войнаровський Т. Воронцова, І. Зверева, В. Пономаренко та інші.

Серед закордонних дослідників, які наголошують на важливості розвитку ключових компетентностей та умінь, варто виділити L. Lippman, R. Ryberg, R. Carney, K. Moore, J. Heckman, T. Kautz, L. Borghans, B. ter Weel, J. Balcar, A. Carnevale, H. Eger, V. Grossmann.

Обґрунтуванням переваги групових методів роботи в закладах освіти, розробкою методик групової роботи займаються такі вітчизняні вчені, як О.Лопуга, П. Горностай, В. Горбунова, О. Коробанова, О. Плетка, Г. Циганенко, Л. Чорна, К. Левін, Т. Бендас.

Закладенням основних положень технології групової роботи займалися фундаментатори: Е. Мейо, Я. Морено, М. Шериф, К. Левін, Р. Ліппіт, Р. Уайт, Дж. Тібо, Г. Келлі, Д. Картрайт, Л. Фестінгер.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що ефективність формування необхідних умінь і компетенцій життєво успішної особистості залежить від добору методологічних підходів.

Включені спостереження масової виховної практики засвідчують, що для розвитку умінь учнів старших класів найбільш продуктивними є особистісно орієнтований, компетентнісний і синергетичний підхід.

В основі особистісно орієнтованого підходу лежить спирання на власний досвід дитини. Освітньо-виховний процес має переважно вибудовуватися на покращенні досвіду діалогічної й інтерактивної взаємодії вчителя із старшокласниками, а не на організації формальних виховних заходів, позакласної діяльності. Освітняни мають прагнути якісно змінити ставлення до старшокласників, демонструвати емпатію, уміння зрозуміти, слухати й чути, бути готовими спілкуватися на різні теми та пропонувати варіанти спільної цікавої діяльності. На думку І. Беґа, «морально-духовна творчість вихованця виступає провідним психологічним механізмом його розвитку як особистості в

умовах особистісно-орієнтованого виховання» [1, с. 7].

Під компетентністю людини розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання, та сформовану здатність їхнього практичного застосування. Науковиці В. Кириченко та В. Нечерда зазначають, що компетентнісний підхід «сприяє розвитку індивідуальних здібностей для виконання певної діяльності, що виражається в знаннях, розумінні, цінностях, уміннях учнів» [4, с. 40].

З огляду на специфіку формування умінь досягнення життєвої успішності учнів старших класів у межах компетентнісного підходу менше залежить від навчальної складової освітнього процесу в закладі освіти. Значно більшою мірою необхідні компетентності розвиваються в процесі позаурочної й позашкільної взаємодії – на різноманітних гуртках і секціях, у сім'ї, з однолітками в час дозвілля. З огляду на це простір активностей щодо формування життєвої успішності учнів має охоплювати і ці сфери.

Відповідно до засад синергетичного підходу в освіті, слід виходити з того, що вихідні світоглядні концепти учнів можуть істотно відрізнятися за ціннісно-смысловими установками. Така різноманітність потребує застосування методологічного підходу, за якого вона б стала знаковою (у сенсі ідей гуманізму) для кожного з них. У протилежному випадку відмінності між світоглядами, розвитком когнітивного й емоційно-ціннісного компонентів можуть зумовити втрату інтересу учнів до програми формування життєвої успішності.

Як відзначає В. Кремень, «при розгляді процесу формування особистості учня як процесу самоорганізації і саморозвитку слід мати на увазі контакти та взаємодію його із зовнішнім середовищем (однолітки, батьки, викладачі та ін.)» [2, с. 8]. З огляду на специфіку учнівського колективу як об'єкта педагогічного впливу його синергія є тією рушійною силою, котра, з одного боку, стимулюватиме високу особисту мотивацію учнів, а з іншого боку, спонукатиме їх до просоціальної діяльності у вільний від навчання час.

Через недостатню кількість таких груп у закладах загальної середньої

освіти потрібно організувати співпрацю між школою, сім'єю і громадою задля підтримки ініціатив учнів старших класів з вирішення нагальних проблем освітніх закладів, населених пунктів, де вони проживають, чи розробки соціальних проєктів на підтримку сил оборони України.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_l_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf (дата звернення: 29.03.2023).

2. Кремень В. Педагогічна синергетика: понятійно-категоріальний синтез. Теорія і практика управління соціальними системами. 2013. № 3. С. 8.

3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 29.03.2023).

4. Kyrychenko V., Necherda V. Theoretical and methodological approaches in the formation of socially successful personality of the pupil. Colloquium-journal. 2022. № 2 (125). P. 40.

В.В. Литвин, м. Київ

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ЗМІСТ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті подано аналіз наукового матеріалу з проблеми розумового виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме: теоретичну інтерпретацію розумового виховання сучасних дітей дошкільного віку, змісту та шляхів його реалізації. Подано сутність поняття «розумове виховання» як систематичний цілеспрямований вплив дорослих на розумовий розвиток дитини з метою формування системи знань про навколишній світ, розвитку пізнавальної діяльності, здатності до самостійного пізнання. Репрезентовано основні шляхи реалізації розумового виховання в умовах ЗДО.

Ключові слова: розумове виховання, зміст розумового виховання, шляхи забезпечення, діти старшого дошкільного віку.

Завдання дошкільної освіти (від 3 до 6 (7) років) спрямовані на особистісне зростання дитини, набуття вікової зрілості в різних видах дитячої діяльності, формування базових компетентностей, важливих для подальшого розвитку на наступних рівнях освіти, зокрема комунікації, навичок командної роботи, креативності, критичного мислення тощо [1, с. 17]. У зв'язку із цим особливо актуальною є проблема розумового виховання дітей старшого дошкільного віку, оскільки воно сприяє самовизначенню особистості та створює передумови для подальшого продуктивного навчання й

життєдіяльності. У цій площині виникає об'єктивна потреба аналізу, осмислення й узагальнення змісту та шляхів реалізації розумового виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Розумове виховання – це систематичний цілеспрямований вплив дорослих на розумовий розвиток дитини з метою формування системи знань про навколишній світ, розвитку пізнавальної діяльності, здатності до самостійного пізнання [2, с. 184].

Для педагогічної теорії розумового виховання важливе значення мали дослідження психологів. Так, Л. Виготський, відзначаючи роль навчання, бачив його витoki у змісті знань, що засвоюються дітьми. У роботах О. Запорожця доведено, що якщо відповідні інтелектуальні й емоційні якості не розвиваються належним чином на етапі дошкільного дитинства, то пізніше подолати недоліки в становленні особистості важко або взагалі неможливо.

Важливий внесок у розвиток теорії розумового виховання зробив Г. Костюк, який довів, що розумове виховання сприяє розвитку дитини за умови її активізації розумової діяльності, формування в неї вмінь і навичок навчальної діяльності та застосування здобутих знань. Окремі аспекти проблеми розумового виховання викладено в дослідженнях А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Ф. Сохіна (мовленнєвий розвиток); Г. Леушиної, Т. Комарової, Т. Козакової (навчання дітей образотворчої діяльності); П. Саморукової, Н. Яришевої, З. Плохій, О. Половіна (ознайомлення з природою); О. Брежнєва, Н. Голота, Л. Зайцева, М. Машовець (навчання дітей елементам математики). Особливості засвоєння знань про причинно-часові залежності в дітей підготовчої групи вивчала К. Назаренко, проблема формування пізнавальних здібностей досліджена О. Проскурою. Наукові дослідження в галузі розумового розвитку переконливо свідчать про вирішальну роль виховання та визначають головні принципи й закономірності, на яких слід будувати означений процес з метою всебічного розвитку особистості.

Зміст розумового виховання – це формування в дітей певного обсягу

знань про навколишні предмети і явища (суспільне життя, живу і неживу природу тощо) та способів мислительної діяльності (уміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати). Схарактеризуємо його через конкретні засоби:

1. *Ознайомлення з предметами і явищами оточуючого світу* – обсяг і характер знань визначає програма виховання й навчання дітей у ЗДО відповідно до можливостей розумового розвитку дитини конкретної вікової групи. Усі знання згруповані в окремі розділи: природа, предметний світ, праця дорослих, явища суспільного життя.

2. *Ознайомлення з навколишньою дійсністю*. Головним шляхом є безпосереднє, послідовне й активне сприймання дитиною предметів і явищ навколишнього світу.

3. *Спілкування з дорослими* в повсякденному житті, поза спеціально організованим процесом навчання відіграє важливу роль в ознайомленні дітей з навколишнім світом. Дорослі спрямовують сприйняття дитини в повсякденному житті, спонукають до розвитку пізнавального інтересу, залучають до активної участі у пізнавальній діяльності.

4. *Гра*. Значення гри в розумовому вихованні полягає в тому, що знання дітей під час гри перетворюються, удосконалюються, набувають нового рівня засвоєння й усвідомлення. Особливе місце в розумовому вихованні належить *дидактичним іграм*, які на відміну від творчих створюються дорослими спеціально для розумового розвитку дітей. Усі компоненти структури гри – ігрова задача, зміст, дії, правила – спрямовані на розумовий розвиток, можливості якого розширюються за умови правильного педагогічного підбору ігор із змістом, який змінюється відповідно до більш складних завдань розумового виховання. Важливо також учити дітей розуміти саму гру, пояснювати її зміст, правила, способи дій, що дасть змогу розвивати мислення, мовлення, навчить самоконтролю.

5. *Образотворча діяльність* (малювання, ліплення, виготовлення аплікацій). Удосконалюються знання про предмети і явища навколишнього

світу, розвиваються сенсорні здібності й розумові дії дітей. Загальною для всіх видів діяльності є художньо-образна, зображувальна основа, яка вимагає сприймання навколишньої дійсності, усвідомлення й емоційного ставлення до сприйнятого, а також відтворення за допомогою зображувально-виразних засобів. З метою розумового виховання педагогу слід організувати на основі цього виду діяльності систематичні спостереження предметів і явищ, удосконалювати способи їхнього обстеження, розвивати аналітико-синтетичні здібності дітей.

б. Навчання. Разом із збагаченням дітей новими знаннями в процесі навчання підвищується рівень їхнього розвитку, удосконалюються всі форми мислительної діяльності. Провідна роль навчання визначається позицією педагога, роль якого в процесі навчання інша, ніж під час розумового виховання дітей у повсякденному житті. Вихователь на основі діючих програм добирає, відповідним чином структурує для повідомлення дітям знання, цілеспрямовано формує в них вміння та навички, організує їх. У процесі занять формується власне навчальна діяльність: уміння слухати і чути те, що говорить педагог, діяти згідно з його вказівками, досягати потрібних результатів у тій чи іншій діяльності, оцінювати їхній результат.

Підсумуємо, найбільш істотні зрушення в розумовому розвитку дитини є результатом засвоєння не якихось окремих знань і вмінь, а їхньої певної системи та загальних форм розумової діяльності, що лежать в її основі. Такий сучасний підхід у визначенні змісту розумового виховання спирається на психологічні дослідження (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Запорожець, М. Поддьяков та ін.).

Систематизовані знання відіграють значну роль у розумовому розвитку дитини тому, що їхнє засвоєння сприяє актуалізації попередньо здобутих знань і їхньому використанню для більш глибокого розуміння тих, які формуються. Саме систематизовані знання значно розширюють можливості пізнавальної діяльності дітей та дозволяють їм перейти до розуміння складних взаємин у навколишній дійсності. У процесі засвоєння систематизованих знань можливе

формування загальної стратегії пізнавальної діяльності дітей – від виділення окремого предмета до встановлення його зв'язку з іншими предметами, у системі яких він існує. Отже, необхідною складовою змісту розумового виховання є засвоєння *систематизованих знань* про навколишній світ.

Список використаних джерел

1. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/12ta1d3vfwTtFhITpMTcJ-NO3SISU47Gd/view>
2. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.

О.В. Литовченко, м. Київ

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Метою публікації є аналіз актуальних напрямів соціальної роботи з дітьми та молоддю у Великій Британії, визначення актуальних аспектів. Соціальна робота Великої Британії є частиною міжнародної соціальної роботи, Британська асоціація соціальних працівників (BASW) є членом Міжнародної федерації соціальних працівників (IFSW), інших міжнародних спільнот у сфері соціальної роботи. За результатами аналізу публікацій на офіційному вебсайті організації (www.basw.co.uk) визначено такі актуальні аспекти соціальної роботи: виклики, пов'язані з пандемією коронавірусу (з-поміж інших погіршення ментального здоров'я дітей та молоді тощо); рівність, різноманітність, інклюзивність; практика соціальної роботи, заснована на стосунках; війна в Україні (у межах міжнародної соціальної роботи BASW окремо акцентує на питаннях, пов'язаних з війною в Україні, підтримки біженців, соціальних працівників та інше).

Ключові слова: соціальна робота з дітьми та молоддю у Великій Британії; міжнародна соціальна робота; соціальна підтримка; інклюзивність; дотримання прав людини; війна в Україні.

В умовах війни актуальним є вивчення та впровадження прогресивного досвіду міжнародної соціальної роботи, зокрема європейських країн.

Метою статті є аналіз актуальних напрямів соціальної роботи з дітьми та молоддю у Великій Британії – країні, підтримка якої для України в різних сферах є дієвою і важливою.

Дослідження базується на положеннях міжнародних документів (Global Definition of Social Work (2014) та інші). Актуальними в межах проблеми є також міжнародні документи щодо Глобального порядку денного соціальної роботи та соціального розвитку на 2020–2030 роки: The Global Agenda for Social

Work; Social Development: Extending the Influence of Social Work та The Global Agenda: Commitments to Action.

Соціальна робота Великої Британії є частиною міжнародної соціальної роботи, Британська асоціація соціальних працівників (BASW) [1] є членом Міжнародної федерації соціальних працівників (IFSW) [3], інших міжнародних спільнот у сфері соціальної роботи.

Таким чином, соціальна робота Великої Британії сприймає міжнародні етичні принципи та цінності соціальної роботи, приєднується до глобального визначення соціальної роботи: «Соціальна робота – це заснована на практиці професія й академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам і розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце в соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності й поваги до різноманітності» [2].

Аналіз інформаційних ресурсів дозволив узагальнити такі актуальні аспекти соціальної роботи з дітьми та молоддю у Великій Британії.

Виклики, пов'язані з пандемією коронавірусу. На офіційному вебсайті організації (www.basw.co.uk) окрема увага приділена діям та оновленням BASW під час пандемії коронавірусу. Зокрема BASW приєднався до заклику науковців і лідерів сектору до створення Цільової групи з питань благополуччя щодо COVID-19, запустив набір інструментів для благополуччя та поділився ресурсами.

Пріоритетними напрямками, на яких зосереджувалися соціальні працівники в умовах пандемії, є:

- Засоби гігієни, захисту та тестування. Covid-19 і вакцинація.
- Послідовне керівництво щодо забезпечення безпеки соціальних працівників в офісі.
- Соціальна робота з адвокації дотримання прав людини.
- Підтримка вразливих молодих людей, сімей і дорослих, які можуть не мати достатнього доступу до продуктів харчування.
- Діти-шукачі притулку, молодь або дорослі, які не говорять та не

читають англійською мовою, та інші.

Окрім цього, звіти та аналітичні матеріали засвідчують негативний вплив пандемії коронавірусу на ментальне здоров'я дітей та молоді, погіршення навичок соціальної адаптації в умовах дистанційної освіти тощо.

Рівність, різноманітність, інклюзивність. Ця теза поєднує практику соціальної роботи з підтримки людей, зокрема дітей та молоді, які потребують соціальної інклюзії.

Практика соціальної роботи, заснована на стосунках. Одну з невіршених проблем фахівці Великобританії пов'язують з тим, що соціальні працівники витрачають близько 80 % свого часу, працюючи за комп'ютером або заповнюючи документи, тоді як лише 20 % свого часу – на безпосередній контакт з дітьми та сім'ями. Представники BASW прагнуть змінити ситуацію, щоб соціальні працівники мали більше часу для вибудовування якісних стосунків з дітьми та сім'ями.

Війна в Україні. У межах актуальних питань міжнародної соціальної роботи BASW окремо акцентує на питаннях, пов'язаних з війною в Україні (<https://www.basw.co.uk/what-we-do/international-work/war-ukraine/>). «Оскільки війна в Україні триває, BASW співпрацює з колегами по всій Європі та додає свій голос і вплив, щоб чинити тиск на уряд Великобританії, щоб наполягати на тому, аби він надав термінові гуманітарні маршрути для біженців з України», – зазначають представники організації. Окрім того, розробляються документи і програми підтримки соціальних працівників в Україні, плани щодо розв'язання кризових явищ і проблем, зумовлених війною в Україні.

Отже, соціальна робота з дітьми та молоддю у Великобританії репрезентує цінності міжнародної соціальної роботи, а також вирішує локальні питання соціальної підтримки, соціальної інклюзії, захисту прав тощо. Зокрема, власну специфіку й питання, які потребують вирішення, мають Уельс, Англія, Північна Ірландія, Шотландія.

Список використаних джерел

1. Британська асоціація соціальних працівників. URL: <https://www.basw.co.uk/>

2. Global Definition of Social Work / IFSW, IASSW. 2014.
URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.
3. International federation of social workers. URL: <https://www.ifsw.org>.

О.В. Литовченко, м. Київ

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ І БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Матеріали статті представляють інклюзивність і безбар'єрність як важливі особливості позашкільної освіти в умовах воєнного часу.

Відповідно до міжнародних прогресивних тенденцій в Україні відбувається становлення інклюзивного суспільства, яке базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини; тривають відповідні зміни в освітньому полі. У контексті національних нормативних підходів актуалізуються поняття: освітня безбар'єрність, гендерна рівність, універсальний дизайн, рівні можливості та вільний доступ до освіти.

Специфічні особливості позашкільної освіти, як-то: мобільність, варіативність, безбар'єрність – зумовлюють її виняткову значущість і затребуваність в умовах війни.

***Ключові слова:** позашкільна освіта України; заклади позашкільної освіти; інклюзивність і безбар'єрність; діти з ООП; освітній процес в умовах війни.*

Сучасне українське суспільство, українська наука й освіта сприймають прогресивні європейські і світові тенденції щодо створення оптимальних умов для освіти, розвитку, соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Змінюються підходи до оцінки освітніх труднощів, на заміну *медичній моделі* розуміння особливих освітніх потреб приходять *соціальна модель*, яка акцентує не на медичному діагнозі, психофізичних порушеннях, але на тих труднощах, які зумовлені цими порушеннями; ураховує широкий соціальний контекст, варіативні моделі здобуття освіти, індивідуальний підхід до кожної дитини.

Соціокультурний підхід дозволяє розглядати певні особливі потреби як культурні особливості. Наприклад, наразі говорять про самобутню культуру глухих, жестову мову вивчають як іноземну, а люди з порушеннями слуху досягають значних успіхів в усіх сферах тощо. Такі приклади можна наводити стосовно інших категорій людей, які мають особливі освітні потреби.

Відповідно до міжнародних прогресивних тенденцій відбувається становлення інклюзивного суспільства, яке базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини; тривають відповідні

зміни в освітньому полі України.

У контексті національних нормативних підходів актуалізуються поняття: освітня безбар'єрність, гендерна рівність, універсальний дизайн, рівні можливості та вільний доступ до освіти. Така термінологія – в основі *Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021)*. Зокрема:

безбар'єрність – загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності;

доступність – забезпечення рівного доступу всім групам населення до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів та послуг як у міських, так і в сільських районах тощо [4].

Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021) визначає такі ключові напрями: фізична безбар'єрність, інформаційна безбар'єрність, цифрова безбар'єрність, суспільна та громадянська безбар'єрність та ін. Зокрема, у межах *освітньої безбар'єрності* актуалізовано: неформальну освіту, визнання її результатів; інклюзивне освітнє середовище, оцінку потреб, створення системи раннього втручання тощо.

Варто зазначити, що до Закону України «Про освіту» (2017) включено терміни «формальна освіта», «неформальна освіта», «інформальна освіта», водночас збережено термін «позашкільна освіта», що є важливим для розвитку позашкільної освіти України, збереження її статусу.

Наступне актуальне поняття в такому контексті – *інклюзія*. Упровадження інклюзивної освіти відбувається в Україні стрімкими темпами та стосується всіх галузей освіти. Закон України «Про освіту» (2017) визначає *інклюзивне навчання* як систему освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [1].

Відповідні зміни внесено до Закону України «Про позашкільну освіту» (2000) [2]. Зокрема, визначено поняття: «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «особа з особливими освітніми потребами»; до основних завдань позашкільної освіти (ст. 8) включено: «розвиток інклюзивного освітнього середовища...»; ст. 18 визначено, що «заклади позашкільної освіти утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи та інші організаційні форми для навчання осіб з особливими освітніми потребами» тощо; затверджено Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти [3].

В умовах воєнного стану *позашкільна освіта України* реагує на виклики, першочергового значення набуває створення безпечного освітнього простору, забезпечення доступу до якісних освітніх послуг для всіх дітей, незалежно від місця проживання, тимчасового перебування, освітніх труднощів. Отже, реалізація інклюзивності й безбар'єрності набуває більшої вагомості. Варто підкреслити, що з початку широкомасштабного вторгнення рф значна кількість закладів позашкільної освіти відчинили свої двері для переселенців, надали прихисток та підтримку тисячам дорослих і дітей. З 14 березня 2022 року позашкільна освіта України поновила освітній процес там, де це було можливим; заклади позашкільної освіти почали розміщувати відеоматеріали на порталі МОН України, проводити навчальні заняття з дітьми, організовувати їхнє змістовне дозвілля. До занять могли долучатися всі охочі незалежно від того, чи займається дитина в закладі позашкільної освіти.

Наразі закладами позашкільної освіти проводяться навчальні заняття, змагання, конкурси, фестивалі, літературні читання, учнівські конференції, форуми та інші заходи (офлайн, онлайн, змішаного формату залежні від безпекової ситуації), до яких залучаються діти внутрішньо переміщені та постраждали від війни, а також учні, які мають освітні труднощі. У складний для країни час педагоги закладів позашкільної освіти проводять не лише освітню, але також просвітницьку, громадську діяльність, надають психологічну підтримку та організовують цікаве дозвілля для дітей, реалізують

значну кількість проєктів і програм, створюють простір національних цінностей.

Специфічні особливості позашкільної освіти зумовлюють її виняткову значущість і затребуваність в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF>
4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80).

В.О. Луценко, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З БАТЬКАМИ ЩОДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

У статті актуалізовано проблему навчання іноземної (англійської) мови дітей старшого дошкільного віку. Наголошено, що головною умовою забезпечення такого навчання є тісна співпраця вихователів закладів дошкільної освіти з батьками, їхня тісна взаємодія через засоби ІКТ у цифровому просторі. Проілюстровано особливості організації роботи з батьками для надання їм допомоги щодо навчання дітей старшого дошкільного віку іноземної мови.

Ключові слова: цифровий простір, дидактичний матеріал, батьки, діти старшого дошкільного віку.

Одним з найважливіших завдань дошкільної освіти є забезпечення комунікативної спрямованості навчання дітей іноземної мови і вмотивування їх до іншомовного спілкування як засобу комунікації, обміну інформацією, пізнання навколишнього світу [1, с.28]. Особливого значення проблема навчання іноземної мови дітей набула внаслідок російської агресії: багато сімей з дітьми дошкільного віку були змушені переїхати за кордон; діти та їхні батьки потрапили в іншомовне середовище; умовою залучення дітей до освітнього процесу за кордоном є навчання їх іноземної мови (відповідно до країни, де вони знайшли прихисток).

Батьки, які самостійно навчають дітей іноземної мови, зустрічаються з

низкою непростих проблем: у їхньому розпорядженні немає обґрунтованих рекомендацій, з якого віку розпочинати і в якому обсязі вивчати, як будувати освітній процес, які форми й методи використовувати, якими мають бути результати навчання. Відповіді на ці запитання можна отримати за допомогою створення цифрового освітнього середовища в закладі дошкільної освіти, яке б відповідало вимогам цифрового освітнього простору, завданням навчання дітей іноземної мови. Невід'ємним складником такого середовища є інформаційно-комунікаційний, завдяки якому і створюються необхідні умови для застосування цифрових технологій.

Наукова обґрунтованість запропонованого дослідження обумовлена покладеними в її основу методологічними підходами (системним, особистісно-орієнтованим, компетентнісним); концепцією цифрової гуманістичної педагогіки (В. Биков, М. Лещенко, Л. Тимчук), концепціями, які присвячені цілісному розвитку особистості дитини (І. Бех, Ш. Амонашвілі, О. Кононко, В. Котирло, В. Кудрявцев, С. Ладивір, В. Мухіна, Т. Піроженко, О. Рейпольська, В. Сухомлинський та ін.); науковими концептуальними підходами до організації життєдіяльності дитини в умовах суспільної дошкільної освіти (Л. Артемова, Г. Беленька, О. Брежнєва, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Зайцева, О. Кононко, К. Крутій, С. Кузьменко, Н. Лисенко, Т. Поніманська, О. Рейпольська та ін.), психологічними і педагогічними положеннями щодо застосування ІКТ в освітньому процесі закладів різного освітнього рівня (М. Жалдак, І. Захарова, Г. Козлакова, І. Роберт, І. Тимофєєва та ін.).

Теоретичним підґрунтям розкриття методичних основ застосування цифрових технологій для розвитку старшого дошкільника є дослідження Л. Виготського, Д. Ельконіна, П. Гальперіна, В. Давидова, О. Запорожця, Г. Костюка, Г. Люблінської.

Схарактеризуємо особливості організації експериментальної роботи з батьками дітей щодо навчання дітей старшого дошкільного віку іноземної (англійської) мови. Спілкування з батьками було організовано через соціальні

мережі telegram та viber, програми для організації відеоконференцій zoom, за допомогою яких надавали батькам консультативну допомогу та доступ до дібраних нами дидактичних матеріалів, які розмістили на Google диску.

На інформаційно-організаційному етапі нами було з'ясовано та обґрунтовано педагогічні умови застосування цифрового дидактичного матеріалу для мовленнєвого (іншомовного) розвитку дітей. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що такими педагогічними умовами є: організація дистанційного й диференційованого навчання дітей; ефективне поєднання різноманітного цифрового дидактичного матеріалу з відповідним методичним супроводом для батьків; застосування фасцинативних дидактичних прийомів; поетапний розвиток мовленнєвої компетенції дітей і бажання батьків їм допомагати.

Проілюструємо організацію роботи батьків з дітьми вдома. Наприклад, педагог просив батьків підготувати індивідуальні гаманці зі штучними грошима для гри «Магазин іграшок» та індивідуального використання їх удома (зразки було розміщено на Google диску). Знаючи про те, що діти дуже любляють щось колекціонувати та обмінюватись один з одним, просили батьків виготовити для власних дітей індивідуальні набори маленьких карток із зображеннями диких і свійських тварин, людей, одягу, квітів тощо та покласти це в яскравий конверт. Метою виготовлення таких наборів була організація позанавчальної діяльності дітей щодо обміну картками з обов'язковою активізацією вимовляння дітьми назв зображених предметів англійською мовою. Батьки відзначали, що діти часто грали з ними в цю гру, виявляли бажання запам'ятати та правильно вимовляти назви знайомих їм предметів англійською мовою. Більшість батьків систематично консультувалася щодо правильної вимови запропонованого педагогом лінгвістичного матеріалу, нормативного наголосу й інтонування окремих висловлювань і віршів.

Окрім консультаційної допомоги, рекомендували батькам запропонувати дітям удома виконати певні завдання, пов'язані з тим лінгвістичним матеріалом, який розміщували на Google диску. Так, якщо діти знайомилися з

назвами кольорів, то вдома рекомендувалося попросити дитину назвати кольори олівців, якими вона малює, або одягу, який вона носить, або колір очей членів родини та ін. Такі легкі, маленькі завдання не напружували дітей, формували їхню мовленнєву активність. Якщо діти вчилися лічбі, то вдома пропонували батькам разом з ними порахувати кількість виделок, чашок, тарілок, серветок для сімейної вечері; або кількість пальців на руці в кожного члена родини та ін.

Окремою рекомендацією батькам щодо активізації іншомовної комунікації дітей удома було залучення дітей до ігрової діяльності, саме тому батькам рекомендувалося включити елементи англійської мови до повсякденних ігор дітей. Як можливі варіанти, пропонували під час гри з улюбленими іграшками попросити дитину сказати англійською: подобається їй ця іграшка чи ні (активізація в мовленні дитини граматичної структури I like.../ I don't like...), назвати її англійською мовою, сказати, якого вона кольору, порахувати свої іграшки англійською мовою тощо.

Позитивно впливало на розвиток мовленнєвої активності також прохання називати все, що бачить дитина, англійською мовою. Це завдання батьки пропонували виконати дітям як удома, так і під час прогулянок, подорожей у магазини, парки та інші установи. Деякі батьки відзначали, що діти дуже охоче називають відомі вже назви предметів, що їх оточують, указують на них, наполегливо вимагають батьків подивитися на ці предмети. Це свідчить про те, що вміло дозована, систематична, цілеспрямована робота батьків з дітьми значно підвищує вмотивованість дітей до вивчення іноземної мови, формує їхню мовленнєву активність і вольові якості.

Отже, проведену нами експериментальну роботу було ґрунтовано на основних дидактичних принципах, що передбачають розвиток і раціональне використання потенційних можливостей кожної окремої дитини в процесі опанування іноземної (англійської) мови, урахування індивідуальних і вікових особливостей дітей тощо.

Таким чином, забезпечення мовленнєвої активності старших

дошкільників у процесі вивчення англійської мови можливе за умови комунікативної спрямованості процесу навчання; організації дистанційного й диференційованого навчання дітей; ефективного поєднання різноманітного цифрового дидактичного матеріалу з відповідним методичним супроводом для батьків; застосування фасцинативних дидактичних прийомів; поетапного розвитку мовленнєвої компетенції дітей і бажання батьків їм допомагати.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/12ta1d3vfwTtFhITpMTCJ-NO3SISU47Gd/view>
3. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2021. 52 с. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Kontseptsiia-vykhovannia-ditey-ta-molodi-v-tsyfrovomu-prostori.pdf>

І.О. Луценко, м. Київ

ДІАГНОСТИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ГРУПАХ

У статті розглядається значущість діагностування освітнього процесу в групах раннього віку. Здійснено огляд досліджень з проблеми діагностики дітей раннього віку. Розкрито особливості застосування особистісного підходу до діагностики освітнього процесу в групах раннього віку. Запропоновано вивчення технологічної складової освітнього процесу та його оптимальності й ефективності.

Ключові слова: педагогічна діагностика, педагогічний моніторинг, освітній процес, ранній розвиток.

Термін «педагогічна діагностика» вживається як у вузькому, так і у широкому значенні. У вузькому – педагогічна діагностика визначається як компонент педагогічної діяльності; у широкому значенні – розглядається як спосіб здобуття інформації про ефективність функціонування педагогічної системи. У контексті теми нашого дослідження такою педагогічною системою є освітній процес у групах раннього віку.

Діагностика як цілісна система технологій, засобів, процедур, методик і методів висвітлення обставин, умов та факторів функціонування педагогічних об'єктів, перебігу педагогічних процесів, установлення їхньої ефективності [2]

є компонентом системи педагогічного моніторингу. Водночас педагогічний моніторинг є неперервним, а діагностика – епізодична (дискретна).

Як пізнавально-перетворювальна діяльність, педагогічна діагностика покликана модернізувати процес управління закладом дошкільної освіти, сприяти підвищенню якості освітньої діяльності а отже, сприяти підвищенню якості освітнього процесу.

Відстеження якості освітнього процесу в групах раннього віку є важливим, оскільки стрімкий розвиток і швидкі зміни, характерні для раннього розвитку, посилюють значущість будь-якого, навіть нетривалого часового періоду освітнього процесу, у межах якого відбувається цей розвиток.

Традиційно предметом діагностики в групах раннього віку є виявлення вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей раннього віку [3]. Діагностування дітей раннього віку розглядається як загальний підхід до організації особистісно орієнтованого процесу виховання [4].

У рамках фундаментального дослідження з проблеми виховання дітей раннього віку в різних типах дошкільних закладів учені Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Рагозіна дослідили такі сфери раннього розвитку, як-от: інтелектуально-мовленнєвий, руховий, художньо-естетичний. Діагностика розвивального середовища груп раннього віку здійснювалася за такими критеріями: предметна насиченість фізичного простору; зміст і характер взаємодії учасників освітнього процесу в освітньому середовищі; часова та просторова організація видів активності дітей в умовах керованого й вільного вибору [1].

Застосування особистісного підходу до діагностики освітнього процесу в групах раннього віку дає змогу виділити такі напрями вивчення досягнень дітей за результатами взаємодії суб'єктів-учасників освітнього процесу:

- закономірності розвитку дитини в умовах виховання;
- прояв індивідуальних відмінностей дитини: особистісних, індивідних якостей та властивостей;
- розвиток предметно-маніпуляційної діяльності та спілкування;

особистісні прояви дитини в процесі цих видів діяльностей;

- процес становлення особистості дитини раннього віку, опанування нею культури життєдіяльності, становлення в ранньому віці таких функцій особистості, як вибірковість, відповідальність, автономність.

Діагностика особливостей реалізації освітнього процесу в групах раннього віку включає вивчення технологічної складової освітнього процесу за такими критеріями:

- відповідність технологій, що застосовуються, закономірностям виховання і розвитку дітей раннього віку;
- добір технологій з урахуванням індивідуальних відмінностей дітей;
- інноваційний характер технологій, що застосовуються;
- рівень володіння сучасними технологіями, зокрема інформаційно-комунікаційними.

Оптимальність і ефективність освітнього процесу діагностується за критеріями:

- дотримання норм гранично допустимого навчального навантаження;
- співвідношення між часом, протягом якого дитина була задіяна в організованій педагогом діяльності (загальна кількість проведених занять, їх спрямованість, тривалість кожного заняття), і досягненнями дитини;
- створення передумов для розвитку дітей у самостійній діяльності;
- ефективність педагогічної взаємодії в ситуації «тут і зараз».

Список використаних джерел

1. Васильєва С. А., Гавриш Н. В., Рагозіна В. В. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів. *Коллективна монографія*. Кропивницький: ІМЕКС – ЛТД, 2021.
2. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проектів. Київ: Україна, 1998. 343 с.
3. Тарасун В. *Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації*. Монографія. Київ: Вид. Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2012.
4. Федорович Л. О., Гнітій О. В., Макаренко І. В. *Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошкільного віку*. Київ: Християнська Зоря, 2008.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розглядається проблема використання проєктної діяльності в освітньому процесі закладів дошкільної освіти з метою формування в дошкільників соціально-громадянської компетентності. Підкреслено поліфункціональність проєктної діяльності, що забезпечується дидактичною, пізнавальною, виховною, соціалізуючою та розвивальною функціями.

***Ключові слова:** метод проєктів, проєктна діяльність, компетенції, соціально-громадянська компетентність, заклад дошкільної освіти, діти дошкільного віку.*

У сучасній компетентнісно спрямованій освіті, яка є інструментом, що створює унікальні передумови для розвитку ключових компетенцій (соціальної, полікультурної, інформаційної, комунікативної тощо), проєктна технологія допомагає особистості здобути відповідний досвід і вміння, розвинути її самостійність та стимулювати виявлення творчої активності в досягненні нового.

Дослідники наголошують на розмаїтті цілей і завдань методу проєктів, засвідчують його поліфункціональність, що забезпечується дидактичною, пізнавальною, виховною, соціалізуючою й розвивальною функціями. Опираючись на дослідження науковців, О. Тадеуш формулює їх таким чином: «дидактична функція проєктування передбачає розвиток у студентів уміння конструювати свої знання, презентувати результати своєї роботи, формує навички самоорганізації, забезпечує ознайомлення їх з різними способами опрацювання інформації. Пізнавальна функція сприяє підвищенню мотивації до отримання нових знань, розвитку вмінь продукувати, аргументувати та доводити свої ідеї. Розвивальна функція проєктування передбачає розвиток творчих і дослідницьких здібностей, формування комунікативних умінь та навичок, розвиток критичного мислення, навичок аналізу та рефлексії. Виховна функція забезпечує усвідомлення власних дій щодо самодисципліни та відповідальності, сприяє формуванню загальнолюдських цінностей. Соціалізуюча функція передбачає розвиток навичок спілкування в соціумі, самостійного погляду на події та явища, осмислення своїх можливостей та усвідомлення власної ролі під час роботи в команді» [5].

Важливими особливостями методу проєктів є наявність або суб'єктно значущої, або соціально значущої проблеми, що особливо важливо для соціального становлення дітей у період дошкільного дитинства. Проєкти також завжди за своєю суттю є прагматичними, оскільки ними передбачається не лише звернення до певної проблеми або її дослідження, не тільки пошук шляхів її вирішення, а й практичну реалізацію отриманих результатів у певному продукті діяльності. Використання проєктів в освітньому процесі закладів дошкільної освіти створює можливості усвідомлення дітьми того, де і яким чином вони зможуть використати отримані знання для вирішення значущих для них проблем та аргументувати свій вибір і своє рішення. Окрім того, проєктна діяльність містить теоретичну, практичну і дослідницьку складові, передбачає самостійні спостереження, що дозволяє дитині набувати самостійних знань, конструювати їх, екстеріоризувати та привласнювати їх. Таким чином вони не стають абстрактною науковою думкою, а набувають особистісного сенсу. Тож надзвичайно важливим є те, що застосування методу проєктів в освітньому процесі закладу дошкільної освіти має на меті стимулювання інтересу дітей до певних особистісних і соціальних проблем та їхнє розв'язання через діяльність. Адже загальновідомо, що під впливом середовища, з одного боку, та спеціально організованих умов виховання, з іншого, саме в спільній з однолітками діяльності виникають ситуації, які вимагають узгодження дій, виявлення доброзичливого ставлення один до одного, уміння відмовитися від власних бажань заради досягнення спільної мети, формування певних рис особистості, які закріплюються в її поведінці, учинках і діях.

В українському педагогічному словнику С. Гончаренка «діяльність» трактується як «спосіб буття людини у світі, здатність її вносити в дійсність зміни. Основні компоненти діяльності: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет в об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності. Загальним засобом діяльності є сукупність знарядь праці, створених людьми, – техніка і технологія. Універсальним предметом діяльності є природа й суспільство, а її

загальним наслідком – олюднена природа» [1, с. 98]. Отже, діяльність – це і спосіб існування, перетворення соціальної дійсності людиною, і прояв соціальної активності, і цілеспрямоване відображення навколишнього світу. Результатом діяльності є перетворення як у зовнішньому світі, так і у самій людині, її знаннях, мотивах, здібностях. Реалізація певної діяльності в освітньому процесі може відбуватися в проєктній діяльності – самостійній і спільній діяльності дорослих і дітей з планування й організації педагогічного процесу в межах певної теми із соціально значущим результатом.

Під *проєктною діяльністю* Л. Мартинець розуміє «систему різних практичних дій особистості (групи, колективу), спрямованих на створення певного творчого продукту/продукції» [2, с. 11]. Важливою відмінністю проєктної діяльності від просто колективно підготовленого заходу або групової діяльності з наданням наочних результатів, на переконання науковця, є те, що вона демонструє головний результат проєкту – аналіз діяльності та пред'явлення способу розв'язання окресленої проблеми.

Дослідники вважають, що проєктна діяльність *починається* зі створення певного образу майбутнього, що забезпечує необхідні переваги порівняно з ситуацією без проєкту, є можливою за наявної команди виконавців і ресурсів та *завершується* у визначений час із перетворенням цього образу на об'єктивну реальність [4, с. 27].

У закладі дошкільної освіти проєктна є однією з активних видів діяльності, яка передбачає індивідуальну, парну чи групову (але самостійну) діяльність тих, хто навчається, що забезпечує гарантоване досягнення спланованого результату. В основі проєктної діяльності – взаємодія суб'єктів освіти, яка виявляється в спільній праці, пізнанні, спілкуванні.

Варто акцентувати, що соціалізація дитини дошкільного віку засобами проєктної діяльності має свої особливості, що обумовлюються віковими можливостями дитини. Зокрема, до 5 років головним механізмом соціалізації є наслідування, тому проєктна діяльність дитини відбувається на наслідувально-виконавському рівні, оскільки вияви самостійності у виборі проблеми та

способів її розв'язання обмежені відсутністю необхідного життєвого й соціального досвіду. Тому активну роль в організації та реалізації проєктної діяльності переймає дорослий як основний транслятор суспільного досвіду, що передається дітям у процесі їхньої соціалізації. Тут важливе уважне ставлення дорослого до потреб дітей у самовираженні та активній діяльності, вивчення їхніх інтересів і бажань, до захопленості спільною діяльністю з дорослими і ровесниками, що допоможе визначити проблему, яка стане предметом проєкту, викличе інтерес у дітей до його змісту [3, с. 23].

На кінець п'ятого та на шостому році життя наявний накопичений соціальний і життєвий досвід дошкільників дозволяє їм перейти на новий індивідуально-творчий рівень проєктування. Цей віковий період сприяє розвитку в дітей самостійності, зародженню вольової саморегуляції поведінки, що виявляється в здатності дитини не тільки вислуховувати рекомендації дорослого та інших учасників спільної діяльності, а самостійно проєктувати власну діяльність і поведінку, орієнтуючись на загальноприйняті норми й правила соціуму, виявляти творчу активність у виборі способів роботи на проєктом і можливостей його організації. Через розвиток самоконтролю діти спроможні самостійно налагоджувати спільну діяльність, а тому рідше звертаються з проханнями до дорослого; діти стають здатними свідомо давати соціальну оцінку власним діям і вчинкам; розуміти зміст проблеми, визначати мету діяльності, визначати шляхи вирішення та передбачати її результати, обирати необхідні ресурси для отримання очікуваного результату.

Залучення до проєктної діяльності дітей дошкільного віку з метою формування їхньої соціально-громадянської компетентності вимагає використання широкого спектру різноманітної дитячої діяльності – ігрової, пізнавальної, предметної, трудової, зображувальної, комунікативної тощо. Усі ці види діяльності, у яких діти об'єднуються для вирішення різноманітних особистісних і соціальних проблем, сприяють формуванню уявлень про суспільне довкілля, розумінню дітьми основ суспільного життя, стосунків між людьми, формуванню здатності розуміти потреби інших людей, урахувати

їхні побажання, інтереси, установлювати тривалі й результативні контакти з однолітками, виявляти своє ставлення до подій. Педагогам важливо знати специфіку використання проєктної діяльності в практиці дошкільної освіти, яка полягає в необхідності надання дітям допомоги побачити проблему, спровокувати виявлення інтересу до неї і залучити дітей до спільного проєкту, водночас розвиваючи їхню творчу активність та ініціативність.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
2. Мартинець Л. Проєктна діяльність у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 3(34). С. 10-13.
3. Метод проєктів у діяльності дошкільного закладу / уклад. Л. А. Швайка. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 203 с.
4. Практика реалізації педагогічних проєктів: навчально-методичний посібник до курсу / авт.-упоряд. І. В. Єгорова. Івано-Франківськ, 2021. 112 с.
5. Тадеуш О. М. Метод проєктів як форма продуктивного навчання студентів. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua> > [bitstream](#) > [Tadeush](#)

В.В. Масол, м. Київ

ОСНОВИ ВИХОВАННЯ РІШУЧОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

У тезах розкрито основи виховання рішучості старшокласників у процесі занять спортивно-оздоровчою діяльністю. Подано компоненти виховання рішучості особистості (когнітивний; емоційно-ціннісний; довільного імпульсу; діяльнісно-практичний та самоціннісний). Виокремлено ефективні педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчої діяльності.

Ключові слова: виховання рішучості, старшокласники, спортивно-оздоровча діяльність, фізична культура.

В умовах розбудови української держави та інтеграції у світове співтовариство особливої ваги набуває виховання морально-вольових якостей здобувачів освіти як здорових, фізично підготовлених, рішучих, цілеспрямованих і свідомих громадян. Саме тому виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою є пріоритетним завданням у закладах загальної середньої освіти, позитивно впливає на їхні ціннісні орієнтації [1; 2; 3; 4].

У процесі вивчення психолого-педагогічної літератури можемо зробити

висновок, що змістове наповнення рішучості й виховання рішучості учнівської молоді спрямовується на вибір мети й способу її досягнення; здійснюється через уміння приймати своєчасні й обдумані рішення та їх реалізувати в практичній діяльності в умовах високої відповідальності та ризику; спрямовується на поглиблення знань школярів про рішучість як важливу вольову якість; здійснюється в здобувачів освіти формування мотивації до обміркованих рішучих дій у процесі занять фізичною культурою; ґрунтується на здатності школярами приймати значущі рішення та самостійно виконувати їх у процесі освітньої діяльності; ефективними формами й методами виховання рішучості можуть бути: виконання фізичних вправ різної складності, діяльність різних гуртків і секцій, рухливі ігри, змагання та інше.

У структурі рішучості особистості можна виділити такі компоненти, як когнітивний; емоційно-ціннісний; довільного імпульсу; діяльнісно-практичний та самоціннісний компонент. Тому, нами було схарактеризовано компоненти виховання рішучості особистості, а саме:

- *когнітивний* (знання про рішучість і виховання рішучості, усвідомлення змісту й сенсу рішучості в життєдіяльності особистості);

- *емоційно-ціннісний* (усвідомлений інтерес здобувачів освіти й емоційно позитивне сприйняття рішучості як вольової якості, виявлення бажання до прояву рішучості);

- *довільного імпульсу* (виявлення духовної рішучості, готовність до прояву рішучості, вольове прагнення брати участь у процесі занять фізичною культурою);

- *мдіяльнісно практичний* (готовність утілювати рішучість у практичну діяльність у процесі занять фізичною культурою; уміння бути творчим, самостійно виконувати доручення);

- *самоціннісний* (самоцінність як ставлення учасника освітнього процесу до самого себе (самоствалення); діяльність здобувачів освіти, змістом якої є самоцінність) [4].

Для визначення вихованості рішучості старшокласників у процесі занять

фізичною культурою за *уточненими критеріями* було використано сукупність методів (*анкетування, метод незавершених речень, бесіди, опитування та онлайн-опитування, диспути, метод педагогічного спостереження, психологічні тестування, метод проблемних ситуацій, узагальнення незалежних характеристик та інші*), які доповнювали один одного й давали змогу об'єктивно оцінити рівні тощо.

Визначено ефективні педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою та спортивно-оздоровчої діяльності, а саме: підготовка вчителів фізичної культури до впровадження методики виховання рішучості старшокласників; упровадження педагогічно доцільного змісту, видів і методів виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою спортивно-оздоровчої спрямованості; організація змагальної діяльності з метою формування в старшокласників мотивації до занять софтболом, гандболом, бадмінтоном, безконтактним регбі [3].

Розроблено *методику виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою*, зміст якої полягає у використанні сукупності дієвого в контексті досліджуваного феномену змісту (упровадження оновлених уроків з фізичної культури, використання видів спортивно-оздоровчої діяльності (софтбоул, гандбол, бадмінтон, безконтактне регбі) та інше, форм (індивідуальні спортивно-оздоровчі вправи, групові й колективні фізичні (ігрові) вправи з елементами прояву рішучих дій) і методів, реалізацію вище наведених педагогічних умов тощо.

Слід наголосити, що в літературі немає єдиних поглядів щодо визначення сутності поняття «рішучість», «виховання рішучості» як вольової якості. Більшість учених розглядають рішучість як вольову якість особистості, яка виявляється в здатності людини самостійно та своєчасно приймати обґрунтовані, відповідальні без коливань рішення й неухильно реалізувати їх у своїй діяльності часто в ускладнених умовах тощо. Також важливо відзначити, що виховання рішучості як морально-вольової якості дозволяє людині

оптимально керувати своєю поведінкою, досягати намічених цілей, водночас засоби їхнього досягнення мають не завдавати шкоди іншим тощо.

Відтак ґрунтовний аналіз досліджуваного феномена дає нам можливість визначити поняття «рішучість особистості» як усвідомлене хотіння, яке полягає в невідкладності реалізації поставленої мети та способів її досягнення.

Список використаних джерел

1. Масол В. В. Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*. 2020. Вип. 5 (125)20. С. 106–109.

2. Масол В. В. Зміст виховання рішучості учнів старших класів у процесі спортивно-ігрової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*. 2021. Вип. 15 3К(131)21. С. 262-266.

3. Масол В. В. Педагогічні умови виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2021. Вип. 25(1). С. 259-269.

4. Масол В. В. Узагальнені результати виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*. 2023. Вип. 3К(162)2023. С. 245-248.

В.В. Мачуський, м. Київ

НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

У статті викладено основні етапи наукового дослідження «Науково-методичне забезпечення інноваційного розвитку позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа», що передбачає створення науково-методичного підґрунтя для розроблення сучасного змісту, застосування актуальних педагогічних технологій у системі позашкільної освіти, підвищення важливих соціальних функцій позашкільної освіти.

Ключові слова: концепція «Нова українська школа», позашкільна освіта, інноваційний розвиток позашкільної освіти, освітній процес, виховання, навчання, заклади позашкільної освіти, вихованці закладів позашкільної освіти.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел з проблеми «Науково-методичне забезпечення інноваційного розвитку позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» визначено методологічну основу дослідження, теоретичну основу, обґрунтовано визначення основних понять і підходів. Установлено, що сучасний етап розвитку позашкільної освіти

характеризується інтенсивним пошуком нового в теорії та практиці. Цей процес обумовлений низкою протиріч, серед яких однією з найважливіших є невідповідність традиційних освітніх форм і методів новим тенденціям розвитку освіти. Змінилося соціальне замовлення, стало необхідним формування особистості, яка не тільки володіє сумою знань, умінь і навичок, але і вміє працювати на результат. Саме тому на перший план освітньої системи виступають задача реалізації принципу активності в освіті: створення умов для виявлення та розвитку здібностей здобувачів позашкільної освіти, розвиток освітньо-пізнавальної активності та творчої самостійності.

У процесі констатувального експерименту розроблено анкету для педагогів (експертне опитування), що має на меті визначити думку експертного середовища щодо розвитку позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа». Методика містить два блоки:

I – оцінка педагогами актуальності й реалізації 8 ключових компонентів формули Нової української школи (новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; умотивований педагог, який має свободу творчості й розвивається професійно; наскрізний процес виховання, який формує цінності; орієнтація на потреби учня в освітньому процесі; інклюзивне освітнє середовище; освітні технології розвитку дитини; формування м'яких навичок *soft skills* учнів);

II – блок «Інклюзивна освіта», що має на меті з'ясувати рівень залучення дітей із ООП (різних груп) до закладів позашкільної освіти та основні проблеми, що існують в організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти.

Відбувалося відвідування семінарів і масових заходів, що проводилися в експериментальних закладах; відвідування відкритих занять гуртків для ознайомлення з формами й методами навчання і виховання. Проведено анкетування педагогів, що мало на меті з'ясувати їхню думку щодо шляхів інноваційного розвитку позашкільної освіти в умовах реалізації концепції

«Нова українська школа».

За результатами констатувального експерименту встановлено: що освітній процес у закладах позашкільної освіти потребує інноваційного розвитку; прогнозовано, що основними напрямками модернізації в контексті Концепції Нової української школи мають стати: інноваційний розвиток змісту позашкільної освіти, орієнтованого на: формування ключових компетентностей викладених у Концепції Нової української школи; виховання загальнолюдських цінностей, зокрема морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність); упровадження сучасних педагогічних технологій; формування гнучких навичок вихованців в освітньому процесі сучасного закладу позашкільної освіти; створення умов для залучення вмотивованих кваліфікованих педагогів позашкільної освіти (креативних, відповідальних, які працюють над підвищенням власного фахового рівня); реалізація педагогіки партнерства.

Визначено основні напрями науково-методичного забезпечення створення інклюзивного освітнього середовища в закладах позашкільної освіти, а саме:

1. Ціннісні основи позашкільної освіти в міжнародному й національному контексті (теоретико-методичні основи).

2. Інклюзивність і безбар'єрність як важливі тенденції розвитку позашкільної освіти (теоретико-методичні, правові основи).

3. Інклюзивне навчання в Україні: ключові новації, зокрема в умовах воєнного стану (теоретико-методичні, правові основи).

4. Рекомендації до створення інклюзивного освітнього середовища у закладах позашкільної освіти (науково-методичні матеріали).

Проведено опитування педагогічних працівників закладів позашкільної освіти з метою з'ясування рівня затребуваності педагогічних технологій в

освітній системі, періодичність використання педагогічних технологій на заняттях, система відбору для роботи тощо. Запитання були відкритими і закритими. 87,7 % опитаних зазначили ствердну відповідь, що використовують на своїх заняттях педагогічні технології. 29,9 % із тих, хто впроваджує педагогічні технології у практичній діяльності, власноруч їх і розробляють (80 % цієї кількості називають власними розробками педагогічних технологій технологічні картки). 57,8 % використовують уже розроблені, які знаходять самостійно через мережу «Інтернет» або довіряють рекомендаціям вибору методистів закладу освіти. Основним принципом відбору запозичених педагогічних технологій для впровадження в практичну діяльність було названо «відповідність теми заняття» – 94,2 %, «відповідність вікової категорії» – 93 %, натомість «алгоритмічність» відзначили у відповідях – 46,7 %. З інновацією освітнього процесу уособлюють освітню технологію 69 %, 16 % поєднують це з роботою всього закладу освіти і ніяким чином не уособлюють це із систематизацією педагогічної роботи; 15 % освітні технології називають «новим науковим віянням». Відповідно до такого розподілу відповідей, було зазначено нерозуміння педагогічних працівників критеріїв відбору педагогічних технологій з метою впровадження в освітню діяльність. А отже, і нерозуміння розробки освітніх технологій відповідно до навчальних програм.

З метою формування soft skills здобувачів позашкільної освіти проведено діагностику стану сформованості чотирьох основних груп гнучких навичок: комунікації, кооперації (здатності співпрацювати з іншими), критичного мислення, креативності

На основі проведеної діагностики стану сформованості гнучких навичок вихованців у закладах позашкільної освіти (метод педагогічного спостереження за дітьми в різних видах творчої діяльності і спілкуванні, «Опитувальник для школярів для визначення рівня сформованості гнучких навичок», «Тест на оцінювання емоційного інтелекту вихованців», «Тест-опитувальник на оцінювання критичного мислення вихованців», «Тест на визначення навичок командної роботи») було виявлено, що більшість вихованців закладів

позашкільної освіти мають середній рівень сформованості гнучких навичок – 37,4 %, достатній рівень проявили – 25,6 % учнів, кількість респондентів з низьким рівнем сформованості гнучких навичок становить – 19,7 %, однак високий рівень сформованості гнучких навичок вихованців у закладах позашкільної освіти притаманний лише 17,3 % опитуваним вихованцям закладів позашкільної освіти.

У процесі формувального етапу експерименту розроблено науково-методичне забезпечення створення інклюзивного освітнього середовища в закладах позашкільної освіти за визначеними напрямками. Експериментальні матеріали дослідження розроблено з урахуванням: наукових підходів, що складають методологічну основу наукового дослідження (особистісно орієнтований, компетентнісний, аксіологічний, системний); тенденцій, виявлених за результатами констатувального експерименту.

Для педагогічних працівників закладів позашкільної освіти розроблено тренінг «Освітні технології розвитку дитини». Змісті тренінгу спрямовано на розкриття поняття «технології», найбільш суттєвих ознак технологій, чим вони відрізняються від методики, чи є різниця між педагогічною і освітньою технологією, що має бути в основі технології, щоб вважати її дієвою; ознайомлення з ознаками розвивального навчання.

З метою приведення змісту навчальних програм для позашкільної освіти відповідно до положень Концепції Нової української школи з формування в учнів пріоритетних гнучких навичок розроблено наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти «Навички 4К» та методичні рекомендації до неї, а також програму для педагогів «Soft skills – ключ до успіху особистості», яка може бути реалізована як на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, так і на семінарах, круглих столах, педагогічних нарадах у закладах позашкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Бойко А. Е. Формування soft skills у вихованців закладів позашкільної освіти: критичне мислення. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали Звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН

України за 2021 рік (26 травня, 2022, м. Київ). Вип. 10. Івано-Франківськ: НАІР, 2022. С. 21-23.

2. Корнієнко А. В. Педагогічні технології в сучасному освітньому процесі. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць. Вип. 25. 2021.

3. Литовченко О. В. Передумови створення інклюзивного освітнього середовища у закладах позашкільної освіти у контексті ідей Концепції «Нова українська школа». Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць. Вип. 25. 2021.

4. Мачуський В. В. Організація дослідження інноваційного розвитку позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «нова українська школа». Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України. Івано-Франківськ: «НАІР», 2021.

5. Мачуський В. В. Управління впровадженням інноваційних технологій в освітній процес закладу позашкільної освіти. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали Звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2021 рік (26 травня, 2022, м. Київ). Вип. 10. Івано-Франківськ: НАІР, 2022. С. 123-128.

Н.Є. Миропольська, м. Київ

РОЗВИТОК ЕМПАТІЙНОГО ПОЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ АУДІАЛЬНОЇ ТЕАТРАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття розглядає питання, викликані сучасною ситуацією в Україні, та пропонує оновлення естетико-виховного процесу старшокласників з використанням аудійної театральної комунікації. Припускається, що одним з потужних засобів подолання цієї картини може стати аудіомедіапростір, зокрема аудіальна театральна комунікація, що спирається на такі засоби виразності, як голосові контрасти, відтінки, напівтони тощо, сприяючи учням почути через голос людину, її долю, творчо реалізувати цінності справжнього життя.

***Ключові слова:** естетичне виховання, старшокласники, емпатійне поле, аудіомедіапростір, аудіальна театральна комунікація.*

Новий контекст соціального життя, викликаний сьогоденною драматичною ситуацією в Україні, вимагає оновлення виховного процесу на фундаменті духовних настанов внутрішнього існування людини, серед яких на перший план виступають розвиток світоглядного й почуттєвого досвіду, любов до Батьківщини. Саме такі концептуальні орієнтири в межах конкретних історичних періодів звучать як у творах видатних мислителів, так і в найкращих надбаннях **драматичного мистецтва**, що вивищують людину, яскраво втілюючи думки щодо життя в усій багатоскладності та багатоманітні.

Певне нівелювання морально-естетичних підвалин української педагогіки, незацікавлене ставлення до гуманітарного боку проблеми призвело

до «захльобування» молоді стихійним інформаційним потоком і відсутності мотивації до ефективного сприймання учнями духопіднесувальних ідей.

Багато творів *драматичного мистецтва* скеровані на активне становлення юних захисників Вітчизни, готових відстоювати гідність і честь та захищати від хаосу й агресії. Але це відбувається тільки в тому випадку, якщо сенсорні рівні тексту знайдуть відгук, а отже, і підготують перехід учнів до сприймання слова не як денотативного нейтрального позначення, а як слова, що піде «між людьми» [5, с. 419]. І тут позитивну роль, імовірно, може зіграти **аудіомедіапростір**, затребуваний нині старшокласниками чи не найбільше: постійне носіння навушників стало дуже комфортним для учнівського психофізичного стану. Передбачаємо, що через заповнення аудіоефіру хоча б почасти натхненною мовою аудіокниги чи аудіотеатру учень зможе наблизитися до пізнання широкого кола смисложиттєвих проблем шляхом мимовільного переживання тих же емоцій, які він спостерігає в героїв творів, а отже, викличе здатність проникнення у внутрішній світ іншої людини та пізнання її душевного стану. Важливо, щоб емпатійне поле учня було готове для розуміння Іншого, було здатним самоототожнювати себе з іншою людиною. *Емпатія* зумовлена відповідним життєвим досвідом та вже розвинутими добротою і чуйністю, емоційним відчуттям.

Огляд ключових слів останніх за часом статей на естетично-виховну тематику (*віртуальна комунікація, комунікативна компетентність, включення в діяльність, економний стиль спілкування, графічні об'єкти* тощо) не налаштовує на зустріч з об'єктами краси. Навіть у циклі такого навчального предмета, як «Мистецтво», на перший план виступає проблема «ефективного комуніканта», «опанування значної кількості інформації», «технологічна карта уроку» і т.п.

А нинішнє домінування візуальних медіа над текстуальністю і письмом, мовленням загалом «може призвести до атрофії всіх перцептивних можливостей людини, окрім зору, – застерігає український філософ О. Шинкаренко. Тож нині є потреба в долученні етичних досліджень до

проблеми тотального візуального впливу» [6, с. 47].

Літературно-церковні пам'ятки України – Київської Русі репрезентують історіософічне бачення, яке надалі обґрунтовуватимуть представники української філософсько-педагогічної думки.

Поява у XII ст. «Слова о полку Ігоревім» висунула на перший план незалежність і самобутність держави та засудила тих князів, для яких власна слава дорожче Вітчизни.

Другий етап естетико-педагогічної думки (XVI-XVII ст.) – класична доба української філософії – теж базується на інваріантних загальнолюдських стійких якостях. Передусім цей етап пов'язаний з творчістю Григорія Сковороди, який наставляв: «Людина – внутрішньо безкінечна. З'ясовуючи для себе цінність життя шляхом споглядання, переживання й інших способів духовної діяльності, вона зможе пізнати себе, оточуючих, навколишній «прелестный мир» [2, с. 75].).

Ці ідеї були посилені в працях П. Юркевича, який свої філософські ідеї зреалізував у навчальному предметі з *історії філософії, у прикладній частині – мистецтво*, що професор викладав у Київській Духовній Академії [3, с. 197]. Тому не дивно, що серед речників філософсько-педагогічної думки у XIX ст.-XX ст. були письменники П. Куліш, Т.Шевченко, І.Франка, Леся Українка, В. Винниченко. Їхні інтереси збігалися в проблемі **виховання і слова**. Не можна навчити та виховати людину поза її мовленням. Зустріч з мистецтвом слова створює умови, завдяки яким індивід може олюднити свої почуття, оприлюднити думки, відкривати у творах нові смисли.

Одним із сучасних шляхів словесної естетичної комунікації гіпотетично може стати медіапростір, а саме **аудіальна театральна комунікація**. Пишемо *гіпотетично*, оскільки почуттєва сфера, як добре відомо, «погано або загалом не піддається формалізації і просто не може бути сприйнята та засвоєна індивідом інакше, як засобами образного, метафоричного пізнання» [4, с. 254].

Аудіальна театральна комунікація спирається на такі засоби виразності, як голосові контрасти, відтінки, напівтони тощо. Голос передає згусток емоцій

персонажа, його характер. І якщо акторам вдасться вибудувати перед мікрофоном безбар'єрний зв'язок із слухачем, зможемо констатувати успішне здійснення комунікації – слухоряд буде утримувати слухачів довершенністю художнього слова, створених образів, які «оживуть» в уяві слухача, завдячуючи прийомам внутрішньої техніки голосу. **Почувши** людські долі, людина зможе краще зрозуміти та почути себе й оточення, творчо реалізувати цінності і смисли справжнього життя.

Зрозумівши і, головне, переживши етичні цінності, закладені в аудіальних театральних творах, учні збагатять свій тезаурус та налаштуються на сприймання раніше невідомих фактів і подій життя, вийдуть за межі буденного. Переживання надає нове збагнення раніше невідомої істини про буття, формує емпатійне поле молодого людини.

Проаналізувавши відповідність **рекомендованих для вивчення в старшій школі драматичних творів** меті естетичного виховання, свідчимо, що більшість завдань до них (а їх забагато) скерована на розвиток суто інформаційної сфери дитини. Про такі обов'язкові показники в сприйманні творів мистецтва, як емпатія, отримання естетичної насолоди, що дають духовне окрилення, можливість релаксації, звільняючи часто «закріпачену» натуру учнів і гармонізуючи іноді порушені стосунки з оточенням, мова не йде.

Для багатьох учнів незрозумілими й нецікавими залишаються фабули п'єс: вони важко сприймаються учнями, які знаходяться в полоні «візуального буму» і зовсім не готові до комунікації з драмою.

Наше звернення до 11-класників у процесі роботи над драматичною поемою «Маруся Чурай» Л. Костенко розпочалося з пропозиції прочитати вголос на вибір уривок з твору. Спостерігаючи за школярами під час їхнього читання вголос, виявили, що 70 % юнаків і дівчат були досить стриманими, щоб не сказати, байдужими до переживань персонажів. А разом із цією «картиною» була виявлена й інша: прогалини не тільки в емоційній сфері, а й у мовленні – невиразна вимова на дикційному (манерою вимовляння), орфоепічному (володіння нормованою фонетикою національної мови – наголос,

акустика, артикуляційні якості звуків) і фонетико-фонологічному рівнях (функціональна фонетика, пов'язана з основною одиницею звукового ладу – фонемою, що виконує значущу роль в освоєнні абетки та орфографії). Така прогалина шкодить процесу народження й висловлювання думки, підтверджуючи попередження академіка І. Дзюби у доповіді «Вимирання слова» [1, с. 5]: «Складається враження, що Слово втрачає свої позиції в мистецтві, в культурі взагалі».

«Рефлекс недбалого слова» не сприятиме, а іноді зашкодить позитивному спілкуванню й способу взаємодії між людьми.

Розширивши естетичний досвід старшокласників засобами аудіального театру за рахунок таких глибинних шарів, як мова і культура, художній твір предстає не як сухий документ, а як цінність, закладена в ньому.

На ґрунті українських культурних традицій аудіотеатр допоможе ввести в побут учнів унікальну мову, прибрати лайливі слова – «паразити», і мова, нарешті, зв'яже їхні знання класичної і актуальної культури, постане вектором набуття мовленнєвого, світоглядного й почуттєвого досвіду. Звичайно, цей процес потребує часу і системності, щоб визріла внутрішня культура ставлення до слова як до мистецької події. Тому **перспективними** вважаємо такі напрями вирішення мовленнєвих тренінгів, ситуацій, скерованих на розвивальне спілкування в галузі естетичного та збереження свого культурного суверенітету; міждисциплінарні і трансдисциплінарні підходи та ін.

Список використаних джерел

1. Дзюба І. Вимирання слова. *Дзеркало тижня*. 2004. 4 липня, № 29.
2. Сковорода Григорій. Твори. Київ: Наукова думка, 1973. Том 2. 576 с.
3. Ткачук Марина. Київська акадeмічна філософія ХІХ – початку ХХст. Київ: Центр практичної філософії, 2009. 247 с.
4. Чурсін М. М. Мистецтво і виховання в контексті тенденцій інформаційного суспільства. *Виховання людини культури засобами мистецтва*. Київ: Ін-ут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 248-263.
5. Шевченко Тарас. Кобзар. Київ: Держлітвидав України, 1963. 718 с.
6. Шинкаренко О. В. Етичні експлікації візуального повороту у сучасній культурі. *Українські культурологічні студії*. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2020. Вип. 1(6), С. 45-49.

АСПЕКТИ ПОБУДОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено розгляду аспектів побудови профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти, окреслено структуру означеної технології, визначено опис складових елементів, що входять до її структури.

***Ключові слова:** учні, кар'єрна спрямованість, профорієнтаційна технологія, заклади загальної середньої освіти.*

В умовах воєнного стану, що викликає негативні соціально-економічні наслідки, та з огляду на подальше післявоєнне відновлення країни виникає багато проблем, які впливають у цей час та позначатимуться в майбутньому на процесі професійного становлення учнівської молоді. Особливо це стосується учнів закладів загальної середньої освіти, для яких навіть у цих складних умовах має відбутися процес професійного вибору, що визначатиме їхню кар'єрну спрямованість та складатиме основи формування особистості майбутнього професіонала тощо.

Проведене 2020-2022 рр. співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання НАПН України дослідження за темою «Формування в учнів професійно-ціннісних орієнтацій до трудової діяльності» довело, що професійно-ціннісні орієнтації впливають на мотивацію особистості у виборі професійної сфери, забезпечують зміст та спрямованість майбутньої професійної діяльності і, як наслідок, визначають професійну поведінку особистості. Крім того, професійно-ціннісні орієнтації особистості визначають її професійну спрямованість, яка зі свого боку є важливою детермінантною кар'єрної спрямованості.

Аналіз психолого-педагогічної, навчальної і методичної літератури, вивчення закордонного і вітчизняного досвіду, освітньої практики засвідчує брак засобів для забезпечення формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти. Ситуації характерна відсутність системного підходу до цього питання як в науковому, так і методичному аспектах його

здійснення.

Стан речей визначає низку *протиріч між*: соціальною значущістю підготовки випускників закладів загальної середньої освіти до професійного самовизначення та незадовільним рівнем їхніх знань стосовно змістових складових і цінностей обраної ними професійної сфери; наявним педагогічним потенціалом закладів загальної середньої освіти у формуванні кар'єрної спрямованості в учнів та необхідністю його модернізації, а частіше повного оновлення програмно-методичного забезпечення означеного процесу [3, с. 70].

Це обумовило доцільність продовження наукових розвідок у цьому напрямі та ініціювало дослідження співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання НАПН України 2023-2025 рр. проблеми формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти.

Складовою означеної комплексної теми є індивідуальна тема дослідження, присвячена обґрунтуванню та експериментальній перевірці технології формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах профільного навчання.

Метою статті є розгляд аспектів побудови профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти.

Як було зазначено вище, проведене 2020-2022 рр. дослідження, зокрема, дозволило обґрунтувати профорієнтаційну технологію формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів. Структуру й компоненти означеної профорієнтаційної технології будемо використовувати і надалі як основу для формулювання подібних конструктів.

Таким чином, на наш погляд, профорієнтаційна технологія формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах профільного навчання має містити опис таких складових елементів:

1. Цільовий компонент: мета; завдання; принципи, що визначатимуть сутність змісту, добору засобів та з'ясування механізмів здійснення процесу.

2. Процесуально-практичний компонент: опис змісту; окреслення педагогічних засобів, форм, методів, що забезпечують упровадження змісту, засвоєння знань, розвиток умінь та формування навичок; визначення механізму реалізації змісту й педагогічних засобів.

3. Контрольно-оцінний компонент: опис цільового діагностичного інструментарію; опис процедури здійснення діагностики проміжних і фінальних результатів.

4. Компонент забезпечення здійснення та керування процесом: особи, що забезпечують профорієнтаційну діяльність суб'єктів освітнього процесу та координацію цієї діяльності; зміст діяльності (упровадження відповідних освітніх курсів, проведення тренінгів, здійснення діагностики, консультування, визначають засоби координації й подальшого супроводу).

5. Результативний компонент: чіткий опис фінального результату; опис процесів чи напрямів розвитку особистості, що результат опосередковано ініціює та активує.

Як зазначає З. Охріменко, профорієнтаційна технологія в сучасних соціально-економічних умовах, яка постає як сукупність способів, прийомів, принципів і методів профорієнтації, що базуються на методичному арсеналі особистісно орієнтованого підходу та відповідають таким вимогам, як діалогічність, діяльнісно творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку, представлення учню необхідного простору свободи, для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту й засобів у професійному самовизначенні та подальшому професійному становленні [2, с. 70].

У процесі дослідження спиратимемося на визначені З. Охріменко умови ефективності впровадження профорієнтаційних технологій, які полягають у сприянні розвитку й саморозвитку учнів, виходячи з їхніх індивідуальних особливостей; підвищенні продуктивності освітнього процесу за рахунок особистісного (самоціннісного) забарвлення предметного матеріалу; наданні учням простору для прояву креативності та створення умов для

самовираження; сприянні духовному вихованню й особистісному зростанню підростаючого покоління [2, с. 70].

Таким чином, сутність профорієнтаційної технології полягає в тому, що вона має базуватися на рефлексивно-вольових механізмах особистості, яка самовизначається в професії.

На думку І. Беха, є підстави розглядати особистість у її теперішньому часі як інноваційну, тобто таку, яка за своїми внутрішніми набутками суголосна нормативам, які породжує суспільство з позиції більш широких і вагомих цілей.

За таких умов, щоб відповідати новому часу, кожна особистість має розвивати в собі вміння досконало робити ту справу, тобто бути успішною в тій професійній сфері, до вибору якої вона була спрямована певними обставинами. Для цього слід сприяти виробленню в особи прагнення стати кращою, ніж вона є, своєчасно нівелюючи особистісні недоліки та формуючи нові якості, необхідні для життя, постійно перетворювати їх на власний досвід, поєднання якого з теперішніми набутками і приводить до бажаного успіху [1, с. 45].

Профорієнтаційна діяльність є складовою виховного процесу і тому вимагає більш розгорнутого уявлення про цінності, спираючись на які вона має здійснюватися. Дві суттєво відмінні їхні групи визначає І. Бех. Цінності першої групи пов'язані з успішністю в тій чи іншій діяльності. У подальшому вони забезпечують кар'єрну спрямованість і відповідно кар'єрний успіх особистості. До таких цінностей доцільно віднести старанність, акуратність, комунікабельність, вміння планувати та самоконтролювати власні професійні вміння і таке інше [1, с. 46].

Другу групу цінностей складають ті, що представляють глибинну сутність особистості, її духовну спрямованість. Таким склався життєвий світогляд, що сучасна людина більше замислюється над діяльнісними цінностями, ніж над духовними, вважає перші важливішими. Однак, якраз милосердя, любов, вірність, альтруїзм і багато інших цінностей репрезентують вищий сенс життя особистості.

Тож стратегією сучасного виховання має стати доцільне поєднання у

внутрішньому світі особистості цих двох груп цінностей, де на перших місцях у їхній ієрархії повинні бути духовні цінності. Особистість має сформувати готовність присвятити свою професійну майстерність вищому сенсу життя, тоді вона повністю забезпечить свій цілісний саморозвиток.

Зважаючи на важливість змістово-цільових характеристик виховного процесу, І. Бех у монографії «Особистість у сяйві духовності» запропонував педагогам дієвий виховний інструментарій для своєї праці. Виховний інструментарій представлено у вигляді тринадцяти особистісно перетворювальних настанов [1, с. 47].

На них ми будемо спиратися під час створення профорієнтаційної технології.

Висновок. На нашу думку, профорієнтаційна технологія формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти має враховувати необхідність формування в них професійно-ціннісних орієнтацій до трудової діяльності, мати чітку структуру, містити складові елементи, дієвість яких доведено дослідженнями, здійсненими в попередні роки співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання НАПН України.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість у сяйві духовності: монографія. Київ - Чернівці: «Букрек», 2021. 244 с.
2. Охріменко З. В. Формування професійно-ціннісних орієнтацій в учнів до трудової діяльності. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 2. 2022. С. 66-77. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-2-66-77>
3. Штученко І. Є. Ціннісно-мотиваційні детермінанти формування кар'єрної спрямованості студентів технічних спеціальностей. Проблеми екстремальної та кризової психології, 2015. Вип. 18. С. 259-268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekp_2015_18_34

В.Б. Нечерда, м. Київ

АСЕРТИВНІСТЬ ЯК КОМПЛЕКСНА ХАРАКТЕРИСТИКА УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО УЧНЯ

Автор розглядає проблемне поле поняття «асертивність», зауважує відсутність єдиного підходу до розуміння асертивності в сучасній психолого-педагогічній науці та уточнює означене поняття на основі рефлексії вітчизняних і закордонних наукових джерел. У центрі уваги дослідниці характеристики асертивної особистості та необхідність

розвитку асертивності учнів у контексті формування успішної особистості.

Ключові слова: *асертивність, успішна особистість, учень, розвиток асертивності, відповідальність, упевненість.*

Формування успішної особистості учня є одним з актуальних завдань вітчизняної освіти. Вчені НАПН України переконані, що «основоположне значення для інноваційного розвитку суспільства ... має формування інноваційної людини – з інноваційними мисленням, свідомістю, здатної до інноваційної діяльності, ... спроможної бути ефективною і конкурентоспроможною не тільки в національному, а й у глобальному просторі» [2, с. 9]. Наразі дослідження проблемного поля формування соціальної й життєвої успішності учня центруються на проблематиці життєздійснення особистості, виховання людини з активною життєвою позицією, здатної креативно мислити, швидко орієнтуватися в насиченому інформаційному просторі, приймати відповідальні рішення, зберігаючи незалежність від зовнішніх оцінок і впливів та гармонійно узгоджуючи особисті й колективні інтереси. Одним з векторів роботи, спрямованих на формування успішної особистості сучасного учня, є розвиток асертивності.

Термін «асертивність» походить від англійського слова «assertive» (упевнений у собі, наполегливий). Нині асертивність «включає достатньо широкий спектр суміжних понять...: упевнена поведінка, ефективна комунікація, емоційна й соціальна компетентність, соціальна сміливість» [3, с. 212]. Дослідники розглядають асертивність у контексті різних життєвих смислів та акцентують на навчанні учнів умінням брати на себе відповідальність за власне життя й майбутнє (Д. Бокум, Г. Крайг), долати труднощі й бути впевненим у собі (В. Каппоні, Т. Новак), незалежності в думках і діях, адекватної самооцінки й оцінки оточення (С. Медведєва), конструктивного діалогу й безконфліктного спілкування (С. Мельничук). У такому контексті асертивність нівелює деструктивні поведінкові прояви та забезпечує успішність особистості.

Вважаємо вартим уваги, що в сучасній психолого-педагогічній науці досі немає єдиного підходу до розуміння поняття «асертивність». Вітчизняні вчені

вважають її системною різномірною властивістю особистості (О. Саннікова, О. Санніков, Н. Подоляк), ототожнюють з певними особистісними характеристиками (К. Чулкова), досліджують як суб'єктну якість (О. Царук, А. Шаюк) та емпатійну суб'єктність (В. Лучків), розглядають як упевненість у собі (М. Шинкар, О. Щіпановська), також деякі дослідники наголошують, що асертивність є комплексною інтегральною характеристикою (Л. Марчук, І. Нагаєвська).

Сучасні закордонні вчені [4; 5] вважають, що поняття «асертивність» слід використовувати для опису сукупності особистісних якостей і здібностей людини – рішучості, енергійності, вимогливості до себе й інших, самостійності, рефлексивності, самоконтролю, ініціативності, упевненості в собі, емоційної стабільності, здатності досягати поставлених цілей. Погоджуємось із дослідниками Киргизстану, що «асертивність є складним, багатокомпонентним поняттям, стійкою характеристикою особистості, яка передбачає відповідальність за власне життя й усвідомлення сильних і слабких сторін своєї натури» [4, с. 42]. На думку американського вченого Е. Garner, одним з найважливіших завдань особистості, яка прагне бути зрілою і самодостатньою, є оволодіння навичками асертивності, при цьому дослідник наголошує, що ці навички «дають відчуття внутрішньої сили й допомагають особистісному самовираженню в будь-яких ситуаціях повсякденного життя, у соціальних взаєминах, у робочих стосунках» [5, с. 9].

Отже, асертивність необхідна для результативної діяльності людини. Асертивна особистість характеризується вміннями знаходити позитивні моменти в обставинах, що невдало складаються, змінювати свою поведінку в спільній з іншими людьми діяльності, конструктивно підходити до вирішення проблем, готовністю діяти та здатністю до особистісної й соціальної адаптації в ситуаціях невизначеності. Відтак асертивність стосується «соціальної природи особистості, яка може реалізуватися лише в процесі спрямованого виховання, ... за якого зростаюча особистість набуватиме загальної здібності життя серед людей у злагоді, взаємоповазі, справедливості» [1, с. 12], адже асертивність

передбачає насамперед відкрите вираження власних думок і почуттів та уважність і повагу до почуттів та інтересів інших людей.

Зауважимо, що асертивна особистість є неагресивною й водночас непасивною, її внутрішня цілісність допомагає їй кидати виклики та приймати їх без психологічного дискомфорту. Вона вміє сказати «ні», «не знаю», «не розумію», усвідомлює свої права приймати нелогічні рішення, помилятися та нести за це відповідальність, змінювати свою думку і свої рішення, бути незалежною від ставлення оточення і їхніх впливів, самостійно давати оцінку власним думкам, емоціям і діям. Її потреби задовольняються екологічно (не за рахунок інших людей), і в той же час асертивна особистість сміливо й легко вибудовує власні кордони, зберігаючи самоповагу, відповідальність і впевненість у собі.

Розвиток асертивності учнів у контексті формування успішної особистості набуває особливої значущості у зв'язку з тим, що асертивна особистість умотивована бути успішною, уміє гідно, упевнено й аргументовано захищати власну позицію, прагне оволодіти різними соціальними ролями й моделями поведінки та розширювати можливості позитивної самореалізації. До того ж, сучасний ринок праці потребує соціально активної, конкурентоспроможної молоді з навичками асертивності, завдяки яким молоді фахівці зможуть легко адаптуватися в новому колективі, бути мобільними й емоційно стабільними, здатними до продуктивної співпраці й партнерської взаємодії, а також досягати життєвих цілей без маніпуляцій і агресії. Відтак наявність асертивності може стати визначальною для учнів, їхньої ефективної соціалізації та успішного майбутнього.

Рефлексія вітчизняних і закордонних психолого-педагогічних джерел дозволила уточнити поняття «асертивність учня» в контексті формування успішної особистості. У нашому дослідженні під *асертивністю учня* розуміємо засновану на впевненості в собі комплексну характеристику особистості учня, яка виявляється у відповідальності, наполегливості й цілеспрямованості, прагненні конструктивних взаємин і позитивної самореалізації, умінні

висловлювати свої почуття, бажання, інтереси й потреби, гідно відстоювати свої права та виявляти лідерські якості й організаторські здібності, що сприятиме ефективній адаптації учня до змінних умов кризового соціуму та усвідомленому вибору ним власного життєвого шляху й моделей успішності.

Подальшими перспективами досліджень у цьому напрямі стануть розроблення методики розвитку асертивності учнів у контексті формування успішної особистості та експериментальна перевірка її ефективності, а також сприяння впровадженню результатів дослідження в освітню практику експериментальних закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Акценти виховної досконалості педагога. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19 грудня 2022 р.)*. Івано-Франківськ: «НАІР», 2022. С. 8–14.

2. Кремень В. Г., Луговий В. І., Топузов О. М. Реалізація Національною академією педагогічних наук України пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5(1). С. 1–12.

3. Шинкар М. І. Проблема асертивності в сучасному суспільстві. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1(54). С. 210–214.

4. Assipova N., Kalzhanova A., Sagatbekkyzy Zh. Assertiveness development and general psychological training of future social educators to support children with special educational needs. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2021. № 76. P. 41–43.

5. Garner E. Assertiveness. Re-claim your assertive birthright. Retrieved from: <http://bookboon.com/en/assertiveness-ebook>.

С.А. Ничкало, м. Київ

МИСТЕЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЯК РЕСУРС НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

У статті наголошується на актуальності принципу національної спрямованості освіти й виховання. Його дотримання потребує посилення україноцентричності естетичного виховання як чинника становлення національно свідомої, патріотичної особистості. Підкреслено значення мистецтва української діаспори як важливого ресурсу оновлення та збагачення змісту естетичного виховання і мистецької освіти в школі.

Ключові слова: мистецтво, культура, національно-патріотичне виховання, українська діаспора, естетичне виховання

Необхідність протистояти повномасштабній агресії рф і пов'язані із цим виклики, як ніколи раніше, актуалізують посилення національно-патріотичного виховання українських школярів. У новій Концепції національно-патріотичного

виховання в системі освіти України (наказ МОН №527 від 06.06.2022 р.) окреслені найбільш актуальні виховні напрями, зокрема громадянсько-патріотичне і духовно-моральне виховання. Зазначено, що вони «закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій...» [2]. Першим принципом національно-патріотичного виховання в цьому засадничому для освітян документі названо принцип національної спрямованості. Його дотримання потребує, зокрема, «створення умов для популяризації кращих здобутків національної культурної і духовної спадщини...» [2].

Ці здобутки акумульовані передусім у художній культурі, мистецтві, яке є могутнім чинником усебічного виховання особистості. А національне мистецтво – один з найдієвіших чинників виховання національної самосвідомості, піднесення її на якісно вищий рівень.

Ще до 24 лютого 2022 року академік Г. Г. Філіпчук закликав до об'єднання суспільства на ціннісних національних засадах заради консолідації та концентрації сил для відсічі й перемоги над агресором [5]. Він же наголошував на високій місії мистецтва: «Не тільки вороги і недруги, а й передусім «ми», які несуть у собі етичну відповідальність за суцї й майбутні покоління українців, мусять, зобов'язані знати: саме мистецтво здатне народжувати й облагороджувати почуття, емоційно-вольову енергію, що повертає, утверджує національну пам'ять нашого роду і народу. Ніщо інше як мистецтво не здатне повертати нас на дороги Правди. Здавалося б, усе до зламу довершено і втрачено. Сфальсифікована і написана завойовниками історія, витолочена національна пам'ять, знищені інституції державності, упокорена Церква, а з нею і школа, піддано анафемі діяння великих українців, з покоління в покоління, як перекотиполе, передаючи Брехню і Зло. І саме тоді єдиним редутом і бастіоном істини, який зберігав її в красі почуттів, залишалося

Мистецтво – Поезія, Музика, Живопис, Пісня» [4, с. 64]. Отже, залучення школярів до мистецьких надбань нашого народу можна метафорично порівняти із життєдайним джерелом істини, яке живить національну гідність.

Доводиться констатувати, що рівень мистецької освіти в українській школі поки що залишається далеким від бажаного. Досі існує інерція недооцінки значення мистецтва й естетичного виховання в розвитку дитини та його впливу на подальше життя вже дорослої людини, незалежно від професії й роду занять. Недостатньо годин відведено на викладання навчального предмета «Мистецтво» в загальноосвітній школі, від чого відповідно потерпає і його українознавча компонента.

Утім, ці перешкоди не зупиняють пошук шляхів ефективного використання мистецтва в національно-патріотичному вихованні учнів як на уроках, так і в позаурочній та позашкільній діяльності. Один із цих шляхів полягає в перегляді змісту естетичного виховання й мистецького навчання, посиленні його україноцентричності, збагаченні новими творами і персоналіями. Потужним ресурсом такого збагачення є мистецтво української діаспори, передусім західної, зосередженої в Європі, Північній і Південній Америках, Австралії.

Збереження українськими емігрантами на таких широких теренах Земної кулі своєї національної культури, мови, церкви і не тільки збереження, а й розвиток мистецтва – це унікальний феномен світового масштабу. Він засвідчує сукупну силу українського духу, здатну до протистояння найтяжчим викликам і самовідтворення в найскрутніших історичних колізіях. Він надихає та додає нам сил нині, коли триває вирішальна битва України не просто за свою державність, а передусім за національно-культурну ідентичність і гідність.

Культурні надбання української діаспори були недоступні для широкого загалу населення за часів СРСР, тим більше не могли використовуватися в закладах освіти всіх рівнів, які перебували під жорстким ідеологічним контролем. До навчальних програм, підручників і навчальних посібників з художньої культури та мистецтва вони стали залучатися від часу відновлення

Україною своєї державності 1991 року. Тоді для багатьох це було справжнє відкриття творів та імен художників, скульпторів, музикантів, театральних діячів світового рівня. До кола знань українських школярів увійшли імена Олександра Архипенка, Сержа Лифаря, Якова Гніздовського, Енді Воргола, Радослава Жука та інших видатних українців – представників різних видів мистецтва.

Наразі це коло потребує розширення, адже ресурс мистецтва української діаспори дуже великий та ще далекий від його повноцінного висвітлення в Україні. Цей ресурс відкриває широкі можливості для педагогів, вчителів мистецтва для національно-патріотичного виховання учнів у контексті естетичного виховання. А надто, що зміст навчання нині очищується від російської складової та потребує заміни якісним українським контентом. Достатні можливості для цього надає сучасний інформаційний медіа простір, зокрема цифровий, у якому можна відшукати багато цікавої нової інформації про митців української діаспори як минулого, так і сьогодення.

Поповнення знань і ерудиції школярів у царині національного мистецтва – не єдина мета посиленої уваги до мистецтва української діаспори. Це шлях до формування в них стійкого уявлення про цілісність і єдність світової української культури, для якої географічна дистанція не становить перешкоди і яка є запорукою високого рівня національної самосвідомості українців і міці Української держави.

Список використаних джерел

1. Духовна та культурна спадщина української діаспори в освітньому процесі сучасної школи: *матеріали Всеукр. круглого столу (17 листопада 2022 р., м. Луцьк)*. Луцьк: Волинський ІІПО, 2022. 220 с. URL: <http://vippp.org.ua/files/conference/---1676643223613300.pdf> (Дата звернення: 10 квітня 2023 р.)
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОН №527 від 6.06. 2022 р.). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12> (Дата звернення: 14 квітня 2023 р.)
3. Новоженець Г. Образотворче мистецтво української діаспори 1940-1970 років: поліваріантність художнього досвіду. Львів: Кальварія, 2015. 280 с.
4. Філіпчук Г. Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір : монографія. Чернівці: Друк Арт, 2016. 304 с.
5. Філіпчук Г. Г. Українськість: витоки, виклики, відповіді. Київ: Майстер книг, 2018. 448 с.

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті окреслено питання виховання культури безпечної життєдіяльності учнівської молоді в цифровому просторі в умовах воєнного стану. Акцентовано увагу на важливих аспектах діяльності в цифровому просторі в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *дитячі й молодіжні громадські організації, воєнний стан, цифровий простір, особливості діяльності.*

Життя сучасної людини тісно пов'язане із цифровим простором, який просякає в усі сфери діяльності, рівні комунікації й соціальної взаємодії та має суттєвий вплив на освіченість, виховання й розвиток особистості. У науково-аналітичній доповіді «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи» зазначається, що сучасна освіта готує людину до способу життя у ХХІ ст., коли інформаційно-цифрове середовище стає необхідною умовою життєдіяльності в усіх сферах суспільного буття [1, с. 4]. Новітні цифрові реалії, широка мережа інформаційно-комунікаційних засобів суттєво розширюють можливості світопізнання людини, виступають дієвим засобом оптимізації навчання та набуття умінь і навичок, професійній діяльності й повсякденному житті кожної людини.

Новий перебіг інформаційної трансформації суспільства висуває завдання до навчання, виховання, розвитку особистості, оновлення змісту, форм, соціальних практик у становленні людини нового часу, її готовності до швидкої зміни форм і видів діяльності, мобільної до нових умов життя.

Уведення в Україні воєнного стану на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 та повномасштабного нападу російських загарбників на Україну потребувало здійснити перебудову у сфері освіти в умовах воєнного стану. Воєнний стан в Україні та введення дистанційної форми навчання засвідчили гостру потребу застосування цифрових технологій у системі освіти, завдяки яким доступ до освіти залишився б безперервним.

Значна частина сімей з дітьми внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій вимушено стали переселенцями та

біженцями в межах України та за кордоном. Значна кількість педагогів і здобувачів освіти різного рівня досі залишаються на тимчасово окупованих територіях та потребують особливої підтримки держави. Станом на грудень 2022 року російськими окупантами зруйновано повністю 406 закладів освіти, частково зруйновано 2,6 тисячі закладів.

Ускладнена широкомасштабною війною ситуація потребувала швидкого реагування та змусила керівництво держави, органи управління освітою, інститути громадянського суспільства шукати оптимальні рішення організації освітнього процесу здобувачам освіти в місцях їхнього постійного проживання й місцях евакуації, переведення дітей в умовно безпечних районах на дистанційні форми навчання.

Дистанційні форми навчання певною мірою сприяли розширенню інтернет-практик для самостійного пошуку учнівською молоддю інформації для навчання, оперативної інформації щодо воєнних дій, залучення до волонтерської діяльності. Міжособистісне спілкування дітей та учнівської молоді перейшло у формат онлайн-зустрічей на різних інформаційних платформах. Найбільшій популярності серед онлайн-ресурсів для організації дистанційного навчання набули платформи Zoom і Google Class.

Інформаційно-комунікаційні технології стали важливим інструментом у житті дітей під час здобуття освіти, соціалізації, самореалізації в умовах воєнного стану. Результати Всеукраїнського соціологічного дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє» (2023 р.) засвідчують, що 93 % підлітків найбільше спілкувалися з друзями, батьками, однолітками, інтернет-спілкування було наймасовішим форматом спілкування як дорослих, так і дітей. Зокрема, 90 % підлітків навіть в умовах воєнного стану докладають зусиль для самореалізації. 38 % – намагаються гарно вчитися та отримувати знання, 35 % дивляться та слухають лекції на YouTube, 22 % вивчають самостійно іноземну мову через ігри, 17 % використовують онлайн-додатки для вивчення мов, 7 % проходять курси на Coursera, Prometheus [2].

Нова реальність розширила виклики та потребує виховання культури

безпеки дітей у цифровому просторі. Одне з найважливіших завдань – навчити дітей правилам безпеки, і це спільне завдання сім'ї, держави, освіти, суспільства. Культура безпечної життєдіяльності учнівської молоді охоплює весь простір життя як онлайн, так і офлайн. Водночас не кожна дитина в Україні володіє достатнім рівнем знань щодо існуючих ризиків у цифровому середовищі й навичками безпечної поведінки в цифровому просторі. Дорослі, батьки, вчителі повинні допомагати отримувати знання та надавати підтримку у використанні цифрового середовища. Цифровий простір висуває вимоги до володіння учнівською молоддю необхідними сучасними знаннями для повноцінної роботи в цифровому просторі, а разом і знаннями ризиків, які можуть наразити на небезпеку в цифровому середовищі, та необхідністю набуття навичок безпечної поведінки.

Ми свідомі того, що в умовах воєнного стану є важливе коло питань, що стосується протидії масованій ворожій інформаційній пропаганді. Необхідно вчити учнівську молодь критично і вдумливо ставитися до ворожої пропаганди, порівнювати інформацію та опановувати техніки аргументації в інформаційній війні з ворогом. Наші люди, а особливо діти і молодь, які залишаються на тимчасово окупованих територіях, де відбувається перевірка ідентичності на міцність, потребують підтримки. Вони живуть у вигаданій реальності з ворожими наративами, викривленням реального стану речей, які системно забивають у голови людей, дітей та молоді. Нам треба це враховувати та системно розробляти механізми протидії.

Комунікація у віртуальному просторі має свої особливості. Зокрема, онлайн-спілкування дітей та учнівської молоді, які часто перебувають без нагляду дорослих, звичайно потребує певних заходів безпеки, оскільки юні користувачі можуть потрапити в пастку відкритого доступу до інформації, та не завжди середовище спілкування є безпечним для дитини. Наразі діти й молодь переживають стрес та мають підвищений рівень тривожності, вони переживають за своїх близьких, про невідоме майбутнє. За результатами дослідження (2023 р.) підлітків найбільше хвилює війна, страх за життя і

здоров'я. Високий рівень тривожності і неможливість опанувати свій емоційний стан штовхають учнівську молодь до пригод, наслідки яких вони не завжди можуть передбачити. Водночас безконтрольне й безвідповідальне використання ресурсів цифрового простору містить ризики для здоров'я, розвитку та благополуччя дітей.

Так, у соціальних мережах діють спільноти з організації небезпечних розваг серед підлітків у соціальних мережах, як інтернет-челенджі та «групи смерті», які провокують підлітків до жаги пригод, небезпечних ігор, результатом яких часто стає самогубство. Серед таких груп «Синій кит», «Море китів», «Тихий дім», «Червона сова», «Розбуди мене в 4:20» та інші. Челендж (англ. Challenge) – жанр інтернет-роликів (дослівно «кинути виклик», повторити). Серед найбільш небезпечних серед дітей та учнівської молоді стали челенджі: «вогняний челендж» (Fire challenge); «падіння в стрибку» (Tripping jump challenge); «отруєння капсулами для прання» (Tide pods challenge); «суїцидальний челендж Момо»; «удушення/непритомність/втрата свідомості» (Choking/fainting/pass-out challenge); «контрольована задуха» (Blackout challenge); «вибух розетки» (Outlet Challenge); «вистрибни з автомобіля» (Drake «In My Feelings»); «я без свідомості» (Pass out prank, Shocking games) та інші.

За умови відсутності компетентностей щодо безпечної поведінки в цифровому просторі такі дитячі забави можуть мати трагічні наслідки. Тому, усім, хто працює з дітьми, батькам, родичам, дитячим та молодіжним громадським організаціям, які опікуються дітьми в складний період воєнного стану, треба бути уважними до кожної дитини, виявляти підтримку й емпатію. Потрібно змістити фокус уваги з академічних успіхів на підтримку і нормалізацію психічного стану дітей та учнівської молоді, допомогти їм пережити труднощі війни. Важливим є залучення батьків до освітнього процесу в період воєнного стану та повоєнного відновлення, що сприятиме формуванню безпечного освітнього й родинного середовища для дитини.

Список використаних джерел

1. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми,

перспективи. Науково-аналітична доповідь / В.Ю. Биков, О.І. Ляшенко, С.Г. Литвинова, В.І. Луговий, Ю.І. Мальований, О.П. Пінчук, О.М. Топузов / за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: 2022. 96 с.

2. Електронний ресурс. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3689148-v-ukraini-90-pidlitkiv-hocut-buti-korisnimi-pid-cas-vidbudovi.html>

З.В. Охріменко, м. Київ

ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В УЧНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті актуалізовано проблему формування кар'єрної спрямованості, що пов'язано зі зростанням ролі професійно-технічної освіти в умовах повоєнного відновлення нашої країни. Окреслено низку суперечностей, вирішення яких дозволить учням усвідомлено й цілеспрямовано планувати власну кар'єру, що є психологічною базою для самореалізації особистості як суб'єкта професійної діяльності.

Ключові слова: воєнний стан, кар'єра, кар'єрна спрямованість, учні, професійне самовизначення.

Сучасна Україна перебуває в надзвичайно складних умовах, пов'язаних з воєнним станом. Руїнація інфраструктури, демографічні втрати, міграція населення – усі ці чинники окремо та в сукупності призводять до стрімкого погіршення нашої економічної системи. Однак, уже зараз дуже важливо усвідомлювати, як саме буде розвиватися наша країна в поствоєнний час. Або ми будемо високотехнологічною країною з експортоорієнтованою, соціально відповідальною моделлю економіки, або країною, яка роками відбудовується, залишаючись у стані кризи. За першої моделі такі сектори економіки, як ІТ, виробництво, агробізнес, мають бути не лише підтримані державою матеріально, а й забезпечені висококваліфікованою робочою силою.

Особливо зростає значення викладеного вище в сучасних умовах реформування освіти. Так, у Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» зазначається, що старша школа стає профільною. Відповідно після 9 класу учень має визначитися з бажаним форматом подальшої освіти, що передбачає не лише усвідомлений вибір між академічною і професійною середньою освітою, а й визначення вектору подальшого професійного розвитку.

За таких умов надзвичайно зростає роль усвідомленої моделі

професійного становлення, яка базується на ефективному самовизначенні, несуперечливій професійній мотивації, узгодженій системі особистісних і професійних цінностей та самоцінності особистості в цілому. Отже, дуже важливо готувати підростаючу молодь, починаючи із закладів загальної середньої освіти, до усвідомленого цілеспрямованого обґрунтованого процесу планування кар'єри, що є психологічною базою для самореалізації особистості як суб'єкта професійної діяльності.

Натомість численні наукові дослідження різних аспектів професійного самовизначення доводять, що сучасні учні старшого шкільного віку часто мають низьку мотивацію до навчальної діяльності, нереалістичні професійні плани, несформовану систему професійно-ціннісних орієнтацій. Навіть випускники закладів вищої освіти мають труднощі у визначенні шляхів подальшого особистісного й професійного зростання.

Таким чином, у сучасному освітньому процесі наявні суперечності між: соціальною значущістю підготовки учнів закладів загальної середньої освіти до успішної самореалізації в суспільстві та спроможністю учнів обирати траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення; наявним педагогічним потенціалом закладів загальної середньої освіти у формуванні кар'єрної спрямованості та необхідністю оновлення програмно-методичного забезпечення означеного процесу.

Зауважимо, що учні старшого підліткового віку і старшокласники мають володіти конкретними знаннями, уміннями й навичками, які допоможуть свідомо обирати власний кар'єрний шлях. Зважаючи на те, що період навчання в школі є найбільш продуктивний для опанування кар'єрними навичками, вважаємо, що кар'єрне зростання має стати одним з напрямів профорієнтаційної роботи з учнями.

Визначено, що наукові пошуки в контексті теми дослідження стосуються переважно дослідження умов, чинників, факторів, які впливають на формування кар'єри студентів закладів вищої освіти. Проте, вивчення

особливостей кар'єрних спрямувань учнів ЗЗСО висвітлено недостатньо та потребує розроблення й упровадження змісту, форм і методів для забезпечення усвідомленого цілеспрямованого науково-обґрунтованого процесу планування кар'єри.

Отже, суть подальшого запланованого дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці *технології формування в учнів кар'єрної спрямованості* як системи ставлень до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей, що будуть перебувати в постійному розвитку та спонукати особистість до саморозвитку. Відповідно технологія передбачає індивідуальний підхід, постійний моніторинг результатів, гнучкість застосування форм і методів та схематично виглядає так: діагностика ↔ проектування ↔ реалізація ↔ діагностика [1].

Наукова обґрунтованість дослідження обумовлена покладеною в її основу парадигмою про те, що саме в межах понять «самоствавлення» і «ціннісно-професійне ставлення» формується вектор професійного саморозвитку.

Відтак визначаємо, що *кар'єрна спрямованість учнів* може тлумачитися як складне динамічне утворення особистості, що ґрунтується на усвідомленні власних ціннісно-професійних характеристик, які об'єктивуються в кар'єрних прагненнях та втілюються у формуванні відповідних умінь.

Таким чином, сутність проблеми *формування кар'єрної спрямованості* в учнів старшого підліткового і юнацького віку буде розглядатися як завдання створення виховних технологій, спрямованих на забезпечення активізації процесу професійного саморозвитку особистості з урахуванням вимог сучасного ринку праці й умов воєнного стану.

Проблеми побудови та реалізації освітньо-професійного шляху особистості є актуальним напрямом сучасних вітчизняних і закордонних психолого-педагогічних досліджень. Слід зазначити, що в закордонних дослідженнях професійне становлення особистості досліджується переважно в контексті кар'єрного зростання відповідно до теорій кар'єри. Для нашого

дослідження особливу цінність мають теорії, згідно з якими вибір кар'єри можна спрогнозувати на основі індивідуальних особливостей, інтересів, цінностей, схильностей людини (Е. Бордін, Д. Браун, Дж. Голланд). За цих умов успішне кар'єрне зростання залежить від збігу типу особистості й виду професійного середовища (У. Holland), від прагнення людини вдосконалюватися, виражати, проявляти себе в значимій для себе справі (А. Maslow), від співвідношення зовнішньої та внутрішньої мотивації в цьому процесі (Е. Deci, Р. Ryan, Д. Super). На думку представників соціально-когнітивної теорії кар'єри (А. Steven, А. Bandura, Р. Lent), в основі кар'єри лежить співвіднесеність релевантних конструктів («Я – концепція», самоефективність, інтереси, потреби тощо), що дає змогу розробити узгоджену модель професійної поведінки людини. Враховуючи це, вважаємо, що ефективне професійне самовизначення можливе під час реалізації та взаємодії потреб особистості в компетентності, автономії, ідентичності (D. Brown, L. Gauthier). Відкритим питаннями для сучасних закордонних науковців у контексті теорій професійного зростання є: можливості розвитку людського потенціалу у зв'язку зі збільшенням свободи й самостійності виборів та розвиток особистості як результат ефективного функціонування та гарного самопочуття. Натомість у вітчизняному просторі дослідження кар'єрних орієнтацій здійснюється переважно в контексті ключового компоненту професійного і особистісного розвитку (А. Борисюк, Л. Злочевська, Т. Карамушка, О. Кучерявський, В. Лозовецька, Є. Татарінова, Т. Титаренко та ін). Акмеологічний аспект побудови кар'єри висвітлено в працях І. Беха, А. Деркача, Ю. Маркової, В. Рибалки та ін. Українськими вченими активно вивчаються особливості кар'єрних орієнтацій у студентів різних спеціальностей (С. Алексєєва, Л. Березовська, Н. Гончарова, Н. Горенко, Л. Долгих, А. Журавель, Д. Закатнов, Т. Канівець, Л. Карамушка, В. Овсяннікова, В. Чернявська). Одним з актуальних напрямів дослідження є вивчення психологічної готовності до здійснення професійної кар'єри (М. Горенко, А. Журавель, Т. Канівець, Т. Карамушка, Н. Шеленкова та ін.). Підходи до

кар'єрного консультування як складової професійної орієнтації розробляються українськими вченими (О. Ігнатович, В. Рибалка, А. Шевенко, Г. Татаурова-Осика та ін.). Результати вказаних досліджень свідчать про те, що підтримка розвитку кар'єри є одним з домінуючих напрямів в освітньому процесі. Проте проблема формування кар'єрної спрямованості учнів у рамках освітнього середовища закладів загальної середньої освіти в умовах НУШ висвітлена недостатньо та потребує інтеграції напрацювань вітчизняних і закордонних науковців.

Зважаючи на викладене вище, а також те, що відновлення сучасної України буде безпосередньо вимагати висококваліфікованих фахівців, які зможуть активно включитися в інноваційний процес відбудови країни, вважаємо, що вимоги до професійного становлення здобувачів освіти будуть більш жорсткими, адже держава має економити свій ресурс та не витратити зайве на перенавчання студентів і виплати молоді з безробіття. Зі свого боку, особистість також має розвивати свій потенціал та спрямовувати його на користь особистісному й професійному розвитку. За таких умов актуалізується проблема розроблення й упровадження сучасного науково-методичного забезпечення усвідомленого, обґрунтованого вибору професійної кар'єри.

Список використаних джерел

1. Педагогічні технології підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри: методичний посібник / Закатнов Д. О. та ін. Київ: ПТОО НАПН України, 2015. 221 с.

О.В. Пащенко, м. Київ

МЕТОД ПРОЄКТУ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО КОМУНІКАЦІЙ У ЦИФРОВОМУ ВІДКРИТОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті обґрунтовано ефективність методу проєкту у вихованні ціннісного ставлення до комунікацій в умовах цифрової трансформації суспільства й формування цифрового відкритого середовища. Визначено особливості проєктної діяльності, що забезпечують розвиток у вихованців критичного мислення, інформаційної та комунікативної компетентностей.

Ключові слова: метод проєктів, цифрове освітнє середовище, ціннісне ставлення до комунікацій.

Цифрова трансформація охоплює все більше сфер життя людини. Нині вже звичними та загальноживаними стали такі поняття, як «цифрове середовище», «цифрове суспільство», «цифрова реальність». Освіта теж не стоїть осторонь цієї цифрової еволюції. Офіційно цифрова модернізація в Україні розпочалася із Закону України «Про Національну програму інформатизації», проте увага дослідників саме у сфері освітньої трансформації активізувалася 2017 року. Тоді про використання можливостей цифрових технологій в освіті у своїх роботах заявили О. О. Берзанюк, В. П. Вембер, М. А. Глабун, В. І. Ковальчук, Н. В. Морзе та ін [2]. На перше місце в напрямках досліджень вийшли наукові розвідки щодо можливостей застосування різних видів цифрових технологій у природничих та суспільних науках, як то 3D-картування, системи електронного сповіщення, цифрове моделювання тощо. Подібні освітні тенденції поступово розширюють сфери застосування інноваційних педагогічних технологій і цифрових інструментів в освітньому процесі, створюючи тим самим відкрите цифрове освітнє середовище.

Зазначене освітнє середовище відрізняється від традиційного значною «цифровізацією», тобто насиченням фізичного світу різноманітними електронно-цифровими пристроями, засобами, електронними системами для реалізації електронно-комунікаційного обміну інформацією. І на початкових етапах описана тенденція в освіті викликала деякий супротив з боку всіх учасників освітнього процесу, однією з причин такого протистояння була відсутність цифрових компетенцій у педагогів та учнів. Однак, нині в умовах воєнного стану, якому передували коронавірусні обмеження, освітня взаємодія здебільшого є можливою саме завдяки налагодженню цифрового способу комунікації. І дуже важливо в стрімкому потоці інформаційних технологій сформувати в учнів ціннісне ставлення до комунікації, забезпечити розуміння того, що відкрите цифрове середовище є частиною природного середовища, а не окремою реальністю, що впровадження цифрових технологій спрямоване на вдосконалення процесу життєдіяльності людини, покращення життя

суспільства і держави, а не витіснення людини з природної екосистеми. Молодь має чітко усвідомлювати, що її дії і в реальних умовах, і в цифрових взаємодіях мають реальні наслідки для природи і суспільства [1].

Виховання ціннісного ставлення до комунікації та формування природоохоронного світогляду в умовах цифрового відкритого середовища має бути першочерговим завданням закладів освіти, освітніх і громадських організацій. Виконання цього завдання може досягатися різними методами та реалізовуватися в різноманітних форматах. Одним з дієвих способів є метод проєктів, що виявляє ефективність у формуванні ціннісного ставлення до комунікацій у цифровому відкритому середовищі, оскільки:

- забезпечує нелінійну, гіпертекстову подачу навчального матеріалу, що самостійно аналізується здобувачами освіти – це забезпечує формування критичного мислення вихованців та розвиток інформаційної вибірковості;
- проєкт розширює види інформаційної взаємодії між педагогом та здобувачем освіти, розкриває різні форми комунікації залежно від потреби;
- виконання проєкту передбачає зростання автономії учнів, підкреслює важливість прийнятих рішень, впливаючи на їхню свідомість і виваженість;
- проєктна діяльність спонукає до самоосвіти в синхронному або асинхронному режимі взаємодії з керівником;
- презентація результатів проєкту передбачає представлення різних форматів і структур матеріалу, що вимагає опанування різних інформаційно-цифрових інструментів, актуальних у цифровому відкритому середовищі;
- у процесі проєктної взаємодії збільшується рівень відповідальності всіх учасників процесу за результати діяльності, тим самим формується ціннісне ставлення не лише до своєї праці, а й до здобутків інших учасників проєкту та всього процесу комунікації в цілому.

Освітній процес, що побудований у форматі проєктної діяльності в умовах цифрового відкритого середовища, ефективний у формуванні ціннісного ставлення до комунікації, оскільки ґрунтується на обов'язковому поєднанні активних форм взаємодії й самостійної діяльності, у межах якої

здобувачі освіти та вихованці стикаються з деякими труднощами в розв'язанні поставленої проблеми, для вирішення яких необхідно чітко поставити запит для консультації й отримання допомоги, тим самим вони відточують свої комунікативні навички, усвідомлюють цінність наданої інформації, навчаються цінувати час та реалізовувати можливості.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ - Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
2. Морзе Н. В., Вембер В. П., Гладун М. А. 3D картування цифрової компетентності в системі освіти України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Том 70. № 2. С. 28-42.

А.В. Пугач, м. Київ

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ФОРМУВАННІ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Розглянуто поняття життєвої успішності особистості. Актуалізовано значущість профорієнтації, профконсультації, профдіагностики у формуванні життєвої успішності старшокласників, набутті ними життєвих компетенцій для успішної самореалізації. Виявлено можливості і переваги соціальних мереж у позиціонуванні ЗВО та інших суб'єктів щодо профорієнтаційної діяльності.

Ключові слова: *життєва успішність особистості, життєві компетенції, соціальні мережі, профорієнтаційний потенціал.*

В умовах нових цивілізаційних викликів і загроз, зокрема всеохопної диджиталізації, на порядку денному постало питання підготовки зростаючої особистості як успішної людини, громадянина-патріота Української держави, професіонала, здатного до інноваційних перетворень у різних галузях суспільного буття. У зв'язку із цим виховний процес має бути переформатовано з урахуванням цифрової форми соціалізації (В. Кремень, С. Сисоєва, І. Бех та ін.), що забезпечить розвиток особистості на основі здатності опановувати значний обсяг інформації, проектувати успішні життєві стратегії, прогнозувати майбутній кар'єрний поступ, результативно інтегруватися в соціум тощо.

Розгляд актуалізованих у міждисциплінарному науковому дискурсі визначень категорії «успішність» засвідчив її розуміння в об'єктивно-суб'єктивному вимірі. Об'єктивний аспект успішності пов'язують із суспільним визнанням особистості з погляду цінностей і культури конкретного суспільства,

експертною оцінкою її досягнень як визначних (О. Голентовська). Тоді як суб'єктивний – з особистісним переживанням досягнення успіху, його результативністю, самооцінкою (О. Голентовська, О. Поліванова). Сутність успішності дослідники вбачають у неодноразовому верифікованому життєвому досвіді на основі позитивного мислення й способу життя. Ідеться про мотивацію досягнення поставленої мети шляхом цілеспрямованої діяльності, прагнення гармонійно розвиватися [4]. О. Матеюк розглядає успішність як внутрішній стан особистості, що досягається поступово за регулярної концентрації на власних ключових бажаннях, активних зусиллях задля рівноваги та гармонії. Їхнє підґрунтя становлять відмінне здоров'я в усіх його виявах, належне фінансове забезпечення, довіра в сім'ї, соціальне і професійне самоствердження. У ментальній моделі життєвого успіху Ю. Ільїної [2] відображено такі його складники: фінансовий, комунікативний, досвідний, сімейний, віковий, здоров'я, гендерний, мотиваційно-ціннісний, емоційний, професійний. Тож з урахуванням ідей дослідників [1 та ін.] поняття *«життєва успішність старшокласників»* потрактуємо як емоційно насичений стан особистості старшокласника, пов'язаний з реалізацією життєвого проєкту, усвідомленням особистісного самоздійснення, суб'єктивним переживанням власного успіху в навчальній та інших сферах життєдіяльності, відчуттям сенсу життя.

Профорієнтаційну роботу в старшій школі спрямовано на підготовку здобувачів освіти до майбутньої професійної діяльності шляхом забезпечення умов для академічної успішності та професійного самовизначення учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, здібностей, уподобань та запиту ринку праці. Професійна орієнтація покликана сформувати ціннісне ставлення до праці, розуміння її значущості, допомогти в самостійному усвідомленому професійному виборі, а також у формуванні світоглядних орієнтирів, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, життєвих компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в житті, навчанні та праці [5]. Професійну орієнтацію в Новій українській школі розглядають на

основі залучення всіх учасників освітнього процесу й зацікавлених сторін.

Таку ж думку обстоюють В. Кириченко та В. Нечерда, наголошуючи на значущості партнерської взаємодії закладу освіти і стейкхолдерів у формуванні соціально та життєво успішної особистості старшокласника, наданні допомоги у віднаходженні свого місця в житті; включенні в організацію середовища власної життєдіяльності й опанування способами реалізації життєвого проєкту [3].

У дослідженнях про використання інтернет-технологій у професійній орієнтації молоді розглядають такі ресурси: сайти закладів освіти з умовами вступу і напрямками підготовки; освітні портали; ресурси працевлаштування; тестувальні ресурси (А. Берко, Т. Пасічна, Т. Попова), а в професійному консультуванні, професійній орієнтації та працевлаштуванні – сайти з інформацією про послуги в працевлаштуванні; проєкти з послугами в професійному консультуванні; сайти державних структур зайнятості населення; проєкти щодо послуг та інформацією в працевлаштуванні й сфері професій з професійним консультуванням (В. Осадчій, Т. Попова, А. Хоменко).

Водночас сучасні потенційні абітурієнти, їхні батьки, педагоги та інші зацікавлені сторони переважно є активними користувачами соціальних мереж – ефективних каналів впливу на найширшу аудиторію, що забезпечують двосторонню комунікацію між власником акаунта та користувачами мереж або між підписниками. Порівняно з офіційними сайтами організацій, Facebook, Instagram, YouTube тощо дають змогу репрезентувати їх і на основі офіційної інформації, і особистісного бачення, зворотного зв'язку з підписниками шляхом діалогу, відгуків, відповідей на запитання й зауваження, розсилки тощо.

Представництво ЗВО в соцмережах зазвичай забезпечують офіційні сторінки університету та окремих структурних підрозділів. Facebook як відкрита комунікаційна платформа з новинним, дослідницьким чи аналітичним змістом (фотографії, інфографіка, відео, блог-дописи, новини, розповіді (Stories)) дає змогу ознайомитися абітурієнтам з історією, внеском у розвиток певної галузі, діяльністю центрів, кафедр, бібліотеки, музею тощо, науковими

(конференції), культурно-мистецькими (екскурсії, концерти, майстер-класи), спортивно-розважальними заходами (флешмоби), значущими подіями (державні свята), результатами різних рейтингів. Усе це пов'язано з брендингом ЗВО, зміцненням довіри до нього, зокрема майбутніх абітурієнтів (Т. Бондаренко, В. Стеценко, Н. Стеценко Г. Ткачук та ін.). Профорієнтаційна робота ЗВО в соцмережах дає змогу в зручний час і за типовими запитаннями на основі мультимедійних матеріалів поінформувати зацікавлену аудиторію, зокрема, щодо вступної кампанії, популяризувати певні спеціальності. Для цього використовують також можливості Instagram (з коротким текстом у підписах до фото або відео чи без підписів, хештегами, прямими трансляціями «livestreaming», із запитаннями в коментарях і відповідями наживо у відеострімі) та YouTube як сервісу зі здатністю завантажувати, поширювати, редагувати, коментувати відео. Слайд-шоу, відеоролики, презентації, відеоекскурсії використовують у заходах: «Сторінками історії», «Дні відкритих дверей», «Мій університет – моя гордість». У контексті формування життєвої успішності старшокласників особливо значущими є події: «Сходінками успіху», «Секрети успішності майбутньої професії», «Конкурси фахової майстерності». Зворотний зв'язок з абітурієнтами, вивчення їхніх особливостей як покоління Z, потреб, мотивів, очікування дає змогу скоригувати пропозиції ЗВО з тим, аби абітурієнти обрали фах для життєвої успішності.

Державна служба зайнятості професійну орієнтацію здійснює онлайн шляхом професійного інформування, консультування й діагностики. Розміщує аматорські ролики про світ професій, мотиваційні ролики, челленж аматорського відео професій. Міністерство освіти і науки України репрезентує Всеукраїнський урок з профорієнтації: «Обери професію своєї мрії», Телешколу «Всеукраїнська школа онлайн» для 9–11-х класів. Спецурок «Як обрати майбутню професію?» тощо.

Усе більшої популярності набувають онлайн-марафони з тестування, до яких залучають і батьків підлітків. Зокрема, кампанія GoIT пропонує відеоуроки, виконання завдань, участь у вебінарах про можливості професії

тестувальника, і на цій основі спілкування учасників між собою та менторами, пошук однодумців і нових друзів, що важливо в становленні зростаючої особистості. Ресурси працевлаштування, зокрема roboota.ua, з новою медіаплатформою «budni» здійснюють інформаційний супровід тих, хто шукає роботу та пропонує працевлаштування; розміщують колонки експертів, аналітику та новини ринку праці; захоплені історії українців; інформують про нюанси роботи під час війни.

Отже, профорієнтаційна робота зі старшокласниками засобами соціальних мереж забезпечує формування ціннісних орієнтацій, життєвих орієнтирів, потреб і прагнень особистості, що пов'язано з формуванням життєвої успішності. Сучасним старшокласникам властива особиста активність у професійному самовизначенні, спрямованість на професію, пов'язані з ІТ-сферою, прагнення долучитися до суспільних справ, командної взаємодії, готовність до виявлення лідерських якостей, зворотного зв'язку, зокрема в соцмережах. Водночас педагогічний супровід підлітків, упровадження шкільної медіаосвіти та підготовка до безпечної й ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа мають мінімізувати ризики цифрового середовища.

Список використаних джерел

1. Боровинська І. Є. До психологічного розуміння понять «успіх», «успішність», «життєвий успіх», «життєва успішність». *Науковий вісник ХДУ*. 2017. Вип. 3(2). С. 142–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_3%282%.
2. Ільїна Ю. М. Методика дослідження життєвого сценарію «успіх». URL: https://lib.iitta.gov.ua/1711/1/Lototska_lifescenario_research_metod_2010.pdf
3. Кириченко В. І., Нечерда В. Б. *Партнерська взаємодія як засіб примноження ресурсів формування соціально успішної особистості старшокласника. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2019 рік. Івано-Франківськ, 2020. С. 104–108.
4. Матеюк О. А. Успішність особистості: сутність та зміст феномену. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_4_31
5. Методичні рекомендації щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які здійснюють профорієнтаційну роботу у закладах загальної середньої освіти, в тому числі з учнями з ООП. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/корууа_mr_proforyentaczijna_robota_5_5.pdf

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ДОСВІД МИСТЕЦЬКОГО ОНЛАЙН-ПРОЄКТУ

Розглянуто необхідність трансформації форм реалізації національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді в сучасних умовах в Україні. Акцентовано значення мистецтва як дієвого засобу національно патріотичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді. З огляду на переваги цифровізації освіти – можливість запровадження освітньо-виховного процесу за принципами прозорості, відкритості й доступності, запропоновано спрямувати увагу на формах реалізації національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання в цифровому просторі.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, учнівська молодь, мистецтво, мистецький онлайн-проєкт.

Виклики перед системою освіти соціально-політичного характеру (COVID-19, війна в Україні 2022-2023 рр.) загострюють проблему національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання, що потребує перегляду засобів – з урахуванням запитів суспільства, особливостей соціалізації дітей і учнівської молоді, можливостей інформаційного середовища й нових технологій.

Орієнтирами реалізації національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді слугують законодавчі документи (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року (2015), Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022) та ін.) [3; 4]. Вищеозначена проблема розглядається науковцями різноаспектно: так, розробляються теоретичні засади національно-патріотичного виховання (І. Бех, К. Журба, В. Кириченко, Б. Кобзар, О. Сухомлинська, К. Чорна), положення про сутність і зміст військово-патріотичного виховання учнівської молоді (А. Афанасьєв, Ю. Красильник, В. Мірошніченко, Л. Олійник, Г. П'янковський), засади початкової підготовки допризовної молоді до військової служби (Г. Бесарабчук, М. Зубалій, С. Мотика, О. Остапенко, М. Тимчик) та ін.

У низці виховних засобів особливе значення відіграє мистецтво з його потужним виховним потенціалом.

Зміст і форми національно-патріотичного виховання останніх 5-7-років істотно трансформувалися: традиції «радянської доби» змінилися на нові, сучасні формати. Водночас засоби національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання сучасних молодих людей, що стосуються мистецтва, потребують переосмислення й оновлення. Помітно, що бракує сучасних ґрунтовних досліджень цієї тематики; навіть у Методичних рекомендаціях щодо національно-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти відсутній розділ про такий засіб впливу на учнів, як мистецтво [5]. До цього ж зазначимо: мистецтво нині переміщується в цифровий простір, зумовлюючи нові форми освітньо-виховної роботи, що відповідає потребам сучасної «диджиталізованої» молоді. Тож, урахувавши низку переваг цифровізації (зокрема, можливість запровадження освітньо-виховного процесу за принципами прозорості, відкритості й доступності), вважаємо необхідним використовувати цифровий простір з метою національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання. Урахувавши переваги і ризики цифровізації освіти [4], у мистецькій освіті поступово накопичуються практики застосування різноманітних платформ, онлайн-сервісів тощо [1; 6]. З'являється успішний освітній досвід і в напрямі національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання [2].

Мета статті – висвітлити хід і результати нині діючого Міжнародного мистецького онлайн-проєкту «UNITY ART PROJECT MELITOPOL», що є успішною творчою ініціативою в напрямі національно-патріотичного виховання дітей і молоді.

Міжнародний мистецький онлайн-проєкт «UNITY ART PROJECT MELITOPOL» (далі – Проєкт) був започаткований у перші тижні війни в Україні 2022 року. Головна ідея Проєкту полягала в наданні можливості дітям і молоді висловити своє ставлення до подій в Україні початку 2022 року мовою образотворчого мистецтва, згуртувати дітей-митців та надати платформу для єднання дорослих і дітей.

Організаторами проєкту виступили ініціатори з трьох країн (Україна,

Швейцарія, Німеччина): Тетяна Житнік – керівник Проєкту, викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; Олена Решетнікова – координатор групи в Телеграм-каналі, студентка кафедри соціології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; Хіме – художниця та викладач мистецтва, Швейцарія; Маша Вишецька, технічний редактор і рекламіст, художниця-ілюстраторка з міста Бахмут, яка нині мешкає в Німеччині. Співорганізатором Проєкту став Всеукраїнський науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта».

Онлайнова форма Проєкту дозволила об'єднати педагогів, учнів, батьків, фахівців різних закладів, усіх небайдужих. Від початку Проєкту відбулися декілька етапів, у результаті яких проведено три онлайн-заходи.

Перший етап Проєкту «Малюють діти мирне майбуття» (17.03.2022–21.04.2022 рр.). Зміст етапу: учасники виконували художні роботи на відповідну тематику та надсилали їх на спеціально створений Телеграм-канал (<https://t.me/unityartproject>), де всі учасники мали можливість їх побачити. *Результатом* етапу стали два заходи: **онлайн-виставка** (17.03.2022 –21.04.2022 рр.) і **онлайн-зустріч** усіх учасників (21.04.2022 р.). Для кращого сприймання координатором каналу художні роботи учасників були поєднані у відеоролики з музичним оформленням. На онлайн-зустрічі був репрезентований Проєкт, відбулась онлайн-виставка і спілкування з учасниками, гостями та співорганізаторами.

У Проєкті взяли участь близько 300 дітей віком 4-16 років з різних країн (Україна, Швейцарія, Німеччина, Італія, Сирія, Еритрея, Польща, Бельгія, Іспанія). Тематика художніх робіт показала, що діти і молодь люблять свою країну, надихаються її природою, видатними постатями, історичним минулим і через художні образи втілюють своє ставлення до неї. У роботах відчувається потужний посыл: молодь прагне боротися за свою країну та жити вільними! А в такий спосіб проявляється дієвий патріотизм учасників, свідоме ставлення до подій в Україні.

Другий етап Проєкту – Онлайн-міст єдності «Просто так.» до Дня захисту дітей, він реалізовувався в строки 01.06.2022 р.–01.07.2022 р. Учасникам запропонували намалювати або фотографувати букети чи квіти – як частину України. Роботи демонструвалися в групі Телеграм в онлайн-форматі впродовж місяця. У цей час учасники ініціювати спілкувалися в групі. Отже, художні образи в роботах учасників сприяли мистецькій комунікації дітей і дорослих, що допомагала вистояти в складних умовах переселення, обстрілів, нестачі засобів для задоволення базових потреб. При цьому дорослі і діти підтримували один одного.

Упродовж третього етапу Проєкту відбувся онлайн-міст «Я бачу Україну скрізь...», що тривав з 24.07.2022 р. до 01.09.2022 р. Імпульсом і змістом цієї частини стали знову ж таки художні твори учасників, створені на попередніх етапах. У різних країнах відбулася серія виставок наживо. Так, у місті Крупіна (Словаччина) в одній із шкіл міста було проведено виставку художніх робіт учасників Проєкту, з якою ознайомилися українські діти-переселенці й місцеві учні.

Роздруковані наліпки із символічними зображеннями України (за мотивами дитячих робіт учасників Проєкту) були роздані під час акції до Дня незалежності України в місті Банська Бистриця (Словаччина). У Словаччині відбулася низка виставок: за підтримки міської адміністрації міста Зволен в особі Анни Суровцевої, депутата міської адміністрації, керівника центру соціальної служби та мера міста Радослава Вазана. Виставку провели і в Банській Бистриці – під час ярмарку до Дня Незалежності України. На адресу Проєкту були надіслані світлини з виставки робіт сучасних митців у галереї цього ж міста – тим самим словаки виявили підтримку Україні. Цікаві світлини-асоціації отримано з Франкфурта на Одрі (Німеччина): на надісланих світлинах відображено будинки, жителі яких розмістили прапори України у своїх вікнах. Також роботи надійшли з Валенсії, де проходила акція на честь Дня незалежності України.

Висновки. Запроваджений Проєкт включав такі форми роботи, як онлайн-

виставка, онлайн-зустріч, онлайн-міст, що поєднав учасників художньою творчістю, мистецьким спілкуванням та сприяв виявленню патріотичних почуттів, свідомим і дієвим крокам назустріч перемозі українців над російським агресором, щоб, об'єднавшись з однодумцями, відшукати ресурс для подальшого життя, боротьби і творчості в ім'я перемоги України. Перспективу подальших розвідок у означеній тематиці становитиме дослідження потенціалу різних видів мистецтва у вихованні патріотичних почуттів, свідомості громадянина України.

Список використаних джерел

1. Власова В. Особливості організації дистанційного навчання мистецтва. *Мистецтво та освіта*, № 3(105). 2022. С. 43-47.
2. Житнік Т., Рагозіна В., Шерстюк Т. «UNITY ART PROJECT MELITOPOL». *Мистецтво та освіта*, № 3 (105). 2022. С. 62-63.
3. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
4. Концепція виховання дітей та молоді у цифровому просторі. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Kontsepsiia-vykhovannia-ditey-ta-molodi-v-tsifrovomu-prostori.pdf>.
5. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <https://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01>
6. Рагозіна В. В., Очеретяна Н. В. Виставка дитячої художньої творчості і її трансформація в сучасних освітніх реаліях. *Мистецтво та освіта*, № 4(106). 2022. С. 25-33.

І.П. Рогальська-Яблонська, м. Київ

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ ЯК СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ

У статті розглядається проблема виховання дітей у цифровому просторі, що виникає у зв'язку з прискореним розвитком цифровізації, оскільки в умовах цифрової трансформації середовищем виховання дітей стає не тільки реальний, але й віртуальний соціум, що містить певні загрози й виклики. Основну увагу приділено особливостям виховання особистості в умовах цифрового простору.

Ключові слова: *виховання, цифровізація освіти, цифровий простір, цифрова трансформація, віртуальний світ, онлайн-комунікація.*

Оскільки педагогічна теорія як стратегія педагогічної діяльності покликана відслідковувати зміни в соціальних потребах суспільства, то в сучасних умовах переходу від інформатизації до цифровізації вона пропонує нове вирішення проблем організації процесу виховання дітей та молоді, а також

нові підходи до організації їхнього життя та діяльності загалом. У педагогічній науці потребують свого відображення теоретичне і практичне вирішення питання цифровізації освітньої діяльності й виховного процесу, оскільки в умовах цифрової соціалізації дітей загострюються проблеми комунікативного, організаційного, соціально-морального, етичного й іншого характеру. Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки», ухвалене Кабінетом Міністрів України, а також затвердження плану заходів щодо її реалізації, окреслили виклики й стратегічні напрями виховання молодого покоління в умовах цифрової реальності [4].

Визнання державою пріоритету цифровізації освіти передбачає відмову педагогів від звичних стереотипів педагогічної діяльності й організації виховного процесу. Помітні зусилля і в дослідженнях психологічної науки, зокрема у вивченні розвитку особистості в новій соціальній ситуації, що виникла через цифрову соціалізацію, поясненні наслідків цифрової трансформації суспільства, забезпеченні психологічного супроводу процесу виховання дітей у цифровому середовищі.

Як указує В. Бочелюк, «вагомий недолік концепції цифрового покоління ми бачимо в тому, що вона констатує радикальні зміни життєвого контексту в цифрову епоху, але не заглиблюється в аналіз когнітивної процесуальності цих змін. Априорі визначено, що інформація, спожита з екрану, передбачає інші механізми сприйняття, засвоєння та обробки. Недостатня увага до наукового пояснення формування когнітивної сфери, спотворює розуміння реальних процесів діджиталізації, обмежує можливості ефективного психологічного супроводу людини в освоєнні цифрового середовища» [2, с. 84].

Цифровізація освіти має певні переваги – надає освітньому процесу гнучкості, мобільності; він стає більш персоналізованим і диференційованим. Поєднання індивідуальної та групової роботи, а також часова необмеженість навчання вивільняє час для забезпечення зворотного зв'язку, можливості проектувати індивідуальні освітні маршрути для дітей і педагогів, практично

реалізувати ідею безперервної освіти або освіти впродовж життя. Водночас цифровізація освітнього процесу створює певні виклики і проблеми. Так, С.Сисоєва вказує, що «однією з найважливіших проблем цифровізації освіти є те, що інновації в цифровому освітньому просторі є не тільки технічними й технологічними інноваціями, а й змінами в змісті та організації освітнього контенту, у структурі та організаційних принципах діяльності закладів освіти. Це вимагає перегляду концептуальних положень, змісту категорій і понять усталеної педагогічної науки, їхньої адаптації (або розроблення нового змісту) до цифрового освітнього простору» [4, с. 8].

Швидке розповсюдження цифрових технологій, цифровізація суспільства, освіти та середовища життєдіяльності створили нові соціально-культурні умови, у яких розгортається становлення особистості дитини, проходять процеси її виховання й соціалізації. Виховний процес є багатовимірним та має практичну складність реалізації, особливу в період диджиталізації суспільства. Вочевидь ситуація, обумовлена збільшенням контенту дистанційних форматів в освітньому процесі, ускладнила питання виховної діяльності соціальних інституцій. Як влучно відзначив І. Бех, «процес виховання особистості – явище багатовимірне; воно визначається впливами різного ступеня широти – від найзагальніших, соціальних чинників, до індивідувальних, вузькоспрямованих. Неможливо науково обґрунтовано організувати виховання особистості дитини, не маючи глибоких знань про сутність цих чинників, їх специфіку на цьому етапі суспільного розвитку» [1, с. 221].

Виховання є соціокультурним феноменом і виконує соціокультурну функцію, саме тому виховний процес є важливим чинником формування особистості дитини та прилучення її до загальнолюдських і національних цінностей. Однак, тут є певні особливості, на яких наголошує І. Бех: «Сучасна соціокультурна ситуація в нашій державі характеризується природною для перехідного періоду переоцінкою цінностей. Надзвичайно важливо запобігти тотальній дискредитації їх і вчасно переосмислити великий культурний досвід відповідності новим потребам людини і суспільства. Таку критично-

продуктивну роботу мають здійснювати насамперед теоретична і практична педагогіка з метою доцільної модернізації системи освіти і виховання» [1, с. 231].

Отже, зовнішні елементи соціальної реальності здатні лише підготувати цифровізацію освітнього процесу, натомість освітній розвиток завжди проходить у площині суб'єкта, завдяки його власній активності. До реалізації вихованої функції зазвичай залучаються сім'я і освітні установи – головні соціальні інституції держави. Водночас у сучасних умовах цифровізації освіти реалізація ними виховної функції ускладнюється системою міжособистісних взаємин, у яких провідне місце займають онлайн-комунікації, орієнтовані на інструментальні відносини, які не підтримують вираження складних ідей або емоційних почуттів.

Трансформація освітніх цінностей в аспекті значущості співпраці суб'єктів в умовах віддалених комунікацій актуалізує питання їхньої ефективності не лише в реальному, але й у віртуальному просторі. Тому, приймаючи ціннісне ставлення дитини до світу, людей і до самої себе як змістову основу сучасного виховання, необхідно створити науково обґрунтовану стратегію його ефективних концептів. Зокрема, вітчизняними вченими розроблено Концепцію виховання дітей та молоді в цифровому просторі, соціальна значущість якої «полягає в узгодженості задля виховних впливів на дітей та молодь у цифровому просторі; консолідації зусиль держави, освіти та сім'ї, реального сектору економіки щодо створення безпечного та сприятливого для особистісного розвитку дитини цифрового простору» [3, с. 7].

Особливість виховання в період цифровізації освіти полягає в тому, щоб забезпечити для дитини «позитивну перспективу майбутнього». Це пов'язано з негативними прогнозами, описами загроз і викликів, наявними у відкритому цифровому медіаінформаційному просторі. Тому існує необхідність пояснення дітям позитивної сутності й поступу технологічного прогресу. На переконання В. Бочелюка, «... головна ідея *цифрового виховання* полягає в тому, щоб не тільки контролювати час перебування у віртуальному середовищі, а й

забезпечувати пріоритетний доступ до корисних інтернет-ресурсів» [2, с. 98].

Серед принципів виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору Концепцією визначено такі:

- принцип конфіденційності і безпеки, що полягає в захисті персональних даних, контролі операцій, можливості надавати дозвіл, обмежувати та забороняти певну інформацію, попередженні зламів, захисті інформації від втручання чи викривлення, а також можливості її контролю з боку батьків;

- принцип індивідуалізації передбачає застосування умінь і навичок індивіда в доступі до цифрового простору та отриманні необхідної інформації, вибудовуванні індивідуальної стратегії освіти та виховання, використанні можливостей для самостійної роботи й саморозвитку, адаптивних методик, а також різного роду індивідуальних форм презентації та спілкування в соцмережах;

- принцип доступності, згідно з яким цифровий простір є відкритим, простим у доступі і використанні, а також актуальним і постійно оновлюваним;

- принцип доцільності – використання лише необхідних цифрових методик чи технологій для виконання поставлених завдань, досягнення виховних цілей;

- принцип розвитку, що забезпечує реалізацію моральних особистісних якостей, бажання вдосконалюватися, розвивати творчі здібності, адаптуватися до сучасних умов життя та використовувати переваги цифрового середовища в розв'язанні життєвих задач;

- принцип гнучкості дозволяє використовувати цифровий контент відповідно до індивідуальних, вікових, спеціальних потреб, інтересів кожної дитини з урахуванням її вподобань, задач, зручного часу, місця тощо;

- принцип інноваційності дає можливість використовувати сучасні інноваційні, зокрема й інтерактивні, дистанційні форми і методи роботи з дітьми, новітні технології й можливості цифрового простору;

- принцип інтегрованості забезпечує вивчення розмаїтих явищ життя на перетині різних наук через залучення відмінних суб'єктів освітнього процесу

[3, с. 11].

У сучасну інформаційно-цифрову епоху середовищем виховання дітей стає не тільки реальний, але й віртуальний соціум, що, з одного боку, розширює межі виховання, а з іншого – ускладнює його. У таких умовах важливою складовою виховного процесу залишається питання засвоєння й утвердження молодим поколінням базових цінностей у поєднанні із цінностями певної культури, зокрема цінностями digital-культури (зазвичай транслюють агресію і жорстокість, низьку культуру спілкування), формування в дітей досвіду продуктивної поведінки й досвіду безпечної поведінки у віртуальному світі, наукового світогляду, інтелекту, моралі й естетичних смаків. Ефективність цифрового виховання, як і цифровізації освіти, залежатиме від урахування та використання з виховною метою різних варіантів цифрового середовища, аналізу ризиків і загроз уходження особистості дитини в цифровий освітній простір.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
2. Бочелюк В. Діджиталізація як фактор формування когнітивної сфери. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2020. Вип. 62. С. 81-107.
3. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. *Вісник НАІПН України*, 2022. № 4(2). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>
4. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. *Офіційний вісник України*, 2018 р., № 16.
5. Сисоєва С. Цифровізація освіти: педагогічні пріоритети. «Освіта і суспільство», 2021, № 10-11, С. 8-9.

І.В. Руденко, м. Київ

ТВОРЧИСТЬ ХУДОЖНИКІВ-УСУСУСІВ У ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ ЗЗСО

У статті розглянуто творчість художників, які служили в Легіоні Українських Січових Стрільців та брали активну участь у Першій світовій війні й Визвольних змаганнях. Своєю діяльністю в образотворчому мистецтві, іконописі, музиці, літературі усусуси підтвердили, що вони є Лицарями нації. Мистецька спадщина художників-усусусів є прикладом незламної волі Українського народу для учнів ЗЗСО.

Ключові слова: *учні закладів загальної середньої освіти, національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, художники-усусуси,*

Реалії сьогодення актуалізують військово-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти. Ще 1914 р. Михайло Грушевський писав у своїй статті «Сараєвська трагедія» щодо «примарності європейського миру, особливо на тлі воєнних подій в Україні у ті часи і так актуально у наш» [1].

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України вказано на «формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості в дітей та молоді на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності й державності, зокрема мистецьких надбань періоду Січових Стрільців, присвячених національно-визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України» [3].

У ситуації військових дій в Україні надзвичайно зростає роль дисциплін галузі «Мистецтво», яка «популяризує кращі здобутки національної культурної і духовної спадщини, героїчного минулого і сучасного українського народу, діячів професійної й самодіяльної творчості, розвитку важливих внутрішніх аспектів життя людини як суспільних та особистих переживань, ідей, почуттів, патріотизму, національного усвідомлення» [2].

З історії відомо, що на теренах Радянської України відбувалося цинічне нищення шедеврів національної культури, нівелювання величної праці митців та активних учасників Відродження національної ідеї. Усусусами називали учасників Легіону Українських Січових Стрільців.

Зокрема, на унікальній мапі-карикатурі «Світовий мир на Україні!» (автор ідеї Георгій Гасенко, художник Емануель Верте, мапа видана у Відні 1919 р. або 1920 р.) показана трагічна історія України та спроби українців уберегти державність періоду Української народної республіки від розшматування українських земель на початку ХХ століття. Звичайно, це не топографічна карта, а політичний плакат. Напис на мапі виглядає дещо іронічно, адже до миру далеко. Він підкреслений перебільшеним зображенням фігур більшовиків, які нападають з півночі, білогвардійців – зі сходу під царським прапором та сусідів із заходу й південного заходу, які зазіхають на

українські землі. Через різні імперіалістичні прагнення інших країн Україна тоді не змогла втримати незалежну державу. Відображені події на мапі знайомлять учнів із зовнішньополітичною ситуацією довкола України в ті важкі роки.

Митцю і поручнику Івану Іванцю вдається поєднувати творчість з бойовим чином. На полі він бою зарисовує та фотодокументує бойові акції і стрілецький побут. Іванець є автором стрілецьких світлин, які послужили ілюстративним матеріалом для ювілейного альбому «Українські Січові Стрільці у боях та міжчассі» та проєкту прапора легіону із зображенням Святого Михайла, який був освячений митрополитом Андреем Шептицьким.

З початком війни Осип Курилас повернувся до Львова з Кракова та вступив у лави стрілецтва. До нас дійшли портрети визначних жінок, зображених художником-усусусом. Зокрема, Олени Степанів — першої у світі жінки-офіцера та Софії Галечко – хорунжої Українських січових стрільців. Великою популярністю користувалися поштові листівки художника. До наших днів збереглася відома пара ікон «Христа і Богородиці» у вишитих стріях.

Серед художників-усусусів виділяється скульптор Михайло Гаврилко. Він мріяв «піти в поле» за Україну та воювати на фронті проти російських окупантів. У його доробку відсутня тема бойових дій, але він прославився як автор Шевченкіани – увіковічив Т. Шевченка в пам'ятнику, барельєфах, горельєфах, плакетках, портретах і медальйонах.

Ще один художник Леонід Перфецький з початком Української революції повернувся до України із-за кордону та поринув у вир боротьби. Він зображував в акварельних і графічних творах події українсько-російської, українсько-польської війни. У батальних сценах з надзвичайною точністю відтворено всі атрибути військового побуту. Цікавим доробком Перфецького є його ілюстрація до «Енеїди» Івана Котляревського. У його інтерпретації герої твору – вояки українських армій, одягнені в уніформи українських військових формацій.

Починається Перша світова війна, і Юліан Буцманюк з художника стає

воїном. Ще в Городні художник створив низку портретів і малюнків стрільців та старшин, багато фотографував. Пізніше на основі його матеріалів вийшла серія поштівок, присвячена Січовим стрільцям. Його замальовки, етюди, фотографії стали основою для розписів Церкви Серця Христового в Жовкві як увіковічення історії українських національно-визвольних змагань першої чверті ХХ століття, які майстер уміло поєднав з біблійними сюжетами.

Митець Осип Сорохтей працює в сатиричному жанрі. За період служби в армії на світ з'являються шаржі й карикатури, створені в часи затишшя. Цікавим представляється шарж на роботу Анрі Матіса, де вояки танцюють аркан. Художник не оминув сакральні образи Христа та його апостолів у зображенні тайної вечері.

Художниця Олена Кульчицька – безпосередній свідок подій воєнного лихоліття. У свої дереворитах показує дітей-героїв, гуцулів-добровольців і матір з дітьми, що знаходяться в чужому краї. Її картини перегукуються із сучасними подіями в Україні, коли мільйони матерів з дітьми знайшли притулок у країнах Європи, рятуючись від війни.

Нині Українська держава перебуває в ситуації, схожій на ту, яка утворилася сто років тому. Зовнішня агресія Росії подібна тодішній більшовицькій. Саме через творчість художників-усусусів, які описували глибокий сердечний біль, душевні муки в сатиричних рисунках, плакатах, портретах, батальних сценах, художніх світлинах, доносимо до учнів ідею соборності України. Мистецькі бесіди з демонстрацією творчого доробку художників-усусуів збагатить заняття й уроки мистецтва та слугують натхненням для учнів до тем, які пропонуються в підручниках «Мистецтво» та «Образотворче мистецтво»: політичний плакат, шарж, карикатура, портрет, зображення тварини, людини.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. С. Сараєвська трагедія. Твори : У 50 т. Редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Голов. ред. П. Сохань. Львів: Світ, 2005. Т. 2. С. 472-313. Серія «Суспільно-політичні твори (1907–1914)».
2. Закон України «Про позашкільну освіту». Ст. 8 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення 30.03.2023).
3. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в ... Веб-сайт. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/go/v0527729-22>) (дата звернення 28.03.2023).

4. Українські Січові Стрільці у боях та міжчассі. Мистецька спадщина: Лев Гец, Іван Іванець, Осип Курилас, Олена Кульчицька, Леонід Перфецький, Осип-Роман Сорохтей. Упоряд. Ігор Завалій ... [та ін.]; Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, Національний музей у Львові ім. А. Шептицького, Національна бібліотека Чеської республіки, Слов'янська бібліотека. Львів - Київ: Оранта, 2007. 192 с.

І.Б. Савельчук, м. Київ

СОЦІАЛЬНІ ОЧІКУВАННЯ МОЛОДІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ПОБУДОВУ УСПІШНОГО МАЙБУТНЬОГО

Обґрунтовано важливість соціальних очікувань і необхідність пошуку нових підходів до вивчення цінностей та орієнтацій молоді. Підґрунтям вивчення впливу соціальних очікувань молоді на побудову власного успішного майбутнього може бути мережевий підхід. Основна увага зосереджується на аспекті підтримки молоді людини в процесі розроблення нових стратегій для побудови успішного майбутнього.

Ключові слова: *молодь, соціальні очікування, орієнтація на майбутнє, професійно-особистісне становлення та зростання.*

На цей час нагальною для молоді стає потреба побудови власної моделі успішного майбутнього, яка б відповідала очікуванням та орієнтаціям сучасної молоді й повною мірою забезпечила б професійно-особистісне становлення та зростання молоді людини. Перед українським суспільством постали страшні виклики повоєнного періоду та післявоєнного відновлення країни, що змушують активізувати весь потенціал людини, громади, суспільства.

Величезний потенціал молоді людини повинен бути максимально задіяним в умовах післявоєнного відновлення, що дозволить подолати соціальні й особистісні проблеми та кризи. Домінуючим фактором, що генерує особистісне відновлення для молоді людини, є здатність до складання реалістичних планів та знаходження ресурсів для їхньої реалізації. Саме це визначає сенс життя, оскільки орієнтація на майбутнє спрямовує побудову власної «моделі майбутнього» з дотриманням певної мети, плануванням, аналізом шляхів і ресурсів для її виконання [1].

Саме тому соціальні очікування й орієнтація на майбутнє в молодих людей відображають перспективні сфери, що забезпечують особистісне зростання та соціальний розвиток, оскільки приводять:

- по-перше, до змін ціннісних орієнтацій молоді людини (освіта, робота,

кар'єра, співпраця);

- по-друге, до змін соціальних орієнтацій молоді людини (рівність, соціальна справедливість, національна ідентичність, патріотизм, соціальна згуртованість, допомога іншим);

- по-третє, до змін життєвих орієнтацій молоді людини (життєстійкість, особистісне зростання);

- по-четверте, до змін сімейних орієнтацій молоді людини (сім'я, шлюб, батьківство) [2].

Безумовно, значною стає роль соціальних очікувань молоді в побудові успішного майбутнього, оскільки впливають на посилений пошук механізмів адаптації й актуалізації традиційних цінностей та орієнтацій до реальних перспектив з урахуванням викликів сучасного суспільства.

По суті, соціальні очікування молоді в контексті побудови успішного майбутнього є фундаментальною умовою для позитивних змін особистісного зростання та професійного становлення. Таким чином, вплив соціальних очікувань молоді людини можна краще дослідити та пояснити, ураховуючи рівень взаємодовіри між близьким оточенням (друзі, батьки, вчителі, родичі), оскільки обидві сторони можуть довіряти одна одній та наслідувати успішний життєвий і професійний досвід.

Мережевий підхід для вивчення впливу соціальних очікувань молоді людини на побудову власного успішного майбутнього може бути ефективним, якщо враховуються передусім включення батьків, вчителів та друзів до структури та складу особистої мережі молоді людини, та, по-друге, врахування їхнього впливу на ресурси, переконання та практику побудови власного майбутнього.

Отже, застосування такого підходу до вивчення впливу соціальних очікувань молоді є важливим через значення підтримки мережі для самостійної розробки молоді людиною нових стратегій для забезпечення побудови власного успішного майбутнього.

Список використаних джерел

1. Савельчук І. Б. Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. *Social Work and Education*, 2022. Vol. 9, No. 1. pp. 113-121. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.9>

2. Савельчук І. Б. Очікування та орієнтація на майбутнє: виклики під час війни для сучасної учнівської та студентської молоді. Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (15.04.2022 р., м. Київ). Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022. С. 67-68.

П.С. Салій, м. Київ

КОМАНДОТВОРЕННЯ ЯК ЗАСІБ ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

У статті окреслено виклики, з якими стикаються класні керівники, тьютори та ментори, обумовлені зовнішніми факторами сучасного етапу розвитку освітніх технологій; приділено увагу командотворенню як інструменту подолання вищезазначених викликів, наголошено на його потенціалі у формуванні соціально успішної особистості учня; акцентовано різновиди командотворення, ефективність та досвід упровадження його в роботу закладів загальної середньої освіти.

***Ключові слова:** командотворення, класний керівник, соціально успішний колектив, групове навчання.*

Основу адміністрування освітнього процесу учня в закладі загальної середньої освіти забезпечує класний керівник. Він організовує педагогічну діяльність із колективом учнів класу, проводить позаурочну виховну роботу, сприяє співпраці учасників освітнього процесу щодо створення належних умов для виконання завдань навчання, розвитку й самореалізації учнів. Основними функціями класного керівника вважаються планування життєдіяльності класу, налагодження спілкування між учнями, координація діяльності виховних інституцій, моделювання системи виховних впливів на особистість, здійснення педагогічної діагностики, сприяння у виробленні індивідуальної траєкторії розвитку тощо. Крім того, класний керівник допомагає налагодити взаємодію між педагогами-предметниками і учнівським колективом, на чому наголошує Я. Калін [2].

До найдієвіших інструментів виховної діяльності класного керівника можна віднести формування згуртованого колективу шляхом реалізації методів і технологій з доведеною ефективністю. До таких технологій І. Янкович відносить колективне творче виховання, створення ситуації успіху, шоу-

технології тощо [1].

Командотворення – це розвивальна програма, що має на меті змінити поведінку, мислення й почуття учасників за допомогою керівництва та саморефлексії [3]. В. Уолш і Г. Голлінс описують цей процес як занурення учня в унікальне фізичне й соціальне середовище разом з іншими, а потім надання йому характерного набору завдань для вирішення проблем, що створює стан адаптаційного дисонансу. Під час цього навчання учень адаптується шляхом оволодіння, яке реорганізує значення і напрям досвіду учня. Д. Мідура та Д. Гловер визначають командотворення як «процес співпраці, який група осіб використовує для вирішення як розумових, так і фізичних завдань» та припускають, що «під час цього процесу вирішення проблем група вчиться ділитися ідеями, хвалити й заохочувати один одного, підтримувати членів команди як фізично, так і емоційно». Командотворення рухається поступово від ознайомлювальних до більш складних завдань, щоб підкріплювати результат почуттям успіху. Вони також зазначають, що командотворення дозволяє учням одночасно надавати та отримувати підтримку від своїх однолітків; припускають, що завдяки командотворенню всі учасники діяльності отримують справжнє визнання своїх здібностей, своєрідну «винагороду», а не лише деякі талановиті учні [4].

Концепція «командотворення» склалась упродовж 1940-х років, коли німецький педагог К. Хан розробив програму, відому під назвою «Outward Bound» («Назовні»). Мартін стверджує, що він «прагнув надати учням моральну силу, щоб служити відповідальними і турботливими членами більш широкого суспільства». Освітній підхід Хана був орієнтований на досвід і загальнолюдські цінності, він вірив насамперед у навчання на практиці. 1962 року «Назовні» розпочали використовувати в Сполучених Штатах в ролі програми, спрямованої на неповнолітніх правопорушників, і з того моменту методика «Назовні» було впроваджено в школах по всьому світу.

Концепції «Назовні» продовжували активно розвиватися та зрештою стали основою для так званих пригодницьких програм, таких як «Project

Adventure». Вона стала спробою перенесення концепції командотворення в традиційне шкільне середовище, оскільки вважала, що «навчальне середовище, яке використовує пригодницькі та кооперативні методи навчання в сприятливому оточенні, є оптимальним освітнім досвідом». Програма зосереджується більше на окремих заходах і практиках та базується на трьох освітніх принципах: добровільність виклику, сумісність за цінностями та навчання на власному досвіді.

Феномен командотворення продовжував розвиватися та зростати, що привело до появи програми «Згуртування колективу через фізичні випробування» [4]. Ця програма була розроблена двома вчителями фізичної культури Д. Гловером та Д. Мідура, які вважали, що результати навчання досягаються просто шляхом участі учнів у заходах з ТБ. Мета програми полягає в тому, щоб усі учні-учасники відчували себе комфортно й безпечно та мали можливість відігравати певну роль у подоланні проблеми, отримуючи можливість працювати спільно, а не змагатися. Вони стверджують: «Подолання виклику та отримання супутнього позитивного зворотного зв'язку від товаришів по команді надає учням упевненості в собі для того, щоб узяти на себе більш складний виклик, швидше приймати рішення та ризикувати, ... узяти на себе відповідальність за розроблення правил і надає їм можливість практикувати соціальні навички» [4].

Д. Мідура та Д. Гловер стверджують, що побудова команди підвищує особисту й командну впевненість у собі та підтверджує владу, дозволяючи дітям заробляти свій успіх, а не отримувати рішення й відповіді за них. Для нас важливим є те, що командотворення – це програма, форми якої залежать від використання в різних сферах: фізичному вихованні, позашкільній освіті, розбудові громади, діловому світі та в робочому середовищі в цілому. До форм командотворення можна віднести такі різновиди, як-от: освіта на свіжому повітрі або пригодницька освіта, експериментальне й кооперативне навчання.

Пригодницька освіта відбувається переважно на відкритому повітрі та передбачає взаємодію з природним середовищем. С. Пріст і М. Гасс описують її

так: «Це використання пригодницьких видів діяльності, які ставлять перед групою або окремою особою конкретні завдання. Ці завдання часто включають групове вирішення проблем (що вимагають прийняття рішень, суджень, співпраці, спілкування та довіри) та особистий виклик (перевірка компетентності в умовах психічного, соціального або фізичного ризику) [3].

В основі пригодницької освіти лежить навчання на основі досвіду: переконання в тому, що учні повинні брати участь у діяльності розумово, емоційно й фізично, а також керуватися рефлексією та аналізом [5].

Кооперативне навчання – ще один термін, який часто асоціюється з командотворенням, відноситься до «методів роботи в класі, при яких учні працюють над навчальними завданнями в малих групах та отримують нагороди або визнання на основі результатів роботи своєї групи».

Вищезгадані Д. Мідура та Д. Гловер стверджують, що різниця між кооперативним навчанням та іншими формами групової роботи полягає в тому, що команди повинні творчо відпрацювати поразку, якщо вони зазнають невдачі. Вони стверджують, однак, що «невдача є лише тимчасовим явищем, і коли хтось зазнає невдачі, необхідна реорганізація та відновлення зусиль» [4]. М. Браун стверджує, що деякі розробники кооперативного навчання настійливо рекомендують проводити заходи з побудови команди або розвитку навичок до початку кооперативного навчання, щоб допомогти розвинути просоціальні навички, необхідні для успішної роботи з іншими людьми.

Ураховуючи вищезазначене, можна з упевненістю стверджувати, що використання класним керівником інструментів командотворення задля формування успішної особистості матиме позитивний вплив як на індивідуальну успішність окремих учнів, так і на спільну успішність учнів класу як групи з метою навчитися приймати рішення, брати на себе відповідальність та ризикувати задля винагороди, що зі свого боку є соціально-релевантними характеристиками життєвої успішності.

Список використаних джерел

1. Янкович І. І. Класне керівництво в загальноосвітніх навчальних закладах України і Польщі. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2013. № 2. С. 181–182.

2. Kalin Jana. A pedagogue's role in collaborating with the class teacher and the class community. *Sodobna PEDAGOGIKA*. 2019. Issue 1. March.
3. Priest, S., & Gass, M. A. *Effective leadership in adventure programming*. Champaign, IL: Human Kinetics. 1997. С. 45-58.
4. Midura, D., & Glover, D. *Essentials of team building: Principles and practices*. Champaign, IL: Human Kinetics. 2005. С. 7-16.
5. Brown, M. *Adventure education and physical education*. In D.Kirk, D. Macdonald & M. O'Sullivan (Eds.), *The handbook of physical education*. London: Sage Publications. 2006.
6. Curşeu, P., Janssen, S., and Raab, J. Connecting the dots: social network structure, conflict, and group cognitive complexity. *Higher Education* 63, 2012. С. 621-629.
7. Michaelsen, L. *Team-Based Learning: extending the practice and the community*. In: 12th Annual Team-based Learning Collaborative (TBLC) Conference, San Diego CA. 2013.

Т.С. Скурда, м. Київ

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

У статті проаналізовано нормативно-правове забезпечення військово-патріотичного виховання, окреслено його основні засади, мету й завдання відповідно до основних нормативних і програмних документів, визначено пріоритети реалізації державної політики у сфері військово-патріотичного виховання дітей та молоді.

Ключові слова: *національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, діти та учнівська молодь, нормативне забезпечення, виховний процес.*

У сучасних складних умовах військово-патріотичне виховання зростаючого покоління є основоположним чинником, який визначає майбутнє суспільства й держави в усіх аспектах: гуманітарному, ідеологічному, ціннісному, політичному, соціальному, безпековому, економічному. Основні засади військово-патріотичного виховання, яке є невід'ємною частиною національно-патріотичного, визначено в низці програмних документів.

Загальні положення про пріоритети національних інтересів України визначено в *Стратегії національної безпеки України*. У документі зазначено, що модернізація системи мобілізаційної підготовки й мобілізації, а також допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді є одним з інструментів для зміцнення бойового потенціалу Збройних Сил України, інших органів сил оборони (розділ IV, п. 60) [6].

Ще одним важливим документом, у якому наголошується важливість військово-патріотичного виховання молоді, стала *Стратегія воєнної безпеки України*, прийнята з метою реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого

розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей. Цілі, пріоритети й завдання реалізації державної політики у воєнній сфері реалізуються через комплекс завдань, серед яких зазначено важливість підготовки до військової служби та військово-патріотичне виховання молоді [5].

Фундаментальним документом у царині військово-патріотичного виховання став *Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»*, який визначає військово-патріотичне виховання одним із трьох складових державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності поруч з національно–патріотичним вихованням і громадянською освітою.

Законом визначено, що військово-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування в громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості й поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони.

Метою військово-патріотичного виховання є формування оборонної свідомості, готовності стати до лав Збройних Сил України та інших формувань сектору безпеки та оборони України, готовності до національного спротиву.

Згідно із Законом, військово-патріотичне виховання здійснюється за такими напрямками:

- формування оборонної свідомості; популяризація військової служби;
- залучення громадян до сприяння безпеці й обороні України;
- розвиток військово-прикладного і службово-прикладного спорту, технічної творчості та інновацій;
- широке залучення школярів до загальнодержавних, регіональних і місцевих заходів військово-патріотичного виховання;
- обов'язкове викладання предмета «Захист України» під час здобуття

профільної середньої освіти;

- підготовка кваліфікованого кадрового потенціалу із числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності з подальшим їхнім залученням до організації та здійснення освітньої діяльності з початкової військової підготовки, реалізації програм, проєктів і заходів військово-патріотичного виховання;

- залучення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності до організації та здійснення програм, проєктів та заходів військово-патріотичного виховання (стаття 10. Особливості військово-патріотичного виховання) [1].

Основи військово-патріотичного виховання визначено й у *Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді*. Відповідно до Концепції, завданнями військово-патріотичного виховання молоді є:

- формування почуття патріотизму, любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей;

- виховання громадянських почуттів і свідомості, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності й відповідальності за доручені державні та громадські справи;

- формування здібностей до аналізу зовнішньої та внутрішньополітичної обстановки, уміння на цій основі самостійно адекватно оцінювати події, що відбуваються в державі і світі, свою роль і місце в цих подіях, а також у підтриманні належної обороноздатності країни;

- створення нормативно–правової бази й комплексу заходів щодо виховання патріотичних почуттів і свідомості громадян України;

- формування прагнення до оволодіння військовими знаннями, відповідного рівня фізичної підготовки й витривалості;

- підвищення престижу військової служби, військова професійна орієнтація молоді, формування й розвиток мотивації, спрямованої на підготовку до захисту Української держави і служби у Збройних Силах України та інших

військових формуваннях, здійснення конкурсного відбору кандидатів для вступу у військові заклади вищої освіти та проходження військової служби за контрактом;

- створення системи військово-патріотичного виховання (п. 3, Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді» у редакції від 18.12.2014) [4].

Особлива увага військово–патріотичному вихованню приділена в *Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року*. Із затвердженням Програми, метою якої є вдосконалення та розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання, військово-патріотичне виховання визначається як здійснення заходів, спрямованих на формування в громадян готовності до захисту України, громадського сприяння безпеці й обороні України та підвищення престижу військової і спеціальної державної служби [3].

У *Концепції національно–патріотичного виховання в системі освіти України* заакцентовано увагу, що системна організація військово-патріотичного виховання має бути спрямована на підготовку до оволодіння початковою військовою підготовкою, військовими професіями, формування психологічної та фізичної, морально-духовної готовності до служби в Збройних Силах, задоволення потреби підростаючого покоління в постійному вдосконаленні своєї підготовки до захисту України (п. 1) [2].

Аналіз цих та інших нормативних документів, прийняття нових та оновлення чинних правових актів, що прямо чи опосередковано регулюють сферу військово-патріотичного виховання, дозволяє дійти висновку про його важливість у становленні нового формату формування й реалізації державної політики.

Водночас варто зазначити, що законодавчо-нормативна база вимагає вдосконалення: низка документів потребує нового осмислення відповідно до реалій часу. Так, важливо узгодити терміни й поняття, основні цілі та завдання військово-патріотичного виховання, способи їхньої реалізації, уникнути

неоднозначності й суперечливості тлумачень, унести оновлення, оскільки створення й реформування законодавчо-нормативної бази військово-патріотичного виховання закладає основи для функціонування й розвитку всього суспільства в період глобальних трансформацій.

Список використаних джерел

1. Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>. Дата звернення: 15.03. 2023 р.
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527>. (дата звернення: 12.12. 2022 р.)
3. Постанова КМУ від 30 червня 2021 р. № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 30.12. 2022 р.)
4. Указ Президента України від 25.10.2002 № 948/2002 «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text>. Дата звернення: 25.03. 2023 р.
5. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 № 121/2021 «Про Стратегію воєнної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>. (дата звернення: 30.12. 2022 р.)
6. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>. (дата звернення: 12.02. 2023 р.)

М.В. Тимчик, м. Київ

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У тезах розкрито зміст військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки. Акцентовано на значущості педагога щодо досліджуваної категорії й необхідності створення оптимальних умов для забезпечення військово-патріотичного виховання старшокласників. Зазначено про необхідність використання в освітній практиці виховного потенціалу прикладної фізичної підготовки.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, старшокласники, прикладна фізична підготовка.

З урахуванням збройної агресії російської федерації проти України військово-патріотичне виховання визнано одним з пріоритетів держави. У зв'язку із цим доцільним є дослідження змісту військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки.

З огляду на це потрібна державна освітня політика для створення оптимальних умов забезпечення військово-патріотичного виховання

старшокласників, що полягає у створенні умов поєднання пізнавальної з духовно-моральною діяльністю, зробити все життя зростаючої особистості вчинковим, масового залучення здобувачів освіти до військово-патріотичного виховання в процесі позакласної й позашкільної роботи. Це неможливо без усвідомлення педагогами важливості впливу фізкультурно-масової роботи, фізкультурно-оздоровчої, військово-прикладної та фізичної підготовки старшокласників. Підвищення рівнів військово-патріотичної вихованості в сучасних умовах стає обов'язковим складником професійної підготовки та майстерності педагогів. Одна з основних тез, покладених в основу, відображає розуміння значення ролі вчителів із «Захисту України», фізичної культури, тренерів під час здійснення військово-патріотичного виховання учасників освітнього процесу засобами прикладної фізичної підготовки тощо.

Значущість педагога в процесі військово-патріотичного виховання полягає в можливості здійснювати освітні впливи на учнів 10–11-х класів, брати участь у процесах становлення особистості школяра. За допомогою різних видів прикладної фізичної підготовки вчителі із «Захисту України» та фізичної культури мають змогу формувати в старшокласників готовність до захисту народу, Батьківщини, держави; суспільно значущу цілеспрямованість та духовно-моральну стійкість; наявність почуття власної гідності; готовність до саможертви та служби в Збройних Силах України; привчати учнів до виконання обов'язків та доручень; формувати в здобувачів освіти потребу займатися спортивно-оздоровчою діяльністю та прикладною фізичною підготовкою; формувати волюві якості та розвивати фізичні; спрямовувати школярів на реалізацію власних ідей та інше.

Слід зазначити, що ефективність військово-патріотичного виховання здобувачів освіти залежить від: формування розуміння та усвідомлення ролі і значення військово-патріотичної вихованості, військово-прикладної й фізичної підготовки, військово-спортивних ігор з метою набуття необхідних знань, умінь і навичок, які є важливими для майбутнього захисника Вітчизни, та популяризації престижу військової служби в Збройних Силах України;

формування в учасників освітнього процесу стійкої, усвідомленої мотивації до занять військово-прикладною й фізичною підготовкою; виховання морально-вольових якостей (упевненості в собі, витримки, самовладання, цілеспрямованості та інших); розвитку потреби у фізичній підготовленості; формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни та служби в Збройних Силах України; створення умов для прояву школярами патріотизму, військово-патріотичної вихованості й уміння відстоювати честь школи, Батьківщини; формування високої патріотичної свідомості, почуття особистої відповідальності щодо захисту Вітчизни, національної і людської гідності; виховання в здобувачів освіти здатності приймати відповідальні рішення та нести за них відповідальність, діяти в контексті обраних цінностей та досягати обраної мети тощо [1; 2; 3; 4; 5].

Військово-патріотичне виховання старшокласників передбачає сукупність таких складових, як-от: використання традиційного, нового й уточненого змісту уроків із «Захисту України», фізичної культури, секційний заняття у процесі позакласної роботи щодо військово-патріотичного виховання старшокласників засобами військово-прикладної підготовки (подолання перешкод, метання гранати в ціль, різновиди єдиноборств та інше), військово-спортивних ігор, гімнастики; застосування поєднання ефективних виховних методів; реалізація визначених технологій і педагогічних умов військово-патріотичного виховання учнів 10-11-х класів; дотримання визначених критеріїв («знання про військово-патріотичне виховання та прикладну фізичну підготовку», «бажання виявляти військово-патріотичну вихованість у процесі прикладної фізичної підготовки», «готовність проявляти військово-патріотичну вихованість у процесі прикладної фізичної підготовки», «уміння проявляти військово-патріотичну вихованість у процесі прикладної фізичної підготовки») та відповідних показників військово-патріотичного виховання здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад.

М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківецью. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.

2. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник. / уклад. О.І. Остапенко (ред.), М. В. Тимчик, М. Д. Зубалій, К.О. Журба, Д.О. Бінецький, Н.П. Касіч, І.В. Кузора. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2022. 165 с.

3. Зубалій, М. Д., Остапенко, О. І., Тимчик, М. В. *Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни*. 2019. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 72 с.

4. Масол В. В. Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*. 2020. Вип. 5 (125)20. С. 106–109.

5. Остапенко О. І., Зубалій М. Д., Тимчик М. В. *Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти*. 2019. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 168 с.

І.І. Ткачук, м. Київ

КАР'ЄРНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті доведено, що в умовах війни в процес педагогічного супроводу кар'єрного самовизначення старшокласників необхідно ввести заходи, спрямовані на активізацію їхніх особистісних ресурсів, збереження в статусі ефективних суб'єктів діяльності, здатних до побудови проєкту власного професійного майбутнього та вирішення практичних завдань його досягнення.

***Ключові слова:** кар'єрне самовизначення, професійна орієнтація, війна, старшокласники, життєстійкість, метод проєктів, особистісний розвиток.*

Складність процесу кар'єрної спрямованості нинішніх українських старшокласників полягає в тому, що їхня життєва ситуація суттєво ускладнилася внаслідок війни і у свої плани на майбутнє вони мають внести суттєві корективи, які зумовлені їхнім актуальним становищем. Крім того, війна критично вплинула на стан психічного здоров'я старшокласників, їхній особистісний розвиток.

Важливі орієнтири щодо розуміння наслідків кризових життєвих подій на процесі особистісного розвитку старшокласників містяться в роботі «Психологічна феноменологія екологічної катастрофи (на матеріалах Чернобильської катастрофи)» [2]. Результати досліджень, які здійснювалися впродовж 10 років, свідчать про те, що в багатьох випадках у старшокласників, які пережили травмівні події, формується комплекс «жертви», який робить для

них суб'єктивно недоцільним набуття освіти, створення сім'ї тощо, усього того, що входить до поняття «нормальний життєвий шлях». Значимі життєві цінності починають здаватися їм майже недосяжними, планування–марним заняттям, у визначенні можливих причин невдач у майбутньому демонструється асиметрія атрибутивного стилю в бік переваги зовнішніх, незалежних від них, обставин на противагу їхній внутрішній активності в подоланні ускладнень і перешкод [2].

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що центральне новоутворення ранньої юності – спрямованість у майбутнє – виявилось найбільш вразливим до травмівних чинників в умовах кризової життєвої ситуації. Тому в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення в процес професійної орієнтації необхідно ввести заходи, спрямовані на розвиток і активізацію особистісних ресурсів учнів, збереження їх у статусі ефективних суб'єктів діяльності, здатних до побудови проєкту власного професійного майбутнього й вирішення практичних завдань його досягнення, знаходити в собі внутрішні ресурси для подолання складних життєвих ситуацій.

Здатність особистості конструктивно реагувати на виклики долі, повертатися до нормального існування після травмівних впливів, швидко пристосовуватися до нової реальності або трансформуватися, щоб залишатись ефективним суб'єктом діяльності, більшість сучасних дослідників пов'язує з розвитком життєстійкості особистості.

Поняття «hardiness» (українською мовою його перекладають як життєстійкість) було введено американським психологом С. Мадді. Життєстійкість, за визначенням С. Мадді, є системою поглядів і переконань, яка характеризує міру можливості особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість та не знижуючи успішність діяльності [4]. Відповідно до концепції С. Мадді, життєстійкість людини проявляється через три взаємопов'язані та взаємодоповнюючі компоненти: залученість (активна участь людини у всьому, що відбувається), контроль (упевненість людини в тому, що боротьба дозволяє вплинути на результат того, що

відбувається, нехай навіть цей вплив не є абсолютним і успіх не гарантований), прийняття ризику (переконаність людини в тому, що все те, що з нею трапляється, сприяє її розвитку за рахунок знань, що здобуваються з досвіду). Чим виразніше ці компоненти виявлені у свідомості людини та її поведінці, тим більш конструктивно вона долає кризові ситуації та конструктивно вирішує проблеми [4].

Особистість з високим рівнем життєстійкості схильна сприймати стресові ситуації як задачі, з якими вона цілком може впоратися і які починає активно вирішувати, вона впевнена, що складні ситуації в житті є засобами особистісного зростання. Розвиток життєстійкості починається в ранньому дитинстві, активізується в підлітковому й ранньому юнацькому віці.

Базуючись на вище означеному, вважаємо, що розвиток у старшокласників життєстійкості передбачає вирішення таких завдань:

- розвиток соціальної активності;
- формування адекватної самооцінки;
- розвиток почуття підконтрольності ситуації (упевненість у тому, що багато чого залежить від самої діючої особи);
- формування реалістичного рівня домагань та відпрацювання реалістичного цілепокладання;
- навчання конструктивній атрибуції своїх успіхів і невдач;
- підсилення рефлексивно-регулятивної активності;
- навчання конструктивним способам вирішення складних життєвих ситуацій [1, с. 177].

Реалізація цих завдань у процесі психолого-педагогічної допомоги в кар'єрному самовизначенні старшокласників, що пережили кризові життєві події, може здійснюватися через сприяння їхній цілеспрямованій пізнавально-пошуковій, проєктно-конструктивній і рефлексивно-регулятивній діяльності. Ця діяльність спрямована на: формування в старшокласників власного уявлення про особистий кар'єрний успіх в обраній професійній сфері; на конструювання індивідуального професійного, соціального й особистісного

успішного професійного проєкту; активізацію на підставі набутого досвіду рефлексії власної стратегії та способів практичної реалізації проєкту досягнення професійного успіху.

Для реалізації зазначених завдань може бути застосований широкий спектр методик і технологій: тренінги, дискусії, ділові ігри, організація спільної проєктної діяльності учнів. Найбільш ефективним вважаємо спільну проєктну діяльність учнів.

Перевагою використання методу проєктів є можливість суттєвої зміни позиції старшокласника. Під час реалізації проєкту учень виступає не об'єктом, а повноправним суб'єктом діяльності, оскільки для розробки власного проєкту недостатньо дій за запропонованим алгоритмом, необхідно проявляти ініціативу в пошуку, освоєнні й застосуванні нових знань. Керівництво проєктом відбувається шляхом проведення циклу занять-консультацій зі старшокласниками, робота ж старшокласників над проєктами має відбуватися постійно, і відповідно педагогічний супровід цього процесу також повинен здійснюватися безперервно, за необхідності можна використовувати онлайн-формат спілкування.

Під час організації та виконання проєкту педагог допомагає кожному в пошуку джерел інформації, а також сам виступає таким джерелом. Також він координує процес роботи над проєктом, підтримує та заохочує учнів до активності в роботі над проєктом, допомагає в плануванні роботи та структуруванні часу, визначає для них напрями рефлексії своєї проєктної діяльності. Як теми проєктної роботи пропонуємо розробити освітні проєкти підготовки до майбутньої професійної діяльності. Пропонуємо застосовувати цикл занять, який є частиною методики психолого-педагогічного супроводу особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися в складних життєвих обставинах, розробленої автором [3].

У процесі роботи учні мають виконати послідовно два проєкти. Створюючи перший проєкт «Професійний успіх: стратегія руху», старшокласник отримує загальні відомості про проєктну діяльність, про

особливості освітніх проєктів, виконує всі етапи роботи над проєктом, отримує досвід виконання проєкту. Другий проєкт, «Проєкт досягнення професійного успіху», закінчується на підготовчій фазі, усі наступні фази виконання проєкту виконуються вже самостійно після закінчення школи [3].

Таким чином, в умовах війни і післявоєнного відновлення в процес психолого-педагогічного супроводу кар'єрного самовизначення старшокласників необхідно ввести заходи, спрямовані на розвиток і активізацію їхніх особистісних ресурсів, збереження їх у статусі ефективних суб'єктів діяльності, здатних до побудови проєкту власного професійного майбутнього та вирішення практичних завдань його досягнення, знаходити в собі внутрішні ресурси для подолання складних життєвих ситуацій.

Список використаних джерел

1. Подолання наслідків пандемії COVID-19 у закладі освіти : навчально-методичний посібник / В. Г. Панок та ін.; за наук. ред. В. Г. Панка. Київ: ДІА, 2021. 224 с.
2. Психологічна феноменологія екологічної катастрофи (на матеріалах Чорнобильської катастрофи): монографія. Київ: Ін-т соціології НАНУ, 1998. 302 с.
3. Ткачук І. І. Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів: методичні рекомендації. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 78 с.
4. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*. 2004. Apr. 4. P. 279-298.

С.В. Толочко, Н.С. Бордюг, Л.П. Міронець, м. Київ

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ

Стаття містить результати наукових досліджень щодо процесу формування екологічної культури старшокласників в умовах цифровізації та відкритої освіти. Здійснено аналіз філософських положень теоретико-методологічних основ формування екологічної культури старшокласників. Виокремлено природничо-науковий та активний тип екологічної культури особистості, що є сучасною методологією вирішення екологічних проблем суспільства. Визначено роль екологічної культури старшокласників для трансформації людства від споживацького способу життя до ощадливого та відновного на засадах сталого розвитку.

Ключові слова: старшокласники, екологічна культура, цифровізація освітнього процесу, відкрита освіта.

Питання формування екологічної культури та здоров'язбережувальних

практик старшокласників залежить від економічних і політичних явищ, які відображають суперечності нашого суспільства. Одним з актуальних завдань педагогічної науки є забезпечення майбутнього фахівця знаннями екологічної культури щодо вимог до професійної діяльності. З метою формування екологічної культури здобувачів освіти необхідним є віднайдення сучасних підходів до проблем виховання особистості нової формації, здорової, мобільної, конкурентоспроможної, морально зрілої; професійно культурного фахівця, готового до активної життєдіяльності в умовах сучасних освітніх феноменів. Це вимагає використання сучасних можливостей відкритої освіти та цифровізації. Організувати якісну підготовку фахівців з метою формування екологічної культури здобувачів освіти за використання цифрових технологій нелегко, для цього необхідно надихати та мотивувати учасників освітнього процесу, вирішувати різноманітні технічні та проєктні завдання.

На етапі формування екологічної культури важливу роль відіграють методи, що стимулюють самостійну діяльність. Завдання спрямовані на виявлення протиріч у взаємодії суспільства і природи, формування проблеми та уявлень про шляхи її вирішення з урахуванням концепції досліджуваного предмета. Дискусії, тренінги, проєкти, нетворкінги, хаби, воркшопи стимулюють просвітницьку діяльність, сприяють вияву особистого ставлення старшокласників до проблем, ознайомлення з реальними умовами середовища, пошуку можливостей їхнього вирішення.

Теоретико-методологічну основу складають:

- *філософські положення про загальний зв'язок і взаємозалежність природи, людини і суспільства; культурний підхід до взаємодії в системі «людина-природа»;*

- *психолого-педагогічні концепції про провідну роль діяльності у формуванні та розвитку особистості; концепції екологічної освіти та виховання;*

- *ідеї особистісно зорієнтованої освіти; концепція проблемно-розвивального навчання;*

- *основні положення компетентнісного підходу в освіті.*

Методологічну основу дослідження склали різноманітні підходи:

- *діяльнісний*, який визначає діяльність як провідну умову повноцінного розвитку особистості в освітньому процесі та дозволяють розглядати особистість старшокласника як майбутнього фахівця в контексті *суб'єкт-суб'єктних* освітніх взаємин, як суб'єкта професійного розвитку;
- *міждисциплінарний та системний* підходи, що сприяють побудові освітнього процесу на засадах наступності, цілісності та системності;
- *комплекс філософських, природничих, психолого-педагогічних концепцій* взаємодії суспільства і природи;
- *принципи гуманізації та гуманізації освіти.*

У сфері знань відбувається переосмислення теоретико-методологічних і концептуальних засад формування екологічної культури особистості. З'являються природно-діяльнісні концепції екологічної культури. Дослідження щодо розвитку типологічного підходу в галузі екології, екологічної культури та екологічної освіти показали, що когнітивна парадигма еволюціонує від класичного (біологічного) розуміння сутності поняття «екологічне» до операційного. Методологічний аналіз дав змогу виділити два типи екологічної культури особистості: природну та діяльну. *Природничо-науковий тип екологічної культури* особистості характеризується «класичними» уявленнями про сутність екологічної діяльності. Здебільшого вони зводяться до біологічного підходу до вивчення екологічних проблем. *Активний тип екологічної культури особистості* є сучасною методологією вирішення екологічних проблем суспільства.

Культура, як і будь-яке інше соціальне явище, виконує певні функції в суспільному житті, є комплексом суб'єктивацій і об'єктивацій, які обов'язково повинні бути засвоєні в процесі кроскультурного виховання та використані в повсякденній орієнтації. Вона складається з чотирьох основних елементів: понять, відносин, цінностей, правил і норм. Кожен із цих компонентів відіграє надзвичайно важливу роль у створенні культурного іміджу та екологічному вихованні. Найважливіша функція культури полягає в тому, що вона є

способом вирішення глобальних проблем суспільства в контексті сучасних освітніх явищ: відкритої освіти та цифровізації. Враховуючи сучасні світові тенденції, основні сучасні проблеми освіти та охорони природи набувають особливого значення в Україні, тому підготовка майбутніх фахівців до екологічної освіти, *формування екологічної культури* у здобувачів освіти є актуальною проблемою в діяльності закладів освіти та потребує нових підходів до її оптимального вирішення.

Нині тлумачення термінів «*відкритість*» і «*відкрита освіта*» в педагогічній теорії та практиці характеризується різноманітністю підходів (синергетичного, антропологічного, системного) до розкриття їхньої сутності. Саме у відкритій системі можна висловити особисту думку, обрати життєвий шлях, побудувати власну кар'єру. Надати свободу такого вибору – означає створити людині можливість отримувати освіту без зовнішніх обмежень. У системі відкритої освіти громадяни, які мають труднощі в отриманні освіти або не мали раніше базової чи професійно-технічної освіти, повинні мати реальну можливість навчатися. На зміну принципам механічної картини світу прийшла культурна картина світу, а визначальною тенденцією сучасного освітнього процесу має стати інтеграція, де ідеї та принципи синергетики стали основою цілісного сприйняття та усвідомлення навколишній світ. Інформатизація освіти підніме освітній процес у формуванні екологічної культури здобувачів освіти на рівень активної соціальної творчості, а це розширить можливості розвитку людини та сприятиме інтеграції та перетворенню різного роду інформації в відкрите інформаційно-освітнє середовище.

Елементи *відкритої освіти* можуть бути активно використані у формуванні екологічної культури здобувачів освіти в умовах дистанційної освіти та навчання впродовж життя; інформаційно-комунікаційні технології дозволяють не тільки розповісти, а й наочно продемонструвати, моделюючи певну ситуацію, що дасть позитивні результати в короткостроковій перспективі. Крім того, електронні видання сприятимуть доступу до більшої кількості навчальних матеріалів (цифрових форматів підручників, методичних

матеріалів для формування екологічної культури здобувачів освіти, що є значно дешевшим і доступним у вільному доступі). Відкрита освіта може розширити освітні можливості особистості у формуванні екологічної культури та створити якісний рівень відкритості та єдності системи навчання на всіх рівнях, а саме у всіх видах і різновидах внутрішніх і зовнішніх комунікацій. Це зв'язок суспільства з державою, системою освіти в цілому та конкретними закладами освіти, а внутрішні комунікації включають зв'язок між учителем і викладачем; студентом і студентом; вчителем і учнем; адміністрацією закладу освіти та вчителем і учнем.

Цифрові інформаційно-комунікаційні технології у формуванні екологічної культури здобувачів освіти замінюють, як не сумно це констатувати, книгу та друковане слово як домінуючі носії інформаційного ресурсу. Кожен новий спосіб поширення інформації кидає виклик суспільству власні, ще вчора несподівані, можливості зберігання та передачі інформації, для чого необхідно розробляти нові структури та методи управління. *Цифровізацією* називають насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливує інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. Практично будь-які дані можна перевести в цифровий формат, їхня кількість необмежена завдяки різноманітності варіантів зберігання (тому розголос про надлишок інформації поширюється все гучніше). Завдяки мережам збережені дані автоматично обробляються та миттєво стають доступними для всього світу. Усе це водночас приводить до змін та породжує хвилю нових викликів. Реалізація комплексного, науково-методично обґрунтованого підходу до вирішення цієї проблеми, на нашу думку, значно підвищить ефективність формування екологічної культури здобувачів освіти в умовах сучасних освітніх явищ: відкритої освіти та цифровізації.

Звернення до проблеми загального плану – ціннісних орієнтацій старшокласників – дозволяє констатувати, що екологічна культура здобувачів

освіти в умовах сучасних освітніх явищ: відкритої освіти та цифровізації займає місце, ще не адекватне її реальному потенціалові. Аналіз цієї проблеми забезпечив виявлення особливо слабких місць освітнього процесу закладів освіти щодо формування екологічної культури старшокласників з точки зору:

- інформаційної безпеки щодо зміцнення та збереження здоров'я;
- їхньої розумової й фізичної активності;
- здатності зберігати та зміцнювати здоров'я;
- соціально-позитивних установок у сфері її розвитку.

Програмно-методичне забезпечення проблеми формування екологічної культури здобувачів освіти в умовах сучасних освітніх явищ: відкритої освіти та цифровізації залежить від таких факторів:

- матеріального забезпечення освітнього процесу;
- контингенту, який бере участь в освітньому процесі;
- виконання конкретних умов програми (перегляд змісту навчального матеріалу, використання різноманітних форм організації навчально-пізнавальної діяльності, вибору адекватних змісту і формі методів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей старшокласників) під час організації та проведення навчальних занять.

Таким чином, можна зробити висновок, що науковці все частіше говорять не лише про виховання старшокласників, а й про формування в них екологічної культури в контексті сучасних освітніх явищ: відкритої освіти та цифровізації, котрі нині є невід'ємними складниками інформатизації суспільства, відображають загальну тенденцію послідовного переходу освітніх процесів з одного стану в інший, формування визначальної інформаційно-комунікаційної основи розвитку освіти та є необхідною у формуванні екологічної культури здобувачів освіти. У цій системі процес навчання стає відкритим і творчим, забезпечується вільний доступ до інформаційних ресурсів, свобода вибору, індивідуалізований підхід, створюються умови для спільного творчого освоєння світу у формуванні екологічної культури здобувачів освіти. Сформована екологічна культура старшокласників може сприяти трансформації

людства від споживацького способу життя до ощадливого й відновного, адже саме в закладах освіти можна прищепити любов до навколишнього середовища, краси та здоров'я на засадах сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Толочко С., Бордюг Н. Методологічні засади формування екологічної компетентності школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2022. № 26(2). С. 140–152.
2. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Методичні основи формування екологічної компетентності здобувачів освіти під час реалізації навчальної програми «Знаю. Вмію. Дію». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 56. Т. 3. С. 220–227.
3. Tolochko, S., Bordiug, N., Mironets, L., Mozul, I., Tanasiichuk, I. Forming ecological culture in educational applicants within the context of modern education. *Amazonia Investiga*. 2023. № 12(61). P. 41–50.

Д.В. Трейтяк, м. Київ

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

У публікації охарактеризовано важливість формування національної солідарності в старшокласників. Подано короткий огляд виникнення поняття національної солідарності у світовій та українській історіографії. Розкрито важливість використання цифрового простору в сучасному процесі виховання старшокласників.

Ключові слова: національна солідарність, цифровий простір, старшокласники.

Розбудова сучасної демократичної української держави потребує посиленої уваги до правильного виховання дітей та молоді. Одним з ключових аспектів на цьому шляху є формування національної солідарності в старшокласників.

На сьогоднішній день Україна опинилася в складній ситуації через зовнішню загрозу. Це потребує максимальної концентрації та мобілізації зусиль не тільки фізичних і матеріальних, але й духовних. У такій ситуації виховання національної солідарності молоді стає однією з важливих та актуальних задач сьогодення. Проблема формування національної солідарності в учнівській молоді як прямий предмет дослідження не розглядалася в умовах воєнного і повоєнного часу. Важливим є чітке формулювання цінностей, на основі яких має здійснюватися процес виховання української молоді в контексті формування національної солідарності.

Поняття національної солідарності включає в себе широкий аспект моральних, соціальних і вольових установок кожної людини як частини суспільства. Сам термін «солідарність» походить від французького *solidarisme* і означає спільність інтересів та одностайність поглядів. Дослідженням феномену солідарності й солідаризму займалися різні вчені як українські, так і європейські. Ідея солідарності бере свої витoki з давніх часів, починаючи від уявлень Платона й давньоримських вчених. У Європі термін «солідаризм» уперше був ужитий французьким філософом П. Леру 1845 року. Пізніше французькі дослідники підхопили естафету, і Франція стала батьківщиною модерного вчення солідаризму й солідарності.

Ідеї української національної солідарності беруть свій початок ще із часів Т. Шевченка, який, на думку М. Плешко, є першим українським солідаристом і який у своїх творах намагався об'єднати розділених українців, закликаючи їх до спільного блага. Подальшого розвитку ідеї національної солідарності отримали в праці «Праця людини та її ставлення до розподілу енергії» (1880 р.) С. Подолинського. Серед українських дослідників, що зверталися до дослідження солідарності та солідаризму, можна згадати Ю.-В. Данілова, О. Майбороду, які у своїх працях узагальнювали існуючі теорії солідаризму та аналізували стан суспільної солідарності в Україні, а також перспективи розбудови солідарного українського суспільства.

Згідно із сучасними визначеннями, національна солідарність передбачає єдність поглядів і переконань, національних почуттів і національних інтересів. У кризовий період вона підвищує ефективність узаємодії та збільшує можливості соціуму за рахунок усвідомлення різними соціальними групами спільності інтересів та узгодження їх між собою. Національна солідарність визначає ідеологію будь-якої країни, оскільки об'єднує громадян довкола спільних цінностей і завдань. Вона є найважливішою моральною характеристикою української національної спільноти, що визначає національну спорідненість членів українського суспільства через систему цінностей, національну свідомість, національну культуру, мову, моральні правила і закони.

Проявляється національна солідарність у самоорганізації, активній громадянській позиції, здатності діяти задля спільної мети і спільного блага.

Формування почуття національної солідарності в дітей передбачає створення почуття власної причетності до спільної української історії, її культури й історичних надбань, усвідомлення власної відповідальності за долю й добробут Батьківщини, її майбутнє. Процес формування національної солідарності в молоді наразі є одним з пріоритетних завдань виховного процесу і стратегічним напрямом діяльності держави й українського суспільства, зокрема закладів освіти та виховання. Виховання національної солідарності в старшокласників передбачає злагоджені дії в багатьох сферах. Цифровий простір через його значущість у сучасному повсякденному житті стає однією із ключових сфер. Відповідно до результатів досліджень, саме молоді люди є найбільш активними користувачами цифрових засобів та проводять у цифровому середовищі найбільше часу. Сучасна цифрова форма соціалізації відіграє важливу роль у формуванні особистості, ціннісних орієнтирів і світоглядних установок.

Старшокласники перебувають на етапі активного формування світоглядних орієнтирів і морального самовизначення особистості. У них добре розвинене абстрактне мислення, вони здатні узагальнювати отриману інформацію та формувати цілісну картину світу. У них відбувається міркування про себе та своє місце у світі, а також зростає потреба отримання нового життєвого досвіду. Молоді люди по-різному прагнуть визначити своє місце в суспільстві. Формування світогляду старшокласників відбувається на фоні формування особистої ідентичності та на тлі високого рівня критичності до себе та до оточуючих. Водночас для них характерним є бурхливі емоційні зміни й конфлікти як зовнішні, так і внутрішні. Зважаючи на вікові особливості старшокласників, важливими кроками на шляху формування в них національної солідарності є розвиток їхнього аналітичного мислення, а також формування почуттів любові й відданості Батьківщині. Оскільки нині в цифровому просторі відбувається значна частина освітнього процесу та

дозвілля школярів, то використання цифрового простору стає пріоритетним для виховання почуття національної солідарності в старшокласників.

Молодь у процесі навчання віддає перевагу, як правило, саме цифровому простору, оскільки він видається більш зручним і цікавим порівняно з традиційним освітнім процесом. Це саме стосується і дозвілля, сучасне цифрове середовище пропонує широкий спектр різних видів відпочинку в цифровій мережі. Розвиток особистих поглядів і переконань старшокласників відбувається завдяки пробудженням в учнів глибоких емоційних переживань, а також включенню учнів у різні форми дискусійної та творчої роботи. Завдяки використанню цифрового простору можна повноцінно інтегрувати основні засоби формування національної солідарності в позанавчальну виховну діяльність та досягти зростання базових моральних цінностей: громадянської активності, гідності, рівності, відповідальності й згуртованості старшокласників.

Таким чином, виховання національної солідарності в старшокласників ґрунтується на широкому комплексі різноманітних виховних методів і прийомів, які, враховуючи значущість цифрового простору та вікові особливості школярів, будуть найбільш ефективними у процесі активного використання цифрового середовища в навчальній та позанавчальній виховній діяльності. Цифровий простір став середовищем, яке має надзвичайно важливий вплив на старшокласників. Тож в умовах воєнного та повоєнного часу очевидною стає необхідність масштабної інтеграції виховної діяльності до цифрового середовища, що дозволить працювати над формуванням національної солідарності в молоді задля виховання в них правильного життєорієнтованого курсу та для того, щоб молодь могла протистояти ворожим інформаційним впливам.

Список використаних джерел

1. Гай-Нижник П. П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні. *Гілея*. 2011. № 44(2). С. 5-24.
2. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Національна академія педагогічних наук України. Київ: «Інтерсервіс», 2022. 51 с.
3. Сойчук Р. Теоретико-прикладний аспект виховання національної солідарності в

С.В. Федоренко, Т.В. Кравченко, м. Київ

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається роль вищої освіти в підвищенні рівня громадянської активності молоді. Результати виконаних у Великобританії досліджень дозволяють стверджувати, що британські заклади вищої освіти сприяють формуванню в студентів громадянської самосвідомості, патріотичних почуттів та навчають демократичної громадянськості. Робиться висновок щодо важливості вищої освіти в підготовці студентів до активної участі в суспільному та соціальному житті.

Ключові слова: *молодь, громадянська активність, заклади вищої освіти, Великобританія.*

У сучасному демократичному суспільстві забезпечення ефективної участі молодих людей у політичному та громадянському житті є ключовим завданням, яке має вирішувати вища освіта. У цей час громадянська активність стає все більш важливою для демократичних суспільств. Досвід такої країни, як Велика Британія, становить певний інтерес для розробки концепцій громадянського виховання студентської молоді в сучасній соціокультурній ситуації в Україні, адже Великобританія є однією з європейських країн, де молодь визнається реальною соціальною групою населення з властивими їй економічними, соціально-політичними й духовними інтересами. Дослідження, виконані британськими науковцями, свідчать, що вища освіта здатна сприяти та сприяти підвищенню рівня громадянської активності.

У Великій Британії заклади вищої освіти відіграють важливу роль у підготовці студентів до активної участі в цивільному та соціальному житті. Університети вважаються місцями, де формується демократичне громадянство, а студентські представництва є інструментом для вивчення демократичних цінностей і практики громадянства.

Європейська Рада визначила чотири основні цілі вищої освіти: підготовка студентів до сталої зайнятості, формування в них активної громадянської позиції, особистісний розвиток та створення передових знань через стимулювання наукових та інноваційних досліджень. Особлива увага

приділяється формуванню в студентів демократичної громадянськості, громадянської самосвідомості, патріотичних почуттів, вибудові комплексу знань, спрямованих на покращення якості життя людини. Студентські товариства у Великій Британії не лише надають ресурси для мобілізації студентів, підтримки їхніх інтересів та розвитку організаційних навичок, необхідних для майбутньої громадянської активності, а й створюють мережеве середовище, де молоді люди можуть ознайомитися з різними сучасними політичними програмами, практиками й тенденціями.

Дослідження, проведені британськими науковцями (Janmaat, Mostafa, Hoskins, 2014), указують на розширення сфери політичної участі, яка тепер включає протест як важливу форму. Протест дозволяє висловлювати вголос та впливати на прийняття рішень, що робить уряд більш відкритим і чутливим до потреб громадян. Інше дослідження також підтвердило, що випускники з вищою освітою виявляють більш високу ймовірність участі в добровільних організаціях та в голосуванні на загальних виборах (Alscher, Ludewig, McElvany, 2022).

Результати дослідження, проведеного 2009, 2011 та 2014 рр. у закладах вищої освіти Великої Британії, указують на те, що університет має сприяти активним громадянським намірам молодих людей, включно з голосуванням, протестами та волонтерством (Yang, Hoskins, 2020). Зокрема, перевірялося, чи має вища освіта причинно-наслідковий вплив на участь у політичному житті. Як фактори впливу розглядалися соціально-економічний статус, освіта батьків, вроджені здібності людини та інші змінні, зокрема, вплив на участь у голосуваннях і протестах. Автори дослідження підтвердили, що випускники закладів вищої освіти демонструють більш високу ймовірність участі в голосуванні на загальних виборах та вищий рівень участі в добровільних організаціях. Отже, вкрай важливо вивчити вплив вищої освіти на громадянськість з використанням більш масштабних і довгострокових даних. Крім того, зазначені вище дослідження показали, що студенти, які навчаються в університетах, мають ширше уявлення про політичні питання та більшу

ймовірність того, що обговорюватимуть ці питання з іншими людьми. Це пов'язано з тим, що університети є місцями активних дебатів та обміну ідеями, а також надають доступ до інформації й досліджень. Дослідження британських науковців підтверджує гіпотезу про те, що університет може сприяти наміру голосувати. Однак, вони не отримали підтвердження того, що навчання в університетах сприяє зростанню в студентів прагнень до участі в протестах.

Результати досліджень про вплив університетів на громадянську активність студентів не завжди є однозначними. Наприклад, деякі з попередніх досліджень показали, що студенти, які навчаються в елітних університетах, мають нижчий рівень громадянської активності, ніж студенти, які навчаються в менш престижних університетах. Це може бути пов'язано з тим, що студенти елітних університетів часто мають більш високий соціальний статус та меншу потребу використання громадянських прав і свобод. Безумовно, що громадянська й соціальна активність не є відокремленими від освіти та дослідницької діяльності вишів, вони, навпаки, беруть активну участь та взаємодіють з ними, сприяючи розширенню роботи вищої освіти за межами закладів освіти. Громадянська та соціальна активність вищої школи сприяє економічному, соціальному, культурному й екологічному розвитку суспільства через різні канали взаємодії вищої школи й виробництва, держави та соціальної сфери на різних рівнях.

Список використаних джерел

1. Alscher P., Ludewig U., McElvany N. Civic Education, Teaching Quality and Students' Willingness to Participate in Political and Civic Life: Political Interest and Knowledge as Mediators. *Journal of Youth and Adolescence*. 2022. Vol. 51. P. 1886–1900. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10964-022-01639-9>
2. Yang J., Hoskins B. Does university participation facilitate young people's citizenship behaviour in the UK? *Cambridge Journal of Education*. 2020. Vol. 53. P. 195–213. DOI: <https://doi.org/10.1080/0305764X.2022.2093837>
3. Janmaat J. G., Mostafa T., Hoskins B. Widening the participation gap: the effect of educational track on reported voting in England. *Journal of Adolescence*. 2014. Vol. 37. P. 473–482.

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті представлено програму підготовки педагогів до формування соціально успішної особистості старшокласника в закладах загальної середньої освіти. Програма націлена на впровадження змісту, форм, методів і технологій, що ґрунтуються на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню креативності, піклувального мислення, ініціативи і творчості, вирізняються готовністю інтегрувати знання й навички для проєктування дій, які відповідають викликам часу, відстоювати просоціальну життєву позицію, усвідомлення успіху як життєвої цінності.

***Ключові слова:** формування успішної особистості старшокласника, педагоги, програма, заклади загальної середньої освіти*

Формування успішної особистості старшокласника в закладах загальної середньої освіти – довгий і копіткий процес. Оскільки більшу частину часу учні проводять у своєму закладі, саме школа має навчити їх свідомо розвивати сукупність особистих здібностей, виявляти активність, самостійність, формувати толерантне мислення, навички просоціальної поведінки. Проте, питання формування успішної особистості учнів у загальному курсі вивчення загальної педагогіки як навчальної дисципліни в системі професійної підготовки вчителя, а також на курсах підвищення кваліфікації вчителів, як правило, висвітлюється дуже обмежено. Через це педагоги у своїй професійній діяльності мало акцентують увагу в підопічних на формування успішності, навичок успішної особистості – *асертивність, оптимізм, самоповаги, комунікабельності, кооперації, щедрості.*

Тому підготовка педагогів щодо формування успішної особистості старшокласника – це одне з нагальних завдань сучасної педагогічної практики.

Таким чином, у пояснювальній записці програми підготовки педагогів до формування соціально успішної особистості старшокласника в закладах загальної середньої освіти «Майстерня успішної особистості» акцентована увага на тому, що найголовнішими викликами, що загрожують ефективному функціонуванню закладів загальної середньої освіти України, є вплив руйнівних соціальних факторів: військова агресія Росії, еміграція населення з

окупованих територій, стресова напруга, відчуження дитини від позитивної емоційної підтримки дитячо-дорослих спільностей, порушення її прав на життя, на формування підґрунтя до життєвої успішності, самодостатності та просоціальної активності [2]. Але, незважаючи на такі труднощі, школа нині – це заклад, де учень проєктує своє майбутнє, власний шлях, ураховуючи можливості, ставить перед собою завдання самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти. При цьому особливого значення набуває завдання підготовки креативної особистості, здатної до творчого нестандартного мислення, яка вміє ефективно вирішувати складні проблеми власної життєдіяльності [1]. Професійна педагогічна спрямованість – суттєва ознака й передумова справжнього авторитету вчителя, один з найважливіших суб'єктивних факторів досягнення успіхів у професійно-педагогічній діяльності.

Однією з найважливіших задач сучасного освіти в закладах освіти є формування й розвиток успішної особистості педагога. Важливими складовими означеного процесу є творчі здібності педагогів, які розглядають у двох аспектах: процесуальному й потенційному. У процесуальному аспекті формується здатність людини до виконання певних дій, наявність у неї відповідних навичок і вмінь, що передують досвіду. У потенційному аспекті важлива увага повинна приділятися формуванню переважно мотиваційних (наявності бажання виконувати відповідну дію) і особистісних якостей (упевненість у собі, у своїх педагогічних здібностях), необхідною стає наявність певного рівня емоційної саморегуляції.

Слід відзначити, що успішність – це поняття, яке охоплює не одиничне випадкове явище, а неодноразово повторюваний життєвий досвід, що формується завдяки позитивному мисленню і способу життя, в основі якого є мотивація досягти поставленої мети через цілеспрямовану діяльність, прагнення гармонійно розвиватися.

Успішність – це також внутрішній стан особистості, до якого вона приходить поступово, за допомогою регулярної концентрації своїх ключових бажань, активних зусиль (дій) щодо їхнього втілення з метою досягнення

рівноваги й гармонії. Гармонійний стан визначається людиною за певних умов: гарне здоров'я і самопочуття, позитивне мислення, душевний комфорт, матеріально-фінансовий добробут, гарні відносини з близькими людьми, професійна та творча самореалізація тощо.

Провідна педагогічна ідея успішного досвіду полягає у виробленні певної моделі системи виховної роботи з формування особистісних якостей, які притаманні успішній особистості; у знаходженні інноваційних форм та методів роботи для створення атмосфери успіху в житті дітей, того мікроклімату в класі, який би сприяв розвиткові їхніх творчих здібностей, інтересів, умінь і навичок, формуванню творчої, гармонійно розвиненої особистості учня. Новизна досвіду полягає у творчому впровадженні сучасних освітніх технологій, де створюються умови для підвищення фахової компетентності педагога, його самоосвіти й самореалізації, упроваджуються інноваційні технології навчання, процес виховання спрямований на формування загальнолюдських цінностей, пропагується педагогіка партнерства.

Водночас необхідно наголосити, що робота над формуванням успішної особистості потребує від педагогів користування особистісно-орієнтованого підходу до процесу навчання і виховання. Організація ситуації успіху розв'язує багато проблем, тому вчитель повинен ретельно продумувати та планувати свою діяльність, будувати свої стосунки з вихованцями, спираючись на оптимістичну перспективу їх розвитку, на їх найкращі якості і, звичайно, на вірі в їх успіх. Однією з умов успішного становлення та розвитку особистості є її здатність до самовизначення, яка проявляється в свідомості, інтересах, учинках, взаємодії з іншими людьми. Процес самовизначення неможливий без усвідомлення людиною самої себе та своїх ціннісно-сміслових орієнтирів.

Відтак метою програми «Майстерня успішної особистості» є підвищення професійної компетентності педагогічних працівників з формування соціально успішної особистості старшокласника; формування готовності до впровадження сучасних соціально-педагогічних технологій.

Завданнями програми стали: упровадження змісту, форм, методів і

технології, що ґрунтуються на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню креативності, піклувального мислення, ініціативи і творчості, спонукають до транслявання успішних моделей діяльності, володіння комунікативними навичками, вирізняються готовністю інтегрувати знання й навички для проектування дій, які відповідають викликам часу, відстоювати просоціальну життєву позицію, усвідомлення успіху як життєвої цінності.

Прогнозований результат (педагоги повинні знати): знати і розуміти сутнісні особливості соціально успішної особистості; оперувати поняттями «успіх», «успішність», «соціально успішна особистість старшокласника»; володіти теоретичними основами формування успішної особистості; усвідомлювати, що успішність це – суспільна цінність і власна потреба; знати зміст, методи, форми й технології формування соціально успішної особистості в системі загальної середньої освіти; знати вікові особливості учнів старшого шкільного віку; знати особистісні якості, які притаманні успішній особистості; розуміти шляхи набуття якостей соціально успішної особистості.

Педагоги мають уміти: упроваджувати соціально-педагогічні технології, проекти для реалізації наукового задуму, застосовувати сучасні методи, форми формування соціально успішної особистості; демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, гнучкість, емпатію, відповідальність, критичність, креативність мислення, уміння формулювати власні думки, генерувати нові ідеї для розв'язання завдань професійної діяльності; уміння співпрацювати в команді на позитивний результат; самостійно будувати та підтримувати цілеспрямовані, професійні взаємини з педагогічним колективом, батьками, учнями; аргументувати, переконувати, вести конструктивні бесіди, дискусії, толерантно ставитися до альтернативних думок, управляти конфліктами; здатність працювати в команді, знати й неухильно дотримуватися всіма учасниками освітнього процесу принципів і норм академічної доброчесності; уміти насичувати освітнє середовище спонуками ведення здорового способу життя; виявляти ініціативу задля вирішення соціальних і

педагогічних проблем через упровадження педагогічних інновацій; автономно й творчо приймати рішення в складних і непередбачуваних ситуаціях; уміти моделювати та реалізовувати власну стратегію досягнення успіху; створювати умови в освітньому середовищі для формування успішної особистості старшокласника.

Усе вищезазначене зумовило здійснення висновку, що основним актуалітетом програми є те, що соціально успішним учень може стати лише в тому середовищі, де забезпечуються його базові права, створюються фізично- і психологічно-комфортні й безпечні умови життєдіяльності, що здатні живити його життєвий оптимізм та мотивувати його на активну діяльність з досягнення власного і суспільного благополуччя, життєвої успішності в цілому. Отже, одне із головних завдань педагога в роботі – розвиток у школярів орієнтації на успіх, бо вона сприяє формуванню вольових рис особистості, почуття особистої гідності, упевненості у своїх силах; переконати учнів, що успішною може стати будь-яка людина, якщо вірить у себе, працює задля цього та керує процесом усвідомленого прагнення успіху.

Список використаних джерел

1. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. / Бех І., Чорна К., Киричук В., Кириленко С., Кириченко В., Корецька Л., Остапенко О., Пруцакова О., Харченко Н., Шкільна І., Журба К. Київ: ІПВ НАПНУ, 2019. С. 10.
2. Методика формування соціально успішної особистості старшокласника в системі загальної середньої освіти: метод. рек. / Кириченко В. І. (ред.), Нечерда В. Б., Безрук К. О., Лаврентьєва І. В. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 133 с.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732076>
3. Соціально успішна особистість: сутність і технології виховання: навч.-метод. посіб. / Федорченко Т.Є. (ред.), Кириченко В.І., Нечерда В.Б., Тарасова Т.В., Безрук К.О., Гарбузюк І.В. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 181 с.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732062>
4. Федорченко Т. Стан формування соціально успішної особистості старшокласника: аналіз результатів дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 25. Кн. 2. 2021. С. 199-212.

Н.В. Харченко, м. Київ

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ: КЛЮЧОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОРАДНИЦТВА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті визначено актуальність дорадництва як ефективного інструменту, за допомогою якого можна трансформувати наявні знання та напрацювання в реальні дії для захисту безпеки дітей та молоді у відкритому цифровому просторі. Описано особливості

функціонування системи дорадництва в закладах освіти щодо виховання дітей та молоді в цифровому просторі, визначено його ключові характеристики та типи.

Ключові слова: виховання, цифровий простір, дорадництво, типи дорадницьких послуг, діти та учнівська молодь.

Зародження системи дорадництва датується ХІХ століттям, коли промислова революція та світова конкуренція змусили підприємців до оптимізації управлінських процесів, налагодження системних зв'язків, вдосконалення методів застосування нових знань у практику виробництва.

До недавнього часу інститут дорадництва в Україні було представлено насамперед в аграрній сфері, де Україна має потужний досвід діяльності дорадчих служб. Проте стрімкий розвиток інновацій у сучасному світі та необхідність вчасно реагувати на виклики суспільства сприяв екстраполюванню досвіду дорадництва і на інші сфери, зокрема – освіту та виховання зростаючого покоління.

Освітнє дорадництво є відповіддю на стрімкий розвиток науки та технологій, оскільки передбачає створення механізмів для швидкого впровадження інновацій у практику.

Ефективність дорадчих служб підтверджується їхньою здатністю вирішувати виховні завдання, які постають перед дорослими для безпечного супроводу дитини в цифровому просторі, завдяки швидкодії та створенню комплексної системи роботи. Дорадництво допомагає подолати ресурсні й часові бар'єри між уже створеними інноваціями та їхнім реальним впровадженням у практику через використання нових форм і методів роботи, прийняття нестандартних рішень, створення нових горизонтів професійної діяльності.

Дорадництво є ефективним і дієвим інструментом, за допомогою якого фахівець допомагає трансформувати наявні знання та напрацювання в реальні дії дитини для захисту власної безпеки у відкритому цифровому просторі.

Особливості функціонування системи дорадництва в закладах освіти щодо виховання дітей та молоді в цифровому просторі зумовлена низкою факторів:

- специфікою проблематики, що вимагає дорадчих послуг;
- віковими й індивідуальними особливостями отримувачів дорадчих послуг (учасників освітнього процесу – учнів, батьків, педагогів);
- рівнем знань і навичок користувачів дорадчих послуг, необхідних для безпечного перебування у відкритому цифровому просторі;
- професійною готовністю та досвідом фахівців – надавачів дорадчих послуг;
- відкритістю отримувачів дорадчих послуг до співпраці та комунікації, їхньою залученістю до взаємодії.

Ключовими характеристиками дорадництва в закладі освіти щодо виховання дітей та молоді в цифровому просторі є:

- актуальність / інноваційність;
- гнучкість / альтернативність;
- індивідуальний підхід / дифенційованість;
- різновекторність / функціональність;
- технологічність / ефективність;
- інтеграція / синтез.

Система дорадництва в закладі освіти щодо виховання дітей та молоді в цифровому просторі несе відповідне змістове навантаження та виконує комплекс важливих функцій:

- надання інформаційної підтримки й науково-методичного забезпечення учасникам освітнього процесу;
- організація та оцінювання консультаційного процесу, вирішення професійних запитів педагогів;
- розширення знань учасників освітнього процесу щодо безпечної поведінки в Інтернет-просторі;
- популяризація нових знань та інновацій серед учасників освітнього процесу в освітній і суміжних сферах;
- упровадження досягнень науки і техніки, надання ефективного інструментарію для безпечного перебування в цифровому просторі;

- формування навичок безпечного перебування в цифровому просторі;
- аналітика нових наукових знань у суспільстві, що швидко змінюється, експертна оцінка нових і вже наявних ресурсів;
- координація діяльності учасників освітнього процесу щодо виховання дітей у цифровому просторі.

Дорадницькі послуги в закладі освіти можна визначити за такими типами: діагностичні; експертні; інструктивно-методичні; інформаційні корекційні; формувальні; соціально-педагогічні послуги. Представимо коротку змістову характеристику кожної з них.

Діагностичні послуги:

- установлення причино-наслідкових зв'язків у проблемній ситуації, з якою стикається педагог, дитина, батьки;
- проведення на їхній основі відповідної діагностики;
- розробка та надання рекомендації щодо її вирішення;

Експертні послуги:

- проведення вибіркової або повної експертизи діяльності освітнього закладу чи окремих напрямів роботи;
- ідентифікація проблемних аспектів діяльності, аналіз результатів;
- інформування адміністрації закладу або окремих педагогів для подальшого аналізу й використання засобів покращення освітнього процесу щодо виховання дитини в цифровому просторі;

Інструктивно-методичні послуги:

- розроблення алгоритму дій / інструктажу з вирішення проблемної педагогічної ситуації на основі науково обґрунтованих методичних рекомендацій;

Інформаційні послуги:

- надання актуальної інформації, що сприятиме вдосконаленню педагогічної діяльності;
- аналітика нових наукових знань, експертна оцінка нових і вже наявних ресурсів;

Корекційні послуги:

- консультативні послуги спрямовані на корекцію дій учасників освітнього процесу, налагодження взаємодії;

Формувальні послуги:

- формування позитивних установок і зразків конструктивної поведінки дитини в цифровому просторі;

- формування взаємозв'язків, надання допоміжних засобів для проектування нових ефективних зразків професійної поведінки, освоєння інновацій;

Соціально-педагогічні послуги:

- консультативні дії, спрямовані на створення в педагогічному колективі комфортного психологічного клімату для дієвого вирішення виховних завдань щодо перебування дитини в цифровому просторі;

- профілактика стресів;

- налагодження ефективної особистісної та ефективної групової взаємодії в контексті професійних викликів [1].

Таким чином, дорадництво в закладі освіти щодо виховання дітей та молоді в цифровому просторі є комплексною системою консультативної підтримки учасників освітнього процесу з метою надання їм практичного інструментарію для відповідальної та безпечної поведінки в інфополі.

Список використаних джерел

1. Гавлітіна Т. М. Концептуальні ідеї підготовки дорадників в освіті. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2015. № 2. С. 7–12.
2. Теорія та практика дорадництва (Планування та втілення програм Екстеншн): навчальний посібник / Т. Буткалюк та ін. Вінниця: Консоль, 2004. 240 с.

В.М. Шахрай, м. Київ

ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті наголошено на важливості обґрунтування педагогічних засад запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі в сучасний соціокультурний період, визначено компоненти концепції дослідження (методологічний, теоретичний,

технологічний), висвітлено основний зміст цих компонентів та означено основні поняття дослідження.

Ключові слова: булінг, цифрове освітнє середовище, дослідження, концепція, наукові підходи, компоненти, учні.

У сучасний суспільний період у закладах освіти загострюється проблема булінгу як соціально-психологічного явища, яке завдає значної шкоди фізичному і психічному здоров'ю учнів, призводить до травмувань різного характеру, знижує можливості самореалізації та розвитку особистості, спричиняючи іноді трагічні наслідки. На вагомості запобігання й подолання булінгу наголошується в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [4]. Тому перед педагогічною наукою постає надзвичайно важливе завдання – визначення педагогічних засад запобігання й подолання булінгу серед учасників освітнього процесу, зокрема в умовах цифровізації, що відчутно впливає на різні сфери життєдіяльності дітей і молоді. На реалізацію цього завдання спрямоване наукове дослідження «Педагогічні засади запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі», що розпочато співробітниками лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України. Важливим орієнтиром наукового дослідження є «Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі» [3].

Концепція дослідження включає три взаємопов'язані компоненти, які сприяють реалізації його мети, – визначення, обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов запобігання й подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Методологічний компонент відбиває взаємозв'язок та взаємодію різних наукових підходів до вивчення проблеми запобігання й подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі:

1) *аксіологічний підхід*, що відображає необхідність формування світогляду молодого покоління на ґрунті цінностей світової і національної культури, зокрема свободи, відповідальності, поваги до думок та дій інших, безпеки (власної та інших людей) у процесі взаємодії в цифровому середовищі;

2) *особистісно-орієнтований підхід*, що передбачає таку організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії (вчитель-учні-батьки), за якої вихованець усвідомлює себе особистістю, виявляє та розкриває свої можливості, творчі здібності, виступає активним учасником різних видів діяльності, є суб'єктом світоглядного й поведінкового вибору;

3) *компетентнісний підхід*, який передбачає спрямованість виховного процесу на оволодіння життєвими компетенціями, потрібними для успішного самостійного вирішення життєвих завдань, попередження різноманітних загроз для свого життя та розвитку власної особистості, зокрема під час перебування в цифровому освітньому середовищі;

4) *соціально-середовищний підхід*, що зумовлює необхідність у процесі формування особистості використання виховного потенціалу різних соціально-виховних інститутів (школа, сім'я тощо) та врахування специфіки навколишнього середовища;

5) *діяльнісний* – базується на положенні про те, що ефективне запобігання й подолання булінгу серед учнів у цифровому освітньому середовищі здійснюється в процесі безпосередньої діяльності, у якій апробуються та перевіряються моделі безпечної поведінки;

б) *конкретно-історичний* передбачає визначення актуальних завдань запобігання й подолання булінгу на певному етапі функціонування суспільства, зокрема в сучасних умовах, що виникли під дією російської військової агресії.

Теоретичний компонент концепції визначає систему ідей, вихідних категорій, без яких неможливе розуміння сутності та структури понять «запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі», «подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі», з'ясування особливостей запобігання й подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі, зокрема в співпраці закладу освіти і сім'ї.

До основних понять дослідження відносимо такі.

Булінг – соціальне явище, що характеризує сукупність соціальних, психологічних і педагогічних проблем, які охоплюють процес тривалого

фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи стосовно індивіда, що не може захистити себе в певній ситуації [5, с. 170].

Кібербулінг (англ. cyberbullying) – образи, погрози та здійснення насильства за допомогою мережі Інтернет або кіберпростору: розміщення в Інтернеті або пересилання іншим пліток, фотографій чи іншої особистої інформації про людину, відправлення зловмисних електронних повідомлень, повідомлень образливого змісту, анонімно або під чужим ім'ям [1, с. 5].

Цифрове освітнє середовище – взаємопов'язана спільнота учнів, педагогів, інструментів і контенту, що постійно розвивається, широкий спектр програм і цифрових сервісів. Цифрове освітнє середовище – сукупність програмних і технічних засобів, освітнього контенту, необхідних для реалізації освітніх програм, у тому числі електронного навчання, дистанційних освітніх технологій, що забезпечують доступ до освітніх послуг і сервісів в електронному вигляді [2].

Безпека цифрового освітнього середовища – забезпечення умов для кожного учасника освітнього процесу щодо вільного та відповідального використання ресурсів цифрового освітнього середовища, організації цифрового навчання та виховання на ґрунті духовно-моральних цінностей, що виключає будь-які форми насильства, маніпуляції та обману.

Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі – система педагогічних заходів, спрямованих на недопущення виявів булінгу серед учнів в цифровому середовищі в процесі здобуття освіти та в позанавчальний час, яка передбачає активне використання з цією метою цифрових ресурсів і технологій.

Подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі – система педагогічних заходів, спрямованих на переборення явищ булінгу, що проявляються серед учнів в цифровому середовищі в процесі здобуття освіти та позанавчальний час, яка передбачає активне використання з цією метою цифрових ресурсів і технологій.

Цифрова компетентність педагога – здатність педагога гнучко реагувати на сучасні інновації, засвоювати нові технології, вміти орієнтувати

учнів в цифровому освітньому просторі, виховувати життєві цінності. Використання цифрових технологій передбачає розуміння педагогами особливостей цифрового покоління в засвоєнні знань: складність у сприйнятті великих текстів, формування кліпового мислення, звичка шукати швидкі відповіді на будь-які питання в мережі Інтернет, що призводить до деградації критичного і аналітичного мислення, залежності від гаджетів, нездатності розпізнавати кіберзагрози тощо [2].

Культура поведінки дітей і молоді в цифровому середовищі – це якісний вимір діяльності дітей та молоді, яка здійснюється шляхом використання ними ресурсів та засобів інтернету задля власного саморозвитку, розширення знань, налагодження різноманітної комунікації, самовираження, задоволення особистісних потреб та інтересів і базується на дотриманні суспільних норм і правил, цінностях свободи, відповідальності, поваги до думок та дій інших, безпеки (власної та інших людей).

Життєстійкість – характеристика людини, що включає такі якості, як здатність до реалізації свого життєвого потенціалу в складних ситуаціях, зокрема тих, що супроводжуються насильством, цькуванням, здатність до асертивної поведінки, до прояву самостійності, ініціативності і спроможності брати на себе відповідальність за події, які відбуваються.

Технологічний компонент концепції дослідження передбачає обґрунтування педагогічних умов запобігання й подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі та їхню експериментальну перевірку.

Педагогічні умови попередження та подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: 1. Створення умов для безпеки цифрового освітнього середовища в закладі освіти. 2. Підвищення цифрової компетентності педагогів та їхньої здатності щодо попередження й подолання булінгу серед учасників освітнього процесу. 3. Розширення знань і вмінь підлітків та учнівської молоді щодо безпечного використання цифрового простору, формування їхньої асертивної поведінки, життєстійкості, організації життєдіяльності на ґрунті духовно-моральних цінностей. 4. Розроблення виховних технологій запобігання

й подолання булінгу, опираючись на можливості цифрового освітнього простору. Передбачається розроблення змісту, форм, методів педагогічної діяльності щодо запобігання й подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі, зокрема комплексу просвітницьких, тренінгових і консультативних заходів, спрямованих на підвищення інформованості учнів про ризики й можливості цифрового середовища.

Список використаних джерел

1. Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями: методичні рекомендації. Київ: Україна, 2010. 72 с.
2. Канішевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 4(9). С. 144-155. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155).
3. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022, № 4(2). С. 1-30.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 5, ст. 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
5. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. С. 169-173.

А.М. Шевенко, м. Київ

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У публікації зазначено виховний вплив, який здійснюється на особистість у процесі здійснення вибору професії старшокласниками. Стисло представлено технологію професійного самовизначення учнівської молоді.

Ключові слова: *учнівська молодь, професійне самовизначення, самоактуалізована особистість.*

Реформування сучасної освіти передбачає набуття учнями ключових життєвих компетенцій у процесі навчання в закладі загальної середньої освіти. Однією з провідних потреб раннього юнацького віку є професійне самовизначення. Це не лише вибір майбутньої професії, а й проєкція подальшого життєвого шляху, стилю поведінки тощо. Професійне самовизначення учнівської молоді має відбуватися в комплексі набуття учнями життєвих компетенцій, тобто, замислюючись на своїм професійним майбутнім, учні також певним чином моделюють власну життєдіяльність, обирають

стратегію досягнення цілей, формують ціннісну систему, що здійснює виховний вплив на підростаючу особистість. Зазначимо основні психологічні новоутворення старшокласників, що відбуваються в цей період: особистісне, соціальне та професійне самовизначення.

Технологія професійного самовизначення старшокласників буде сприяти відносно самостійному й усвідомленому прийняттю рішення щодо власного майбутнього. Це можливість виважено та з урахуванням знань про власні психологічні особливості й потенційні можливості підійти до вибору професійного та життєвого шляху.

Зазвичай професійне самовизначення відбувається спонтанно, переважає орієнтація на можливості сім'ї й мінімальний прохідний бал вступу до закладу вищої освіти. Спонтанні рішення переважають під впливом певної ситуації, коли робиться поспішний вибір, який не відповідає дійсним можливостям та очікуванням особистості. Надалі помилковий вибір професії молода людина виправдовує за допомогою захисних психологічних механізмів. У разі виправдання не можна казати про самоактуалізацію особистості, бо переважає процес прилаштування до обставин, що склалися. У такому випадку молода людина не виступає суб'єктом власної життєдіяльності, а є об'єктом тих умов, у яких вона випадково опинилася.

Зазначимо українських науковців, які займалися проблемою професійного самовизначення, зокрема Л. Гуцан, Є. Єгорова, Д. Закатнов, О. Ігнатович, З. Охріменко, Е. Помиткін, В. Рибалка, що надають перевагу усвідомленому професійному самовизначенню; на думку Н. Побірченко, Б. Федоришина, процес професійного самовизначення потребує активізації самопізнання особистості; В. Кобченко, В. Синявський, Б. Федоришин наголошували на важливості дослідження індивідуально-типологічних особливостей старшокласників у виборі професії; О. Вітковська, Н. Гончарова, Н. Сургунд вважають, що визначальним фактором професійного самовизначення старшокласників є профконсультація; А. Лукіячук, С. Поліщук, М. Садова, Г. Татаурова-Осика роблять акцент на відповідальності

молодих людей за власний професійний вибір; Н. Бельська, С. Карпіловська наголошують на доцільності ґрунтовного та всебічного психодіагностичного обстеження старшокласників з метою виявлення їхніх особистісних типологій та їх співвіднесення зі сферами майбутньої професійної діяльності.

Психологічні характеристики старшого шкільного віку є оптимальними для процесу вибору майбутньої професії. Провідною діяльністю цього вікового періоду є навчально-професійна, а основним новоутворенням – світогляд та пов'язані з ним ідеали, ціннісні орієнтації тощо. Інтенсивно розвивається самосвідомість особистості як система поглядів на себе та своє місце в житті, починає складатись професійна самосвідомість «Я-професійне».

Головною особливістю юнацького віку є перехід до дорослого життя та пов'язані з ним соціальне й професійне самовизначення, тому пошук шляхів та виявлення умов цілеспрямованого професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку є важливою психолого-педагогічною проблемою. Саме для вирішення цієї проблеми використовуються класичні й інноваційні форми роботи зі старшокласниками: факультативи, профорієнтаційні уроки, профорієнтаційні ігри й заняття, профорієнтаційне портфоліо тощо, що сукупно формує та наповнює профорієнтаційний простір.

Цілеспрямоване професійне самовизначення старшокласників – це складний, цілеспрямований і багатоетапний процес, який передбачає не лише вибір професії, а й тенденцію до зростання старшокласників в особистісному плані. Реалізація цього процесу має свої особливості та специфіку, зазначений процес здійснюється завдяки самопізнанню, саморефлексії, комплексу особистісно-орієнтованих й інтерактивних методів роботи з учнями та сприяє якісним особистісним змінам учнів.

Цілеспрямоване професійне самовизначення ґрунтується на принципах науковості, системності, послідовності, інтеграції та свободи вибору. Воно здійснюється за умов застосування індивідуального підходу, що ґрунтується на врахуванні потреби ставлення до учня як до суб'єкта, врахування відмінностей індивідуально-типологічних рис, характеру, здібностей тощо. Однією з

важливих умов професійного самовизначення учнів є залучення їх до активної самопізнавальної діяльності, бо самопізнання сприяє саморозвитку й самоактуалізації особистості. Самоактуалізована особистість прагне до найбільш повного виявлення, усвідомлення, розвитку й реалізації своїх особистісних можливостей. Необхідною умовою особистісного зростання є усвідомлення цінностей росту, а саме: включення у процес активних змін старшокласників, готовність та здатність виходити із зони комфорту, напрацьовувати нові поведінкові моделі та стратегії, робити свідомий вибір та брати на себе відповідальність за результати діяльності. До умов професійного самовизначення варто також долучити набуття навичок проектування образу професійного «Я», проектування власного професійного майбутнього.

З метою активізації професійного самовизначення старшокласників нами створено технологію професійного самовизначення учнівської молоді, яка передбачає проходження всіх нижче зазначених етапів професійного самовизначення старшокласників, а саме: діагностико-планувального, корекційно-формульовального, аналітико-розвивального та прогностично-моделюючого. Проходження зазначених етапів забезпечує особистості просування до отримання запланованого результату, сформованості й розвитку тих чи інших навичок, компетенцій, досягнення цілей через усвідомлення старшокласниками власної унікальності, виявлення потенційних можливостей у професійному самовизначенні, опрацюванням алгоритму професійного самовизначення, аналіз та самоаналіз результатів психодіагностичного обстеження, моделювання професійного шляху, розробку стратегії входження у професію та проектування подальшого кар'єрного зростання.

Список використаних джерел

1. Технології професійної орієнтації населення в умовах ринку праці: [кол. мон.] / Н.А. Побірченко, Н.І. Литвинова, В.В. Синявський, О.Л. Мерзлякова, Г.П. Татаурова, Є.В. Єгорова, І.Б. Марченко, А.М. Шевенко, В.В. Кобченко. Київ: Педагогічна думка, 2011. 256 с.
2. Шевенко А. М. Особливості особистісного зростання учнівської молоді в умовах профорієнтаційної роботи. Актуальні проблеми профорієнтації і професійного навчання. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (24 листопада 2011 р.). Київ: ПК ДСЗУ, 2011. С. 309-319.

3. Шевенко А. М. Комплексна програма створення профорієнтаційного простору професійного самовизначення старшокласників як чинника особистісного зростання Освіта та розвиток обдарованої особистості. № 3. 2021. С. 52-60.

І.М. Шкільна, м. Київ

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК УМОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розкрито теоретичні засади формування національної самосвідомості учнівської і студентської молоді. Проаналізовано філософські, психологічні та педагогічні праці, в яких висвітлюється зазначена проблема.

Ключові слова: *національна самосвідомість, національна солідарність, виховання.*

Зорієнтованість українського суспільства на глибокі перетворення в усіх сферах життєдіяльності актуалізують потребу у формуванні національної самосвідомості української молоді, що базується на цінностях гідності, свободи, відповідальності, совісті й самодостатності, відмові від авторитаризму, тоталітаризму на користь гуманізму, створення умов для самовиявлення та самореалізації особистості. Питання формування національної самосвідомості учнівської і студентської молоді набуває значущості в умовах воєнної агресії Росії проти України, соціальної і економічної нестабільності, що актуалізує роль людського капіталу, усвідомлення особистості як творця власного майбутнього і прийдешнього України, згуртування довкола національних цінностей.

Формування національної самосвідомості учнівської і студентської молоді здійснюється в освітньому процесі закладів освіти. Однією з умов ефективного виховання є створення особливого освітнього простору, що вирізняється від звичайного середовища вищими за змістом та інтенсивністю характеристик спільної діяльності і спілкування, емоційно й інтелектуально насиченою атмосферою співпраці й творення.

Національна самосвідомість як одна з найважливіших психологічних утворень особистості не є стійкою структурою, а виступає динамічною системою. Становлення національної самосвідомості учнівської та студентської

молоді залежить від умов виховання, моральної компетентності, національної спрямованості та громадянської активності соціального мікросередовища (В. Аверін, Е. Козлов).

За цих умов позакласна та позааудиторна діяльність – це складова освітньої роботи, одна з форм організації дозвілля учнівської і студентської молоді. Така діяльність організовується та проводиться в позаурочний час органами учнівського чи студентського самоврядування за активної допомоги і тактовного керівництва з боку педагогічного колективу [2, с. 365].

Специфіка позакласної та позааудиторної виховної діяльності проявляється на рівні таких завдань: формування в учнів і студентів позитивної національної Я-концепції, яку ми розуміємо як систему уявлень про себе як члена родини, громади, нації.

Зміст виховної діяльності – це адаптований соціальний досвід емоційного переживання, реалізації здібностей і можливостей, формування позитивного досвіду особистості в різноманітних проявах людського життя, як-от: мова, мистецтво, література, комунікації, співпраця між людьми, мораль, національні цінності тощо. Специфіка змісту виховної діяльності характеризується: по-перше привалюванням емоційного аспекту над інформаційним; по-друге, у змісті виховної діяльності визначальне значення має практична сторона знань, тобто зміст виховної діяльності спрямовано на вдосконалення найрізноманітніших умінь і навичок.

Процесу формування національної самосвідомості учнівської і студентської молоді передувала психологічна підготовка молоді. У цьому випадку важливо було створити умови для переживання індивідом національних і патріотичних цінностей на особистісному рівні через рефлексію та стимулювати до вироблення відповідної мотивації. У дослідженні опиралися на положення І. Беха, згідно з яким «рефлексія розуміється як засіб усвідомлення суб'єктом підґрунтя власних дій, як направленість мислення на себе, на власні процеси і власні продукти» [1].

Виховна діяльність передбачає творчий підхід педагога та включає

самостійний вибір і використання різноманітних методик виховання з урахуванням вікових особливостей, здібностей та інтелектуальних можливостей кожного вихованця. Особливість виховної діяльності полягає в проєктуванні таких педагогічних методик і виховних технологій, які б могли якнайповніше допомогти учнівській і студентській молоді зорієнтуватися та самореалізуватися в складній ситуації в умовах війни і повоєний час [2].

Одним з особливо важливих моментів у розвитку учнівської і студентської молоді є значно інтенсивніший, ніж на попередніх вікових етапах, розвиток їхньої національної самосвідомості. Саме в цьому віці молодь починає усвідомлювати себе як особистість з певними якостями та власну суб'єктність. Національна самосвідомість набуває якісно нового рівня, стає своєрідним ядром особистості, вважається основним психічним новоутворенням, котре акумулює основні зміни в розвитку особистості на означеному етапі онтогенезу.

Формування національної самосвідомості учнівської і студентської молоді є одною з умов національної солідарності українського суспільства.

Національна солідарність українців є фундаментом змін в українському суспільстві, що відповідає демократичним цінностям Європейського Союзу та сучасному соціальному ідеалу. Національна солідарність здатна зцементувати українське суспільство не лише для відсічі ворогу, а й відбудови України та її руху до європейської спільноти. Важливою характеристикою національної солідарності є її емоційна складова, яка несе посил єднання, згуртованості, прояву спільних емоцій (любові, ненависті, емпатії тощо). Національна солідарність обумовлена прагненням народу, нації зберегти себе, власну культуру, мову, віру тощо.

Таким чином, національна солідарність є найважливішою моральною характеристикою української національної спільноти, що визначає національну спорідненість членів українського суспільства через систему цінностей, національну свідомість, національну культуру, мову, моральні правила і закони та виявляється в самоорганізації, активній громадянській позиції, здатності

діяти задля спільної мети і загального блага.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.

Я.В. Шматко, м. Київ

ЗМІСТ ВИХОВАННЯ В СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ УПЕВНЕНОСТІ В СОБІ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ЄДИНОБОРСТВАМИ.

У тезах розкрито зміст виховання в учнів 8-9-х класів упевненості в собі в процесі занять єдиноборствами. Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури й подано теоретичні аспекти виховання в старшокласників упевненості в собі. Зазначено, що ефективність виховання в старших підлітків упевненості в собі залежить від урахування педагогами виховного потенціалу єдиноборств та фізичної культури.

Ключові слова: виховання, старші підлітки, упевненість у собі, заняття єдиноборствами, фізична культура.

Актуальність проблеми виховання в здобувачів освіти впевненості в собі засобами фізичної культури і спорту зумовлена потребою суспільства у формуванні самодостатньої особистості, здатної проявляти соціальну активність, рішучість, творчість, виявляти життєву позицію, уміння вирішувати складні завдання й непередбачувані життєві проблеми. Слід зазначити, що сучасні заклади загальної середньої освіти становлять ефективну платформу для розвитку та саморозвитку учнівської молоді, виховання морально-вольових якостей. Саме тому важливим завданням для учителів фізичної культури, тренерів секційних і гурткових занять є добір ефективного змісту щодо виховання в старших підлітків упевненості в собі в процесі занять єдиноборствами та іншими видами фізкультурно-масової роботи.

У «Психологічній енциклопедії» поняття «впевненість» трактується як «психічний стан людини, який характеризується відсутністю будь-яких сумнівів у можливості розв'язання поставленого завдання. Ґрунтується на знаннях, переконаннях і життєвому досвіді людини, має певну практичну спрямованість» [3, с. 72]. Водночас у цій енциклопедії зазначається, що людина, будучи впевненою в можливості виконання певних завдань, може

почуватися невпевненою під час виконання інших видів діяльності [3].

Осмислення змісту та визначення поняття «впевненість у собі» знаходимо в роботі О. Степанова. Дослідник розуміє означене поняття як «стійке переживання людиною своїх можливостей за умови, що самооцінка при виконанні певної діяльності відповідає її реальним можливостям» [3, с. 72–73]. Вчений в енциклопедії відзначає, що за завищеної чи заниженої самооцінки в здобувачів освіти виникає необґрунтована самовпевненість чи невпевненість у собі. Водночас О. Степанов акцентує, що впевненість у собі може мати ситуативний характер та проявлятися в окремих видах освітньої діяльності, але і може стати стійкою властивістю особистості в усіх видах діяльності. Також у процесі виховання означеної якості слід приділяти увагу формуванню відповідних домагань і самооцінок можливостей школярів [3].

Цінною для нашого дослідження є думка О. Хомчук. Дослідниця вважає, що результативність виховання впевненості в собі в старшому підлітковому віці залежить від впливу домінуючих внутрішніх чинників, а саме: рефлексії, оптимізму, автономності тощо. О. Хомчук переконана, що всі три чинники (детермінанти) є самодостатніми й важливими особистісними утвореннями, які сприяють вихованню впевненості в собі в старшому підлітковому віці. Аналіз психологічної літератури дозволив О. Хомчук установити, що старший підлітковий вік є сенситивним щодо виховання впевненості в собі та характеризується такими особливостями: потреба й бажання в самоствердженні, формування мотивації досягнення успіху, поглиблення особистісної рефлексії, автономність і самостійність, уміння адекватно реагувати на нові швидкозмінні обставини, уміння долати життєві й освітні труднощі тощо [4].

Аналіз дисертаційних досліджень дозволив установити, що старший підлітковий вік є сенситивним для виховання вольових і морально-вольових якостей. Водночас з'ясовано, що цей віковий період є одним з найскладніших і критичних етапів розвитку. Складність досліджуваного віку обумовлюється такими чинниками: розвиток самосвідомості, самооцінювання та значимість

оцінки однолітків і дорослих; перехід від дитинства до дорослості; формування самоповаги, задоволеності своїми вчинками, потреба визнання їхньої значущості; формування розуміння своєї неідеальності паралельно з вірою у свої сили перебороти конкретні недоліки та виправити їх; старшим підліткам характерна постійна потреба в спілкуванні з ровесниками, розвиток соціальної взаємодії; формування власних суджень та переконань; невміння учнів 7-9-х класів раціонально виходити зі стресових ситуацій та болюче їх переживання; важливість зовнішнього вигляду; нерівномірне дозрівання функціональних систем організму та ін. [1; 2].

Цінними для нашого дослідження стали аспекти, виокремлені С. Захарківим та Н. Касіч. Вчені зосереджують увагу на ефективності єдиноборств і фізкультурно-оздоровчої діяльності під час виховання морально-вольових якостей старших підлітків. Педагоги вважають, що заняття фізичною культурою та спортом дають змогу здобувачам освіти проявити лідерські якості, волю до перемоги, подолати страхи і труднощі. Водночас дослідники наголошують, що дієвість занять єдиноборствами у контексті досліджуваного феномену залежить від належної організації педагогами уроків фізичної культури та тренувального процесу; використання дієвих освітніх методів, педагогічних умов, технології тощо; залучення до освітнього й тренувального процесу батьків і членів родини [1; 2].

Отже, на основі дослідження психолого-педагогічних джерел можемо зробити висновок, що ефективність виховання в старших підлітків упевненості в собі в процесі занять єдиноборствами залежить від урахування педагогами таких чинників: впливу домінуючих внутрішніх чинників, а саме: рефлексії, оптимізму, автономності; урахування вікових закономірностей у контексті досліджуваної категорії; уміння використовувати єдиноборства як виховний засіб; здійснення належної організації уроків фізичної культури та тренувального процесу; використання дієвих освітніх методів, педагогічних умов та інших.

Список використаних джерел

1. Захарків С. Й. *Виховання дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами*: дис. ...канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2021. 255 с.
2. Касіч Н. П. *Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності*: дис. ...канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2020. 252 с.
3. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник Степанов О. М. Київ: «Академвидав». 2006. С. 72-73.
4. Хомчук О. П. Сутність впевненості у собі та її особистісні детермінанти в підлітковому віці. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Випуск (22). 2013. С. 624-640.

Відомості про авторів

Амеліна Вікторія Михайлівна, науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Амерідзе Ольга Сергіївна, аспірант лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Аношкова Тетяна Анатоліївна, аспірант лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Безрук Катерина Олександрівна, науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Бех Іван Дмитрович, директор Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України.

Бибик Дар'я Дмитрівна, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор філософії в галузі соціальної роботи, доцент.

Бінецький Дмитро Олександрович, старший науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, доцент.

Бойко Анна Едуардівна, старший науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Бондаренко Олександра Ігорівна, викладач Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», докторант лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Бордюг Наталія Сергіївна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Васильєва Світлана Андріївна, провідний науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку дитини і дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Власова Валерія Гаврилівна, старший науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України; старший викладач кафедри суспільно-гуманітарної освіти КНЗ КОР «КОІПОПК», кандидат педагогічних наук.

Гетьман Марина Олександрівна, вчитель фізичної культури Бучанського ліцею № 9, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Гончар Людмила Вікторівна, головний науковий співробітник

лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Гудим Ірина Миколаївна, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Демидова Юлія Олексіївна, доцент кафедри дошкільної освіти Маріупольського державного університету, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Діхтяренко Зоя Михайлівна, докторант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, доцент.

Елькін Олександр Борисович, голова Ради, член Консультативної ради з питань сприяння розвитку системи загальної середньої освіти при Президентові України, Громадської організації «ЕдКемп Україна», кандидат технічних наук, докторант лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Єжова Ольга Олександрівна, головний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Єрмоєнко Едуард Анатолійович, професор кафедри правоохоронної діяльності ННІ економічної безпеки та митної справи Державного податкового університету, кандидат педагогічних наук, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, майстер спорту України міжнародного класу, Заслужений тренер України.

Журба Катерина Олександрівна, завідувач лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Зіняк Ігор Ярославович, аспірант лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Золотаренко Віктор Олегович, аспірант лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Канішевська Любов Вікторівна, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Касіч Наталія Петрівна, старший науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, доцент.

Кирєєва Анжела Петрівна, старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Кириченко Валентина Іванівна, завідувач лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання

Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Коломосць Галина Анатоліївна, начальник відділу науково-методичного забезпечення підвищення якості освіти ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», кандидат педагогічних наук, старший дослідник.

Комаровська Оксана Анатоліївна, завідувач лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Коновець Світлана Володимирівна, головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Корнієнко Анна Володимирівна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Костенко Дмитро Вікторович, докторант лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Кравченко Тетяна Василівна, аспірантка лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, викладач кафедри технічного спрямування № 1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Кукушкін Костянтин Миколайович, науковий кореспондент лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України; член ради Національної федерації бойового хортингу України, майор Збройних Сил України, учасник бойових дій.

Куниця Тетяна Юріївна, завідувач лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Лаврентьєва Ірина Вікторівна, науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Литвин Вадим Валентинович, аспірант лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Литовченко Олександр Володимирович, аспірант лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Литовченко Олена Віталіївна, завідувач лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Луценко Вікторія Олександрівна, старший науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Луценко Ірина Олексіївна, головний науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Малишева Дар'я Романівна, аспірант Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського.

Масол Валерія Володимирівна, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Мачуський Валерій Віталійович, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Мельник Анжеліка Іванівна, директор Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради.

Миропольська Наталія Євгенівна, головний науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Міронець Людмила Петрівна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, декан природничо-географічного факультету Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Морін Олег Леонідович, завідувач науково-організаційного відділу Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Нечерда Валерія Борисівна, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший дослідник.

Ничкало Світлана Андріївна, науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Окушко Тетяна Костянтинівна, завідувач лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Охріменко Зорина Володимирівна, завідувач лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Пащенко Олена Вікторівна, старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Пугач Анжеліка Володимирівна, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Рагозіна Вікторія Валентинівна, провідний науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем

виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Рогальська-Яблонська Інна Петрівна, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Руденко Іраїда Володимирівна, старший науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доцент кафедри образотворчого мистецтва Українського державного університету імені М. Драгоманова, кандидат педагогічних наук, доцент.

Савельчук Ірина Борисівна, головний науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Салій Павло Станіславович, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Скирда Тетяна Сергіївна, старший викладач кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету, кандидат педагогічних наук, доцент.

Тимчик Микола Валерійович, старший науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, доцент.

Ткачук Ірина Іванівна, старший науковий співробітник лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Толочко Світлана Вікторівна, головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Трейтяк Дмитро Вячеславович, старший науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Федоренко Світлана Вікторівна, головний науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доктор педагогічних наук, професор.

Федорченко Тетяна Євгенівна, головний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Харченко Наталія Вікторівна, старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Чабан Наталія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора з навчально-виховної роботи Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради.

Шахрай Валентина Михайлівна, завідувач лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, доцент.

Шевенко Алла Миколаївна, старший науковий співробітник лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат психологічних наук.

Шкільна Ірина Миколаївна, старший науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший дослідник.

Шматко Ярослав Вячеславович, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**СУЧАСНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС:
СУТНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

**Матеріали
звітної науково-практичної конференції
Інституту проблем виховання НАПН України
(за 2022 рік)**

Випуск 11

В авторській редакції
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 16,51
Наклад 300 прим.
Зам. № 003/05/23

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011 р.